= ١٨٦٦ =

Մ. Վ. ՏԸ ՖՒՐՒԱԼ

ԳԱՂՏՆԻՔ
ՀԱՒԱՏԱՔՆՈՒԹԵԱՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՑ Ի ԳԱՂՂԻԱԿԱՆԷ

Կ. Ս. ԻՒՔԻՒՃԵԱՆ

800-Ֆ-367-1-1-2

ՎԻԵՆՈՒՐ Ե.

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՆ ԼՐԱԳՐՈՑ

— 1866 —

ԳԱՂՏՆԻՔ

ՀԱԻԱՏԱՐՆՈՒԹԻՆԸ

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

ՏԱՆՋԱՆԱՑ ՍԵՆԵԱԿԸ

Ստորերկրեայ կլոր եւ ընդարձակ սրահի մը մէջ՝ որ երկու ազօտ ջահերով լուսաւորեալ էր, չորս պիտակաւոր մարդիկ ատաղձեայ սեղան մը չրջապատած էին, որ հազիւ կրնար ինքզինք ոտքի վրայ բռնել, եւ որուն այլեւս ալ սեղանացած ըլլալով չէր կրնար այն մահաբոյր տեղին տխուր լուսաւորութեանն անգամ հանդուրժել։

Խոնաւ եւ թանձրամած օդ մը մառախուղի պէս տարածուած էր այն սառերկրեայ յարկին մէջ, եւ դերեզմանական պարչ հոտ մը կը բուրէր։

Երկակայ որմերուն վրայ, որ թորած ջուրերէն յղկուած կը փայլէր, ամանջանաց գործ-ներ կախուած էին, բարեպաշտական եւ դիժեխային երեւակայութեան գործեր, որոց տեսքը միայն սարսափ կը պատճառէր։

Գելոցներ, պրկոցներ, երկաթէ կոչիկներ, անհեթեթ մեծութեամբ բեւեռներ, այլ եւ այլ հաստութեամբ պարաններ կային, եւ մէկ կողմն ալ վառուած կրակարան մը կար, որ կարմիր եւ կապոյտ նշոյլներ կարձակէր այն մութ խորչին խորերը։

Զարհուրելի՛ տեսարան։

Բազմաթիւ ոլորապտոյտ սանդուղներէ կիջնուէր այն չարաչար գետնայարկը։ Սանդղամատները խոնաւութենէն բորբոս կապած ըլլալով, անհնար էր առանց սահելու եւ սայթաքելու անոնց վրայ կոխել. բայց հաւատաքննութեան ծառայները՝ ինչպէս կըսեն՝ նաւաստիի ոտք ունէին։ Ան տռակալի քաւղին մէջ իջուցեր էին Մանուէլ Արկօզօ հաւատաքննութեան սրահէն դուրս հանուած ժամանակ, եւ մեծ հաւատաքննչին գալստեանը կ'սպասէին։

Սեվիլի նախկին կառավարիչն հոն տարուած ժամանակ՝ աչքը գոյեր էր այն ոլորմոր ճանապարհները չտեսնելու համար. իսկ երբ

տանջանաց սեննեակին հասնելով՝ զինքը տանող դահիճները կանգ առին, ամբաստանեալն աչքը բացաւ, տատամսոտ նայուածք մը ձգեց չորս կողմը, եւ երբ որ ուրիշ բան չտեսաւ բայց միայն չորս դիմակաւոր սեւազգեաց մարդիկը՝ որք սատանայի պաշտօն կը կատարէին այն երկրաւոր դժոխքին մէջ եւ փանջուռ կը կոչուէին, երբոր Մանուէլ Արկօզօ զինքը շրջապատող սարսափելի տանջանաց գործիքներն աչքէ անցուց, արդէն անօթութեամբ եւ բանտարկութեամբ տկարացեալ երեւակայութիւնը դանդաչել սկսաւ։ կարծեց թէ աչքերնէս ելեր եւ Ս. Աւետարանին յիշած այն զարհուրելի տեղը հասեր էր, ուր լալ եւ կրճել ատամանց կը գտնուի։

Չարմանալի՞ է ուրեմն, եթէ այսպիսի վայրկեաններու մէջ եւ այսպիսի տեսարաններու ազդեցութեամբ, հատատաքննութիւնն իր զոհերուն մտացը բարուցն ու բնաւորութեանցը խիստ հակառակ եւ խիստ ահաւորինակ խոստովանութիւններ քաղած ըլլայ։

Պետրոս Արպուէզ հոն հասաւ վերջապէս առաքելական նօտարին հետ։

Ամբաստանեալն ոտքի վրայ կեցած էր տանջանաց սրահին մէջ։

Երբոր տեսաւ իր դատաւորը, իսկութեան

դառն դպացումը նորոգեցաւ մարքին մէջ, եւ աչքը դէպ՝ի երկինք առ Աստուած վերցնելով, տեսաւ որ իր դէմտուն վրայ կամարէն մեծ ճախարակէ մը վար հասատ չուան մը կախուած էր մինչեւ ոտքին տակը։

Ակամայ սարսուռ մը մ՚ղդաց։

Զորս դիմակաւորները լուիկ կեցած էին իր քով։

Պետրոս Արպուէզ եւ իր հաւատաքննիչ ընկերը մէկ մէկ աթոռի վրայ նստան՝ հաւատաքննութեան օրինագրքին տասնեւութերորդ յօդուածին համեմատ, որ կը պահանջէր թէ մէկ կամ երկու հաւատաքննիչ եւ առաքելական նօտարը միշտ ներկայ պիտի գտնուէին տանջանաց, որպէս զի ամբաստանելոյն յայտարարութիւնները արձանագրեն։

Մանուէլ Սրկօզօ՝ որչափ եւ զօրաւոր հոգիներու արիութիւնն ունէր, չկրցաւ ինքզինք խորին սարսափէ մը պահպանել։ Աղջիկը մտածեց, որ թերեւս նոյն տանջանքները պիտի կրէր, եւ իր արիութիւնը կորսնցուց։

Եթէ մտացածին յանցանքներ խոստովանելով իր զաւակն աղատելու կարող ըլլար, վայրկեան մը չէր վարաներ. բայց գիտէր որ այնպիսի խոստովանութիւն մ՚անոր անվրէպ կորսանեանը պատճառ կըլլար։ Ուստի որոշեց

քաջութեամբ դիմանալ, եւ պատրաստուեցաւ չարչարուելու։

Հաւատաքննչին ակնարկութեամբը դահիճները մերկացուցին զամբաստանեալը, եւ միայն չապիկով մը թողուցին։

Այն ժամանակ Պետրոս Արպուէզ անոր մօտենալով՝

« Որդեակ, ըսաւ քաղցրութեամբ, խոստովանէ յանցանքդ, եւ մեր հոգին մի արտմեցներ յամառ կենալով մոլորութեան ու հերետիկոսութեան մէջ. խնայէ մեզ՝ ամենասուրբ հաւատաքննութեան արդար եւ անաչառ օրինաց հնազանդելու եւ քեզ խստութեամբ խոշտանգելու արտմութենէն։ »

Մանուէլ Սրկօզօ պատասխան չտուաւ. բայց պազ, սուր եւ խիստ նայուածք մ՝արձակեց հաւատաքննչին վրայ, նայուածք մը՝ որ ասպարէզ կը կարդար տանջանաց։

Խոստովանէ եւ ճանչէ յանցանքդ, ըսաւ նորէն Պետրոս Արպուէզ անհաւատալի հաստատութեամբ մը, բայց միշտ քաղցր եւ դըթած ձայնով մը։ Մենք քու հայրդ ենք Աստուծով, եւ մեր միակ փափաքը հոգւոյդ փրկութիւնն է։ Օ՛ն, որդեակ, անկեղծ խոստովանութիւնը միայն կրնայ քեզ փրկել հանդերձեալ կեանց մէջ, եւ այս աշխարհիս մէջ

ալ Աստուծոյ վրէժխնդրութենէն ազատել · խոստովանէ յանցանքդ ։

— Չունեցած յանցանքս չեմ կրնար խոստովանիլ , պատասխանեց ամբաստանեալը ։

— Որդեակ , յարեց դատաւորը , քու անղեղջութիւնդ զիս կը վշտացընէ · կաղաչեմ զԱստուած որ իր չնորհօքը չարժէ հոգիդ , որպէս զի չկորսուի · քանզի սատանան տիրած է քու հոգւոյդ , եւ ան կը ներշնչէ քեզ այդ մեղապարտ անզեղջութիւնը ։ Աղօթէ ինձի հետ որ ողորմի եւ իր սուրբ Հոգւոյն լոյսը պրկէ քեզ ։ »

Միանգամայն Պետրոս Արպուէզ ծնրադրեց դէմքին վրայ , եւ ջերմեռանդ ու խանդաղատ դէմքով անհասկանալի աղօթք մը մրմռաց ։ Ցետոյ քանի մ'անգամ խաչակնքեց երեսը , կուրծքին զարկաւ խոնարհութեամբ , եւ քանի մը վայրկեան երեսը ծածկեց երկու ձեռօքը ։

Այս միջոցին Սէվիլի վայրագ հաւատաքննիչն այլոց մեղքերուն համար աղօթող ու լացող խոնարհ դումինիկեան մ'եղեր էր ։

Վերջապէս ելաւ կանգնեցաւ ։

« Ցչուառ ծառայ սատանայի , ըսաւ ամբաստանելոյն , Աստուած ընդունեց արդեօք իմ խոնարհ աղօթքս , եւ մեր սուրբ հաւատոյ

լուսոյն դողուած հոգեւ որ աչքդ բացաւ :

— Իմ հաւատքս միշտնոյն է պատասխանեց Արկօզօ . երբէք վոխուած կամ խախտած չէ . հայրս՝ որ բարեպաշտ քրիստոնեայ մ'էր , ինչպէս ինձ աւանդեց , նոյնը պահած եմ եւ պիտի պահեմ մինչեւ ցմահ :

— Աստուած վկայ է որ ես անպարտ եմ , ըսաւ հաւատաքննիչը՝ աչքը դէպ երկինք ամբառնալով . . . : Օ'ն , յարեց դահիճներուն դառնալով , պարանի հարձափորձն 'ի գործ դրուի . . . : »

Այս խօսքին վրայ ամբաստանեալն աչքը դոցեց . նուրբ դողիւն մը հնչեց ականջին . պաղ քրտինք մը եկաւ վրան , եւ մինչեւ ընդերքը դողաց :

Դահիճները կամարէն կախուած պարանը դէպ իրենց քաշեցին :

« Հարձափորձը պիտի չարունակէք մինչեւ որ մեք արժան դատինք դադրեցընել , ըսաւ հաւատաքննիչը . եւ եթէ այն միջոցին ամբաստանելոյն մարմինը վնասուի , անդամներէն մէկը խորտակի , եւ մինչեւ իսկ մահ պատահի , կանխաւ յայտարարութիւն կընեմ ամենուն առջեւ , որ յանցանքն իրն է . . . :

« Ուստի Աստուծոյ կամքը թող կատարուի » ըսաւ ձեռքը դահիճներուն երկնցընելով

Ոյն հետայն չորս դիմակաւոր մարդիկը բռնեցին Թշուաճ կառավարիչը, վերէն կախուաճ պարանին մէկ ծայրովը ձեռքերն ետին կապեցին, եւ պարանին միւս ծայրը քաշելով ճախարակին օգնութեամբ՝ ամբաստանեալը մինչեւ կամարը հանեցին ձկետոյ յանկարծ թողտալով վար ձգեցին զայն մինչեւ գետնին կէս ոտնաչափ մնալով։

Սղկելին այն սարսափելի ցնցումէն մարեցաւ մնաց։

Դահիճները քանի մը վայրկեան սպասեցին որ խելքը գլուխը գայ. եւ երբ խեղճը աչքը բացաւ, նորէն վեր քաշեցին ու կրկին վար ձգեցին։

Այս դժնեայ տանջանքը մէկ ժամ տեւեց։

Դժբաղդ կառավարիչն ամենեւին ձայն չէր հանած. միայն թէ կուրծքէն հեղձամըղձուկ եւ չնչաոպատ հեւք մը կարձակէր, որ հոգեվարքի խռկալուն կը նմանէր։ Աչքերը նուաղած՝ կարծես թէ վերջին քունով փակուելու վրայ էին։ Ձեւերը պրկող պարաններն այն աստիճան միսերուն մէջ մտեր էին, որ արիւնը մարմինն'ի վար հոսելով՝ տղմաթաթաւ չապիկը չաղախեր էր. եւ երբոր այս առաջին հարձափորձը լմնալով կապերը քակե-

ցին , խեղճն անկենդան նիւթոյ մը պէս դնտի-
նը փուռեր էր · խախտեալ ոսկրներն եւ ճըմլեալ
Լիզերը չէին կրնար դինքը կանգուն բռնել :

Սոսկալի եւ սրտապատառ տեսարան մըն
էր՝ առոյգ եւ կորովի մարդ մը դառն տանջան-
քով սպառած եւ դատուելէ առաջ մահա-
մերձ վիճակի մէջ ձգուած տեսնել :

Ի՞նչ չէր կրնար սպասուիլ այնպիսի առ-
նանէ մը՝ որ այսպիսի դժնեայ վտանգներու նե-
քեւ կը դնէր իր զոհերը :

Բայց հաւատաքննիչներն աղի՛ք չունէին.
տանջանքով կը թաղաւորէին եւ մահուան
տագնապով կը սնանէին :

« Ընդէ՞ն իր բանտը տարէ՛ք այդ մարդը ,
ըսաւ Պետրոս Արպուէդ կարեկից դէմքով մը .
այսօր այդ չափը բաւական է : » Եւ խորհրդա-
կան հաւատաքննչին դառնալով

« Եղբա՛յր իմ , ըսաւ , մի մոռնա՛ք այս եղ-
կելին ձեր ազօթից մէջ : »

Այսպէս կը վարուէին հաւատաքննիչներն
իրենց զոհերուն հետ . իրենց սրտին նողկալի
խստութիւնը՝ Յիսուսի բարեպաշտութեան կեղ-
ծաւոր երեւոյթով կը սքողէին :

Երկու դահիճ վերուցին տարին հետ կա-
ռավարիչը , որուն վրայ կենաց նշան մը չէր
մնացեր :

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

ՀԱՒԱՏԱՓՆՆՈՒԹԵԱՆ ԲԱՆՏԵՐԸ

Կէս գիշեր էր։

Ամեն մարդ քուն էր Սեվիլի մէջ՝ բաց ի թերեւս այն տարաբաղդներէն որք հաւատաքննութեան անդնդախոր բանտերուն մէջ կը հնձէին։

Հաւատոյ բանտ կոչուած այն սեւ չէնքին մուտքերն ու անցքերը խոր խաւարով ծածկուած էին, եւ մեռելական լռութիւն մը կը տիրէր հոն։ Կենդանի արարածներ փակող այս դերեզմաններն այնչափ խորունկ էին, որ մէջը թաղուած զոհերուն վերջին հոգեապառ հեծութիւնները չէին կրնար դուրս հասնիլ։

Երկու հոգի պահապաններ քայլերով դէպ՝ ի բանտը կերթային. կրօնաւոր մ՝եւ կին մը։

Գիշերն այնչափ մութ եւ լրնոց ըզեւտանեռըն այնչափ սեւ էին, որ լրտես մ՝անդամ չէր կրնար զանազանել այն սեւ ստուերն առջեւ, որ բռնելով կերթային, որպէս զի մութին մէջ ձանրան չկորսնցընեն։

Շատ չանցած բանտին դուռը հասան։ Կրօնաւորը բանալիով մը բացեց դուռը կա-

մաց մը · խակոյն դուռը բացուեցաւ ։

Կրօնաւորն ու կինը ներս մտան եւ դուռը նորէն դոցուեցաւ առանց ձայնի եւ լուսոյ ։

« Օ՛, կը վախնամ, ըսաւ կրօնաւորին ընկերը սասանելով ։

— Մի վախնար, Տոլորէզ, պատասխանեց Ցովսէ · իմ հետ եղած ժամանակ վախնալու բան չկայ ։ »

Օրիորդն ինքզինք բռնելու համար դամինիկեանին թեւին յեցաւ, վասն զի ախրան ուժգին կը բաբախէր ։

Նոյն միջոցին բանտապետը լապտեր մը վառեր էր ։

« Վերապատուելի հայր, ըսաւ կրօնաւորին, ուր պիտի տանիմ ձեր Հայրութիւնը ։

— Սէվիլի կառավարչին բանտը · օ՛ն, առջեւնիս ինկիր ։ »

Բանտապետը վայրկեան մը վարանեցաւ, վասն զի դիտէր դէսուդէն գալիքը եթէ հաւատաքննութիւնն իմանար որ կին մը մտցուցեր էր բանտարկեալ մը քով ։

« Ի՞նչ կը վարանիս, ըսաւ Ցովսէ բանտապանին ։

— Վերապատուելի . . . »

Մեծ հաւատաքննչին սիրելին առանց խօսքըն երկարելու՝ հրամայական ակնարկութիւն

մ՚ըրաւ , եւ բանտապանն իսկոյն հնազանդե-
լով առջեւնէն լնկաւ :

Սուրբ առեանին դոհերուն փակուած ըս-
տորերկրեայ անձաւներն հասնելէ առաջ՝ յի-
սուն ոտքի չափ խղունջաձեւ անդուղէ մը
վար իջան :

Անտանելի ժահահոտութիւն կը բուրէր
այն զազիր նկուղներէն : Տոլորէզի վախուկ
դպայտանները չկրնալով այն պժգալի հոտին
հանդուրժել , մարելիք եկաւ վրան , բայց ցոփ-
ակ զայն բռնեց :

« Ո՛հ , դոչեց օրիորդը՝ անդուղին վեր-
ջին ոտքին վրայ կանգ առնելով . հոս կը բնա-
կի հայրս :

— Սիրտդ ամուր բռնէ , բաւ ականջին ՚ի
վար դոմինիկեանը, վասն զի արիւթեան պէտք
ունիս : »

Նոյն միջոցին երկաթէ ծանր դուռ մը բաց-
ուեցաւ , եւ ներսէն մուխի պէս թանձր եւ
գարշ հոտ մը դուրս ՚ղարկաւ :

« Հոս է , վերապատուելի հայր , բաւ
բանտապանը՝ ձեռքի աղօտ լապտերը կրօնա-
ւորին տալով . մտէք , բայց կաղաչեմ , ձայն մի
հանէք եւ երկար մի կենաք :

— Նա քաչուէ , բաւ ցոփն ապտակով ,
ես քենէ խրատ առնելու չեմ սկած : »

Բանտապետն հնազանդեցաւ եւ ստորերկրեայ մութ նրբաշաւղին մէկ անկիւնը քաշուեցաւ :

Այն ժամանակ լապտերին աղօտ եւ դողդոջ լուսովը Յոլոթէի առջեւն իյնալով, նեղ դռնէն ներս մտան, եւ այն տարտամ լուսոյն աչքերնին քիչ մը վարժեցընելէ ետեւ՝ քանդին կէսը բռնող տախտակամածի մը վրայ մարդ մը տեսան տարածուած եւ որպէս թէ քնացած :

Այն մարդն էր Սէվիլի նախկին կառավարիչը :

Ուրիշ հինգ բանտարկեալներ՝ որ այն նկուղին մէջ դրուեր էին, առանձնաց չդիմանալով մեռեր եւ Սէվիլի կառավարիչը միայն մնացեր էր հոն :

Դժբաղդ Արիօզօ՝ աւելի ուժեղ կամ աւելի արտոտ ըլլալով՝ դիմացեր էր այն տհակալի վերամբարձներուն, եւ նորէն բանտը բերուելէն քանի ժամ ետքը խելքը գլուխը եկեր իր ցաւերն զգալ սկսեր էր : Երբոր աղջիկը բանտը մտաւ, թեթեւ քուն մը եկեր էր վրան : Բնական պէտքը վճարելու համար հոն դրուած հողէ ամաններէ՝ որ չաքաթին անգամ մը կը պարպուէին, նոթկալի ժահահոտութիւնմը կը ծաւալէին անոր բոլորտիքը : Այս զարհուրելի

որ ջը՝ ցերեկը լոյս առնելու համար՝ պատին վե-
րի ծայրը բացուած ծակ մը ունէր փողոցին հա-
ւասարութեամբը , եւ այն աստիճան խոնաւ
էր , որ բանտարկելոյն ներքեւ փռուած փխ-
ակը բոլորովին փտեր՝ կտոր կտոր կը քայ-
քայէր։ Երբոր վեց բանտարկեալ ամբողջ գըտ-
նուէին , առաւտակամածը խիստ նեղ կուգար ,
այն առեն մէջերնէն զօրաւորագոյնները պաղ
եւ տղմոտ գետնին վրայ կը պառկէին ։

Ա յսպիսի տեղերու մէջ կը փակէր հաւա-
տաքննութիւնն իր զոհերը ։

Տոլորէզ մեղմով մը տախտակամածին մօ-
տեցաւ , ուր հայրը կը ննջէր , եւ զառնադին
որոմութեամբ ձեռքերն իրար կցելով՝ քանի
մը վայրկեան նկատեց զայն . բայց երեսը պա-
տին դարձուցած ըլլալուն՝ չէր կրնար տեսնել ,
եւ այնչափ հանդարտ կերեւէր , որ չհամար-
ձակեցաւ արթնցընելու ։

Նոյն միջոցին ցուվէ ալ մօտենալ ուզելով՝
ոտքը սափորի մը պատահեցաւ , եւ անոր լս-
նալուն ձայնէն Արկօզօ գլուխը վեր առաւ , եւ
այնպէս դժդոյն ու փոխուած էր , որ աղջիկը
դժուարաւ կրնար ճանչնել զայն ,

« Հայր իմ» գոչեց Տոլորէզ ցաւագին հե-
ծութեամբ , եւ ինկաւ անոր վրայ թաթխուեցաւ
գորովոյ եւ որոմութեան անպատում յանդա-

պատանօք ։

Բայց պժբաղդ հայրը չկրցաւ անոր պրկախառնութեանցը պատասխանել. ընդհակառակըն կսկծագին հառաչք մ'արձակեց ակամայ. վասն զի աղջիկն անոր վաթթուած առեն խորտակեալ անդամներուն ցաւն արթնցուցեր էր ։

« Ի՞նչ ունիս, հայր իմ, ահ, ի՞նչ ունիս, դոչեց Տոլորէզ՝ իր տկար թեւերովը զայն վեր առնելու աչխատելով ։

— Բան մը չունիմ, սիրելի Տոլորէզ, ըսաւ հայրը բռնի ժպիտով մը. ահ, ուրախ եմ քեզ տեսնելուս վրայ ։ »

Ցուլսէ ամեն բան դուշակեց, եւ արտեւանունքը կնճռելով զայրագին չարժուեմ մ'ըրաւ։

« Ո՛հ, եթէ լմացած ըլլայի այս բանը » մրմռաց քթին տակէն ։

Մանուէլ Սրկօզօ ընդունայն կը ջանար ելլել նստելու. թեւերն անդամալոյծ եղած, ոսկրները խախտած եւ մկանունքը ճմլած, անընդդայայտեր, իր կամացն ու ջանից չէին կրնար հնազանդիլ ։

Աղջիկը, որ աչխարհի մէջ իր միակ սիրելին էր, աղջիկը՝ զոր յաւիտեան տեսնելու յոյս չունէր, հոն առջեւը կեցեր էր բանտին մէջ, ուր հրաչքով իջեր էր, եւ չէր կրնար իր սրտին

վրայ անդմել . այլ միայն հեծուխեամբ եւ արտասուօք ընդմիջեալ անյարիր խօսքեր կը թոթովէր :

Այս արտաքին մահը՝ որ կենդանւոյն գարկեր էր զայն , անպատմելի չարչարանք մ'էր : Աչքը միայն կրնար յայտնել իր աղջիկը նկատելով , եւ կը նկատէր զայն խանդակաթ սիրով՝ բայց առանց խօսելու : Արտախանձ հառաչներով կուրծքը կուռնար , ախուր ու վայրուն աչերը խոր կապիճներուն մէջ արտասուքով կը ծածկուէին , եւ շուրթերն անբնական ցնցմամբ կը դողդոջէին :

« Ո՜հ , ազատ ես ուրեմն , որդեակ , դուշէդ վերջապէս այնպիսի ախտով ուրախութեամբ մը՝ որ Ցովսէի սիրտը թրթռաց հնչուն մեռաղի մը պէս , պաղ դող մ'եկաւ վրան , եւ ակամայ չարժմամբ մը կառավեցին ծունգն ինկաւ :

« Ո՞վ է այս կրօնաւորը , հարցուց Մանուէլ Արկօզո :

— Հրեշտակ մ'է , հայր իմ, հրեշտակ մ'է՝ որ մեզ կրարու քով բերաւ :

— Շատ ուշ , մրմռաց կառավարիչը :

— Ինչու՞ շատ ուշ , պատասխանեց օրիորդը , դու հիւանդ ես , բայց մենք սիրոյ ապաւինք քնդ :

Չէր հասկընար որ այն կտրուկ մարդը դեռակ մ'ըրիր էր հաւատալ թէ ընտ։

Յովսէ չէր կրնար ինքզինք բռնել։ Դառն արտասուքներ կուրծքը կուռեցընէին. զայրուցէն կը մեռնէր։

«Դժբաղդ աղջիկ, դուն վերջապէս, չես գիտեր որ անդամները կատարեալ են։

— Լռէ, լռէ, ըսաւ հայրն խակոյն։

Ալ ժամանակ չկար, Տալորէզ ամէն բան հասկըցեր էր։

Արտասուկ եւ չուարիլ ծունկի վրայ եկաւ բարձրաւանդակին առջեւ՝ ուր թշուառ հայրը պառկած էր. մեղմով մը վեր առաւ խորտակեալ անդամները, եւ համբուրելու արտասուօք ծածկեց. կը թուէր իրեն թէ պրոմանայ զօրութեամբ կրնար իր հայրը կենդանացընել։

Բայց վերջապէս առանելով որ իր ջանքն անօգուտ է, եւ տարաբաղդ հայրը՝ միշտ անշարժ, ցաւով միայն կապրէր, բակտուելուն դէպ՝ ի դամբանին դարձաւ.

«Դու պիտէիր, ըսաւ, եւ չիմացուցիր ինձ։

— Եթէ պիտցած ըլլայի, պատասխանեց Յովսէ, քեզ հոս չէի թողուր. հոս ալ քեզի պէս խաբուելցայ, Տալորէզ, հարցաքննութենէն

անմիջապէս եաքը տանջանքն ՚ի դարձ դրեր են, որ սոխրութիւն չէ, եւ պետս որ երկիւղ Աբիլէն հեռանալու հարկադրեալ էր։

— Աստուած իմ, մեռուցեր են հայրս, մրմնջեց օրիորդը վշտագին։

Եւ հօրը ձեռքն համբուրելով

« Նայեցէք, հայր Ցուլէ, տեղէն չկրնար շարժիլ հայրս. գինքն այս վիճակին հասցընել եաեւ այս զազիր բանտին մէջ թողուցեր են առանց իսկ վէրքերը պատելու։ Ո՜հ, հայրիկ, ի՞նչպէս կրցար ապրիլ հոս. դերեզմանէ այս եւ ոչ բանտ։

— Հանդարտէ, որդեակ, ըսաւ կառավարիչը քաղցրութեամբ. իմ ցաւերս անդարմանելի չեն, մի վախնար, կը բժշկուիմ։

— Այո՛, կը բժշկուիս, ըսաւ, վասն զի ես հոս պիտի կենամ քեզ խնամելու համար։

— Ո՞վ կրնայ գիս քովէն դուրս հանել, պոչէդ աղնիւ աղջիկը՝ մեռած հայեացք մը ձգելով իր շուրջը։

— Ես, պատասխանեց Ցուլէ, եա՛ւ երկու քզ ալ ազատել կուզեմ։

— Արդէն այս խօսքն ըսէր ինձ, ըսաւ Ցուլէտ, եւ սակայն ուրիշ վիճակի հասուցին հայրս։ Դուք ամենզ ալ գիս կը խաբէք. ալ ես իմ խելքիս պիտի հետեւիմ, եւ հոս պի-

ան կենամ։

— Տոլորէզ, ըսաւ երիտասարդ դումինիկանը. մոխիր ըրէ զիս եւ այդ անօգուտ եռանդէն ետ կեցիր. ազատ կեցիր որ հայրդ ազատես։ Չօդդ հարցափորձը նորէն չսկսիր չուսուալ։ Չեն դիտեր որ Էսթէվան եւ Ցօհաննէս ա'Ավիլա հնարք կը փնտռեն հայրդ հաւատաքննութեան ճիրանէն ազատելու։

— Վկայներ կը փնտռեն ինձի համար, հարցուց Մանուէլ Արկօզնուալեալ ձայնիւ։

Վկայներու խօսքը լսելուն պէս՝ օրիորդը կանգ առաւ եւ արդէն մոքէն անցած խորհուրդ մը յիշեց։

« Հայր Ցուլոք, ըսաւ երիտասարդ դոմինիկեանին դառնալով, կը հաւատաս որ հօրս վէրքերը կրնան բժշկուիլ։

Ցուլոք որ վիրաբուժութեան քիչ մը ծանօթութիւն ունէր, բանտարկեալին անդամները մի առ մի զննեց։

— Կերդնուիմ որ քանի մ'օրէն հայրդ կըրնայ քալել ըսաւ. յօդուածները աւղաւորուած են։

— Ուրեմն, յարեց Տոլորէզ մոքին խորհուրդը ծածկելով որպէս զի Ցուլոք արգելք չըլլայ, Ցօհաննէս ա'Ավիլայի դառնալուն պիտի սպասեմ։

— Տո՛ն Մանուէլ Արկօզօ, ըսաւ կրօնաւորը կատակարհին, ինքզինքդ ըժշկուած ցուցընելու մի փութար. արչաւի կրնաս նայէ որ հրկիզուդ հարցափորձն ուշացընես, որպէս զի բարեկամներդ ժամանակ ունենան հասնելու . . . Աստուած ողորմած է. վրէժխնդրութեան օրը հեռու չէ:

— Հիմա կրնամ ամէն բանի հանդուրժել, պատասխանեց կատակարհին. աղջիկս ազատ է, եւ դուք ալ մնոզ չէք մատներ, ըսաւ ատամի դէմքով մը ծռմռելով:

Մանուէլ Արկօզօ կը կատածէր այս մարդին՝ որ հաւատաքննութեան դիւանը կը կրէր:

« Իմ ազատութիւս է այս, ըսաւ խակոն Տոլորէզ՝ հասկընալով իր հօրը երկիւղը. գիս անպատուութիւնէ եւ մահուանէ ազատեց. վատահ եղիր ատոր . . . Եւ դու, հայր Յովակ, ըսաւ քաղցրութիւնով, ներէ իմ անխրատութիւններս ու դառնութիւններս. ան, ախրան կը հակծէ, Աստուած իմ:

— Ես ալ վիշտ կրած եմ, պատասխանեց երիտասարդ դումինիկեանը դառնութեամբ, անոր համար կարեկից կըլլամ քեզ եւ կը հեւրթեմ: »

Այս միջոցին առնառձայն լսուեցաւ ներս առնդուղին վրայ:

Ցոմակ խոյին լապտերը մերարկուին տակը պահեց, եւ կառավարչին ու անոր ազջկան հետեւեցաւ։

« Բնաւ մի խօսիք, ապահովեցէք, բաւ, »

Սեւ կապոց մ՝անցաւ Մանուէլ Արիոզի մարքին, ազջկան վտանգութիւնը հակառակ՝ մառնութիւնէ կը վախնար Սակայն լռեց։

Ոտնաձայները դեռ քանի մը վայրկեան չտրտնակեց, Սանդուղքն վար իջնողները կառավարչին բանտին առջեւէն անցան եւ քանի մը քայլ անդին ուրիշ բանտի մը դուռը բացուեցաւ ու գոցուեցաւ։ Ետքէն սանդուղքն վեր եկան, եւ մօտակայ բանտին խորքէն հեծեծութեան ձայներ լսուեցան։

Հաւատաքննութեան պինուարները գիշերային ձերբակալութիւն մ՝ըրեր էին։

« Տակաւին գոհ մ՝ալ, բաւ Ցոմակ արթնութեամբ։

— Պէտ մ՝է, յարեց Տոմինիկ դողալով, ձայնէն հասկըցայ։

— Գնա, գնա, գոչեց կառավարիչը. այս բանտին օդը տարտիոխիկ է. գնա ազատութիւնդ վայելէ, սիրելի ազջիկս, հոգիդ կը տնանկնայ հոս։

— Այո, պիտի տնանկնայ հոգիս, հառչեցի. վասն զի ես ետեւէն պիտի գամ, բաւ օրիորդը

Յակոբի երեսը նայելով ։

— Հոս չտեսնուինք , աղջիկս , հոս չտեսնուինք , ըսաւ կառավարիչը խռովելա սրտով . քու հոս գալդ չեմ ուզեր . դին ազատելու համար ինչ որ կրնաս՝ ըրէ , բայց յանուն Աստուծոյ կը պատուիրեմ որ հոս չգաս .

— Քալէ երթանք , քալէ , ըսաւ Յակոբ . հայրդ իրաւունք ունի , հաւատաքննութեան բանտերուն մէջ մարդ ապահով չկրնար ըլլալ երբէք ։

— Ինչ մ'ալ կենանք , ան , ինչ մ'ալ կեւնանք , կըսէր Տոմինիկ հօրը վախ թուելով , եւ չէր ուզեր թողուլ ։

— Պէտք է երթանք , ըսաւ կրօնաւորը ինքն քաշելով . մնաս բարեաւ , Տոն Մանուէլ , յուսամ , բարեկամներդ քեզ կազատեն ։ »

Նոյն միջոցին բանտապանը բանտին դուռը բանալով ըսաւ Յակոբի .

« Վերապատուելի հայր , կազաչեմ , տարէք այդ աղջիկը , վասն զի հոս ապահով չէ եւ իմ ալ կեանքս վտանգի մէջ կրնայ . կազաչեմ , առէք տարէք ։

— Երթանք , ըսաւ հեւսիկ ուրուն Տոմինիկ , չեմ ուզեր որ իմ պատճառաւս մարդ վտանգի մէջ իյնայ ։

— Մնաս բարեաւ , հայրիկ , պէտք չէ որ

մեր դժբաղդութիւնն ուրիշն վրայ ձգելը. մնաս բարեաւ, վատահ եղիր, քաւ վերջին անգամ մ'ալ հայրը համբուրելով։

Տղորիկը եւ Յովսէ դուրս ելան, եւ բանտին դուռը նորէն փակեցաւ կատաղութեան վրայ։

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

ՄԵԾ ՏՕՆ ՄԸ ՍԷՎԻԼԻ ՄԷՋ

Հանդիսաւոր օր մ'էր։ Սէվիլի տուներուն պատչգամբները մետաքսեայ կերպասներով եւ արխնատայի գեղեցիկ գորգերով զարդարուած էին։ Ժողովրդեան ալարդեւաբաշխութիւններ եղեր էին. Էսբանատի աղբիւրներէն առատութեամբ՝ ինկեր Բաժարէթի դինի կը վազէր թևեւ պէս։

Գնչուները, մուրացիանները ու կրօնաւորները առատ հունձք քաղեր էին. վասն զի Սանտիոյ բարեմիտ ժողովուրդը, ոչ օրերը, կրօնաւորներուն ու գնչուներուն կ'ուտէ եւ, ինչպէս կըսեն առածները, կրօնաւորները մատուռներ հաստատել սալով սուակ կը քաղէին, գնչուներն ալ բաղդ գուշակելով եւ օրիորդաց

թժժանքներ տալով։

Սպանիոյ տաք երկիրներուն մէջ ժողովրդեան երեւակայութիւնն այնքա՜ն եւ խօսկախարդ մ՚էր որ չդոհանար բանին խնամ տալէն կուզար, եւ բանեցընողներուն ալ երբէք պակաս չկար։

Ինչու համար չպատուհասան երջիկ եւ մարդասէր անձինք, որ ժողովրդեան այս հրայածելի սրամտութիւնը բարւոք դարձուներին, բանն ու ճշմարտութիւնը բանաստեղծութեամբ զարդարելով ընծայեին, մոլեռանդութեան չարիք ձեւը բերած բարիք ձեւը բերէին, ժողովրդոց վրայ ունեցած իշխանութիւննին անոնց երջանկութեան դործածէին՝ փոխանակ անոնց յաւխտնական թշուառութեանը դործածելու։

Այն օրը պիտի դայ անշուշտ. կոխան ըլլած է. ապագային հոգին արդէն իր թեւերը տարած է Սպանիոյ վրայ։ Այնքա՜ն մէկ Սիւոնի Սուրբ Հոգւոյն պէս այս անհուն եւ ընդարձակ անդունդը թեւմհատներ, եւ կրկին ու կրկին մտածութեանց այս խառնաչփոթի վիհէն յաւխտնական լոյսը ցայտեցընէր։

Բայց Սէվիլ դառնանք։

Կարգէ դուրս սոսկ օր մ՚էր ըսինք։ Անապատէն այս պիղծին քաղաքն իր սովորա-

կան աուդի զգեստը մերկացնել էր մինչ աւուր համար։ Անշուշտ շատ անլուրեր արուամբ հաճախել էին. խոր կակիծներ եւ դառն ոխեր կը անանէին Անատուզաց սրտին մէջ. սակայն աչխարհն ամենէն գեղեցիկ երկրին այն անհոգ զաւակուն քը, զուարճութեան որդի քը՝ որ առանց պիտնալու աչխարհն ամենէն մեծ քերթողներէն ու երգահաններէն աւելի քերթող ու բանաստեղծ են, ինքզինքին լոլորովին բերկրանաց ուրախութեան եւ կերուխումի տուած էին։ Հաւատարմութիւնը մոռցուած էր, մեռելները մոռցուած էին, լրտեանները մոռցուած էին։ Ամեն մարդ երաժիչտ, բանաստեղծ եւ տաքսիտաձու եղած էին, կերդէին ու կը պարէին, ներկայ վայրկեանը միայն կատարէին. բայց զարմանալին այն է, որ այս ուրախութեան ատեն մի պատիւ հաւատարմութեան սահմանեալ էր։

Սկիզբ քաղաքն այն օրը Մէսինա-Քօէլի դուքսին հան հասնիլը կը ատենէր, որ հաւատոյ մեծ դրօշակակիրն էր, եւ ներկայ գտնուելու եկեր էր խարուկահանդէսի մը՝ որ պիտի կատարուէր մի պատիւ այն անթիւ մանր յաղթութեանց մէկուն դեր Կարոլոս հինգերորդ ձեռքերեր էր Գերմանիոյ բողոքականաց դէմ. յաղթութիւններ՝ որոց շատ անգամ պատուա-

թիւնը կը յաջողէր. յաջողութեան եւ ձախողութեան խառնուրդ մը՝ որ Սմալքալտի* դաշնակցութենէն ի վեր երկար ժամանակ երկբայութեան մէջ ձգեցին զՆերսոպա թէ յաղթութիւնը որու պիտի մնար վերջապէս, Հռոմայ թէ Լուտերի. յաղթութիւններ՝ որք խարտեաշներն աւելցընելու պատրուակ եղան հռոմէական կըղերին։

Գիշերը դողեցիկ էր եւ աստեղազարդ, օդը զով եւ անուշահոտ. աղբիւրէն վազած գինին ալ եւս առաւել ուրախացուցեր էր Սէվիլի ժողովուրդը. ամեն մարդ պարելու եւ երգելու զբաղած էր։ Ստուգիւ Մէտինա-Ջօէլի իշխանն ալ՝ որ տօնին ծախքն իր քսակէն կը վճարէր, աղնուական պերճութեամբ վարուեր էր, առատ ըմպելի բաշխելով Սէվիլի ամեն կարգի բնակչաց։

---

* 1550ին Գերմանիոյ Լուտերական իշխաններն յանելով որ կաթոլիկ իշխանները դաշնակցութիւն մ'ըրեր են իրենց դէմ, Գերմանիոյ Սմալքալտա քաղաքը դումարուեցան եւ իրենք ալ անոնց դէմ յարձակողական ու պաշտպանողական դաշնակցութիւն մ'ըրին, որով կրօնական պատերազմն ընդհանրացաւ Միջին Եւրոպիոյ մէջ, եւ ամբաւ չարիաց ու արիւնհեղութեանց առիթ եղաւ։

Բայց մինչդեռ ժողովուրդը վտղոյներուն մէջ կուրախանար, հարկ էր որ ազնուականներն եւ Սպանիոյ ւսադանին ալ անմասն չմնային այս պէտքէն ոճնէն։

Ուստի Սէվիլի արեւմտուրդ (հաւատացեալներուն անձնուէր) ազնուականներն ալ՝ Մէտինա-Քօէլի դուքսին գլուխդի եւ փեսայ Մօնտէժար կոմսին փառաւոր դահլիճներուն մէջ կը զբօսանուէին։

Մեծահաս կոչունքէ մ'եառնէ, հրաւիրեալները չգիտէր դահլճի մը մէջ ժողովված՝ մեսաքսեայ լայն բազմոցներու վրայ նստեր կը խօսակցէին, ընտիր սիկարներ ծխելով, որ այն ժամանակը թագաւորաց եւ բարձրադոյն ազնուականաց միայն ներելի էր։

Զեղուններն կախուած բազմաթիւ քիւրեղեայ ջահեր՝ իրենց լուսաբորբոք ճառագայթներովը բազմականաց մեսաքսեայ զգեստներուն փայլիւնը կաւելցընէին։

Կին չկար այս բարեպաշտական ցայգահանդէսին մէջ, որուն կը նախագահէր Մօնտէժար կոմսը, եւ ժամանակ ժամանակ ալ իր բարձրաչուք անները ներս մտնելով՝ իր փառաւոր ներկայութեամբը կը պատուէր այս ազնիւ ակումբը։

«Գիտէ՞ք, Տան Ռաֆիկէզ, որ այս անդամ

ըրած յաղթութիւնիս մեր սիրելի վեհապետ Տէն Քաոլօ հինգերորդին ազատչելի քաղաքացիութեան արդիւնքն է ։»

Այս խօսքն ըսողը Մօնտէժար կոմսին սիրելի եւ անոր վնասոյ ըլլալու սահմանեալ երեսարդ ազնուական մ'էր . իսկ Տէն Ռօսրիկէզ ծերունի մ'էր , որուն պարզ եւ անպաճոյճ դիտաւորութիւնը միւսներուն պերճութիւնը քուլ ածելի կը զարնէր ։ Սակայն իր հասարակ եւ վեհ շարժմունքին կը հասկցուէր որ զղեակին ըրածութիւնը անհոգութեան կամ դառդ անխոհեմութեան մ'արդասիք էր՝ քան թէ չքաւորութեան ։ Իր խնամ ու խրոխտ դէմքն հանճար կը ծածկէր , եւ յայն ճակտին վրայ զուգահեռականն պիծերն ու արտեւանունց մանուածոր խոշոմները՝ աղմկայոյզ եւ անկարդ կրից վրայ պատուաստեալ խոկուն բնաւորութիւն մը կը յուշընէին ։

Այն դէմքը Սոկրատայ դէմքին փոխանակութիւններ կրած ըլլալու էր . հոգւոյն պզտիկութիւնները փոխանակելով՝ դէմքն ալ այլափոխուիր էին . եւ եթէ իր նմանողն եւ քիչ մ'ալ չեղնայուածքին կը հասկցուէր որ հոգիներ բաժան բաժան վաճառած էր , բայց երեսին անայլայլակ չրչապիծերը , չրմունքներուն նուրբ հեգնութիւնը եւ ճակտին խաղութիւնը

կը ցուցընէին որ իր պզտատ եւ խորին մտածմունքին աղատ էր այն անհատատուբեան որ յետսամիտ մարդոց յատուկ է . այլ ընդհակառակն ուղիղ եւ կատարեալ պարզացում մը ստացած էին իր մտաւորական կարողութիւններըը :

Ծանրութեամբ մը երիտասարդ աղնուականին դարձաւ եւ առանց խօսք մ'ըսելու նայեցաւ :

« Ահա աղիս մը չարուհնակ ծոններ ու հրապարակական ուրախութիւններ պիտի ունենանք , յարկ երիտասարդ պարոնը , առանց հաշուելու արքայական խարուկահանդէսը՝ որ անշուշտ մեծ ազդեցութիւն պիտի ունենայ եթէ որոշուածին համեմատ կատարուի :

— Անհոգ եղիք , բան մը պակաս չմնար , բաւ ծերունին այնպիսի ձայնով մը՝ զոր երիտասարդ պարոնը հաւանութիւն կարծեց, բայց իրօք դառն եւ հեգնական էր :

— Ես ալ այդպէս կը կարծեմ , բաւ երիտասարդ պարոնը որ Գաստօն կը կոչուէր . վաղն ալ մեծ հաւատաքննիչն այն հանդէսին պահած է Սէվիլի նախկին կառավարիչ Տոն Մանուէլ Արկօզոն :

— Ձմարիտ քրիստոնեայ մը , բաւ ծերունին ծանրութեամբ :

— Ինչ, բաւ Տոն Քաուլօ. մտերիմ բարեկամն էր Տոն Էմիէլեան Վարկասի, որ միշտ փիլիսոփայի դէմք ունեցած էր։ Անշուշտ գիտէք, Տոն Ռօտրիկէզ Վալէրօ՛, մէկ ժամ հեռուէն խառնիտրցակ կը հոտի։

— Տոն Էմիէլեան աղնիւ սիրտ մ՛է, պատասխանեց ծերունին, բայց թշնամիներ ունի . . . վասն զի հաւատաքննութեան գինուորը ըլլալ չէ ուզած։ Իսկ դուք, Տոն Քաուլօ՛, յարեց ծերունին մեղմ հեգնութեամբ, կրցաք վերջապէս հաւատաքննութեան գինուորի Ս. սաստիճանն առանալ։

— Դեռ ոչ, պատասխանեց սիրութեամբ Մօնտէժար կոմսին փեսացուն. բայց կը յուսամ որ այս իրիկուն կամաց մը կը հասկըցընեմ վեհամիայն մեծ դրօշակրին։

— Սուտգիւ խիստ յարմար առիթ մ՛է. խրատ կուտամ ձեզ որ չփախցընէք։

— Ի՛նչ կըսէք, Տոն Քաուլօ՛, հաւատաքննութեան ընտանի՞ ըլլալ կուզէք, բսաւ անոնի քովէն Սրակոնացի նիհարատարդ աղնըուական մը՝ որ առաջին անգամ եկած էր այն բարձրաչուք ժողովը։

— Անշուշտ, Տոն Քսիմինէս. կրնայի՞ առանց այս պայմանին Մօնտէժար դուքսին Տոնա Իզապէլլա դուստրն ինձ կինութեան ա-

պելու համարձակիլ ։

— Տխուր դեր Քասթիլացի ասպետի մը համար , ըսաւ Արագոնացին գլուխը թոթվելով ։

— Ընդհակառակն պեղեցի՛կ դեր , ըսաւ Տոն Ռօտրիկէզ երդիծական ձայնիւ . հաւատաքննութեան ընտանի ըլլալ . . . բաղդի ճանբուն վրայ ձինամիլ է ։ Զգուսանին տակ այն կարգին նշաններըը կրելը տէրութեան ամենաբարձր պաշտօններուն համար անցագիր ուննալ է . ամեն բան ձեռք կը բերուի անով ։ Ըսէք ինձ , Սպանիոյ մէջ ո՞ր տունը Մէտինա-Քօէլիի եւ Մօնտէժարի տուներուն չափ պաշտօն , հարստութիւն եւ պատիւ ձեռք բերած է ։ Կը կարծէք որ եթէ Տոն Մանուէլ Արիօզօ եւ Տոն Էսթէվան Վարկաս հաւատաքննութեան յարնալ ըլլային , այսօրուան օրս առաջինը ողջ ողջ այրելու կէտին վրայ ըլլար , միւսն ալ լեռներն ու ձորերը թափառէր . եւ եթէ պեղափայլ Տոլորէզի խոստովանահայրը հայր Պետրոս Արպուէզ կամ սարդապէս հայր Ցովսէ կոչուած ըլլար , այն սիրուն օրիորդն այսօրուան օրս յետին աղքատութեան ու խեղճութեան մէջ թափառէր գնչուի մը պէս, առանց իսկ գլխուն ներ քեւ քարը բարձ ունենալու ։

— Լռեցէք, Տոն Ռոտրիկէզ, ինքզինքնիդ վտանգի մէջ կը ձգէք, ըսաւ Տոն Քսիմենէս։

— Անհոգ եղիք. հաւատաք ննջասենեակնիս ալ խնդրի տեղ դրած են։»

Ցիրաւի, ժողովին մէջ դանուող միւս ազնուականները հաւատոյ դործոց վերաբերեալ Ժանրակչիս խօսակցութեանց դրաղած ըլլալով, Ռոտրիկէզ Ալվարէզի դործերուն բնաւ չադրութիւն չէին ըներ, եւ դինքն ալ բնաւ բանի տեղ չէին դներ։

— Հաւատացէք ինձ, Պարոն, յարեց Ժերոնիմ, այսօրուան օրս Սպանիոյ մէջ միայն մէկ տեսակ պատիւ կայ, այն է՝ Տէրոջը վերաբերեալ, եւ ասկէ աւելի՝ ինչպէս որ պիտէք՝ հաւատաքննութիւնն է։ Ժամանակաւ, բարեպաշտ ապահովութիւնը ժառանգելուս համար՝ հարկ էր նիզակ մը կոտրել եւ կառավարի երիվարը մը դրպեղթադաւորին հաւատարիմ եւ բարի ծառայ կը համարուէր այն անձը՝ որ արտասոյ հետ կը մասնակցէր պատերազմի դաշտերուն վրայ։ Այն ժամանակը փոյթ կար . . . բայց այսօրուան օրս Արաբներ չկան կռուելու, այլ միայն ամբաստանելու Արաբներ կան։ Չկայ ազնիւ ու ղեղանի քաջութիւն՝ որ պատերազմէ դարձած ժամանակներուն ժպիտովը ձեզ վարձատրէ

եւ իր ապիտակ ձեռքը համբուրել տայ. կրօնաւորներ միայն կան որ աղաւտ ձեռքով ձեռք կօրհնեն երբեմն Պապաւորին հաւատարիմ մէկ ծառան՝ի կորուստ մատնէք . . . Ժամանակաւ, պատերազմ մ՚ըլլալէ ետեւ, զօրաց վաշտերը չրջանակաձեւ կը բոլորէին եւ զինուորական մունետիկ մը վեց անգամ կը հրատարակէր զէն՝ի ձեռին մեռնողներուն անունը։ Այսօր, հաւատաքննութեան ծառայներուն անունը ոչ ոք կարտասանէ, եւ անոնք ալ իրենց վատութիւնը պարզելու իրաւունք անդամ չունին։

— Տոն Ռօտրիկէզ, գոչեց երիտասարդ Արակոնացին զարհուրելով լսած խօսքերէն, հոգւոյս վրայ կերդնում որ այս վայրկենիս դանկ մ՚անգամ չեմ սար գլխոյդ համար։

— Տոն Ռօտրիկէզ վալէրօ լրբենի յանդգնութիւն ու բարեբաղդութիւն մ՚ունի, աւելցուց Տոն Քարլօ. ինչ որ ուզէ կը թողուն խօսիլ։

— Ցաւալի է, այնպէս չէ, Տոն Քարլօ՛, պատասխանեց ծերունին առաւել եւս դառնութեամբ. վասն զի եթէ ես Տոն Ռօտրիկէզ վալէրօ չկոչուէի, ձեր այս լսած խօսքերուն քառորդն անգամ Պնարոս Արսուէզի տանելով Տօնա Իզապելլայի հետ ամուսնութիւննիս

կապահովէր , եւ ձեր անունը՝ առանց ուրիշ առեղեւութեան կարձանագրուէր այն դիւանախուսը լեզէնդին մէջ՝ որք պինուորք Քրիստոսի* կը կոչուին : Դժբաղդաբար , ամբաստանութեան աչխատութիւնն անգամ չեմ արժեր ես , եւ ժամանակնիդ փուճ տեղը կը կորսընցընէք պիս ամբաստանելով : »

Ա.յս խօսքն ըսելէ ետեւ ծերունին ձգեց դուրս ելաւ :

Տոն Քաուլօ մինչեւ ճակատը կարմրեցաւ եւ առջեւը նայեցաւ մնաց :

Ա.յս միջոցին մեծ հաւատաքննիչը ներս մտաւ Մէսինա–Քօէլի դուքսին հետ :

Դուքսը փոքրիկ ուղնաթեք ծերունի

---

* Հաւատաքննութեան ընտանիներուն անունն է : Առանց կարգն անցնելու ամենէն ապահով միջոցն էր երեւելի մարդիկ ամբաստանել . վասն զի աղքատները՝ որք կորսընցընելու բան մը չունէին՝ հաւատաքննութենէն չէին վախնար : Ա.յս իրողութիւնը՝ որ հաւատաքննութեան վրայ դրոյլ պատմիչներուն ամենն ալ կը հաստատեն , կապացուցանէ որ հաւատաքննիչներուն վնտռածը ոչ Աստուծոյ փառքն էր եւ ոչ հաւատոյ յաղթութիւնը , այլ միայն իրենց գոհերուն կողոպտուտներուն հասնիլ , եւ դանձ մը երեւոյթ զօրութիւնն ու իշխանութիւնն ձեռք բերել :

մ'էր՝ հիւանդոտ ու դեղնած դէմքով։ Ձայնը խեղդուկ էր եւ մարմնոյն նկնութեանը համեմատութեամբ խիստ զօրեղ, որն որ սարսրինակ երեւոյթ մը կարատարէր։ Խօսած ժամանակ կարծես թէ որովայնախօսի մը ձայն կը լսուէր։ ։

Մեծ հաւատաքննիչն ու դուքսը ողջունեցին ժողովը. յետոյ դուքսը Տոն Քառլոյ դառնալով.

« Երիտասարդ, ըսաւ, վնասս խնայուց ինձ ձեր բաղձանքը, եւ ես ալ խօսեցայ նորին Գերապատուութեան, որ կը յուսամ թէ այն չնորհը չպիտանար ձեզ։

— Պարո՛ն Տոն Քառլո, յարմց Պետրոս Արպուէզ, կը սիրեմ տեսնել Աստուծոյ ծառայութեան համար ունեցած եռանդնիդ։

— Օ՛ն, երկչոտ մի ըլլաք, ըսաւ դուքսը։ Նորին Գերապատուութիւնը կը ճանչէ ձեր արժանիքը. դիտէ թէ ուրչան մարդուս անարատ է ձեր արիւնը* ։ »

---

* Հաւատաքննութիւնը թատերան ճարտար եւ իրաւացի հաչուով մը կը չանար ազնուականներ եւ ծերունի քրիստոնեաներ ընտանի ունենալ իրեն. ասով աւելի պատկառանք կազդէր ժողովրդեան, որ այն ժամանակներն այնպէս կը կարծէր, թէ ամենա-

Տոն Քառլօ պատասխան չտուաւ։ Այս եւ-րիտասարտութեանը՝ որ երկու օր առաջ ամէն թականըզոհէր հաւատաքննութեան ընտանի ըլլալու համար եւ Մօնտէժարի դուքան ալ իր աղէկ-կամ այս պայմանաւ միայն անոր տա-լու խօսք կուտար, ղղջացեր էր եւ կամաչէր այնպիսի խնդիր մ'ըրած ըլլալուն վրայ։

Մէնաինա–Քօէլի դուքան անոր վարանման պատճառը չհասկընալով՝ մեծ հաւատաքննո-չին դարձաւ.

« Մօնսինեօր, ըսաւ, այս նորատի աս-պետը մեր ամենաստուրբ կրօնքին չերմ պաշտ-պան մը պիտի ըլլայ։ »

Պետրոս Արպուէզ ձեռքը Տոն Քառլօի երկնցուց որ համբուրէ, եւ մեղրալիր ձայ-նով մ'ըսաւ.

կաններն անարգ եւ վատ գործ չէին գործեր։ Հաւատաքննութեան ընտանի կամ պինուար ըլլալու համար՝ իր արեան անարատութիւնը արդարացընել հարկ էր. այսինքն ապացու-ցանել թէ հրեայներէ կամ արաբներէ սերեալ չէր, ոչ ալ իր նախնիքը կամ ծնողքը Ս. հա-ւատաքննութենէն դատապարտեալ կամ ա-պաչխարանաց ենթարկեալ էին։ Խակ կանայք աղատ էին իրենց արեան անարատութիւնը հաստատելու հարկէն։

« Վաղը մեծ պատարագէն ետեւ մայր եկեղեցին գնամ, որպէս զի ---ը ապրեցանը ձեռքէս ընդունիս : »

Տոն գալը առանց պատասխանելու դըլուխը խոնարհեցուց :

Նոյն միջոցին սպասաւոր մը դրան թաւիշէ վարագոյրը վերցընելով բարձրաձայն ծանոյց :

« Օրիորդ Տոլորէզ Սկիօզօ՛ : »

Հաւատաքննիչը ցնցեցաւ, եւ իսկոյն դահլճին քովի սենեակը մտնելով Մէտինա-Գօէլի դուքսն ալ հոն հրաւիրեց :

Այս միջոցին Տոլորէզ դահլիճը կը մտնէր :

Երբոր այն բազմութիւնը տեսաւ, օրիորդն ամաչելով չփոթեցաւ, եւ կանգ առած՝ տանուտէրը կը փնտռէր աչօքը :

Սակայն Մօնտէժարի դուքսն անոր անունը լսելուն պէս ոտք ելեր էր . բայց հաւատաքննչին ու Մէտինա-Գօէլի դուքսին խուսափումը տեսնելով, զանոնք չվիրաւորելու համար հազիւ հասարձակեցաւ իր վաղեմի բարեկամին դուռտրը դիմաւորելու համար քայլ մը առաջ երթալ, եւ քանի մը քաղաքավարական խօսքեր թոթովել :

Տոլորէզ աղնիւ ու սրտաչարժ դէմքով մը անոր մօտեցաւ :

Չմայլման մրմունջ մը պտըտեցաւ ժողովին մէջ, հակառակ այն սարսափելի զոր հերիւսիկոսի մ'անունը կազդէր. այնչափ մեծ էր անոր սքանչելի գեղեցկութեան եւ հոգւոյն ազնուութեան ազդեցութիւնը:

« Տէր իմ, ըսաւ Տոլորէզ տեսնելով որ Մօնտէժարի դուքսը կը դողար եւ կը դողար. վախատական աղջկան մը ձեր սան մէջ ներկայութիւնն այնչափ պէտք է որ այս աղնիւ ժողովին ուրախութիւնը սխրութեան փոխարկէ:

Դուքսն առանց պատասխանելու աթոռը ցուցուց անոր, այն քանդակապատ զարդարուն աթոռակներէն մէկը՝ որ արդէն Միջին դարու մէջ ալ հին կահ մ'էր՝ իբրեւ ազնուութիւն պահուած:

Տոլորէզ աթոռակին վրայ նստելէ առեւ քանի մը վայրկեան լուռ կեցաւ, Դուքսն ալ նմանապէս բանի եւ տպաւորութիւնը կը պահէր:

Տոլորէզ՝ իր արիւնութեանը հակառակ՝ մանկամարդ օրիորդի մը յատուկ եղած այն երկչոտութիւնն ունէր, որ եթէ չքաջալերուի տպաւորութիւն կը փոխէ: Ձակատը բոցատաք ներմութեամբ մը կարմրեցաւ, սիրտը բաբախել սկսաւ, եւ շրթունքը դողալով չկրցան

խօսք արտասանել ։

Ա.յս տեսարանին ներկայ եղողներուն անձկութիւնն երթ ալով կաւելնար ։

Մօնտէժարի կոմսը՝ Տոլորէզին այս վիճակին մէջ տեսնելով՝ ի դուէթ չարժեցաւ այն երբեմն պայծառ բայց հիմա այնպէս խեղճ եւ լքեալ մանկամարդ եւ դեղանի օրիորդին վրայ, որ ատոր կարդի աղքատ աղջկան մը նուաստ կերպարանքով կը ներկայանար իրեն ։ Բայց մեծ հաւատացնելին եւ Մէտիսնա-Գօէլի դուքսը կրնային քովի անենակէն ամեն բան տեսնել ու լսել ։ Սպանիացի պետուականի մը բաղդն ու կեանքը բոլորովին հաւատացնուելնէն կախեալ էր . եւ Մօնտէժարի դուքսն ալ այն խորին սարսաւով պաշարեալ էր, որ աղդային պետիս, արի, ասպետական եւ անձնուէր բնաւորութիւնը կը խանդարէր ։

Տոլորէզ քանի մը վայրկեան դուքսին դէմքը դիտելով՝ հասկըցաւ այն առնային պատրաստութիւնը, այն պղնձի դիմակը՝ որ հոգւոյն զգացումներն յայտնելու արգելք կըլլար ։

« Հօրս պատուելենէն յոյս չկայ » ըսաւ ինքնիրեն ։

Ա.յսու ամենայնիւ, ամեն բան աչքն առած ըլլալով, մեծ ճգամբ իր սովորական արիութիւնը ձեռք առաւ, եւ հրապուրիչ պետը-

ութեամբ մ'եւ հանգստութեամբ ոտքի վրայ եղնելով .

« Տէր իմ , ըսաւ Մօնտէժարի դուքսին , կը տեսնեմ որչափ իմ ներկայութիւնս դժնդակ է ձեզ , եւ ասոր համար չեմ կրնար մեղադրել ձեզ , վասն զի գիտեմ նաեւ որչափ վտանգաւոր է : Դժբաղդութիւնը տարաւոխի՛կ է . . . բայց թող չըսուի թէ պարտք մը կատարելու պանցառութիւն ըրի : Հայրս հաւատաքննութեան մութ բանտերուն մէջ կը հնծէ . հայրս , որ անչուաչա զրպարտուած է , յարեց կարմրելով , վասն զի չէր ուզեր անոր դժբաղդութեան բուն պատճառն յայտնել . հայրս իրրեւ յանցաւոր պիտի դատապարտուի՛ եթէ իր բարեկամները օգնութեան չհասնին :

« Դուք կը սիրէիք հայրս , տէր իմ , եւ ուրիշներէն աղէկ կը ճանչէք անոր անարատ հաւատքը : Վկայութիւն տուէք անոր համար այս դժբաղդ դատին մէջ . եւ Սպանիոյ ամենէն անարատ քրիստոնէից մէկուն վկայութեամբ լսայտառակի զրպարտութիւնն ու սրտութիւնը : Շնորհեցէք ինձ հայրս , տէր իմ , շնորհեցէք ինձ եւ օրհնեմ ձեզ :

— Եթէ ես ուզեմ ալ , մէկ վկայն բաւականի չէ » պատասխանեց Մօնտէժարի դուքսը :

Այն ժամանակ Տոլորէզ քաղցր եւ շնոր-

հալէ չարժմամբ մը ժողովին դառնալով .

Տեսարք իմ , ըսաւ աղերսական ձայնիւ եւ արտասուալից աչօք , դուք ասկնդ ալ կը ճանչէիք հայրս : »

Մեռելական լռութիւն մը միայն պատասխանեց այս հրաւէրին :

Տոլորէզ իր գիտնալ ձեռքերն իրար կցելով յուսահատ նայուածք մը վերցուց դէպ երկինք :

Այս միջոցին Տոն Ռոտրիկէզ Վալէրօ ներս մտնելով լսեր էր Տոլորէզի աղերսը :

Խրոխտ եւ լուրջ դէմքով մը օրիորդին մօտեցաւ , եւ քաղաքավարութեամբ զայն ողջունելով .

« Տիրուհի , ըսաւ , ես վկայ կըլլամ հօրդ :

— Ո՛հ , չնորհակալ եմ , ըսաւ Տոլորէզ յուսալից ձայնով մը :

Նոյն միջոցին պատ եւ հեղնական ծիծաղ մը լսուեցաւ հատատաքննչինատած անեակէն , ծիծաղ մը՝ որ մահազդ զանգակի ձայնին կը նմանէր : Ձեռայ Պետրոս Արտուէզ վարագոյրը վեր առաւ , եւ ինքզինք ցոյց տալով անաբեկեալ եւ մունջ ժողովին .

« Ռոտրիկէզ Վալէրօ , ըսաւ ծիծաղը չատունակելով , խենդերուն վկայութիւնը չընդունիր : »

Տոլոմէզ՝ հաւատաքննիչը տեսնելուն պէս՝ ճիչ մ՚արձակեց եւ մարեցաւ ինկաւ ։

Մօնտէժարի դուքսը զարհուրած՝ ինչ ընելիքը կորսնցուց ։

Պետրոս Արպուէզ մանաւոր կերպով մը անոր երեսը նայեցաւ, որով դուքսը սիրտ առնելով՝ զանգակը զարկաւ եւ երկու սպասաւոր ներս դիմեցին ։

« Սա օրիորդն իմ պատդարակս դրուելով իր տունը տարուի » ըսաւ բարձրաձայն ։

Սպասաւորներն ալ իսկոյն դրկեցին տարին տարաբաղդ օրիորդն այն զգայազրկ վիճակին մէջ ։

Դուքսն ալ ուրիշ դռնէ մը դուրս ելաւ եւ քանի մը վայրկեան ետքը նորէն ներս եկաւ դուարթ դէմքով ։

« Մօնտէժարի դուքս, ըսաւ անոր հաւատաքննիչը կէս ձայնով, երբոր Աստուած իր քով կոչէ Մէտինա-Գօէլի դուքսը, մեծ դրօշակրի պաշտօնին դուք պիտի յաջորդէք ։

— Մօնսինեօր, ըսաւ նոյն միջոցին Տոն Ռօտրիկէզ Վալէրօ հաւատաքննչին մօտենալով, Աստուած պահէ զիս արքայութիւն երթալէ, եթէ ձեր գերապատուութիւնը հոն ալ մեծ հաւատաքննիչի պաշտօնը չարունակէ ։ »

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՆ ՍԵՆԵԱԿԸ

Սէվիլի տուրբ առեանին բանտն այն փողոցին մէջ էր՝ որ այսօր Սահմանադրութեան փողոց կը կոչուի. իսկ այն ժամանակ հաւատաքննութեան փողոց կը կոչուէր։

Սպանիոյ ամեն մեծ քաղաքայ մէջ փողոց մը կար այս անունով, եւ միանգամայն չէնք մը՝ որ հաւատքննութեան պալատ կը կոչուէր։

Սէվիլի հաւատաքննական պալատը քառակուսի մեծ չէնք մ'էր՝ չորս աշտարակով, կարմիր աղիւսէ չինուած եւ սեւ քարերով ծածկուած։ Շէնքին ճակատը չատ մը պատուհաններ կային կանոնաւորապէս բացուած, բայց դուրսէն վնդակ չունէին. այլ յիմաթանոցներու պատուհաններուն պէս վարէն մինչեւ վեր գոցուած էին ուղղանկիւն ոտմով մը, այնպէս որ մօտակայ տուներէն անհնար էր պալատին ներսը տեսնել։ Մէջի բնակիչներն ալ հազիւ կրնային քիչ մը երկինք տեսնել վերի ծայրի բաց ձգուած նեղ ծակէն, ուսկից լուսոյ տակար եւ վոքրիկ ճառագայթ մը ներս կիջնէր։

Հաւատաքննութեան պալատին մէջ էին դատաստանական աոեանը, դիւանատունը, տանջանաց սենեակները, ողորմութեան սենեակները, ապաշխարութեան սենեակները եւ զանազան բանտերը, որոց մէջ ամբաստանեալները կը դասակարգուէին՝ իրենցմէ եղած ակնկալութեանց կամ ամեն մէկուն սահմանուած վախճանին համեմատ։

Հարուստ ամբաստանեալը նախ ողորմութեան սենեակը կը դրուէր. հոն հաւատաքննութիւնը զայն քաղցրութեամբ դարձի կը բերէր, այն կերպով որ խեղճը աչխարհային բարիքէն զրկուելով՝ իր հարստութիւնը կամաւ Ս. աոեանին կը նուիրէր, եւ քանի մ'ամիս հոն մնալէ ետեւ դուրս կելնէր, Յոր երանելին պէս աղքատ, բայց չնորհաց ձիրքերով հարուստ, եւ ուղղափառ ու անապատաք երկնից ճանբուն մէջ քալելով։

Եթէ ամբաստանեալը վերոյիչեալ կերպով դարձի գալու դժկամակէր, ապաչխարութեան սենեակը կը դրուէր, որուն նկարագրութիւնը ետքը պիտի տեսնուի. եւ եթէ հոն ալ չզղաստանար, այն ժամանակ խաւարչտին բանտը դրուելով՝ տանջանաց եւ մինչեւ իսկ մահուան կենթարկուէր։

Ապաչխարանաց սենեակները վերնայար-

կըն էին աշտարակներուն մէջ. ողորմութեան սենեակները՝ ինչպէս նաեւ առեղնական սրահը միջնայարկն էին, դիւանատունը եւ ատոր գործակալաց բնակարանները դեռնայարկն էին. իսկ բանտերն եւ տանջանաց սենեակները դեռնին տակն էին, ինչպէս որ ընթերցողք արդէն գիտեն։

Կէս գիշերն երկու ժամ անցեր էր։ Տօնին լուսավառութիւնները հեռագնաց մարեր էին. պարիսպն եւ ուրախութեան երգերուն խոր լռութիւն յաջորդեր էր։ Փողոցներն ամայացեր էին, եւ հեռուէն հեռու տուներէն ոմանց մէջ դեռ փայլող լոյսերը միայն կը ցուցընէին որ քաղաքը սովորականէն աւելի արթուն կեցեր, դեռ բոլորովին չէր քնացեր։

Մօնտէժարի դուքսին ապարանքէն դուց պատգարակ մը դուրս ելաւ, հաւատաքննութեան փողոցը մտաւ, որ չատ հեռու չէր, եւ պալատին դրան առջեւ կեցաւ։

Պատգարակին հետ գացող սպասաւորներէն մէկը դուռը բաղխեց, դռնապանը բացաւ եւ սպասաւորը քանի մը խօսք փսփսալով ասոր, երկուքը մէկէն պատգարակին քով գացին, մարած աղջիկ մը գրկելով՝ վերուցին դռնէն ներս միջնայարկը տարին, ողորմութեան սենեակի մը մէջ անկողնի մը վրայ տարածեցին, եւ

եւ ապաստարը մեկնեցաւ :

Այն ժամանակ դռնապանն ալ աննեկին դուռը խնամով գոցեց ու վար իջաւ :

« Թէրէզա , ըսաւ իր կնոջը , վեր ել ու տես ինչ կըլլայ այդ օրիորդը , որ առաւել մեռած կերեւի քան թէ ողջ : »

Թէրէզա հնազանդեցաւ . օրիորդին դըրուած աննեակը ելաւ ու նայեցաւ որ կենացը-չան մը ցոյց չէր տար :

Դռնապանուհին , որ տկարասիրտ եւ գրեթէ ապուշ կին մ'էր , լուռ թեամբ օրիորդին քով նստաւ , եւ կ'սպասէր որ երբոր Աստուած կամենայ՝ կենդանացընէ զայն :

Սակայն օրիորդին նուաղումը՝ որ գրեթէ երեք ժամէ 'ի վեր կը տեւէր , հուսկ ուրեմն վերջացած երեւցաւ : Շարժում մ'ըրաւ օրիորդը , խոր քունէ մ'արթնցածի պէս թեւերը տարածեց , աչքը բացաւ , եւ արմուկին վրայ կրթնելով՝ աննեակին աչքէ անցուց զարմանօք , առանց անոր կարասիներն ու տրամադրութիւնը ճանչնալու :

Դամբանաձեւ անկողինը՝ որուն մէջ օրիորդը պառկած էր , մեծ ձեղուն մ'ունէր վրան՝ սպիտակ վարագոյրներով . քովի պատին վրայ եբենոսէ խաչի մը վրայ փղոսկրեայ խաչելութիւն մը կար . քանի մը պարզ աթոռներ ,

քանդակաւոր արկղ մը, խնդալթիւր ոտքով սեղան մը, Մանչի կնիւնով հիւսուած վախաթ մը, սաոնք էին սենեկին կարասին։ Եբենոսէ աղօթանոցի մը վրայ դրուած եբենոսէ ասուիճանակի մը մէջ քանի մը գիրքեր չարուած էին, եւ մէջ տեղն ալ հոդէ կարմիր ծաղկանոցի մը մէջ առջի օրը քաղուած ծաղիկներ դրուած էին։ Ակէց գատ ուրիշ մանր մունր կահեր կային այն ժամանակի կանանց գործածութեանը յատկացեալ. չնչին բայց գեղեցիկ նիւթեր, որք ամեն ժամանակ այս մեծ տղայոց խաղալիկն են, զորս չատ անգամ անհնազանդակար իրենէ նախապատիւ կը դասեն։

Այս մանր պարագաները վրիպեցան օրիորդին աչքէն. այլ միայն սենեկին տեսքն ու տրամադրութիւնը աչքին զարկաւ, որ անծանօթ էր իրեն, վասն զի դեռ բոլորովին իր առջի զգաստութիւնը չէր գտած։

« Ժուանն, ըսաւ ախտուր ու մեղմ ձայնով մը։

— Ես Ժուանա չեմ, ըսաւ տխմարուհին որ գլխուն վերեւը նստած էր. իմ անունս Թէրէզա է։ »

Այն ժամանակ օրիորդը կնոջն երեսը նայեցաւ ու զայն չճանչնալով սարսափեցաւ։

« Ո՞ւր եմ ես հապա, գոչեց անձկանօք

— Բանտն ես , պատասխանեց տխմարուհին ։

— Բանտն եմ , բանտն եմ , կըսես · բայց ի՞նչ ըրեր եմ որ դիս բանտը դրեր են ։

— Ես չեմ գիտեր · այդ իմ գիտնալիք բանըս չէ ։

— Ո՛հ , ո՛հ , Աստուած իմ , գոչեց օրիորդը ձեռքը ճակտին վրայ դնելով եւ յիշողութիւնն ամփոփելու ջանալով , ի՞նչ պատահեցաւ այսօր , եւ ինչո՞ւ համար հոս եմ ես հիմա ։ Այո՛ , այո՛ , այո՛ , մլատքս կուգայ · ես այս իրիկուն ժուանայի տունէն ելայ · փողոցներուն մէջ կը պարէին , ամեն մարդ ուրախ եւ գոհ էր ։ Իսկ ես յուսահատութեամբ ընկճեալ էի՝ Հայրս մահամերձ վիճակի մէջ տեսեր էի , եւ ո՛հ , չէի կրնար բան մ՚ընել անոր համար · ո՛չ , ո՛չ , չէի կրնար , կրկնեց յուսահատ դառնութեամբ · · · ։ Սակայն փորձ մը փորձել ուզեցի, իր բարեկամներուն գացի , այնպիսի անձանց զորս բարեկամ կը կոչէր ։ Գացի գտայ զանոնք տօնի մ՚արբեցութեան մէջ ։ Յանկարծակի ներկայացայ անոնց՝ սգազգեաց տխրութեամբ · · · Աղաչեցի , լացի , խընդրեցի որ հայրս ինձի դարձունեն · բայց մէկ չըրին ։ Հոն , մեծ հաւատաքննիչը՝ դատաճանի մը պէս պահուըտած՝ իմ խօսքերս կը դիտէր ·

յետոյ դէմ դահճին մատնեց չարագործի մը պէս, եւ այն ատենիւ դուքսին սան մէջ պահպանութիւն եւ հիւրընկալութիւն իսկ չկրցէ գտնել։

«Այո՛, այո՛, այնպէս եղաւ, յարեց օրիորդը հետզհետէ մխաքը բերելով իրիկուան անցքերը։ Մօնտէժարի դուքսն իմկնիօքս փոխարինեց Վեստոս Արպուէզի մէկ ժպիտը։

«Ժամը քանի՞ն է, հարցուց յանկարծ դրնապանուհին։

— Չեմ գիտեր, տիրուհի. բայց բաւական երկար ժամանակէ՝ւ վեր դիշեր է։ Ձեր եկած ժամանակ ես՝ւ քունէն էի, վասն զի չատ հոգնած էի. այսօր մօն էր, եւ չատ մը բանտարկեալներ եկան մեզ։

— Արդարեւ ո՛ն էր, ըսաւ օրիորդը հեգնութեամբ. յիշատակաց արժանի մօն, վատ մատնութեամբ մը փառաւորապէս պսակուած։ Տոլորէզ Արկօզօ այս մօնսինիօրութեան նախապահոց Աստուածին արժանի զոհ մ՚էր.....»

Ձչմարիտ էր Տոլորէզի ըսածը. արդարեւ ամենավատ դատաճանութիւն մը հաւատաքննչին ձեռքը մատներ էր զայն։

Ընթերցողք կը յիշեն որ Մօնտէժարի դուքսն հրաման ըրեր էր իր ծառայներուն որ զայն իր տունը դարձունեն։ Այս հրամանը՝որ

բարձր ձայնով տուեր էր, ժողովը խաբելու համար էր։

Դահլիճէն քանի մը վայրկեան դուրս եւ-լած մէջոցին, աղնուական դուքսը՝ հաւատա-քննչին մէկ պարզ ակնարկութեամբն հասկը-ցեր էր իր կամքը. ուստի նորէն հրաման ըրեր էր իր մարդոցը որ օրիորդն անմիջապէս հա-ւատաքննութեան պալատը տանին։

Դուքսը փոխանակ իրրեւ ճշմարիտ աս-պետ զայն պաշտպանելու, սուրբ առեանին մատներ էր. եւ սակայն Մօնտէժարի դուքսը ոչ վատ զօրական մ'էր, ոչ չար աղնուական մը, ոչ ալ նենգաւոր բարեկամ մը. այլ պար-զապէս կը վախնար հաւատաքննութենէն։

Բայց ո՞վ կրնայ բացատրել Էսթէվանի նը-չանածին չափէ դուրս սոսկումը, այն աղնիւ ու աննենգ օրիորդին՝ որ աւելի կրնտրէր մեռ-նիլ քան թէ բարեկամ մը մատնել։ Ո՞վ կրնայ նկարագրել անոր խորին եւ սրտաճմլիչ վիշտն այս նոզկալի դատաճանութեան առջեւ։

Իր առաջին չարժումը վեհանձն բարկու-թիւն մ'եղաւ, խրոխտ զայրոյթ մը՝ որ ամեն ա-նիրաւութեան, ամեն նենդութեան դէմ կը կը խաւտանար. բայց քիչ քիչ իր ցասումն իջ-նելով, դիւրազգածութիւնը՝ որ մեծսիրտ եւ տաքարիւն կանանց բնական տկարութեանը

հետ միանալով առաւել վչտագնիչ եւ չատ անգամ զանոնք անզգայութեան կը դատապարտէ , վերջապէս վրայ եկնելով իր վշտին դառնութիւնն զգայուց անոր , եւ իր նոր վիճակին արհաւրօք նկատել սկսաւ ։

Բանտապանուհին՝ կէս գուն ըլլալով՝ ապուշ աչերը կը դոցէր առանց հոգ տանելու բանտարկելոյն ։ Անմիտ էակը քնաւ խելամտութիւն չունէր բարոյական ցաւերու ։

Տոլորէզ քանի մը վայրկեան ընկճեալ մընաց զարհուրելի սոսկութեան մը ծանրութեան ներքեւ ։ Ա՛լ ազատ չէր ։

Գլուխը կուրծքին վրայ ծռած , այս դառն մտածութեան մէջ ընկղմեցաւ ։ Յետոյ յանկարծ խենդի պէս գլուխը վեր առնելով յուսահատ ճիչեր արձակեց ցաւագին հնծութեամբ ։

Դռնապանուհին յանկարծ արթննալով՝ ելաւ կանգնեցաւ , եւ օրիորդին աղեկէզ կըակիծը առնելով՝

« Տիրուհի , ըսաւ , այդչափ ուժգին մի ճըչէք , դուք այնչափ դժբաղդ չէք · հաւատաքննութեան պալատին առենէն գեղեցիկ սենեակը տրուած է ձեզ ։ »

Այս սոսկալի անունը լսելուն , օրիորդը վեր ցատկեց , եւ հեծութիւնը դադրեցաւ ։ Սարսափն այն աստիճան էր , որ ալ չէր հաճար-

ձակէր եւ ոչ իսկ լալ ։

Հօրը ողորմելի վիճակը որ առջի օրը տեսեր էր , եւ զոր առանց սպանելու չախչախներ մեռուցեր էին , յիշողութեանն առջեւ ներկայացեր էր ։ Թերեւս նոյն չարչարանքն իրեն ալ պահուած էր , եւ իրենց տառապանքը մահուամբ պիտի վերջանար ։

Այս դժնդակ կասկածներուն մէջ մտածութիւն մը միայն կար որ քաղցր եւ մխիթարական էր իրեն . այն էր թէ իր որդիական անձնուիրութեանը նահատակ ըլլալով պիտի մեռնէր ։

Այն ճշմարիտ քրիստոնեայ հոգւոյն բարեպաշտ եւ վեհ համբերատարութիւնը՝ մահկանացու ապրանքներուն յաղթեց ։ Երկնային մտածութիւնները թօթափելով՝ բարձրացաւ մինչեւ այն վսեմ յոյսը՝ որ տառապելոց յաւիտենական մխիթարչին՝ Մարգարեալ Աստուծոյ՝ թողուցած ժառանգութիւնն է ։ Քրիստոսի պէս իր դառն բաժակն ըմպած ժամանակ ըսեր էր . « Հայր , քու կամքդ թող ըլլայ ։ » եւ մահը ոչ եւս զինքը զարհուրեցուց , այլ իբրեւ յաւիտենական կենաց առհաւատչեայ պիտի ընդունէր զայն ։

Իր դեղանի պէսքը՝ որ առաջ այնչափ դեղներ էր , յանկարծ երկնային լուսով մը պայ-

ծառացաւ։ Իր քաղցրու վառվռուն խոչոր աչքերէն երկնային բոց մը կարծես կը ցայտէր, եւ իր սպիտակ ու թափանցիկ ձեռքերը՝կուրծքին վրայ միացած՝ այն սքանչելի նահատակ կոյսերէն մէկուն պատկերը կընծայէին, որ Յիսուս Քրիստոսի հաւատքին համար կը մեռնէին Հռոմի մէջ։

« Տիրուհի, ըսաւ յանկարծ բանտապանուհին. որովհետեւ չմեռաք, ալ ինձ պէտք չունիք. երթամ ննջեմ։ »

Եւ դուրս ելաւ։

Տոլորեզ անոր խօսքը չլսեց. իր միտքը բարձր խորհրդածութեանց մէջ կը սաւառնէր, եւ դողդոջ շուրթերն աղօթք մը կը մրմնջէին առ Այն՝ որ աղօթելու, տառապելու եւ մեռնելու համար աշխարհ եկաւ։

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

ՍՐԲԱՆՈՒՀԻՐՈՒԹԻՒՆ

Սէվիլի հին մայր եկեղեցւոյն զանգակները ուժգին կը հնչէին՝ ժողովրդեան ծանուցանելու համար թէ մեծ պատարագը պիտի սկսէր։ Այս պատարագը՝ որ Սէվիլի արքեպիս-

կոպոսը պիտի մատուցանէր , թագաւորական խարուկահանդէսին առթիւ կատարուած մեծ տօնին դրուագներէն մէկն էր, որուն վրայ առջի իրիկունը Մօնտէժարի կոմսին ցայգաժողովին մէջ նորատի Տոն Քարլօ Հէրրէրա աղնըւականն այնչափ հաճութեամբ կը խօսէր :

Այն օրը կրօնական մեծ արարողութիւն մը պիտի կատարուէր . վասն զի Ս . Աւետարանին ընթերցումէն ետեւ , Մօնսինեօր Պետրոս Արպուէզ իւր հաւատաքննական ձեռօքը «բռնուէլուն» պիտի տար բազմաթիւ անձանց , առանց վիճակի կամ աստիճանի խտրութեան, որք իր առջեւ ծնրադրելով հաւատաքննութեան սուրբ գինուորաց կարգը պիտի մանէին :

Արդարեւ վաճառ հաւատարութիւն . աղնըւական եւ գեղջուկ մի եւ նոյն կնքով պիտի դրոշմուէին , մի եւ նոյն պարտականութեանց ենթակայ պիտի ըլլային , եւ ամենն ալ մի եւ նոյն պ-ռ-տ-ս-տ անունը պիտի կրէին :

Հաւատաքննութիւնն իր հզօր ձեռքն անոնց գլխուն վրայէն անցունելով՝ ամենն ալ մի եւ նոյն հաւատարութեան կիջեցընէր :

Մայր եկեղեցին՝ որուն ընդարձակ եւ բարձր խմբարանն իր չորս կարգ սիւներովը կրանիթեայ անտառի մը կը նմանէր , իր ամենէն չքեղ զարդերն հագեր էր : Հազարաւոր

մումեր սեղանին չուրջը մինչեւ կամարը չարուած՝ լուսոյ վառակներ կը բղխէին խորանէն, այնպէս որ չրջակայ պատուհանաց անթիւ երփներանգ ապակիներէն ներս զարնող արտաքին լոյսը բոլորովին կը նուաղէր այն ակնահաճոյ պայծառութեան առջեւ։

Դասին մէջի նստարաններուն վրայ մայր եկեղեցւոյն կանոնիկոսները նստած էին, որոց ամենն ալ Ս. Դոմինիկոսի կարգին անդամ էին։

Սեղանին վրայ ականակուռ ոսկի ճաճանչ մը դրուած էր, որ արձակած անթիւ ճառագայթներովը նայողին աչքը կը խաւդեցընէր, եւ կարծես թէ իւր պարունակած արքունական անարժան հայեցուածներէ կը պահպանէր։

Ոսկին, անդամանդն եւ բիւրեղն ամեն կողմ առատօրէն սփռուած էին՝ ինչպէս հազար եւ մէկ գիշերաց վիպասանութեան մէջ։ Աշտանակները, Ս. խորհրդին տապանակը, սկիհը, անօթները, սեղանին երկու քովի հրեշտակները, բոլորն ալ զուտ ոսկի էին։

Բազմաթիւ արծաթեայ մեծ արձաններ՝ որ Սպանիոյ պատուած սուրբերը կը ներկայացընէին, եկեղեցւոյն չուրջը եւ սիւներուն խորոցը մէջ կանգնուած անթիւ սեղանները կը զարդարէին։ Վերջապէս հրէից հին Տապա-

նակ ուխտին չատ աւելի հարստութիւն կար սոյն եկեղեցւոյն մէջ . միայն թէ բոլոր հրէից աղգը մէկ տապանակ մ'ունէր . իսկ Սպանիա հազարաւոր եկեղեցիներ ու բիւրաւոր մատուռներ ունէր , ուր կուդային կը դիզուէին նոր աչխարհին հարստութիւնները զանազան ձեւերով :

Արդարեւ զարմանալի չեն սոյն ժողովրդեան երեւակայութիւնը բորբոքելու խիստ յարմար . այն խեղճ ժողովրդեան , զոր խաւնկով լուսով եւ նուագարաններով կը յափշտակեցընէին , որպէս զի իր գերութիւնն ու թշուառութիւնը մոռցընել տան իրեն :

Ամեն կարդի եւ աստիճանի ժողովուրդ , արուեստական , չինական , հարուստ , աղքատ , գնչու , այր , կին , լցուած էին եկեղեցւոյն նեղութեան ու դուրսը , եւ չերմեռանդ լռութեամբ կաղօթէին , ոմանք կուրծքերնին կոծելով , ոմանք վարդարան քաշելով , եւ ամենն ալ ծունր դրած .

Պատարագամատոյցը՝ ինչպէս որ ըսինք՝ Սէվիլի արքեպիսկոպոսն էր :

Երկու սարկաւագ ոսկեհուռն զգեստներով երկու կողմը կեցած էին :

Սեղանին աջ կողմը կաճարին ներքեւ՝ ոսկեճամուկ թաւիշէ աթոռի մը վրայ բազմած

էր Մօնսինեօր Արպուէզ՝ մանիչակագոյն վեր-
րարկուով զոր այսպիսի մեծահանդէս արարո-
ղութեանց ժամանակ կը հագնէր։ Աթոռին
աջեւ տասներկու աստիճան կար ծանրագին
դորգով ծածկուած, որով հաւատաքննչին ա-
թոռը քանի մը ոտնաչափ սեղանէն բարձր էր,
այնպէս որ Աստուծոյ վոխանորդը սիրտ մէն-
ին վեր բազմած էր*։

Աթոռին աջ կողմը եւ երկու աստիճան
վար՝ արքեպիսկոպոսին աթոռը դրուած էր։

---

*Ամեն արարողութեանց եւ հանդէսներու
մէջ որ հաւատաքննչը թագաւորին կամ Աս-
տուծոյ առջեւ կը գտնուէր, առաջնութիւ-
նը կամ պատիւները հաւատաքննչին էր
միշտ։ Մեծ խարտեսհանդէսներու մէջ՝ հաւա-
տաքննիչներուն աթոռը թագաւորինէն բար-
ձր էր։ Եկեղեցւոյ մէջ ալ հաւատաքննիչներուն
աթոռը սեղանին աջ կողմն էր եւ աւելի բարձր։
Թագէրա անուն հաւատաքննչը՝ երկու տարի
հաւատաքննութեան բանտերուն մէջ տառա-
պեցուց Մալակայի մայր եկեղեցւոյն աւագե-
րէցը, վասն զի յիշեալ եկեղեցականը հիւանդի
մը տուրբ հաղորդութիւն տարած ժամանակ
Թագէրա հաւատաքննչին պատահելով չէր
կեցեր եւ անոր ճանապայ տուեր որ անցնի. այս
պատճառաւ Թագէրա զայն ամբաստաներ եւ
բանտ ղրեր էր իբրեւ անարգու Ս. հաւատա-
քննութեան։

Մութ կողմն ալ նոյնպէս աշխոյժ մը վրայ Յովսէ նստած էր, հաւատաքննչին ողորմաբաչխան ու սիրելին։

Սեղանէն քիչ հեռու, յատուկ նստարաններու վրայ՝ ազնուականներն ու անոնց տիկնայքը նստած էին։

Շատ չանցած՝ բազմաթիւ հատ, խոպոտ եւ կերկերեալ ձայներով մը երգ հնչել սկսաւ։ Այն երգը՝ որուն միօրինակութիւնը երբէք չի կրնար քաղցրութիւն եւ խանդ տալ ձայնին, այն անարուեստ եւ կուրծք քէ ելած թանձր ձայնը՝ պակուցիչ ազդեցութիւն մ'ունէր, որ կարծես թէ լսողին հոգին պատանքի մէջ կը փաթթէր։ Անհամաձայնութիւն մը կար սեղանին դուարթ չքեղութեան ու այն պաղ ու տխուր ներդաչնակութեան մէջ, որ չատ հեռու էր իտալացւոց քաղցրանուագ մեղեդիներէն՝ որք զմայլելի վսեմութիւն մը կուտան հռոմէական եկեղեցւոյ հանդիսաւոր արարողութեանց։

Այսու ամենայնիւ Սալանիոյ ժողովուրդը՝ որ արուեստաւոր նուագներգութեանց անձաշակ կամ անվարժ էր, իւր աչօքը քան թէ ականջօքը կը ներդործուէր, ուստի եւ կատարեալ ջերմեռանդութիւն մը տիրած էր ծնրադրելու բազմութեան վրայ։

Երգը լմնալուն՝ ժողովուրդը ոտքի ելան՝

բթամատով ճակատին բերանին ու կուրծքերնին խաչակնքելով ։

Պատարագին աւետարանը պիտի կարդացուէր ։

Արքեպիսկոպոսը կարդաց զայն ծանր ծանրը ։ յետոյ գնաց հաւատաքննչին քովի աթոռը նստաւ ։

Երկու սարկաւագներն աթոռին ոտքին տակը կեցան ։

Այն ժամանակ լայն ճանբայ մը բացուեցաւ ժողովուրդին մէջ , եւ ամեն տեսակ մարդոց խումբ մը յառաջ երթալ սկսաւ դէպ ի հաւատաքննչին աթոռը ։

Այս տեսարանը խմբարանին վարի կողմերը գտնուող ժողովրդոց տարօրինակ խօսակցութեանց առիթ եղաւ ։

Կ՚ը Մուէմ , կըսէր ծեր գնչու մը , կը տեսնէ՞ք սա չարաճճի ժուանիթօն , ի՞նչպէս իր բաղդն յառաջ կը տանի ։ Կարտուհայի ընկերութիւնը չուզեց եւ ոչ իսկ աւազակ մ՚ընել զայն , այնչափ ծոյլ եւ թանձրամիտ է , բայց եւ այնպէս յաջողեր է Քրիստոսի զինուոր գըրուելու ։

Իրաւ կըսես , Թիօ՛* (հօրեղբայր) , գոչեց

* Ստորին կարգի մարդիկ այսպէս կը կոչեն իրենցմէ մեծերը ։

կաքաւիչ օրիորդ մը՝ որ նոյեմբերի ձիթա-
պըտղոյ պէս թուխ դէմք մ'ունէր . էրան կը-
սես , ժուանիթօ ալ սուրբ գինուորութեան
աստիճան պիտի ընդունի այս ցցունաղարդ
գեղադէմ աղնուականաց հետ :

— Ինչո՞ւ չէ , պատասխանեց ծեր գնչուն.
ժուանիթօ ալ անոնց պէս Աստուծոյ զաւակը
չէ՞ մի :

Ա՛, նայեցէք , նայեցէք ահեկան Ռամօն ,
բսաւ ուրիշ մ'ալ , կերեւի որ Մէլիլայի մէջ
բերդարդելութեան ժամանակը լրացեր է :

— Ո՞րն է հարցուց չորրորդ մը :

— Վսեմափայլ Ռօնէա Մարքիզին քով
կանգնող երիտասարդն է , որ նաւնջատոյն ըղ-
գեստ հագած է , եւ սուրբ գինուորի աստի-
ճան պիտի ընդունի :

— Ո՛րչափ են , հարցուց թխադէմ աղջի-
կը :

— Ո՞ր մէկը համբեմ , պատասխանեց ծե-
րունին . Ո՛հ , ոչպիսի գօրաժողով :

— Առանք պապին գինուորներուն պէս են,
բսաւ պառաւ մը քրթմնջելով , արեւ լուսով
չեն քալեր երբէք :

— Պապն ի՞նչ է, հարցուց նորատի գնչու-
հին :

— Մեծ հաւատաքննչին հաղարապետն

է , պատասխանեց պառաւը՝ որ ուղիղ եւ բարձր գաղափար մը չունէր Քրիստոսի փոխանորդին վրայ ։

— Կնիկ , գոչեց Ֆլանտրացի զօրականը մը , կը տեսնեմ որ լեզուդ չափազանց երկար է · բայց կրակին գալչողը կայրի ։

— Սաղաւարտդ քիչ մը վար առ , որ ես ալ տեսնեմ , պարոն գինուոր , ըսաւ տասնեւհինգ տարեկան տղայ մը՝ որուն գլուխը հազիւ գինուորին ուսերուն կը հասնէր ։

— Ինչ որ կը տեսնես բաւական է , անպիտան · պատասխանեց գինուորը ։

Այս միջոցին , նուվրելլիները մեծ հաւատաքննչին աթոռին տակը հասեր էին ։ Սակայն Մօնտէժարի կոմսին գտնուած բեմին վրայ ջերմ վիճաբանութիւն մը կը յուզուէր , թէ եւ ցած ձայնիւ , եւ վիճողները մեծ փոյթ ունէին իրենց չփոթութիւնը ծածկելու ։

Զորս հոգի էին · Մէտինա-Քօէլի դուքսը , Մօնտէժար կոմսը , իր Իզապէլլա դուստրը եւ Տոն Քարլօ Հէրրէրա ։

Կը յիշեն ընթերցողք , որ այս վերջինին Մօնտիմնեօր Արպուէզ հրաման ըրեր էր այն օրն իրեն առջեւ ներկայանալ Ս · գինուորութեան աստիճան ընդունելու եւ երդում ընելու համար ։ Կը յիշեն նաեւ որ Տոն Քարլօ՝ Մօնտէժար

կոմսին ցայդաժողովին մէջ հաւատաքննութեան ներմ ջատագով ըլլալով, ինչպէս որ սիրահար երիտասարդ մը սաստիկ համակրութիւն կը ցուցընէ այն ամեն իրաց որք իր սիրոյն կօժանդակեն, սուրբ պինուորութեան անդամ ըլլալու պատիւը խնդրեր էր · բայց իր մտադիր եւ եռանդուն հոգին Արակօնացի Տոն Քարլոսին երիտասարդ սեպուհին աղնիւ ցասումէն եւ Ռօտրիկէզ Վալէրօի կծու խօսքերէն ճչմարիտ պատուոյ զգացման դառնալով, ակամայ եւ ամաչելով ընդուներ էր հաւատաքննչին առաջարկութիւնն ու խոստումները : Սակայն իր բուռն տարփանքէն մղուելով, եւ հաստատ դիտնալով որ իր սիրելին ձեռք անցունելու միակ միջոցը Մօնտէժար կոմսին հըպատարագի եկեր էր :

Դժկամակութեամբ եւ միանդամայն անդիմադրելի ձգմամբ մը եկեր էր հոն · բուռն կիրքէ մը, սպանիական ճչմարիտ տարփանքէ մը ձգուելով, եւ միանդամայն բուռն համակրութենէ մ'արդիլուելով, որ իր առջեւ արտասանուած այս միակ խօսքէն ծնած էր · « Անարդ դեր քաթոլիկացւոյ մը համար : »

Այս խօսքը Տոն Քարլոսի մտատղ, եռանդ-

դուն եւ երբեմն՝ անխորհուրդ սրտին մէջ լուրջ եւ խորին մտածութեանց վիհ մը բացեր էր ։

Իբրեւ քրիստոնեայ , կըսուէր իրեն թէ « Քրիստոսի զինուոր , հաւատոյ ախոյեան պիտի ըլլաս ։ »

Իբրեւ առաքեալ , իր մտածութիւնը կաւելցընէր . « Քու աստիճանիդ անձնանդ սուրդ քառակուսի խոյրի մ'եւ փորուրարի մը ծառայ պիտի ըլլայ . ապատութիւնդ պիտի վաճառես եւ խղճմտանացդ տէր չպիտի ըլլաս ։ »

Յետոյ իր սիրելւոյն ամուսնին ըլլալու անբացատրելի տենչանօք ինքզինք քաջալերելու համար կըսէր ինքնիրեն . « Սպանիոյ ամենէն մեծ ազնուականները Սուրբ ատեանին ընտանի են . » եւ ինքնիրեն կը հարցընէր . « Ա՛ւ թէ դէշ էր այս ըրածնին ։ »

Ցոն Քարլո ոչ բաւական աստուածաբան էր , ոչ ալ բաւական խորին փիլիսոփայ՝ այս դժուարին խնդիրները լուծելու համար ։ Իր երկբայութեանը մէջ՝ պարզ բնազդում մը՝ ուղղութեան եւ արդարութեան բնազդումը միայն կիմացընէր իրեն թէ Ցոն Քսիմենէս իրաւունք ունէր իր առաջին դիտաւորութիւնը եպերելու . վասն զի չէրկրնար անդիտանալ որ սուրբ ատենին ընտանի ըլլալով՝ պէտք կըլլար կուրօրէն հնազանդիլ , կրաւորական դործիք

մ՝ըլլալ այն ահեղասաստ բռնաւորութեան՝ որ հաւատաքննութիւն կը կոչուէր, եւ քանի դիտէր որ հրամայած գործերը չատ անգամ արդար չէին։

Այս տրամադրութեանց մէջ էր երբոր Ս. պինուար դրուիլ ուզողներուն խումբը հաւատաքննչին ամրոցին առջեւ հասաւ։

Պետրոս Արպուէզ, այն տպրնայուած քովը՝ որ առած* եղած էր, առջեւը կանգնող մարդիկն աչքէ անցուց, եւ Տոն Քարլոն չտեսնելով, գլուխը ծանրութեամբ դէպ՝ ի Մօնտէժար դուքսին բնակը դարձուց։

Այն միջոցին ծերունի դուքսն արմուկովը Տոն Քարլոն հրելով՝ ըսաւ.

« Ի՞նչ կ՝ընես, Տոն Քարլո՛, այդպէս կը յայտնես Աստուծոյ ծառայելու եռանդդ։ Մի՛թէ վերջի՞նը պիտի ըլլաս Մօնմինեօր հաւատաքննչին ներկայացողներուն մէջ։

— Տէր իմ, պատասխանեց երիտասարդը դողդոջ ձայնիւ, ատուդիս չեմ գիտեր թէ արժանի՞ եմ։ . .

— Գալէ, գալէ. ի՞նչ տարօրինակ խըղ-

---

* Սիտին խորը հնատպօտել ուզող նայուածքը հակընելու համար « հաւատաքննչի նայուածք » կըսէին Պատմիացիք։

ճահարութիւն . միթէ դուն անարատ տոհմէ ազնուական չես . միթէ արաբացի արեան ամենափոքր խառնուրդ մը ձեր ազնիւ գինանըշանն արատաւորած է :

— Երիտասարդ , յարեց Մէտինա-Քօէլի դուքսը ցած ձայնիւ , այդպէս կը պատասխանես իմ բարեկամութեանցս :

Նոյն միջոցին Իզապէլա ալ իրեն կը նայէր որպէս թէ ըսել ուզելով . « ինձ համար ալ բան մը չպիտի՞ ընես : »

Տոն Քարլո կը դողար ամօթէն , տառապութենէն ու բարկութենէն : Հակառակ այն բուռն սիրոյն՝ որ իր սիրտը բռնած էր , մտօքն ինքզինք կանիծէր այս արարողութեան եկած ըլալուն համար :

Միւս կողմանէ Մէտինա-Քօէլի դուքսն ու միւսան սրանալով այս վարանման դէմ՝ որ կրնար գիրենք կասկածելի ընել հաւատաքննիչին առջեւ , ձեռքերնին կը կծկէին ու կըսէին ատիպամբ . « Շուտ ըրէ , Տոն Քարլօ , քալէ , ապա թէ ոչ՝ յաւիտեան անունդ չեմ տար :

« Ո՛հ , դնա , կաղաչեմ » ըսաւ կամաց մը Մօնտէժար դուքսին աղջիկն աղերսականնայուածքով մը :

Մինչդեռ Մէտինա-Քօէլի դուքսն ալ

թեւովը կը հրէր երիտասարդը։

Վերջապէս Տոն Քարլօ, չուարած եւ կէս մը խելայեղեալ՝ բեմէն դուրս ելաւ դողդոջելով, բաղմութեան մէջէն անցաւ, եւ հաւատաքննական աթոռին առջեւ հասաւ։

Պետրոս Արպուէզ ամէն բան գուշակեր էր, եւ յաղթական ուրախութիւն մը կը ցայտէր աչքէն։

Այն ժամանակ Ցուվէ իր աթոռէն ելաւ, եւ սարկաւագի մը ձեռքէ տպեալ թուղթերու ծրար մը եւ տուփ մ'առաւ, որուն մէջ բաղմաթիւ մետաղեայ չքադրամներ կային, վրանին արեւ մը եւ մէջ տեղն ալ գլխիվայր Քրիստոս մը քանդակուած։

Ցետոյ նուիրելիները մի առ մի յառաջեկան, աթոռին աստիճաններէն վեր ելան, եւ Մօնսինեօր Արպուէզի ոտքին ներքեւ ծունր դրած, մէկ մէկ չքադրամ ստացան անոր ձեռքէն. Ցուվէ ալ տպեալ թուղթէն մէկ մէկ հատ կուտար անոնց։

Այն թուղթը հաւատաքննութեան գլխաւոր կամ ընտանի եղողներուն պէտք եղած հրահանգները կը պարունակէր, որպէս զի ամեն պարագայի մէջ հաւատաքննութեան կանոններուն կամ դիտաւորութեանց համեմատ դործեն։ Մետաղեայ չքադրամը որոշիչ նշան մ'էր՝

ամեն տեղ իրար ճանչելու եւ միաբանելու համար, թէ եւ անձնապէս հակակրութիւն կամ թշնամութիւն ալ ունենային իրարու։

Այս բաշխման միջոցին, որ քանի մը ոտքէ չափ տեւեց, հաւատաքննիչն իր աչքը մերթ Տոն Քարլոի վրայ կուղղէր, որ ամենուն առաջը կեցած էր դժկամակ դէմքով, մերթ Մօնտէժար դուքսին բեմին վրայ կուղղէր, ուր դուքսը բաւական տատամսոտ դէմքով մը կեցեր էր, եւ Մէտինա–Քօէլի դուքսն ալ դըժգոհ աչքով մ'իր Իզապէլլա թոռանը կը նայէր, որպէս թէ ըսել ուզելով, «Ա՞յս է ընտրած մարդդ։»

Իսկ Տոն Քարլո չէր համարձակեր աչքը նշանածին կողմը դարձնելու։

Բայց երբոր առջեւը մարդ չմնաց եւ Ս. ղինուորի աստիճան ընդունելու կարգն իրեն եկաւ, ղինով մարդու մը պէս դանդաչելով յառաջդնաց եւ իր նոր պաշտօնին նշանները դողդահար ձեռքով մ'ընդունեց։

«Տոն Քարլո ան չէրէրա, ըսաւ հաւատաքննիչը ցած ձայնիւ, ապաչաւ մ'ուներ։»

Տոն Քարլո խոնարհեցաւ առանց պատասխանելու։ Ալեքսի լաւ կը համարէր հարիւր ոտք դեռնին տակ մնալ։

Ամբոխն աստիճաններէն վար իջաւ, եւ

հրաւիրելոց բազմութեան մէջ խառնուեցաւ, որք մահեկաձեւ չարուած էին հաւատացեալ նաեան աթոռին առջեւ։

Խոր լռութիւն կը տիրէր եկեղեցւոյն մէջ։

Այս սարօրինակ արարողութիւնը խիստ չահադրաւ եւ սրտաշղթած տեսարան մ'էր Սէվիլի ժողովրդեան համար։ Ամենուն աչքը սեղանին կողմը դարձած էր։

Մօնսինեօր Արպուէզ իր սովորական չընորհքովն ու պերճութեամբ ելաւ իր ոսկեճամուկ աթոռէն եւ իշխանական ծանրութեամբ մը աստիճաններէն վար իջաւ՝ ցովակ ալեւաւէն, որ միշտ անոր ձախ կողմը կը կենար, եւ Տոն Քարլոսի առջեւ կանգ առաւ, որ նուիրելոց չրջանակին ծայրը կեցեր էր։

Տոն Քարլոս հաւատացնուելին սուր նայուածքին չկրնալով հանդուրժել, կարմրեցաւ ու առջեւը նայեցաւ։

Այն ժամանակը, զօրեղ եւ հրամայական ձայնով մը՝

« Տոն Քարլոս տէ Հէրէրա, ըսաւ վայրապդոմինիկեանը, կերդնուիս որ ինքզինքդ հոգւով մարմնով մեր ամենասուրբ կաթուղիկէ առաքելական եւ հռոմէական կրօնին պիտի նուիրես։

— Կերդնուիմ, պատասխանեց Քասթի-

վացի երիտասարդ ապնուականը վատահ ձայնով, վասն զի իր առաքեալական խիղճը վիրաւորելիք բան մը չէր տեսներ այս երդման մէջ։

— Կերդնուս որ երբէք ականջ չպիտի դնես ինքզինքին փիլիսոփայ եւ վերանորոգիչ կոչող հիւսիսային ամբարշտաց ժանտ եւ թունաւոր վարդապետութիւններուն, եւ զանոնք չպիտի բնաւ քաջալերես։

— Կերդնում, ըսաւ նորէն Ցոն Քարլօ։

— Կերդնուս որ երբէք ապաստան կամ պաշտպանութիւն չպիտի տաս հերետիկոսներու կամ հաւատաքննական սուրբ առեանէն իրրեւ հերետիկոս հալածուած անձերու։

Ցոն Քարլօ՝ առանց պատասխանելու՝ իր զարհուրեալ աչքը հաւատաքննչին դժնեայ դէմքին վրայ ուղղեց. այս երդումը խիստ ահագորեն կը թուէր իրեն։ Մօնսինեօր Արպուէզ՝ Ալիմպեան Արամազդայ պէս յօնքերը կը կնճռէր, եւ երիտասարդ ասպետն անոր բռնաւորական խրոխտ դէմքէն ընկճեալ, անհասկանալի ձայնիւ՝

« Կերդնում, թոթովեց։

Հաւատաքննիչը գոհ եղած երեւցաւ. յետոյ սուղ եւ կարուկ ձայնումը յարեց.

« Կերդնուս՝ խօսքով եւ սրտով հալածել ամեն ատեր, խառնածին, հրեայ, հրէամիտ

կամ լուսերամիտ քրիստոնեայ, եւ Աստուծոյ ամենամեծ վառայը համար դանոնք սուրբ առեանին յայտնել ու մատնել, թէ եւ հիւրդ ըլլան, եթէ հերետիկոսական խօսք մ'անոնց բերնէն լսես, կամ այնպիսի գործի մը մէջ տեսնես որով վիրկութեան ուղիղ ճանբուն մէջ չըլլալնին հասկընաս, կամ եթէ կասկածիս որ հոգւով եւ սրտով մեր ամենասուրբ կրօնին յարեալ չըլլան, կամ նշմարես որ մեր կրօնական որ եւ է սովորութիւններէն մէկը անտես ընեն, եւ կամ այնպիսի զանցառութիւն մը ներած ըլլան իրենց տան մէջ։

— Մօնսինեօ՛ր, Մօնսինեօ՛ր, բաւ կամաց մը երիտասարդ ասպետն անպատմելի սոսկմամբ. այդ առաջարկութիւննիդ լրտեսութիւն եւ . . . »

Պետրոս Արպուէզի ահաւոր նայուածքը երիտասարդին խօսքը բերնին մէջ դամեց. չրթունքը բաց մնացին եւ կը դողային. տեսնողը կը կարծէր թէ կամաց կը խօսէր, բայց իրօք բան մը չէր արտասաներ։

Հաւատաքննիչը գոհ եղած երեւցաւ, եւ նորէն չարունակեց.

« Կերդնուս որ միշտ պատրաստ պիտի ըլլաս Աստուծոյ ծառայութեանը դիմելու՝ երբոր իր երեսփոխանները քեզ կոչեն, թէ եւ մահա-

մերձ բարեկամի մը քով ըլլաս , թէ եւ հոգեվարք մօրդ անկողնին քով ըլլաս ։ »

Երիտասարդը քաշմնեցաւ եւ մազերը ցցուեցան ։

« Գթութի՛ւն , գթութի՛ւն , Մօնսինեօր » ըսաւ նուաղեալ ձայնիւ ։

Հաւատաքննիչն եւ ցոլսէ միայն լսեցին այս բառերը ։ Պետրոս Արպուէդ չլսել ձեւացուց , եւ ամեն մէկ բառը չեչտելով յարեց ։

« Կերդնուս որ բարեկամական կամ ընտանեկան ամեն կապերէն պիտի հրաժարիս երբոր Աստուծոյ գործը պահանջէ . . . եւ առանց բան մը ծածկելու պիտի ամբաստանես ղբայրներդ , քոյրերդ , մայրդ , կինդ , հայրդ եւ մինչեւ իսկ զաւակներդ , երբոր տեսնես կամ իմանաս որ մեր սուրբ կաթոլիկ կրօնին հակառակ զգացումներ ունին ։ »

Այս վերջին խօսքերը լսելուն , Ցոն Քարլօ սաստիկ բարկանալով՝ սթափեցաւ , եւ անվեհեր համարձակութեամբ գլուխը բարձրացընելով՝

« Մօնսինեօր , ըսաւ կտրուկ ձայնիւ , այդ երդումը չեմ ըներ . ես չեմ կրնար մատնիչ եւ վատ ըլլալ ։ Առէք ասոնք , յարեց գառն հեգնութեամբ , վկայագիրն ու չքաղրամը ետ տալով , ես արժանի չեմ այսպիսի պատուոյ մը .

առէք, Մօնսինիօր, եւ ինձմէ առաւել անձնուէր ծառայ մը համար պահեցէք։»

Միանգամայն կեցած տեղէն առաւ քալեց, ամրոցին բոլորը պատող մարդոց ակումբին եւ ծնրադրեալ բազմութեան մէջէն անցնելով առանց եռեւը նայելու դուրս ելաւ։

Մէսինա–Քօէլի դուքսն եւ միւսան պարհուրեցան։ Իզապէլլա կուլար՝ առանց այս եղելութիւնն բան մը հասկընալու, եւ ժողովուրդն ալ դայթակղելով՝ բերանատաց այս առեղծուածին մնինութեանը կ՚սպասէր։ Միայն Յովհ անդադար կերեւէր այս ընդհանուր սարսափին մէջ, եւ աննչմարելի հեգնական ծիծաղ մ՚իր շրթունքը կը կծկէր։

Մօնսինիօր Արպուէզ ներշնչեալ նայուածք մը բարձրացուց դէպ՚ի երկինք, եւ յետոյ ժողովուրդն դառնալով։

«Եղբարք, ըսաւ, այս երիտասարդը մահացու մեղք ունենալով, իր դատաստանին ինք կտրեց՝ ինքզինքը անարժան դատելով այս սուրբ արարողութեան մասնակցելու։ . . Աղօթեցէք իրեն համար, եղբարք» յարեց ծունդի վրայ գալով։

Ամեն մարդ ալ հետեւեցաւ այս ըրաւ։ Տասն րոպէի չափ աղօթեցին, եւ այս միջոցին Վետրոս Արպուէզ ժամանակ ունեցաւ

իր կատարելութիւնը զսպելու եւ դէմքը չտկնելու :

Երբոր ելաւ կանգնեցաւ, ոչ բարկութեան եւ ոչ յուզման նշան կար դէմքին վրայ. այլ ծանր, հանդարտ եւ լուրջ էր մարմարեայ արձանի մը պէս :

Մեծ հաւատաքննիչը նորէն սկսաւ երդման առաջարկութիւնը, եւ ամեն նուիրեալներն ուրախութեամբ եւ առանց որեւէ դիտողութեան ընդունեցին :

Այն օրը Քրիստոսի գինուորութիւնը երկու հարիւրէն աւելի նոր անդամներով հարբատացաւ :

Նոյն իրիկունը հաւատաքննութեան բանտերուն մէջ ալ բանտարկեալ մ'աւելցաւ :

ԳԼՈՒԽ ԻԸ.

ՊԱՐԶԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿԵՂԾԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

Մօնսինեօր Արպուէզ, թէ եւ յոգնած էր այն երկար արարողութենէն որ մինչեւ կէս օրէն երկու ժամ առաջ տեւեր էր, հաւատաքննական պալատը քաշուած, չկրցաւ վայրկեան մը հանգիստ վայելել : Այն բռնաւորա-

կան եւ կրքոտ հոգւոյն անչէջ եռանդը՝ յաբաժամ չարժման ու գործունէութեան պէտք մը եւ զարհուրելի անյագութիւն մը կազդեր անոր մարմնոյն։ Ան հոգին Էկզէկիասթիքի ըսած անգունդն էր, որ երբէք չէր յագենար։

Ամանկ մարդիկ՝ հարկաւ մարդոց նախանձնամութիւն կամ պատուհաս կըլլան։

Սակայն ներքին դոհութիւն մը կը նշմարուէր դէմքին վրայ. Տոլորէզը ձեռքն անցուցած ըլլալուն ապահովութիւնը դժոխային զբուաղթութիւն մը կուտար երեսին, եւ ինչպէս խաւարի ոգին՝ երբոր մաքուր հոգի մը ձեռք կը ձգէ, կուրախանար իր յաղթութեանը վրայ։

Ցոլսէ, լոկին եւ տխուր, սենեակին մէկ անկիւնը նստած՝ լսոխներէն Աստուածաչունչ մը կը թղթատէր։ Կարծես թէ սեւ նախապատուհամ մը ղինքը կը յուզէր։ Չէր գիտեր թէ Տոլորէզ ժուանայի տունէն անհետ եղած էր. հաւատաքննչին ուրախութիւնը չարագուշակ երեւոյթ մ'ունէր։ Ցոլսէ աղէտ մը գուշակելով զարհուրեցաւ։

Առաջին անգամ էր նաեւ որ հաւատաքննիչը՝ գաղանի բնազդմամբ մը իր սիրելւոյն վրայ անվստահութիւն զգաց, չէ թէ վրան կասկած ունենալուն համար, այլ անպատմելի

բերկրութիւն մը կ'զգար այն գաղտնի հաճոյքէն ։ Իր բազձանաց կատարմանը համար այնչափ աշխատութիւն կրեր էր, որ կը կարծէր թէ իր բազդաւորութեանը վրայ իր մտերիմ խորհրդականին հետ խօսիլն անգամ կրնար կերպով մ'անոր ամենաքաղցր համը կորանցընել ։

Միայն թէ մերթ ընդ մերթ ակամայ ժըպիտ մը կանցնէր անոր չրթանցը վրայէն · աչքէն տարօրինակ պայծառութիւն մը կը ցայտէր, եւ ժպտոյն ճակատը վաղանցիկ կարմըրութեամբ մը կը կենդանանար ։

Յովսէ ժամանակ ժամանակ իր խոշոր ու սեւ աչքերը գրքին վրայէն վեր առնելով տիրոջն երեսը կը նկատէր ։ Կը տեսնէր որ այն դէմքն անսովոր յուզմունք մը կը յայտնէր, բայց պատճառը չէր կրնար գուշակել ։

Իրիկուան վերջին ճաշէն ետքն էր ։ Թէպետ արդէն կէս գիշերին մօտ էր, Պետրոս Արպուէզ չէր կրնար Տոլորէզը տեսնելու երջանկութիւնը մինչեւ հետեւեալ օրը յապաղել ։ Կ'սպասէր որ Յովսէ քովէն երթար · բայց Յովսէ՝ հասկընալով որ իր ներկայութիւնը տիրոջն ախորժելի չէր, դիտմամբ հոն կը կենար աչքը Ս · գրքին վրայ տնկած, որոյ մէկ բառն անգամ չէր կարդար ։

Հուսկ ուրեմն Պետրոս Արպուէդի համբերութիւնը հատնելով Յովսէի քովը գնաց ծլծաղելով եւ գիրքը ձեռքէն քաշեց ։

«Ալ վար ձգէ այդ, սիրելի Յովսէ՛ս, ըսաւ. ուրիշ անգամ կարդա ։ Ես քուն ունիմ. դու ալ անշուշտ ունիս, վասն զի ահա կը տեսնեմ որ առջի իրիկունը պարահանդէսի մէջ անցունող օրիորդի մը պէս դժգոյն ես ։

— Կրնամ սակայն երդնուլ ձեր բարձրութեան, որ ամենաւօրքր յոգնութիւն մը չեմ զգար ։

— Ո՛րչափ մեծ է եռանդդ, սիրելի Յովսէ ։ Ուստի կը յուսամ որ երբ տարիքդ առնուս, եւ Մօնսինեօր Ալֆօնս Մանրիք կարդինալն ալ վախճանելով ընդհանուր հաւատաքննչի աստիճանը ես ձեռք բերեմ, քեզ ալ իմ տեղս Սէվիլի մեծ հաւատաքննիչ անուանել կուտամ ։

— Եթէ ատոր համար ձեր բարձրութենէն զատուիլ հարկ պիտի ըլլայ, չեմ ընդունիր, պատասխանեց Յովսէ սիրուն տխրութեամբ մը ։

— Խեղճ տղայ, իրաւունք ունիս. անկէց աւելի բարձր պաշտօններու համար ալ դիս չես թողուր. բայց հիմա գնա ննջէ, գնա, որդեակ, պէտք է որ ուժերնիս կազդուրենք որպէս զի մեր առաքելական տաժանելի աշխա-

տուֆիւննները չարունակենք :

—Ստուգիւ դիտաւորութիւն մ'ունի պըլխուն մէջ , ըսաւ Յովսէ ինքնիրեն , եւ ատ եւս լաւ մեկնելու համար :

— Թագաւորական խարուկահանդէսը մօտ է , յարեց հաւատաքննիչը . բանտերը լի են դատուած եւ դատուելիք հերետիկոսներով . պէտք է որ մեծ արդիւնք ցուցընենք մեր կարոլոս հինգերորդ մեծ թագաւորին , որ տէրութեան կրօնին համար այնչափ ջերմեռանդ նախանձայուզութիւն ունի : »

Բայց ասոնք ըսած ժամանակ կը տեսնըւէր որ Պետրոս Արպուէզ չըմտածեր ծայրովը կը խօսէր , եւ իր միտքն ուրիշ խորհուրդներով զբաղած էր :

Յովսէ՝ որ կարդէ դուրս նրբամտութիւն մ'ունէր , հասկըցաւ որ հաւատաքննչին միտքըն այն ներկայն կարոլոս հինգերորդի հետ բնաւ գործ չունէր . խոհեմութեամբ հաւատալ ձեւացուց , եւ աչքը չփնելով ըսաւ .

« կարծեմ թէ , Մօնսինեօր , իմ ալ քունս եկեր է . ուստի ձեր օրհնութիւնը տուէք ինձ եւ մեկնիմ : »

Այս ըսելով իր դեղեցիկ թխահեր գլուխը ծռեց Պետրոս Արպուէզի առջեւ , որ երկու ձեռքը վրան դնելով քանի մը խորհրդական

խօսքեր ըսաւ · յետոյ աւելցուց ·

« Վաղը՝ հարցաքննութեան ժամէն առաջ՝ եկ զիս տես , որդեակ : »

Յովսէ քովի դռնէն դուրս ելաւ որպէս թէ իր խուցը երթալու համար · բայց փոխանակ հոն երթալու՝ սանդուղքէն վար իջաւ եւ բակին մէջ սարդենիի մը ետեւ կծկտելով սպասաւց :

Ան ժամուն էր որ սովորաբար Պետրոս Արպուէզ դուրս կելլէր չորս ընտանիներու կամ սուրբ զինուորներու հետ՝ որք հաւատաքննչաց անձնապահներն էին · ըստ որում այս պաշտօնն անոնց յատկացուցեր էր Թուլմաս Թորքուէմատացին՝ Ս . զինուորութեան հիմնադիրը , որոյ կեանքը միշտ վտանգի մէջ էր՝ ըրած անլուր անդթութեանցը պատճառաւ · ուստի եւ այս զգուշութիւններն ընել հարկ եղած էր :

Այս՝ տեսակ դաղտնի ճանապարհորդութեանց մէջ Յովսէ սովորաբար ուղեկից կըլլար հաւատաքննչին · ուստի այս անգամ սարդենիին թաւախիտ ոստերուն ետեւ պահուըտած ժամանակն ըսաւ ինքնիրեն .

« Նայինք ուր պիտի երթայ առանց ինձի : »

Շատ չանցաւ , Մօնմինեօր Արպուէզ վե-

րէն վար իջաւ , իր պատմուճանին եւ դոմինիկեան վարուրարին վրայէն սպանիական լայն թիկնոց մը հագած , եւ գլուխն ալ լայն եզերքով փեղոյր մը դրած , որոնք սովորաբար այս տեսակ ճանապարհորդութեանց մէջ կը գործածէր որպէս զի չճանչուի :

Պետրոս Արպուէզ առջեւէն կերթար, չորս ընտանիներն ալ եաեւէն , բայց քիչ մը հեռուանց , միշտ պատրաստ ըլլալով՝ որ վտքր նըշան մ'ընելուն պէս՝ իրենց կենաց վտանգովը պաշտպանեն այն հաւատոյ գէշ-ը :

Հաղիւ պալատէն դուրս ելեր եւ դուռը վրաներնուն գոցուէր էր , Յովսէ պահուըտած տեղէն դուրս ելաւ եւ իր վրայի բանալիովը կամաց մը դուռը բացաւ , օձի պէս սողոսկելով դուրս ելաւ , նայեցաւ որ Պետրոս Արպուէզ դէպ 'ի հաւատաքննութեան վտղոցը կերթար :

Ինքն ալ հեռուանց յարմրաքայլ եւ յուշիկ եաեւէն երթալ սկսաւ՝ առանց ոտնաձայն հանելու , որուն մեծագէս կը նպաստէին իր հողաթափները :

Տան վայրկեան չքշեց , հաւատաքննութեան բանտին դուռը հասան :

Պետրոս Արպուէզ կանգ առաւ եւ իրեն յատուկ եղած կերպով դուռը բախեց :

Յովսէ քիչ քիչ անոր մօտեցեր էր մութ-

օգնութեամբը, եւ երբոր հաւատաքննիչը դռնէնները մտաւ, ինքն ալ պատին տակէն ըսպրդելովներս մտաւ։

Պետրոս Արպուէզ մտադրութիւնն ուրիշ բանի տուած ըլլալով, չկրցաւ զայն նշմարել. ուստի չուտ մը սանդուղքէն վեր ելնելով առաջին դատիկոնը մտաւ։ Բանտապետն ամէն անգամ նորատի դումինիկեանը հաւատաքննչին հետ տեսնելուն, անարգել ներս ընդունուց զայն, եւ դուռը դոցելով իր լապտերն ու բանալիները առաւ վեր վազեց որ Մօնսինեօրին լոյս տայ եւ ուզած սենեակը բանայ։

Ցովախ դաւթին մէջ նստարանի մը վրայ նստաւ։

Ընտանիները դուրսը կեցեր էին։

Քանի մը վայրկեան ետքը բանտապետը վար իջաւ եւ իր սենեակը մտնելով նստարանի մը վրայ տարածուեցաւ ննջելու, մինչեւ որ ուրբ հաւատաքննիչը գործը լմնցնելով գինքը նորէն արթնցնէր։

Ան ժամանակ Ցովախ ալ վեր ելաւ. եւ որովհետեւ առաջին դատիկոնին մէջ ոտնաձայն եւ սենեակի մը բացուիլը լսեր էր, հոն կանգ առաւ՝ մտածելով որ հաւատաքննիչն այն դատիկոնին մէջ էր։

Արդարեւ, հազիւ խարխափելով քանի մը

քայլ առած էր, սենեկի մը բանալին ձակէն ճրագի լոյս մը տեսաւ. միանգամայն երկու ձայն լսեց, որոց վրայ չէր կրնար երկբայել, մէկը հաւատաքննչին էր, միւսն ալ կառավարչին աղջկանը։

Յովսէ սարսափեցաւ երբոր Տոլորէզի ձայնը լսեց. չէր կրնար հասկընալ թէ ինչ ձախող դիպուածով Տոլորէզ գանուեր ու դուրս հանուեր էր իր ընտրած պատսպարանէն։

« Կը սխալիմ, բաւ ինքնիրեն. բայց նոյն ձայնն աւելի յստակ հնչելով նորէն ջինքը սարսափեցուց։

Անպատմելի տագնապով մը բռնուած՝ փորձ փորձեց բանալին ձակէն ներս նայիլ. բայց բանալին վրան ըլլալուն՝ չկրցաւ որոշ բան մը տեսանել։ Ակէց զատ՝ ճրագը դրան դիմացը դրուած էր, եւ ձայները սենեկին աջ կողմէն կուգային, ուր անկողինը կը գտնուէր։

Ոեսոի բան մը տեսնել անհնար ըլլալով, մոխիկ ըրաւ։

Ահաւասիկ ներսն անցած անցքը։

Երբոր Պետրոս Արսուէզ ներս մտեր էր, Տոլորէզ իր անկողնին եզերքն նստած էր գլուխը քարձին դրած։

Բանտը մտնելէն ի վեր հանդերձներն հանած չէր. բայց ամբողջ գիշեր մ'եւ օր մը սար-

սափոլ եւ արտատանջութեամբ անցուցած եւ բան մը կերած չըլլալուն, տկարութենէն յաղթուեր, քունը տարեր էր։ Սպիտակ անկողնին վրայ սեւազգեաց օրիորդը քովընտի ծռած՝ արտաչարժ եւ անբացատրելի չնորհք մը ունէր։

Շրջազգեստին եզերքն համեստօրէն իր փոքրիկ ոտքերուն վրայ ամփոփուած ըլլալով, ծայրերը միայն կը տեսնուին։

Մէկ ձեռքը մէջքին վրայ դրած էր, միւսն ալ իր գեղեցիկ դժդոյն դլխին նեցուկ ըրած էր։ Իր անարատ եւ խրոխտ ճակատը մարմարիոնի ապիտակութիւն ունէր. եւ երկար արտեւանանցն ստուերը՝ որ խոնջեալ այտերուն վրայ ինկած էր, տխրութեան ու արտաբեկութեան խոր տպաւորութիւն մը կուտար այն աղնիւ դէմքին. կը թուէր թէ մահուան մըտածութիւններով ննջեր էր՝ աչքը արհամարհանօք դարձունելով այս աշխարհէս՝ ուր այնչափ վիշտ քաշեր էր։

Վայրագ դոմինիկեանը զայն այսպէս աւերեալ գեղեցիկ տեսնելով իր տառապանացը մէջ՝ քան երջանիկ աւուրցը մէջ, չփոթեցաւ եւ դողալով կանգ առաւ՝ որպէս թէ արբաւղղութիւն մ'ընելու երկիւղիւ։ Անբացատրելի զգացում մը, թերեւ խղճի խայթ մը սարսե-

ցուց այն ամեհի մարդը՝ որ կիրք քերէն զատ ուրիշ աէր չէր ճանչեր ։

Սարսափով մը չուրջը նայեցաւ , որպէս թէ ապահով ըլլալու համար որ օդին մէջ աներեւոյթ վկայներ չգտնուին պինքն ամբաստանող ։

Խոր լռութիւն մը կը տիրէր սենեկին մէջ , եւ միայն օրիորդին միակերպ եւ հեզիկ շնչառութիւնը կը լսուէր ։

Պետրոս Արպուէզ թոթվեց վերջապէս այն դժնդակ երկիւղը որ պինքն անհանդիստ կընէր ։

« Խաչնէթ եմ » ըսաւ ինքնիրեն ։

Եւ օրիորդին գլխուն վերեւն աթոռի մը վրայ նստաւ ։

Տոլորէզ դեռ արթնցած չէր ։

Պետրոս Արպուէզ ժամանակ ունեցաւ քանի մը վայրկեան զայն նկատելու եւ իր հոգին անոր տեսութեամբն յագեցընելու · բայց քանի որ իր յանդուգն աչքն անոր վրայ կը պըտըտցընէր՝ անամօթաբար մտքին մէջ հոլանեւլով այն ամբիծ օրիորդին հրապուրիչ պատկերը , զգացումները փոխուեցան ։ Ի սկզբան կրած սարսափին մոլեգին կիրք մը յաջորդեց ։ Այսու ամենայնիւ , իր անհաւատալի յանդգնութեանն ու անպատիժ մնալու ապահովու-

թեանը հակառակ՝ չհամարձակեցաւ ապիրատութեան մը ձեռնամուխ ըլլալ։ Խղճին խայթքէն էր արդեօք. իր անթիւ եղերանց վրայ նոր ոճիր մ'ալ աւելցընելու երկիւղէն էր. կամ թէ՝ անառակութեանն երթեւեկամբ մը կը վախնար որ փափաքածին չափ հեշտութիւն չէր կրնար գտնել այնպիսի դիւրաստաց յաղթութեան մը մէջ։ Մարդկային հոգին անքննելի անդունդ մ'է. ուստի մենք ալ եւս կը կենանք խնդիրը լուծելէ։

Այս առտու է, որ հաւատաքննչիներէն պայքարն այն մինչեւ վերկեց կատավարչին աղջիկը։

Վերջապէս երկարնկատելէ ետեւ զայն, իր բուռն կիրքը չկրնալով բոլորովին զսպել, վայրագ դոմինիկեանը մեղմալ մը մօտեցաւ օրիորդին ձեռքին՝ որ բարձին վրայ ձգուած էր, եւ իր բոցաշունչ շրթունքն անոր մերձեցուց։

Տոլորէզ զայն զգալով դողաց, եւ իսկոյն աչքը կէս մը բանալով երբոր այն աղետագործը տեսաւ իր առջեւ, սարսափահար աղաղակ մ'արձակեց՝ երկու ձեռքումներնիսը ծածկելով։

« Կը վախնամ ինձմէ, ըսաւ Պետրոս Արպուէզ քաղցրութեամբ։

— Ո՛վ Մօնսինեօր, Մօնսինեօր, ինչու՞ զիս այսպէս կը հալածէք » գոչեց օրիորդն

հեկեկելով ։

Ա.յս միջոցին էր որ ծովախ լսեր էր Տոլորէզի ձայնը ։

« Աղջիկս , պատասխանեց Պետրոս Արպուէզ՝ իր հաւատաքննչի դերը ձեռք առնելով , հովիւն իր մոլորեալ ոչխարը միշտ կը փընտրէ՝ մինչեւ որ գտնէ ։ »

Տոլորէզ՝ որ անկողնին վրայ երեր նստեր էր , հաւատաքննչին երեսը նայեցաւ , եւ դառըն ժպիտով մ' ըսաւ ։

« Գայլն ալ ոչխար կը փնտռէ գիշատելու համար ։

— Տոլորէզ , ըսաւ Դոմինիկոս Կուսմանէ արժանընտիր աչակերտը , տեսնելով որ իր կեղծաւորութիւնը չկրցաւ յաջողիլ օրիորդին ուղղութեանն ու անմեղութեանը առջեւ ։ ցաւելով կը տեսնեմ որ հոգիդ վերանորոգութեան նոզիալի վարդապետութիւններովն ապականեր ու կուրցեր է ։ Ով որ Աստուծոյ կը հաւատայ , անոր պաշտօնէիցն ալ կը հաւատայ ։ իսկ դու չես հաւատար ինձ ։

— Արդարեւ բարի եղիր Աստուծոյ պէս , պատասխանեց քաջասիրտ օրիորդը ։ Կը հնազանդիմ ծառային՝ երբոր տիրոջը պատուէրները հետեւի ։ Բայց դուն ի՞նչ կուզես ինձմէ , Մօնսինեօր ։ պաշտել այնպիսի ձեռք մը՝ որ

զարնելու համար անմեղ գլուխ մը կը փնտռէ։ Կուզես որ օրհնեմ այն ձեռքը՝ որ իմ հայրս, իմ աղնիւ հայրս կենդանի դիակ մը դարձուց։

— Խնդամ անմիտ, այնչափ առաջ գացեր ես կորսեան ճանապարհն մէջ՝ որ ճշմարտութիւնը չկրնայ քու խորին խաւարդ փարատել։ Ջես գիտեր որ մեք կորնչելի մարմինը կը խոչտանգենք որպէս զի անմահ հոգին փրկենք։

— Ա՛հ, Մօնսինեօր, եթէ ատոնք են ձեր հոգի փրկելու միջոցները, չուտով ես կեցէք, վասն զի Աստուծոյ արդարութեանը վրայ տարակոյս ձգելէ զատ ուրիշ արդիւնք չունին։

— Ճշդիւ այդ է, ըսաւ հաւատաքննիչը. Քրիստոսի կամակորութիւնն ու եկեղեցւոյ օրինաց անհնազանդութիւնը, որք ուրացեալ կրօնաւորին վարդապետութիւններէն քաղուած են։ Ջէ՞ք գիտեր, աղջիկս, որ Աստուած ինքն ըսաւ. «Ամեն ծառ որ բարի պտուղ չբերեր, կը կտրուի եւ կրակը կը նետուի». եւ դարձեալ թէ. «Բորոտ ոչխարը հօտէն վռնտեցէք»։ Ահա ասոր համար է որ ամենաստուերք հաւատաքննութիւնը՝ իւր սիրոյն հրամանին հնազանդելու համար՝ կը կտրէ կը նետէ կաթոլիկութեան գէշ անդամները՝ որոց չարութիւնը քրիստոնէական մեծ դերդաստանն ապականել կ'սպառնայ։

— Մօնսինեօր, արդարեւ Տէրն այդ խօսքըն ըսաւ, բայց ըսաւ նաեւ թէ «Մի քաղէք որոմը, այլ հնձող ժամանակին ապահոցէք։» Ուրեմն ինչու համար հալածանք եւ բռնութիւն կը բանեցընէք ինձի դէմ. ինչու համար հայրս ձեռքէս յափշտակեցիք. ի՞նչ ըրաւ ձեզ որ այդպէս կը չարչարէք։

— Իր մեղապարտ թոյլտուութեամբը քու հոգիդ ապականեց։ Հաւատաքննութիւնն արդարութիւն ըրաւ զայն պատժելով, վասն զի ապականութիւնն ու ղեղծումը հայրերէն կը հասնի զաւակներուն։»

Հաւատաքննիչն ասոնք ըսած ատեն վհրշտութիւն մը ցոյց կուտար։ Կեղծաւորութիւնն անդամ վախմութիւն մ'ունէր իր վրայ։ Իր խիստ խօսուածքը, ծանր եւ կշռեալ չարժմունքը, ազդու եւ հնչուն ձայնը, իր առաքութեանց ուղիղ երեւոյթը՝ համոզական կամ մանաւանդ պատրոզական մեծ զօրութիւն մը ունէին։ Բայց Տոլորէզ իր մանկութեանն ու անմեղութեանը հակառակ՝ բաւական տրամախոհութիւն ունէր չխաբուելու համար։

Պետրոս Արպուէզ իր մտաւորական բարձր կարողութիւններն այսպէս չարաչար գործածելով իրին արհամարհանք կսպղէր օրիորդին, եւ այս զգացումը դէմքին վրայ կը կար-

դացուէր՝

Ակէց զաս Տոլորէզ կը վախնար քանտին մէջ անոր հետ վիայնակ գտնուելուն համար, ուր հաւատաքննիչը տիրապար կ'իշխէր։

Իր աննենգ խրոխտութիւնը չէր կրնար իր դղացումը ծածկել, բայց կը վախնար ալ զայն գրգռել, վասն զի իր հօրը կեանքն անկէ կախեալ էր. ուստի այն խիստ դէմքին վրայ՝ ուր աննկուղութիւնն իր սղնձի գիմակը դրած էր, զգայունութեան հետք մը կը փընտռէր։ Կը գիտէր թէ այն վայրագ հաւատաքննիչը՝ որոյ համար մարդու մը մահը խաղ մ'էր, սրտին մէջ երակ մ'ունէր որ կարենար ցնցիլ։

Բայց Պետրոս Արպուէզի դէմքն անադուլն խաւարութիւնը կը յայտնէր։ Միայն գինքը տեսնողը կրնար աչքէն հրոյ բոցեր կը փայլատակէր։ Ուստի օրիորդն աչքը խոնարհեցուց եւ աւելի խօսք մ'ըսելու չհամարձակեցաւ։

« Տոլորէզ, ըսաւ նորէն հաւատաքննիչը քաղցրութեամբ. չես ուզեր ուրեմն գարձի գալ։

— Ես քրիստոնեայ կամ սրտով եւ հոգւով, Մօնսինեօր, ինչո՞ւ ուրեմն գիս կը հալածէք։

— Որովհետեւ, ծրչալի կը սխալիս իմ քոյն

ղգացմանցս վրայ , ըսաւ Պետրոս Արտուէզ օ-
րիորդին մօտենալով , որ իր չքնաղագեան ամ-
փոփելով մարմնոյն վրայ սեղմած էր ։

— Ձիս կատես ուրեմն յարեց հաւատաս-
քննիչը խոժոռելով ։

— Շնորհ , Մօնսինեօր , շնորհ եւ գթու-
թիւն , ըսաւ օրիորդն երկու ձեռքն իրար կը-
ցնելով , հայրս ինձ դարձու , ազատութիւն չը-
նորհէ ինձ , կաղաչեմ յանուն Աստուծոյ ղոր
կը պաշտեմ , յանուն այն մեծ մարտիրոսին՝ որ
մեզ փրկելու համար խաչին վրայ մեռաւ ։

— Օ՛հ , եթէ դուն ուզէիր , յարեց հա-
ւատաքննիչը խանդագին զմայլմամբ մ՚անոր
երեսը նկատելով ։

Տոլորէզ դողաց եւ բոլորովին դողնատե-
ցաւ , միտքը բերելով քանի մ՚ամիս առաջ իր
ազօթարանին մէջ անցած անցքը . իսկ հիմա
բոլորովին հաւատաքննչին ձեռքին մէջն էր ։

Յովսէ կը լսէր դուրսէն այս ամէն խօս-
քերը , եւ ան ալ վախցաւ Տոլորէզի համար ։
Այց որովհետեւ եղած խօսքերէն վանկ մը չէր
կորսնցընելու համար ականջը դրան փականա-
քին կպցուցեր էր , դուռը տեղի տալ սկսաւ ,
եւ անսաւ որ մոռցեր էին փակելու . այն ժա-
մանակ Յովսէ քիչ մը ետ քաշուեցաւ որպէս
զի դուռը չատ չբացուի , եւ սրտովը կուրա-

Խանար այս դիտմին վրայ ։

Հաւատաքննիչը խօսքը չարունակեց՝ ինքզինք հանդարտ բռնելու եւ իր կրից բըռնութիւնը զսպելու ճգնելով ։

« Որդեակ , իմ ձեզի հետ այնպէս վարուելուս միակ նպատակը ձեզ ճշմարիտ հաւատոյ վերադարձնելէր , որմէ հեռացեր էիք , եւ ատոր բարի հովուի մը յատուկ եղած ողորմութիւնն ու ներողամտութիւնը ՚ի գործ դընել ։ Ես ձեզ չատ կը սիրեմ , ուստի եւ չեմ ուզեր վնաս հասցընել ։ »

Օրիորդը չրթանց անընդմարելի չարժումով մը միայն պատասխանեց ։

« Ո՛վ Տոլորէզ , յարեց դոմինիկեանը , դուք չէք կրնար հասկընալ թէ մարդիկը կառավարելու եւ ուղիղ ճանապարհը վերածելու պաշտօնը՝ զոր Աստուած մեր վրայ դրած է՝ որչափ ծանր եւ տաժանելի է ։

Շատ անգամ մեր նախանձայուզութիւնը մեզ տեղի կընէ հերետիկոսաց , եւ մեր վարքըն այս աշխարհիս վրայ՝ անզգաստ ծանր խաչ մը կրել է . . . ։ Բայց , յարեց ահեղ եւ կեղծաւոր ձայնիւ , Աստուած իր անհուն բարութեամբը երբեմն անակնկալ մխիթարութիւններ կը պահէ մեզ ։ Ընտիր հոգիներ կան , ինչպէս դուք , որոց կրնանք՝ ոչ միայն հոգեւոր

աչք նուիրել, այլ եւ երկրաւոր սիրոյ բաժին մ'ալ, որ առանց Աստուծոյ մեծվայելչութեան նախանձոտութեանը դպչելու, ընդհակառակըն կը փառաւորէ զայն իր արարածին վերայ։ Այն ընտրեալ հոգիները գլխաւորապէս մոլորութենէ ազատելու պարտաւոր ենք. վասն զի այլոց օրինակ ըլլալու սահմանուած են անոնք. եւ այսպատճառակին հասնելու համար՝ քաղցրութեան դորովանաց եւ համոզման միջոցներն ամենէն ապահովն ըլլալուն, մեր հոգին բովանդակապէս այս փառաւոր քաւութեան կը յարի եռանդուն սիրով։ Ահա ասոր համար կը սիրեմ քեզ, Տոլորէզ, եւ ասոր համար է որ կուզեմ արտիս մէջ լցուած խորին խանդաղատանքը քու սրտիդ մէջ անցունել։»

Պետրոս Արպուէզ յանկուցիչ եռանդով եւ օծութեամբ կը խօսէր. իսկ պարզամիտ եւ անմեղ օրիորդը չկրնալով այս խօսքերուն սուրբ խորհրդականութիւնն հասկընալ, վայրկեան մը կասկածեցաւ թէ արդեօք սխալած էր այս մարդուն վրայ։

« Հնար է արդեօք, ըսաւ ինքնիրեն, որ այս մարդը կրօնի չահէն զատ ուրիշ դիտում չունենայ։ Այսպիսի պարագայի մը մէջ խաբէութիւն ալ անպատուութիւն մը չէ։»

Ուսոյ անվսեմութիւնը մէկ դի թողուց,

եւ իր գեղեցիկ խրոխտ ու անընկնող աչօքն ա-
նոր նայելով ։

« Մօնսինեօր , ըսաւ աղնուութեամբ , կը հաւատամ ձեր խօսքերուն ։ արդարեւ ինչ շահ կրնաք ունենալ խեղճ աղջիկ մը խաբելով, որ ձեզ բան մը ըրած չէ ։ Ուրեմն եթէ կը կարծէք որ ես մոլորութեան մէջ ինկած եմ, հրահանգեցէք զիս , Մօնսինեօր ։ ես կը հնազանդիմ եւ ճշմարտութենէ զատ ուրիշ բան չեմ խնդրեր ։ Սիրով կը կատարեմ մեր երկնաւոր Փրկչին վարդապետութիւնները ։ Եթէ այս ճանբէն խոտորած եմ , ուղիղ ճանբան դարձուցէք զիս ։ ես խօսք կուտամ ձեր ետեւէն գալու ։ բայց ազատեցէք հայրս, եւ զիս ալ առնոր դրօսանացը յանձնեցէք ։

— Տոլորէզ , դուչեց հաւաստացնելէն յաղթանակաւ , գեղեցիկ կը իմ Տոլորէզ , կը սիրեմ այդպէս հլու եւ նազելի տեսնել քեզ ։ այո, քեզ հօրդ կը դարձունեմ , քեզ կազատեմ ։ Ա՛հ , ձր կինը քեզմէ առաւել երջանիկ եւ սիրելի պիտի ըլլայ ։ սիրտս բոլոր բռնանդակ քեզ պիտի նուիրեմ ։ »

Այս խօսքն ըսած ժամանակ , անամօթ գայլնիկեանը ոտք ելեր էր ։ իր խոչոր աչքը օրիորդին վրայ ուղղուած՝ կրակի պէս կը փայլէր ։

Տոլոբէզ, զարհուրելով ամօթի խածութեան քնադիւմով մը անկողնէն վար սահիր՝ ուր քը գետինը դրեր էր։

Հաւատաքննիչը չէր խօսեր. բայց կուրծքը՝ ըզձիւ ուռեցած՝ աղմկեալ եւ արագ չընչաւութեամբ մը կը յուզէր, եւ իր անսանձ կրից հնդեղը միմիայն օրիօրդին ազնուական անմեղութեամբը դեռ կը զսպուէր։ Վերջապէս սրտին մէջ կատաղի պատերազմ մը կը մղուէր։

Քանի մը վայրկեանի չափ ուրքի վրայ պակուցեալ մնաց չհամարձակելով նոր ոճիր մը գործելու։ Իր մոլութեալ երեւակայութեան առջեւ կուգային ու կը դառնային իր ըրած ամեն գոհերը, եւ խոլականերու պէս դէմքերնին կը ծամածռէին ու կոռնային, եւ վրէժխնդրութիւնն կը գոչէին։ Շատ չանցաւ աչքին առաւելութիւնը չմոթեցաւ, կիրքը բոլորովին գինքը գերելու սկսաւ հրաչէկ ազդանշաններու պէս, եւ ինքզինք վիհի մը մէջ գահավիժող խելայեղեալ մարդու մը պէս՝ հաւատաքննիչն իր երկու թեւերն երկնցուց, եւ անշարժ օրիորդին վրայ յարձակելով.

« Պէտք է » գոչեց խուլ ձայնով մը . . .

Տոլոբէզ անաթեկ ճիչ մ'արձակեց . . .

« Մօտեցեցո՛ր, գոչեց Ցուլէ բանտին գու-

ը բանալով։ Այս անակնկալ երեւումէն Գեորգ Արպուէղ ղդաստանալով գլուխը վեր վերցուց գայրագին։

« Ի՞նչ բան ունիս հոս, ըսաւ։

— Մօնսինիօր, ես ալ ձեր բարձրութեանը պէս հերետիկոսներ դարձի բերելու կուգայի։

— Զարմանք, միթէ կեանքէդ ձանձրացած ես որ այսպէս իմ ճանրուս վրայ կուգաս կիյնաս։

— Ձեր բարձրութիւնը չճանչեր իր առնահատարիմ ծառային եւանդը, պատասխանեց Յովսէ հեզնական խոնարհութեամբ մը. բայց ծառան երկիւղ չունի այսպիսի բարի տէրէ մը, եւ հաւատաքննիչ Յովսէ չվախնար հաւատաքննութենէն*։

Տոլորէղ ապշութեամբ նորատի դումինիկեանին երեսը կը նայէր, որ աչք ըրաւ իրեն ոչինքը չճանչելու։

---

* Թէպէտ ընդհանրապէս ամեն մարդ հաւատաքննչաց իրաւասութեանը ներքեւ էին, բայց եւ այնպէս բացառութիւն կար Պապերուն, անոնց նուիրակներուն եւ հաւատաքննութեան պաշտօնատարներուն ու ընտանիներուննիատամարը. այնպէս որ մինչեւ անդամ եթէ գրապէս իրրեւ հերետիկոս ամբաս-

« Դուրս եկ, ըսաւ հաւատացեալին տա-
տալ։

— Ես ձեր բարձրութեան հետ միայն պի-
տի երթամ, պատասխանեց Յովսէ. քաղաքին
մէջ ապստամբութեան չշունչներ կան. կըս-
ուի թէ ձեր պատուական կեանց դէմ դաւադ-
րութիւն կայ։

— Ճշմարի՞տ է, ըսաւ հաւատացեալին
վախնալով։

— Ճշմարիտ է, Մօնսինեօր։ Ուստի ձեր
հետ պիտի դամ անպատճառ. վասն զի, եթէ
հարկ ըլլայ, այս Թուլէտի ընտիր դաշոյնը կրնայ
ձեզ պաշտպանել, ըսաւ, սուր դաշոյն մը ցու-
ցընելով, զոր փորտուրային ներքեւ կը կրէր.
աքանչելի պէնք մ'է այս, որ իւր տէրը երբէք
չմատներ . . . »

Յովսէ՝ այս ըսելով՝ այն նոանիկինէ եւ
փայլուն դաշոյնին տուր տայրը կը դնուէր իր
բժամատուին։

տանուէին, հաւատացնութիւնն ուրիշ իրա-
ւունք չունէր, բայց միայն ամբաստանութեան
ապացոյցներն ու վկայութիւնները դատաս-
բար տանելով Գատին պրկել։ Նոյն բացա-
տութիւնը կար նաեւ եպիսկոպոսաց հասար.
բայց թագաւորներն ու իշխաններն հաւատա-
քննչաց իրաւասութեանը ներքեւ էին։

— Եկէք ուրեմն, Մօնսինեօր, եւ բնաւ մի վախնաք։

Պետրոս Արպուէզ ակամայ զինջանալով Յովսէի ապերջութեանը, զոր այս միջոցին չարաչար կատէր, Տոլորէզի մօտեցաւ եւ քաղցրութեամբ ըսաւ.

— Կը յուսամ որ վաղը քեզ աւելի հրաւիրը պտնեմ, աղջիկս։

— Ո՛հ, կատեմ քեզ, ըսաւ Տոլորէզ դէպի իրը զդուանօք անդին դարձունելով. ըսպասանէ գիս հօրս հետ. այս միակ չնորհը կը խնդրեմ քեզմէ....»

Յովսէ հաւատաքննիչը քաշուց դուրս հանեց։

«Ո՛հ, վրէժ առնուլ իրմէ... գոչեց Պետրոս Արպուէզ կատաղութեամբ ակռաները կրճտելով. այս ամենէն հոգին նուաճելու համար ի՞նչ ընեմ։

— Մօնսինեօր, պատասխանեց Յովսէ, ապաշխարութեան սենեակը դրկեցէք։»

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

ՋՐԱՓՈՐՁՈՒԹԻՒՆ

Դժուարին էր երեւակայել Արպուէդ հաւատաքննչին կատաղութիւնն ու չկորոշութիւնը՝ երբոր իր ամենադաղտնի եւ ամենաճարտար մեքենայութեանց անմեկնելի ձախողութեամբ մ'ի դերեւ ելնելը կը տեսնէր։

Թէ եւ Յովսէի չէր կրնար դիմանալ, զոր անսիրտ մարդոց իրենց կրից կամ հաճոյից լսաղալիկներուն վրայ ունեցած յամառ սիրոյը կը սիրէր, բայց եւ այնպէս Տոլորէզի բանտին մէջ վրայ հասնիլն ալ չէր ներեր, ոչ թէ օրիորդին վրայ անոր ունեցած հոգածութիւնը դուշակելով կամ հասկընալով, այլ իբրեւ երես ելած տղայ մը նկատելով զայն, որ մերթ կը լրբանար իր տիրոջը դէմ, մերթ ալ քծնելով իր յանդգնութիւնը ներել կուտար։ Բայց բնաւ մտքէն չէր անցներ որ այն գեղանի երիտասարդը, իր սիրելին ու ձեռնասունը, կրնար նենգաւորիլն կամ դաւաճանութիւն մ'ընել իրեն. եւ պէտք է խոստովանիլ, որ նորատի դռմինիկեանը Տոլորէզէն աւելի պատուական էր իր աչքին։ Տոլորէզ իր տարփանքը կը դրգռէր

բայց Յովսէ միշտ իր համահաճութեանցը կը ծառայէր · իր ամէն ապիրատութիւնները կը դրուատէր · եւ զինքը չարութեան կը քաջալերէր՝ երբոր իր խրոխտ հոգին երբեմն այնչափ անօրէնութեանց բեռին տակ կը կորանար եւ թերեւս կը հարցընէր ինքն իրեն թէ Աստուած՝ որուն անունը կը պղծէր, օր մը յաւիտենական ահագին վրէժխնդրութեամբ չպիտի՞ պատուհասէր զինքը :

Ահա ասոր համար էր, որ այս մարդը՝ երբեմն յուսահատելով երկինքէն՝ ինքզինք կատաղաբար ցոփութեան մոլեգին ուրախութիւններուն մէջ կը նետէր :

Կը յիշեն ընթերցողք որ հարցաքննութեանց օրեր էին, եւ խարուկապետը կը մօտենար : Բազմաթիւ ամբաստանեալներ պիտի տեսնուէին այն երեք դար տեւող երկար եւ քաոմնելի եղերական տեսարանին վրայ :

Յովսէ, իր սովորական համարձակութեամբը հաւատաքննչին սենեակը մտաւ, երբոր այս վերջինը՝ դիշերն անքուն անցուննելէն պարապասեալ՝ դեռ անկողնին մէջ էր :

Պետրոս Արպուէզ՝ իր սիրելին տեսած ժամանակ՝ խոժոռեցաւ : Յովսէ առանց բնաւ չընթերլու մինչեւ անոր չքեղազարդ մահճալին աստիճաններուն առջեւ գնաց :

Մօնսինեօր, հրաման մ'ունի՞ք ծառայնուդ, ըսաւ քաղցր եւ հլու ձայնով մը՝ որուն հրապուրիչ ազդեցութիւնն անդիմադրելի էր։

— Ատուգիս չատ յանդուգն ես եղեր, ըսաւ Պետրոս Արպուէզ. դիչերուան տեսարանէն ետեւ տակաւին կը համարձակի՞ս դիմացս երեւնալու։

— Ձեր բարձրութիւնն հրաման ըրեր էր ինձ որ հարցաքննութեան ժամէն առաջ ձեզ տեսնեմ, պատասխանեց Ցուլէս խոնարհութեամբ։

— Ես քեզ հաւատարիմ կը կարծէի, բայց չես եղեր, ըսաւ հաւատաքննիչն առանց բընաւ մտադրութիւն ընելու ըսածին. վասն զի բոլոր բարկութիւնը լուծուեր էր այն առոյգ քծնող եւ արտակեդրոն երիտասարդին ժպիտէն, որ իր դոյութեան մէկ հարկաւոր պէտքն եղած էր։

— Ձեր բարձրութեան ապահովութեանը հսկելու համար՝ ձեր ցասումը չարժեր եմ վրաս, Մօնսինեօր, Ձեր այս խոնարհ ծառան՝ քաղաքին մէջ պտըտած չչունչները կը քաղէ. փոթորիկը կը տեսնէ եւ վտանգին առաջքըն առնուլ կուզէ. ահա այս է իր բոլոր յանցանքը։

— Մինչ այդչափ տկար ենք, որ քանի

մ՝ապաստամբեալ հրեայներէ ու մարդասիրել զողանք , ըսաւ զոռոզութեամբ Պետրոս Արապուէզ ։

— Մօնսինեօր , պատասխանեց Սիրելին , դեռևին վրայ սոզացող օձը երբեմն կը խածնէ աւելի՝ որ անտառաց թագաւորն է ։ Փոքր թշնամիներն առաւել երկիւղալի են , եւ զանոնք ապահովութեամբ չախչախելու համար՝ նախ չանալու է որ չկրնան դպչիլ մեզ ։ Խոհեմութիւնը մայր է ապահովութեան ։ Հակենք , Մօնսինեօր , երկրային հեշտութեանց մէջ նրբնջելու ժամանակ չէ . թշնամին մօտ է , հետը մաքառելու պատրաստուինք ։ »

Պետրոս Արապուէզ , ինչպէս ամեն եռանդուն եւ տարփալի հոգիները , նահրահաւասութեան թեթեւ հակումէ մը ազատ չէր , եւ այս տկարութիւնն ալ այն ժամանակ ընդհանուր էր ։ Յովսէփ լուրջ խօսուածքն եւ համոզեալ դէմքն իր ապաստած աղդեցութիւնն ըրին հաւատալիներին վրայ ։ Վայրագ Արապուէզ կակուղ մեղրամոմ դարձած էր պատանւոյն ձեռքը ։

« Ուրեմն Տոլորէզ Արկօզօ ինձի դէմ կեցող միակ կինն է , ըսաւ Պետրոս Արապուէզ արտասուելեամբ , ուրկէ դի միշտ այս մտածութենէն պաշարեալ էր ։

— Տոլորէզ Արկօզօ ուրիշներուն պէս կին մը չէ, Մօնմիւնեօր. կը հասկընայ թէ իր սիրած անձինքն ազատելու համար հոգւով մարմնով անձնուէր ըլլալը զանոնք չազատեր, եւ թէ լաւագոյն է մեռնիլ անոնց հետ՝ քան թէ ապրիլ անոնց վրայ։»

Այս խօսքն այնպիսի դառնութեամբ մը արտասանեց Ցովէֆ, որ հաւատաքննչին վրայ սաստիկ տպաւորութիւն մ'ըրաւ։ Սարսափելի յիշատակէ մը ցնցուելով ակամայ թօթվուեցաւ։

Ցովէֆ անթարթ աչօք անոր երեսը կը նայէր, եւ կարծես թէ կը բերկրէր տեսնելով անոր հոգւոյն չարչարուիլը, որուն ըսած հաճոյից կիւչխէր։

«Երթանք, Ցովէֆ, ըսաւ Պետրոս Արպուէզ՝ իրրեւ յանկարծական որոշմամբ մը կենդանացեալ . . . ։ Պէտք չէ սպասեցընել դահիճները, մեր այն քաջ օժանդակները . . . արչաւի ամբաստանեալ կան այսօր տանջուելիք։

Ես կարծես թէ սրտին նեղութիւնն ու կատաղութիւնը տանջանաց սոսկալի հեչտութեանց մէջ խեղդել ուզելով, սկսաւ բարձրաձայն համրել աչքին առջեւէն անցնելիք դէմքերը։ Կրկէսի մէջ արձակուած վագրի մը պէս՝

պիշատելիք որսերուն հեծումնանցը վրայ կանխաւ կը բերկրէր։

Գանի մը վայրկենի մէջ հադուեցաւ։

« Գալէ, որդեակ, ըսաւ Ցովսէփ, երանի՛ թէ Երկնից ծառայութեան համար ունեցած եռանդնիս՝ երկրի պատրանաց վրայ մեզ մխիթարէր, եւ Աստուծոյ պաշտպանութեանը մեզ արժանի ընէր։ »

Երբոր բանտը հասան, նրբաշաւիղները խռնեալ էին։ Երկու տանջանատու դահիճ՝ իրենց տխուր համազգեստն հագած՝ խարազանի հարուածով կը վանէին վեց բանտարկեալ, որոց երեքը կին էին։ Այս վերջիններէն մէկը՝ դեռահաս մեծ եւ գեղեցիկ էր, թէ եւ բանտին նեղութիւններէն հիւծեալ. քերնին մարդարտաշար ատամանց երկու կարգին մէջ դայլ (քէլէփչէ) մ'ունէր՝ որ թող չէր տար իրեն գոչել։

Թշուառները մինչեւ կէս մէջքերնին մերկ էին, թէ կանայք եւ թէ արք։ Ուսերնին խարազանի հարուածներէն ուռեցեր կաս կապուտ եղեր էր, այսու ամենայնիւ եւ ոչ մէկուն բերնէն հեծութեան ձայն մը չէր լսուէր։

Հաւատաքննիչն անոնց առջեւէն անցաւ առանց ղդածելու։ Միայն Ցովսէ ցաւագին կարեկցութեամբ մը դողաց։

Բերանը գայլ դրուած կլինն ամենէն վեր-
ջը կուգար։ Պետրոս Արպուէդի առջեւ հասած
ատեն՝ երեսը նայեցաւ, եւ խօսք չկրնալ ար-
տասանելուն պատճառաւ, իր սեւ ու տխուր
աչքերը՝ որ դէմքին դեղնութենէն ունիհա-
րութենէն առաւել խոշորցեր էին, լի ա-
տելութեամբ յուսահատութեամբ եւ վրէժ-
խնդրութեամբ՝ հառաչքննէին աչացը վրայ
կանգ առին որպէս թէ ըսել ուզելով.

« Չիս չես ճանչեր։ »

Արդարեւ Պետրոս Արպուէզ ճանչեր էր
պատ՝ հակառակ դէմքին այլանդակ փոխո-
խութեանը։

« Ֆրանչէսքա, սրմռաց հառաչքննիչը
քիթին տակէն՝ աչքն 'ի դեսին խոնարհեցընե-
լով անոր չանթարձակնայուածքին առջեւ։

Կարմելանց աբբայուհին չէր կրնար խօ-
սիլ, բայց աչքը դէպ յերկինք վերուց՝ որ-
պէս թէ իր դահիճը մեծ դատաւորին առեւանը
կոչելու մտօք։

Հառաչքննիչն անցաւ, եւ դահիճները
չարունակեցին իրենց խուժադուժ գործողու-
թիւնը։

Պետրոս Արպուէզ եւ իր սիրելին ուրիշ
տեսարան մը պիտի ունենային իրենց աչաց
առջեւ, որ խարազանի թշուառ արարողու-

թննէն աւելի դրդռիչ եւ սրտաչարժ էր :

Երբոր տանջանաց սենեակին լոյսն, դահիճները ծաղկահասակ եւ դեղնցեալ կին մը բերին, այն աստիճան դեղնած տկարացած եւ հիւանդ, որ ոտքի վրայ կանգնելու կարողութիւն չունէր : Նուաղեալ աչկունքը՝ որ հրեշտակային քաղցրութիւն մ'ունէին՝ կարծես թէ դիմութիւն կը հայցէին: Երբոր հատատաքննչին առջեւ եկաւ, երկու դողդոջ եւ սպիտակ ձեռքերն իրար կցելու ճիգ մ'ըրաւ :

« Զաւակս , մրմնջեց մարած ձայնիւ մը՝ որ հազիւ կը լսուէր :

— Աղջիկս , ըսաւ հատատաքննիչն իր ստուերական կեղծ քաղցրութեամբը , քոյրդ Լուտերական եղեր է , եւ քեզ համար ալ կրսեն թէ քաջալերեր ես զայն իր ուրացութեանը մէջ :

— Սուտ է , սուտ է , պատասխանեց թըշուառ կինն ամենայն զօրութեամբ , որչափ որ իր հոգեսպառ տկարութիւնը կը ներէր :

— Այդ ժխտումդ հաստատելու համար ուրիշ բան մը չունի՞ս ըսելիք :

— Զաւակս , զաւակս ինձ տուէք , կը կրկնէր ողորմելին աղեկտուր ձայնով մը : »

Խնդրած զաւակը հազիւ ութ օրուան ծընած էր . վասն զի խեղճ կինը բանտարկուած

ժամանակ չկր ըլլալով, ծննդաբերութենէն անմիջապէս եւ քը՝ տանջանաց մատնուելը էր, ինչպէս որ ճմլեալ ձեւքերէն կը տեսնուէր։

Բայց իր քոյրը յայտնապէս լուսերակատնութիւնը ընդունելով Գերմանիա անցած եւ ինքն ալ իբր թէ զայն քաջալերած ըլլալու ծանր ամբաստանութեան ներքեւ ըլլալով, պէտք չէր որ ամեն խստութիւն՝ի գործ դրուէր իրեն դէմ։

Ոչ թաւիած արտասուքը, ոչ ողորմագին պաղատանքը՝ որ ժայռերն անգամ կրնային շարժել, անգութ Արպուէդի վրայ ազդեցութիւն չըրին։ Միայն Յովսէ խորին արտայութիւն մը կը ծածկէր իր արտաքին անկաբեկրութեանը ներքեւ։ Սիրտը կը կտրտուէր ու կը բաբախէր։ Ուստի բազմամեայ կեղծաւորութեան վարժութեամբն հազիւ կարող եղաւ իր արտասուքը, դուխն ու գայլուցը զսպելու։

Արպուէդ, ընդհակառակն, որպէս թէ վիշտն ու արտասուքն իր մչանչեան անունէն ըլլային, եւ միւս կողմանէ լուսերականութիւնն ան՝ինայ հալածելով կաթոլիկ կրօնին համար ունեցած եռանդը ցուցընելու նախանձաւորութեամբ՝ աչք ըրաւ, եւ իակոյն գահիճներն իրենց գոհը բռնեցին։

Իրենց ընելիքը դիտելու համար հրամանին պէտք չունէին, վասն զի խնդճ կիներ այս երկրորդ անգամ էր որ տանջանաց կը մատնուէր։

Երկու կորովի մարդիկ պրկոց մը բերին սենեակին մէջ տեղը դրին, եւ թշուառ կինը վերցնելով անոր վրայ կապեցին կանեփեայ չուաններով, այնպէս որ խնդճին դլուխը վար եւ ոտքերը վեր մնային։

Հաւատաքննիչը քովը երթալով, նորէն սպրեց որ մեղքը խոստովանի։ Հէդ կինը վերջապէս՝ որչափ որ իրնուաղեալ ձայնը կը նեղէր՝ ամենայն զօրութեամբ իր անմեղութիւնը յայտնեց։

« Անգիղջ, անգիղջ » դոչէց հաւատաքննիչը սխուր դէմքով մը։

Այս խօսքին վրայ երկու մարդիկը փայտէ լծակ մը դարձնելով՝ չուաններն այնպէս ուժգին սեղմեցին որ թշուառ կնոջ մարմինը ճեղքուելով՝ արիւնը դահիճներուն վրայ ցայտեց։

Խնդճը մահուան հիչ մ'արձակեց։

Պետրոս Արպուէզ նորէն քովը դնաց.

« Խոստովանէ քոյր իմ » ըսաւ ողորմագին ձայնիւ։

Կինը խօսելու կարողութիւնն չունենալով, դլխովը բացասական նշան մ'ընաւ։

«Անկեղծ» կրկնեց հաւատալ չկարենալով։

Այն ժամանակ դահիճները ջուրով թրջած նուրբ լաթ մը բերին, մէկ մասը բերանը խոթեցին մինչեւ որկորը, միւս մասովն ալ առնդերը գոցեցին, յետոյ սկսան քիչ քիչ ջուր լցնել բերնին ու քթին մէջ։

Ջուրը կաթիլ կաթիլ լաթէն ներս անցնելով, քանի որ հէգ կնոջ որկորը եւ քթին ծակերը կը մանէր, կինը՝ որուն չդիմանալուն ալ հետ գնեակ կը ժժուարանար, ջուրը կուլ տալու եւ քիչ մ'օդ չնչելու կը ճգնէր, բայց ամեն մէկ ըրած ճիգերէն թոյլ մարմինը դալարելով, նոյն միջոցին դահիճներն ալ լծակը կը դարձունէին, եւ կապերը մինչեւ ջիղերուն մէջ կը մտնէին։

Սոսկալի՛ տեսարան։

Յոխէ՝ խորին մտածութեան մը մէջ ընկղմածի պէս՝ գլուխը ձեռուըներուն վրայ ծռած՝ մատներուն իր արտասուքը կը սրբէր։ Սիրտը պայթելու չափ ուռեցեր էր, եւ երբոր մերթ ընդ մերթ գլուխը վեր կը վերցնէր, աչքերուն վրայ մահուան կապոյտ գեղնութիւն մը տիրած էր։

Ժամուն չափ չպրտնակեց այս դառն չարչարանքը, եւ ամեն անգամ լծակը դառնալուն, տարաբաղդ կինը նուաղեալ ճիչ մը

կարձակէր , օրհասականի ճիչ մը , որ աւհեն անդամ իր հոգւոյն մէկ մասը կը տանէր :

Վերջապէս ողորմելոյն ճիչն այն աստիճան սկարացաւ , որ հաւատաքննութեան բռժիշկը , որ սովորաբար ներկայ կը գտնուէր այս եղերական տեսարաններուն , չարչարեալին քով դնաց եւ մատը բաղկերակին վրայ դնելով՝ հաւատաքննչին դարձաւ .

« Մօնսինեօր, ըսաւ , այս կինը չկրնար աւելի դիմանալ՝ առանց մեռնելու :

— Ուրեմն քակեցէք կապերը , ըսաւ Պետրոս Արպուէզ . հարցափորձը դադրած է մինչեւ՝ ինծի հրաման : »

Իսկոյն դահիճները լաթը դուրս հանեցին չարչարելոյն բերնէն , եւ երբոր մարմնոյն կապերը մի առ մի քակեցին , տեսնուեցաւ որ մատները մինչեւ ոսկրները կտրտուեր էին :

Այն ժամանակ Յովհէ անպատմելի սոսկմամբ մը չարչարեալին մօտեցաւ եւ դէմքը նկատելով՝

« Մօնսինեօր , ըսաւ , հարցափորձը լմընցաւ . այս կինը մեռեր է :

Նոյն միջոցին դահիճները զայն վեր առնելով , երբոր խեղճին մարմինն իր ուղղահայեացք դիրքը գտաւ , բերնէն ուղխի պէս սեւ արիւն մը վազել սկսաւ . յետոյ խեղճ կինն՝ ա-

ատենց այ.քը բանալու՝ վերջին անգամ դրեթէ անհասկնալի ձայնով մը՝ « դաւա՛կս » մրմնջեց, եւ անշնչացաւ։ Իր դեղեցիկ եւ դալկահար գլուխը դահիճներուն թեւին վրայ ինկաւ։

« Ասոնց ոզորմի իրենն, մրմռաց Պետրոս Արպուէղ։

— Մօնսինեօր, եթէ այս կինն անմեղ էր, բաւ Յուլէ կամաց մը։

— Ուղղակի երկինքը կերթայ, պատասխանեց Պետրոս Արպուէղ, ինչու համար ցաւինք մեռնելուն վրայ*։

Երկու դահիճ վերուցին տարին կնոջ դիակը, եւ նոր զոհ մը բերուեցաւ Մօնսինեօրին առջեւ։

Այս ալ պատուական ծերունի կին մ'էր, որու մազերը ոզորմութեան վանդակներուն մէջ ճերմկցած էին. Պուրկոնեան ազնիւ Մարիամն էր, Մ՚յ. ալֆոնս մականուանեալ**, որ քանի

---

* Հաւատաքննիչները միաձայն կը հաստատէին թէ իրենց ձեռօք մեռնող անմեղ կաթոլիկներն ուղղակի արքայութիւն կերթային. ուստի եւ այս պատճառաւ չարչարելոց անմեղ կամ մեղապարտ ըլլալուն վրայ հոգ չէին ըներ։

** Մարիամ Պուրկոնեան հինգ տարի բանտը մնաց։ Հաւատաքննիչները շատ չանացին

մը տարի առաջ ծագած խռովութեան օր մը բռնուեր բանտարկուեր էր, կաշառելով ըստ բուկի մը ամբաստանութեամբ, որ իբր թէ այս կնոջ բերնէն հետեւեալ խօսքը լսեր էր.

« Քրիստոնեայք ոչ հաւատք ունին եւ ոչ օրէնք : »

Մարիամ Պուրկոնեան ինննսուն տարուէր. եւ թէպէտ գերազոյն աստիճանն արդիլած էր վաթսուն տարեկանէն վեր եւ տասն տարեկանէն վար անձինք տանջելը, այսու ամենայնիւ

որ բաւական ապացոյցներ գտնեն զայն այրելու եւ ունեցած ամբաւ հարստութիւնը գրաւելու, բայց չկրցան, եւ վերջապէս չատ ըսպասելէ ետեւ քանիցս անգամ տանջանաց մատնեցին զայն : Մարիամ արիաբար եւ անտրտունջ կրեց այն տանջանքները, միշտ յայտարարութիւն ընելով թէ ինքը հռոմէական եւ առաքելական կաթոլիկ էր : Վերջապէս հինգ տարի բանտը մնալէ եւ դատաստան անգամ չարչարուելէ ետեւ՝ բանտին մէջ մեռաւ : Հաւատաքննիչք անոր հարստութիւնը գրաւելու համար՝ մեռնելէն ետեւ ալ դատաստանը չարունակեցին, եւ գոցերու դատապարտելով՝ պատկերն ու ոսկրները այրեցին, մեծ ախտրի համ հարստութիւնը գրաւեցին եւ զաւակունքն ու թոռները զրկելով մշտընջենան վատանաւնութեան մատնեցին :

արի կինն արդէն չուանի եւ Լրոյ տանջանքները կրեր էր : Կը թուէր թէ երկնային զօրութիւն մը ուժ կուտար անոր վախուկ ու կարկամեալ մարմնոյն , որուն քանի մ'աւուր կեանքը մնացեր էր :

Իր ամբաւ հարստութիւնը հաւատաքննչաց ընչաքաղցութիւնը գրգռեր էր , եւ ինչ ամբաստանութիւն ընելնին չգիտնալով՝ վերջապէս բռներ բանտարկեր էին՝ ի բերե հրէութեան հակամիտեալ :

« Քոյր իմ , ըսաւ մեծ հաւատաքննիչն իր սովորական հեզիկ քաղցրութեամբը , չես ուզեր վերջապէս յանցանքդ խոստովանիլ եւ թողութիւն առանալ :

— Ես յանցանք չունիմ , ըսաւ աղքատաց մայրը , Աստուած ինչ որ կամի՝ թող այն ըլլայ :

— Ո՛վ սուրբ կրօնք խաչելոյն Քրիստոսի , զոչեց հաւատաքննիչը , չպիտի՞ կրնանք արդեօք քեզ յաղթող ընել երկրի վրայ :

— Տարէք , ըսաւ զահիճներուն՝ քարայրին մէկ անկիւնը վատող կրակարանը ցուցընելով :

— Պետրոս Արբուէ՛զ , զոչեց ծերունի կինը նկատելով Ձայնով մը , դու անիծեալ ես այն փրկչէն որ օրհնելու համար նկատ աչքեան :

— Հրեայ է, հրեայ է, գոչեցին դահիճները երեսնին խաչակնքելով։

Եւ ահան կնոջ գլեստները մի առ մի հանել վրայէն։

Երբոր գրեթէ բոլորովին մերկացընելով ուզեցին գրկել տանիլ, Մարիամ զանոնք ետ մղեց։

« Ես կը քալեմ, ըսաւ, ուր պիտի երթանք։ »

Դահիճները տանջանաց սեռնակին ծայրը վառող կրակարանը ցուցցին։

Մարիամ՝ համարձակ այն կողմը գնաց եւ առանց սարսափի նկատեց այն ահագին հնոցը, որ ճարակի կ'սպասէր։

Դահիճները կրակարանին մօտ գրուած վայրէ նաստարանի մը վրայ զայն տարածելով ամուր մը կապեցին, այնպէս որ անհնար էր շարժիլ։ Յետոյ նաստարանին մէկ ծայրը կրակին քով քշեցին, այնպէս որ չարչարելոյն ոտքերը բոցերուն դպչիլ սկսան։

Մարիամ սուր հառաչք մ'արձակեց, եւ այս եղաւ իր միակ յաւակրութեան նշանը։

« Բան մը մոռցանք, ըսաւ դահիճներէն մէկը՝ տեսնելով որ դժբաղդ կնոջ ոտքերն առաջ կարմրեցան, եւ յետոյ այրած մաշտալեթի պէս ճերմկիլ սկսան։

— Ճշմարիտ է, ըսաւ մեւսը, իմ ալ միտքս չեկաւ։ Եւ վաղեց անմեակին մէկ անկիւնէն ձիթովկեցուն պտուկ մը բերաւ, եւ դատաղանի մը ծայրը ապտնդ մը կապելով ձէթին մէջ թաթխեց եւ չարչարելոյն ոտքերն անով շփեց։

Կրակը ձէթին ներկայութենէն աւելի բորբոքելով, բոցերուն ազդեցութիւնն այնպէս սաստկացաւ, որ խնդճ կնոջ ոտքերուն մորթերը պայթեցան, մկաները քաշուեցան եւ ջիղերը մկաններուն ու ոսկրները տեսնուել սկսան։

Հաւատաքննութիւնը գարշելի հնարագիտութեան հանճար մ'ունէր։

Այս անհաւատալի տանջանքին Մարիամ դիւցազնական արիութեամբ դիմացաւ, եւ երբոր յաւուց սաստկութիւնն ակամայ հեծութիւն մը մարձակել տարկրեն, Քրիստոսի սիրոյ խօսքը կը կրկնէր։

« Տէր, թող սոցա զի ոչ գիտանեն զինչ գործեն։ »

Այո, անշուշտ, հաւատաքննութիւնը կրնայ մոլեռանդ եւ սուրբ նկրտութեան արժանի գործիքներ ունէր, որ ըրածնին չէին գիտեր։ Ո՛ր կրօնական եւ գաղտնի ընկերութիւնն իր գործիքը չունի։ Ոսսի եւ մեղապարտը՝ չէ՞ որ այն գործիքն է, զոր անոնք՝ ոչ

գործին բուն հոգին կը կրնան , անոնք՝ որ կը հրամայեն եւ քրիստոնէական սուրբ կրօնքն ամենաչար կրից ծառայեցընելով կը պղծեն : Միւսներն ընկերութեան կրաւորական գործիքն են . անոր ձեռք բերած յաջողութիւնները ուրախանալ ու չահներուն մասնակից ըլլալու անկարող՝ լոկ պատանէններ են , որոց եւս կը պատրաստին հրամանատարները պատերազմի առնելու :

Մարիամայ բացատրութիւնը քրիստոնեայ մարդոյն մը գործ էր՝ եւ ոչ հրէի : Սակայն իր չարչարանքը չարունակեցին որչափ որ իր ապաւեալ զօրութիւնը նեղեց :

Երբոր իր բանտը տարին , այն աղի եւ սուրբ կինը դեռ բաւական ուժ ունեցաւ Պետրոս Արպուէղի ըսելու .

« Աստուած , մեր փրկիչը , ներէ քեզ , ինչպէս որ ես կը ներեմ , Օճախնեւօր . . . »

Միայն մէկ վկայի մ'ամբաստանութեամբ Մարիամ Պուրկոնեան դատապարտուեր էր , եւ այն վկան ալ ստրուկ մ'էր : Բայց Մարիամ խիստ հարուստ ըլլալով չէր կրնար անպարտ արձակուիլ հատատաքննութենէն :

Ցոլեք՝ արտին խոտվելէն այլեայց՝ հաղիւ կրնար ատքն վրայ կենալ : Մեղմով Պետրոս Արպուէղի անանձին ձռեցաւ .

« Մօնսինիօր, կըզդամ որ հիւանդ եմ. այս ամուսինն հօտը գլուխս դարձուց եւ ամրոցս դոցուելով կարծես թէ պիտի մեռնիմ:

— Բայց պէտք է վարժուիլ առանց, ըսաւ Պեարոս Արպուէդ: Տակաւին տանջանք մ'ալ կայ տրուելիք, եւ կը լմննայ:

Այս խօսքը դեռ բերանն էր, դահիճները ներս մտան.

« Մօնսինիօր, ըսին վարանելով:

— Ի՞նչ կայ, ըսէք:

— Մօնսինիօր, բանտարկեալ կինը մեռեր է:

— Մեռեր է, կրկնեց Պեարոս Արպուէդ:

— Մ'ուրտով իր փողը կտրեր է:

— Ինչու համար մուրտ թողուցեր են քովը, ըսաւ հաւատաքննիչը խստութեամբ:

Յետոյ կեզծ ախորժեամբ մ'աւելցուց. « Անպէտ, անպէտ մեռած . . . »

Անձնատուրեան կինը՝ Յօհաննա Սանքէզ կը կոչուէր. այն կէս աչխարհական եւ կէս կրօնաւոր կանանց կարգէն էր, որ մայրապետ կը կոչուին. Լուսաբրականութեան դարձեր էր, եւ հրոյ ճարակ ըլլալու դատապարտուելով, բանտին մէջ ինքզինք սպաններ էր: Հաւատաքննութիւնն ալ զայն կենդանութեան չկրնալով այրել, դիակն այրել տուաւ:

« Ամեն ազգ ընդունայն է անոր հաւատալ , ըսաւ հաւատաքննիչը ուզ եղնելով , անոր հոգին սատանային կը վերաբերի : »

Այսպէս վերջացաւ այս նիստը :

Պետրոս Արտուէզ եւ իր սիրելին դուրս եկան հաւատաքննութեան պալատէն :

« Օ՛հ , ըրաւ Ժուլէ դուրսի մաքուր օդն ուժով մը շնչելով , եւ քունէ արթնցող մարդու մը պէս ձեռքը ճակտին վրայ տանելով :

— Սուգիս , կնոջէ մ՚աւելի փափուկ եւ եղեր , ըսաւ Պետրոս Արտուէզ :

— Ո՛չ , Մօնսինեօր , ես այր մարդու սիրտ ունիմ , հաւատա , պատասխանեց դեռահասակ կրօնաւորը լուրջ ձայնիւ :

— Փորձի մէջ կը տեսնենք , ըսաւ հաւատաքննիչը :

— Ո՛հ , կը տեսնենք երբոր ժամանակը գայ , Մօնսինեօր , վատահ եղիք . . . »

ԳԼՈՒԽ Ի.

ԱՊԱՇԽԱՐՈՒԹԵԱՆ ՍԵՆԵԱԿԸ

Ցուխէի խրատան անպատուղ չէր ելներ ։ Ոչ օր եւ տարբ , իրիկուն մը , հաւատաքննութեան պատասխան չորս անկիւններէն կազմող աչտարակներէն մէկուն մէջ կառավարչին աղջիկը միայնակ ժուռդի վրայ նստեր էր ։

Փայտէ փոքրիկ ու կլոր նստարան մը կար իր քովը · իր արմուկն այն նստարանին կրթընցուցեր եւ ժպտոյն ձեռքովն ալ իր ծանրացած գլուխը բռներ էր ։

Տոլորէզի գանուած կլոր խուցն հազիւ տասն ոտնաչափ տրամագիծ ունէր . եւ դմբեթաձեւ ձեղունն ու որմերն անողորկ եւ դժպոյն սպիտակութիւն մ'ունէին։ Դմբէթին մէկ կողմէն բացուած ծակ մը կար , որմէ միայն լոյս կը մանէր խուցին մէջ ։

Տոլորէզ , ձանձրութիւնէն զզուանքէն ու խռնջութիւնէն ընկճեալ , փայտէ աթոռակին վրայ նստելէ յոգնած , վերջ վերջներ էր իր քընոտկան գլուխը վոխելով եւ պեռնին վրայ նստելով յաղթել իր յուսահատութեանը , ուր

այն նոզկալի բնակարանին մշանջևան մնօրէնաւորութիւնը կընկզմէր դինքը :

Խեղճ աղջիկն , անդուլ փորձերէ բեկեալ , բայց եւ այնպէս ինքզինք բռնելով , կաղաչէր Աստուծոյ , որ իրեն արիութիւն տայ դիմանալու եւ չընկճելու համար : Սէրը , հոգւոյն այն սուրբ մնունդը տակաւին կը կազդուրէր զայն իր վեհ ազդուութեամբը : Սէրը , որուն անպատմելի քաղցրութիւնը նշմարեր էր միայն , բաղձանք կազդէր իրեն տակաւին ապրելու , որպէս զի անոր անսահման ուրախութիւնն օր մը ճաշակէր . վշտակիր եւ սիրող անձանց յոյս , երկնային գանձ , զոր երկինքը երկրի վրայ կը բաժնէ այն անձանց հետ՝ զորս կը նախասահմանէ օր մը լիուլի եւ կատարեալ զայն վայելելու :

Այս անվեհեր օրիորդին սրտին մէջ , Էմմէլանի վրայ ունեցած սէրը՝ հօրը վրայ ունեցած գորովէն չէր զատուէր : Ու Էմմէլան ալ Մանուէլ Արկօղօի որդեդիրն էր :

Եւ որովհետեւ սիրասառ հոգիները դիւրաւ չեն յուսահատիր , Տոլորէզ ալ կը կարծէր թէ քանի որ Էմմէլան ողջ էր , տակաւին ամէն բան կորսուած չէր :

Այս գորովալի եւ միանգամայն տխուր մտածութիւններով իրիկուն եղաւ , եւ խցիկին

անախորժ եւ նեղ չրջապատն այլ եւս չտեսնելով, իրեն այնպէս կը թուէր թէ ընդարձակ դաշտի մը մէջ էր։

«Ո՜հ, ինչ երջանկութիւն, դուշեց ուրքի վրայ գլնելով, որ այս սպիտակ եւ միակերպ պատը չեմ տեսներ, որ զիս կը կուրցընէր։»

Հազիւ այս խօսքը կը լմնցընէր, ճրագի պայծառ լոյս մը թափանցեց խցիկին մէջ, եւ օրիորդին աչքերը նորէն խաւարելով ակամայ դոցուեցան։

«Ես եմ, մի վախնար» ըսաւ բարեկամ ձայն մը։

Տոլորէզ աչքը բանալով տեսաւ որ Ցովսէ էր։

«Ո՜հ, չնորհակալ եմ ըսաւ Ցովսէի եւ Ցովսէի լանջացը վրայ իյնալով, չնորհակալ եմ, որ եկար, ազնիւ Ցովսէ։

— Աւելի առաջ կուգայի, ըսաւ դռմինիկեանը, բայց վախցայ նոր հատատաքննչին կասկածը կարծնցընեմ։

— Ո՜հ, դուշեց Տոլորէզ ոսկեման չարժուելով մը, ինչպէս կրնաս ծառայելայն մարդուն։

— Հարկ է, պատասխանեց Ցովսէ խորին եւ համոզեալ ձայնով։

— Այո՛, կը հասկընամ, ըսաւ օրիորդը քանի մը վայրկեան մտածելէ ետեւ, պէտք է

որ հզօր ճակատագիր մը քեզ Պետրոս Արպուէ-
ղի բաղդին կապած ըլլայ. ասկա թէ ոչ, դուն
որ բարի ազնուասիրտ եւ վեհանձն ես, կըր-
նայի՞ր յանձն առնուլ թէ եւ երեսանդ՝ այն հը-
րէշին կամակից ըլլալ։

— Կը հաւատամ այդպէս, Տոլորէզ, բսաւ
դումինիկեանը դառն ժպիտով մը։

— Ո՛հ, այո, անշուշտ. պէտք է որ այս
այսպէս ըլլայ. պէտք է որ խիստ մեծ պատ-
ճառներ ունեցած ըլլաս, եւ ծանր ապէտ մը
տիրած ըլլայ կենացդ վրայ։ Ուստի երբոր քու
վրադ կը մտածեմ, Յովակ, քու վրադ՝ որ այդ-
պէս արիւթեամբ կը կրես այդ ծանր խաչը
որ վրադ դրեր են, ինքզինքս խիստ նկուն եւ
խիստ թշուառ կը զգամ. վասն զի, պէտք է
խոստովանիմ որ զիս տատապեցնող վիշտերէն
կընկճիմ երբեմն, եւ կը թուի թէ խելքս պիտ
կը թողու։ Բանտարկութիւնը զիս կը մեռցը-
նէ. կամ երեւս պատիժ մ'է այս իմ մեծամը-
տութեանս՝ որ զիս ամեն բանի դիմանալու կա-
րող կարծեցուցեր էր ինձ։

— Խնդիր տղայ, բսաւ Յովակ տխուր նայ-
ուածք մը ձգելով իր շուրջը։

— Այո, այնպէս է, հայր Յովակ, այս
անգն է որ զիս կ'ապականէ. չմտածելու չափ օդ
առնելու չունենալ. երեք քայլափոխ չկրնալ

ընել առանց անանցանելի պատուարի մը զարնուելու . եւ յետոյ այս միակերպ եւ ճերմակ պատը տեսնել չուրջս որ յաւիտեան կը դառնայ . . . Գլխու պտոյտ ունենալ , որպէս թէ օդին մէջ կախուած դիւթական ճօճանոցի մը վրայ զիս կ'որրեն . . . Աչքս պոչել այլ եւս չի տեսնելու համար , եւ դառնալ , միշտ դառնալ մտածութեամբ . զգալ որ տախտակամածը ոտքիս տակէն կը քաշուի , ինչպէս երազի մէջ , եւ անյատակ վիհի մը մէջ արձակուելով անկման մը չեմգտներ՝ որ անոր վաթթռւիմ . . . Ննջել կուզեմ , եւ սարսափելի բզզիւն մ'անդադար ականջիս հնչելով զիս չքնացըներ . գիշեր ըլլալու կը վախնամ , ինչպէս որ ուրիշները ցերեկ ըլլալու կը բաղձան . արեւուն ծագելէն կը վախնամ , որուն լոյսն ամէն առաւու կը նորոգէ այս անվերջանալի չարչարանքը : Ո՜հ , մարդ կը խենդենայ , Ցուլմ . . . եւ հիմ ու տես , որ կը վախնան թէ տակաւին բաւական չեմ չարչարուիր , եւ հրամայած ու բեկեալ գլուխս վայրկեան մը կը հանգչեցընեմ . վասն զի լուացածին պէս՝ անկողինս կը վերցընեն կը տանին եւ մէկ մ'ալ կրկնուն կը բերեն : »

Տոլորէզի դէմքին այլայլութիւնն ու չափազանց յուզմունքը զարհուրեցուցին երիտա-

սարդ կրօնասէրը · Եւ որովհետեւ այն խոլիկին բնակութիւնը շատ անտանելի ըլլալու էր որ այն քաղցրասէրը եւ համբերող օրիորդին գըրեթէ այն աստիճան տորթոքեր էր, Յովսէ ղրկաց հաւատաքննչին խրատ տուած ըլլալուն վրայ որ այն տխուր խոլիկին մէջ փակէ, թէ եւ այս ընելով իր դիտաւորութիւնը Տոլորէզի փախուստը դիւրացընել էր, վասն զի այն աշտարակները չէնքին միւս մեծ յարկերէն աւելի փողոցին մօտ էին, եւ դուրս ելլելու մասնաւոր ճանապարհներ ունէին որ ուրիշներուն չափ բանուկ չէին : Բայց եղածին դարման չկրնալով ընել, փորձ փորձեց յուսալից խօսքերով եւ քաջալերանօք խնդճ բանտարկեալը մխիթարել :

« Կրցածիս չափ յաճախ կուգամ ձեզ տեսնելու : Այս ամէնը վախճան մ'ունին : Առայժմ բանաւարութեանդ բոլոր զօրութիւնը վրադ ամփոփելով՝ արիութեամբ ապասէ · Աստուած քեզ չմոռնար :

— Աւո՛ղ, արիութիւն չպակսիր վրաս, ըսաւ · կամայս բոլոր զօրութեամբը ես դիս կամրապնդեմ այս նողկալի խոլիկին վատախտար տպաւորութեան դէմ, որ այնպէս սաստիկ եւ չարաչուք ազդեցութիւն մը կրնէ մշտաւորական կարողութեանցս վրայ : Երբեմն բոլոր օրը անխիղճ ցնորից դէմ մաքառելէ

եաեւ , պիչերը այքիս տեսութիւնը քիչ մը հանդստանալով , կակամ լրջաբար խորհիլ կացութեանս վրայ , եւ կըսեմ թէ ասոր հաւանական վախճանը տանջանք եւ մահուան դատապարտութիւնէ ։

— Ոչ , ըսաւ Յովսէ , ասոր մի հաւատար ։

— Ո՛հ , ես պիտ կանխաւ վարժեցուցի այս գաղափարին , եւ պատրաստ եմ արիաբար ամեն բան կրելու՝ քան թէ մեռնելէ վախնալով վատաբար Ս . Աւետարանի հաւատքն ուրանալու , կամ ազնիւ էութենէս ինչ մը ննջանած մեռնելէ հրաժարելու ։ Բայց նախ , հայրենեացս օգտին համար , որուն երակներն այնչափ աղքատացուցած են որ իր հարստահարչաց դէմ բողոքելու անգամ զօրութիւն չունի , եւ՝ որ խեղճ կին մ'եմ՝ պիտի բողոքեմ , երբոր Սէվլի անօրէն հաւատաքննչին առջեւ երեւիմ , որ կանանց անպատուութեամբն եւ ընտանեաց կործանմամբը կը պարարի . իր վատութիւնն իր երեսը պիտի զարնեմ , եւ տեսնեն ք թէ արի զոհն մ'արիւնն առնել կը մնայ Սպանիոյ ազատութեանց համար ։

— Սուրբ եւ արի կի՛ն , ըսաւ Յովսէ . այդ վերջին մէջտեղն ալ չպիտի թողուն քեզ ։ Քու դատդ երբէք հրապարակ չպիտի երթայ , եւ հաւատաքննութեան բանտերուն մէջ պիտի մեռ-

նիս Ֆրանչէսքա տէ Ղէրմի պէս՝ որ դիչերներն հօրդ եղած տանջանարանը կը մտնէր։

— Ատուած իմ, դոչեց օրիորդը սարսափով, հնաըր է որ այնպէս կենդանութեան թաղուիմ. ի՞նչ կըսես, Ցուլէ. այդ անհնար է. բնաւ մէկ օրէնք մը, բնաւ մէկ դատաստան մը չեներ զայդ։ Թող դիս դատապարտեն, անմիղ կամ ոչ, ատոր ըսելիք չունիմ, բայց հարկաւ աչխարհի առջեւ դատաստանական գործ մը պիտի կատարուի դատաւորներուս խղճմտանքըն անպարտ երեւցընելու համար։ Բայց ատանդ դատաստանին՝ նողկալի բռնաւորութեամբ ազատութիւնս չմանչենապէս բռնել եւ դիս յուսահատութեամբ ձանր ձանր մեռցընել . . . ահ, այդ ըլլալիք բան չէ, հնարաւոր չէ, հայր Ցուլէ, կը զրպարտես հաւատաքննութիւնը։

— Ֆրանչէսքա տէ Ղէրմ Պետրոս Արպուէզի սիրելին էր, պատասխանեց պաղութեամբ երիտասարդ կրօնաւորը. եւ երբոր Ֆրէնչէսքա ինքզինք ուղղել ուզեց, Պետրոս Արպուէզ հաւատաքննութեան բանտին մէջ փակել տուաւ զայն։

— Կարմելեանց աբբատն հի՞ն . . . ինչ յանցանք կը դնեն վրան։

— Հաւատաքննութեան վարպետ հնա-

բադխաւութիւններուն ամբաստանութիւն չի պակսիր . բայց որովհետեւ դատաստան տեւնուած ժամանակ կրնայ ըլլալ որ հաւատաքննիչն ըրած վատ գործերն յայտնուին , անոր համար դատ չպիտի տեսնուի . ուստի Ֆրանչէսքա տէ Վէրմ առանց դատաստանի պիտի մեռնի , հաւատաքնիչ , Տոլորէզ , չեմ գրպարտեր ։

— Ո՛հ , սոսկալի բան է այդ , հայր Յովսէ , եւ ի՞նչպէս մեր թագաւորը՝ Կարոլոս հինգերորդ՝ որ այնչափ մեծ է կըսեն , այդ պիսի գեղծմանց կրնայ համբերել ։

— Հաւատաքննութիւնը թագաւորէն հզօր է , պատասխանեց դոմինիկեանը . մէկումը վրայ կեդրոնացած զօրութիւնը՝ չատերու համախմբեալ զօրութեան դէմ կը բեկանի ։ Սակայն մեր թագաւորն արդարատէր է . եւ եթէ գործուած ամեն գեղծումներն իմանար , տարակոյս չկայ որ զսպելու կը ջանար ։ Այս գեղծումները չդիտէ ։ Մնաց որ , չեմ դիտեր թէ հաւատաքննիչներն իրաւունք ունին մինչեւ անդամ թագաւորներն ու իշխաններն ամբաստանելու եւ դատելու . իսկ ինքեանք միմիայն Պապէն կրնան դատուիլ ։

— Ուրեմն , ըսաւ կառավարչին աղջիկը արտաբեւեալ , կը տեսնեմ որ համբերութեամբ

կրնայ զատ ուրիշ գործ չունիմ։

— Այդպիսի խօսք մը չըսեր ես, պատասխանեց Յովսէ. թէ եւ կեանքս վրայ տալ հարկ ըլլայ, քեզ պիտի ազատեմ, Տոլորէզ, բայց դեռ ժամանակն եկած չէ։ Էսթէվան եւ Յոհաննէս տ'Ալիւա Մատրիտ՛են։

— Գիտեմ, հայր Յովսէ, գիտեմ ինչ որ ըրին ինձ համար։

— Թերեւս հօրդ ազատութիւնը կատարեան թագաւորէն։

— Հօրս ազատութի՞ւնը, կըսես. բայց թագաւորն ի՞նչպէս ազատութիւն կրնայ չընորհել հաւատաքննութենէն դատապարտեալ անձի մը։ Դուն չըսի՞ր ինձ թէ քան մը չկրնար ընել։

— Հաւատաքննութիւնը, թագաւորին հաճոյ ըլլալու համար, երբեմն իր սովորական իրաւունքը կը մոռնայ, պատասխանեց Յովսէ։ Սպանիոյ վեհապետը, կարծես հինդերորդ մեծ կայսրը՝ բարեխօսելու իրաւունք ունի, եւ այս ալ մեծ բան մը չէ։

— Ասոնք իմ, ըսաւ կատաղարչին աղջիկը։ Երբոր ես տղայ էի եւ հօրս ծունկին վրայ կը խաղայի, թագաւորին անունը լսած ժամանակս կը կարծէի թէ դերադոյն հզօր եւ մեծագործ էակ մ'է, որ մէկ խօսքով կրնայ

խրճիթները պալատի եւ ժողովրդեան արտաքսուրախութեան փոխարկել , եւ իր ամէն անցած ճանբայներուն վրայ բարօրութիւն յոյս եւ երջանկութիւն կը ցանէր : Թագաւոր , կայսր , այս երկու մոգական բառերն ուրիշ բան չէն ուրեմն , բայց եթէ պատիր խորհրդանշան մը՝ որով մեզի պէս մահկանացու կրօտական տկար եւ հարիւրապատիկ աւելի դժբաղդ մարդ մը կը հագուեցընեն . վանդի իր կրից հպատակ ըլլալէ զատ , ննթարկեալ է նաեւ այն ամէն իրաց եւ մարդոց , որք որ եւ իցէ ազդեցութեամբ կրնան իր իշխանութիւնը նուազեցընել կամ կոտրել : Ա՞յս է թագաւորելն , Աստուած իմ . եւ ի՞նչ բանի կը ծառայէ զինքը վեհափառ տէր կոչել եւ առջեւը ծունր դնելը , եթէ արդարութիւն ընելու անդամ իրաւունք չունի ձեռքը :

— Արդարութի՛ւն . քաղցրահնչիւն բայց դատարկ բառ , մոմոաց Ցուլէ . այդ բառը դիմակ մ'է , Տոլորէզ , ուրիշ չատ սովորական բառերու պէս : Ինձ համար , ի՞նչ փոյթ , ի՞նչ կրնան ինձ այն ամէն կարեւոր ոչինչները որով մարդոց կրօնական եւ քաղաքական կեանքը կը անանի : Ի՞նչ կրնան ինձ կրօնի մ'ուրիշ կրօնի դէմ մաքառումները , մէկուն դիւրազգածութիւնները , միւսին անմիտ զոռոզու-

թիւնը , եւ յաղթութիւնը վաստակողներուն անպիտանութիւնները : Իմ ճաշակս գծուած է այս աչխարհիս վրայ , եւ նպատակին հասնելու համար ի՞նչ հարկ կայ ինձ խառնուիլ այն արիւնոտ ախոյեաններուն՝ որոնց կռուողներուն ոտքերը կամբառնան . իմ ընելիքս՝ միայն անոնց մէջէն անցնիլ է՝ առանց հոսիլս դառնալու , անելիքայ ըլլալով որ երբէք չենք կրնար հասնիլ հոսիէս . վասն զի , յարեց իր կրօնաւորական վերարկուն ցուցընելով . զրահ մ'է այս որուն դէմ ամեն սուրերն անզօր են : »

Տոլորէզ այս խօսքերը լսած ժամանակ՝ երիտասարդ դոմինիկեանին երեսը կը դիտէր : Կը չանար հասկընալ այս դառնութեան դիւրապաշտութեան ակնապիշութեան եւ վստահութեան զարմանալի խառնուրդը՝ որ բոլորովին սարօրինակ էակ մը կը ձեւացընէր զայն : Յոլէ իր խօսքերուն մէջ միանգամայն խիստ զօրեղ մարդու մ'ազդուութիւն , եւ ամենափափուկ կնոջ մը դիւրազգացութիւն ցոյց կուտար : Իր հոգին , ինչպէս նաեւ մարմինն՝ ամենահակառակ հանգամանաց հրապուրիչ խառնուրդ մը կը ներկայացընէր : Զինքը տեսնողն ու լսողը կը մոռնար կրօնաւոր ըլլալը , հաւատաքննութեան պաշտօնեայ ըլլալը . այլ դառնահասակ ու սրտադրաւ էակ մը կը տեսնէր

անոր վրայ, եւ անդիմադրելի համակրութեամբ կը կապուէր անոր հետ: Չակնարկէ ոմանց այս ձգողական կարողութիւնը թերեւս բնաբանական դաղտնիք մ'է որ քննութեան ներքեւ չիյնար: Արդարեւ այս կարողութիւնը մագնիսականութիւն կոչելով կը սահմանեն, բայց չեն կրնար բացատրել: Ո՞վ կրցած է հասկընալ:

Ըստ մեզ, այս կարողութեան բանաւոր պատճառը գտնելու համար միենչեւ առ Աստուած երթալ պէտք կըլլայ:

Մեր պատմած անցեալ ժամանակները մագնիսականութիւն բառ չկար: Կարճ խօսքով կախարդութիւն կը կոչուէր այն ամեն բան որ արտաքին զգայարանաց անմիջական ըմբռնմանը ներքեւ չէր իյնար: Այն ժամանակի միտքերն այժմու միտքերէն շատ աւելի հոգեսէր էին. բանի տեղ չէին դներ կամ չէին հասկընար այն աքանչելեաց նիւթերը զորս աչխարհ կառավարող դերագոյն իմաստութիւնը լցուցած է մեր շուրջը: Անոնք աւելի հեռուն քշեր էին գործը. վասն զի ոչ միայն բարերար եւ յաւիտենական հոգւոյ մը կը հաւատային, այլ եւ խաւարի ոգւոյն մարդոց վրայ ունեցած ազդեցութիւնն ալ կը ճանչէին. եւ երբոր բարձրագոյն հանճարի կամ խելքի տէր մարդ մ'երեւան եկնէր այն

տգէտ եւ կարճամիտ մարդոց մէջ , չկրնալով զայն հասկընալ , կախարդ կը կոչէին , վասն զի սատանայէն կամ դեւերէն ներշնչեալ կը կարծէին : Յովսէփ եան այս նանրահաւատութիւնը երբեմն գերազանց կերպով օգնեց հաւատաքննիչներուն վատամոլութեանն ու քաղաքականութեանը , որք կը վախնային այնպիսի մարդոցմէ , որոց գիտութիւնն ու մարդասիրութիւնը կրնար հասարակաց միտքը լուսաւորել : Ա.յսպէս ահա Ս . Յօհաննէս Ա.ստուծոյ՝ Հիւրընկալաց կարգին մեծանուն հիմնադիրը՝ զոր արդէն տեսանք այս դրքիս մէջ , քանի մը տարի ետքը լրբեւ մեռելահմայ ամբաստանուեցաւ հաւատաքննութենէն , եւ Պապին դիմելով հազիւ կրցաւ ինքզինք ազատել :

Բայց ամեն ժամանակ ուղղախոհ մտքերն այս տղայական աւելորդապաշտութիւնները չեն ընդունիր :

Օրիորդն Յովսէի քաջող համակրութիւնը՝ որուն Տոլորէզ դերբնական պատճառ մը չէր փնտռեր , քաղցր եւ մխիթարական էր , ազատ որ եւ է տեսակ բռնադատութենէ , եւ կնոջ մ'առ ուրիշ կին մ'ունեցած բարեկամութեան կը նմանէր : Յովսէ կը կորնչցընէր՝ անորոշով կրօնաւորի խստութիւնն ու ծանրութիւնը . Տոլորէզ ալ քահանայի մը վերաբերումէն աղ-

եալ երկիւղած զգուշաւորութիւնը . եւ ասկից՝ երկուքն ալ անբացատրելի բերկրութիւն մը կ'զգային :

« Բարի Յովսէս , ըսաւ կառավարչին աղջիկը տեսնելով անոր արտում ու խոկուն դէմքը , ինքզինքիդ վրայ խօսիլդ արտիս կը դըպչի . այդ նիւթը վշտաւոր է քեզ , եւ ամեն անգամ յիշած ժամանակդ սրտակէզ տխրութիւն մը կը ձգէ վրադ :

— Կը սխալիս , սիրելի Տոլորէզ , այս տըխրութիւն չէ . ինչո՞ւ պիտի վշտանամ հիմա : Ես ըսի քեզ . իմ կեանցս ճանբան կանխաւ դըծուած է . անողոք ճակատագրի մը կը հնազանդիմ . ուրիշ ի՞նչ բանէ անհանգիստ պիտի ըլլամ :

— Յովսէ՛ , դիս կը վախցընես . այդ զգացումներդ քրիստոնէական չեն :

— Իմ վրաս չխօսինք , պատասխանեց եբիտասարդ կրօնաւորը , քու վրադ խորհինք , Տոլորէ՛զ , քու վրադ միայն խորհինք . հոն է Աստուծոյ կամքը . ես անոր դործիք պիտի ըլլամ քեզ ազատելու համար . ես քաւութեան զոհ մ'եմ : Երբոր պաշտօնս կատարուի , այն ժամանակ պիտի կրնամ աւե Աստուած դառնալ եղբարցս օրհնութիւններուվը լցուած , եւ այն ժամանակ՝ եթէ մեղք դործած եմ , իրա-

ւանք չեմ ունենար դիւրութի՛ւն , չնորհ գո-
չելու . վասն զի ես ալ մարտիրոս եղայ , եւ մար-
տիրոսութիւնն այնպիսի մկրտութիւն մ՚է , որ
ամեն ազտերը կը լուայ ։»

Այս խօսքն ըսած ժամանակ , Յովսէ կիրք
եկեր էր , եւ իր դէմքը տխուր դրգիռով մը կար-
մըրեր՝ Յուդիթի գեղեցիկ գլխոյն կը նմանէր ։

Տոլորէզ գետինը նստած , երկու ձեռքը
ծունգին վրայ իրար կցած , լուռ թեամբ մտիկ
կընէր զայն . եւ մինչդեռ իր խոշոր ու խոնաւ
աչերն ուշադիր նայուածքով Յովսէի դէմքին
շարժումները կը դիտէին , արտասուաց լոկին
կաթիլներ կը հոսէին այտերն ՚ի վար ։

Երիտասարդ կրօնաւորին սպիտակ բա-
րակ եւ վայելչադեղ ձեռքը բռնեց եւ խան-
դաղատանօք սեղմեց ։

« Յովսէ՛ , ըսաւ , իմ բարի՛ Յովսէս , ի՞նչ
ունիս ։

— Ոչինչ , պատասխանեց ինքզինքն ամ-
փոփելով , երկրի վրայ ունեցած պաշտօնիս վը-
րայ կը խորհիմ , այն է տառապեալներն աղա-
տել ։

— Էսթէվանի գալը մո՞տ է , հարցուց օ-
րիորդը ։ Ասով կուզէր Տոլորէզ երիտասարդ
կրօնաւորին տխուր մտածութիւնն ուրիշնիւ-
թոյ մը վրայ դարձնել ։

— Թերեւս ուղի օր չգտներ, պատասխանեց Յովսէ. ես անոր գալն իսկոյն կ'իմանամ եւ հաւատամ եմ որ բարի լուրեր կը բերեմ քեզ։ Յօհաննէս ա'Ալֆիայի ազդեցութիւնը մեծ է թագաւորին քով։»

Թերեւս հոս տեղն է բացատրելու թէ Յովսէ ինչպէս իմացեր էր Էսթէվանի եւ Առաքելոյն ճանապարհորդութիւնը։ Կը յիշեն ընթերցողք թէ վերջին անգամ մաբիտանացի տանէջ երած տեսակցութեան ժամանակ՝ Յովսէ պատուիրեր էր Քօքօի որ Էսթէվանայ ամեն գործողութիւնները դիտէ եւ իրեն իմացընէ։ Եւ այսպէս Յովսէ ամեն բան իմացեր էր։ Յօհաննէս ա'Ալֆիա ալ իր երթալը նոյնպէս Քօքօի ձեռօք իմացուցեր էր Տոլորէզի, որպէս զի քաջալերի։ Դժբաղդաբար, օրիորդն իր հայրն ազատելու բաղձանօք սպասելու համբերութիւն չէր ունեցեր, եւ իր անխոհեմութեամբը հաւատաքննութեան ձեռքն ինկեր էր։

« Պէտք է բաժնուինք, ըսաւ վերջապէս Յովսէ՝ տեսնելով որ բանտարկեալը քիչ մը քաջալերուած էր. խոհեմութիւնը ձեռքէ չթողուն ք, որպէս զի զօրաւոր մնանք։

— Ո՜հ, քիչ մ'ալ կեցի, դուչեց երիտասարդ դոմինիկեանին քղանցքը բռնելով, քիչ մ'ալ կեցի, հայր Յովսէ. կը տեսնես որ նորէն

այն առակալի արհաւրաց մէջ պիտի լինաս, եւ ինքզինքս պիտի կորնչցընեմ . . . »

Յովսէի «պէտք է բաժնուինք» խօսքն յանկարծ իր առանձնութեան դառն զգացմանը դարձուցեր էր զայն : Իր ջիղերը բարեկամութեան մխիթարութիւններով վայրկեան մը հանդարտելէ ետեւ, նորէն ցաւադին կերպով զրգռեցան, եւ երեւակայութիւնը վերատին ցնորքներով ու խօլականներով լցուեցաւ :

Յովսէ՛, Յովսէ՛, դիս մի թողուր, կըսէր խեղդուկ ձայնով . կը տեսնես որ պիտի մեռնիմ հոս : Ա՛հ, դիս հետդ տար, հետդ տար, դիս մութ բանտի մը մէջ դիր, եթէ կուզես, բայց ոչ հոս, ոչ հոս . . . »

Եւ Յովսէի ծունկերուն կը փաթթուէր չուարած : Այն բարոյական զօրեղ կազմութիւնը, այն անարատ բարեպաշտ եւ անձնուէր օրիորդը չէր կրնար այս բանտարկութեան դիմանալ :

Յովսէ մեղմով վերցուց զայն դետնէն, քանի մը կաթիլ ջուր սրսկեց անոր բոցատապ ճակտին վրայ, եւ իր զով ու կակուղ ձեռքը քանի մ'անգամ ճակտին վրայ պտտցընելով, կարծես թէ մադնիսական ազդեցութեամբ խեղճ բանտարկեալը հանդարտեցաւ :

« Ալ հիմա դնա, հանդարտ կը մնամ » ը-

սաւ Տոլորէզ աչքը գոցելով, վասն զի կը վախնար չուրջը նայելու։

Ա.յս միջոցին խցիկին դուռը զարկին։

« Մտէք, ըսաւ երիտասարդ կրօնաւորը խոստովանահայրի դիրք բռնելով ծնրադրեալ բանտարկելոյն քով։

Բանտապանը ներս մտաւ Տոլորէզի անկողինը բերելով։

« Բանտարկեալն հնազանդած է, ըսաւ դոմինիկեանը, անկողինը ցերեկն ալ հոս ձգէ։

— Պատրաստ եմ ձեր հայրութեան հրամանը կատարելու, պատասխանեց բանտապանը։

— Մնաս բարեաւ, քոյր իմ. ըսաւ Ցուլաէ, եւ օրհորդին ծռելով՝ կամացուկ մ'ըսաւ.

« Ես չուտով կուգամ։ »

Եւ դուրս ելաւ։

Տոլորէզ մութին մէջ ծնրադրեալ մնաց, գլուխը կուրծքին վրայ ծռած։

Հիմա, ընթերցողը մեր ետեւէն Մատրիտ թող գայ կարդայ Հինգերորդի պալատը։

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

ՄԱՏՐԻՏ

Մայիսի գուարթ եւ գոլ առաւօտը, երկու ճանապարհորդ Մանիքայէն Մատրիտ տանող ճանբէն կերթային։ Արդէն թագաւորական քաղաքն երեւիլ սկսեր էր իր հազարաւոր սրածայր գանգակատուններովը՝ որք կայմերու անտառի մը պէս օդին մէջ ցցուեր էին Ս. Իսիտորի եւ Ս. Ֆրանչիսկոսի բարձր պսակներուն հետ։

Շատ չանցած, Թօլէտի կամուրջն անցան, այն հռոմէական ազանչելի յիշատակարանը՝ որ Մանսանարէզ գետին վրայ չինուած է։ Ցետոյ զառի վերն ելնելով սպանդանոցին կամ Թօրէատօրաց վարժոցին առջեւ հասան։ Հոն քանի մը վայրկեան՝ կանգ առին քաղաքին տեսարանը վայելելու համար. քայց սարսափ տեղը փնտռեցին չուրջերնին քաղաքակրթութեան այն կենդանի հետքը՝ որ մեծ քաղաքի մը ներկայութիւնը կաւեսէ, այն ճոխ մշակութիւնը, այն բազմազան տուներըը որք կը ծանուցանեն մէկ մարդկային ձեռք պակաս եղած

չէ հոգին վրայէն, եւ թէ ճարտարութիւնն ամէն տեղ պիտոյքը նախատեսած է։ Հետուն, Քասթիլիայի մայրաքաղաքին բոլորտիքը, անապատային մերկութիւն մը զօսիի պէս պատած էր։

«Ո՛վ տխուր մերկութիւն, գոչեց երկու ճանապարհորդաց երիտասարդինը՝ որուն Յօհաննէս տ'Ավիլա ըլլալն անչուշտ հասկըցան ընթերցողք. այս դաշտը տեսնողը չի՞ կարծեր թէ անթիւ ոսկերոտիք ծոցէն դուրս թափող անհուն զերեզմաններ մ'է*։

— Այո, պատասխանեց Էսթէվան, կեանք բարեխելու տեղ մահ . . . մտաց խորին անդորձութեան հետ՝ բազկաց անգործութիւն։

— Ոչ, յարեց Առաքեալը, կեանք մը՝ որ զերեզմանին ներքեւ կը յուզի՝ վրան ծանրցած բեռը վեր ամբառնալու համար։ կեանք մը՝ որ առանց զգալու՝ դուրս ցայտելու կը ձգտի, վան ղի կը նողկայ խաւարէն։

— Եւ խաւարն յաղթեց անոր, հայր իմ. ահա, չէ՞ք տեսներ, ամէն տեղ նուաղած է եւ

---

* Մատրիտի չրջակայ դաշտը չորուցամաք է, եւ մանր քարերով ծածկուած, որք արեւուն ջերմութենէն այրելով՝ կոտրտած ոսկրներու կը նմանին։

ինքնիրմէ յուսահատած , ինչպէս որ մարդիկ ալ իրմէ յուսահատած են : Տե՛ս , ահա նոյն լռութիւնն է ամեն տեղ տիրած , ինչպէս Սէվիլի նայնպէս ալ Մատրիտի մէջ , տխուր եւ սոսկալի լռութիւն մը , որուն մէջ՝ ուրիշ ձայն չի լսուիր , բայց միայն դերեզմանի մէջ որդերու նուրբ մրմունջ , արտերու մէջ մռնչող հեղձամըղձուկ հեծութիւններ . իսկ դուրսը . . . հասմըր տխրութիւն մը . Աչքս է մեծ ազգի մը կեանքը :

— Էսթէվան , ըսաւ կրօնաւորը , երբոր ձմրան մէջ մերկ ու չոր ծառ մը տեսնես , չես ըսեր թէ անոր կենճռոտ ու թխորակ կեղեւին ներքեւ կենսալի հոյզ մը կայ , որ արեւուն առաջին ճառագայթներէն կարթննայ եւ անոր մերկ ոստերը կանանչագեղ տերեւներով կը ծածկէ : Այսպէս է նաեւ Սպանիա : Սպասէ որ դիտութեան ոգ ազատութեան արեգակը ծագէ անոր վրայ , եւ կը տեսնես՝ ինչ առատ հոյզ եւ կեանք ծածկուած է մեռելութեան նշաններուն ներքեւ , եւ ինչպէս այն բոցավառ սիրտերը՝ որ հիմա ճնշեալ են , նոր ու վերանորոգիչ դարու մ'առաջին նշոյլները տեսնելնուն պէս դուրս պիտի ցատկեն :

— Աստուած լսէ քեզ , պատասխանեց Էսթէվան ոգեւորեալ դէմքով :

Այս միջոցին Թոլէտի դուռը հասած էին։

Մատրիտի այս գլխաւոր մուտքը՝ որ հիմա քարաշէն դեղեցիկ չէնք մ՚է, այն ժամանակ փայտաշէն լայն դուռ մ՚էր երկու փեղկով, որ ծանր գերանէ սողնակով մը կը դոցուէր, եւ յարդանոցի դրան կը նմանէր։

Ճանապարհորդներն այն դռնէն անցնելով Թոլէտի փողոցը մտան, որ այն ժամանակ քաղաքին ամենէն դեղեցիկ փողոցներէն մէկն էր, եւ գրեթէ մինչեւ Սէպատայի (արմտեաց վաճառատեղի) հրապարակը Ջորեպանաց պանդոկներէ կը բազկանար։

Հրապարակին մօտ հասած ժամանակնին, Էսթէվան զարմանալով տեսաւ որ ամեն սեռէ եւ հասակէ բազմութիւն մը խռներ էր հրապարակին շրջակայ փողոցներուն բերանը, եւ սակայն ոչ աղաղակ եւ ոչ իրարանցում մը կը տեսնուէր բազմութեան վրայ, այլ խորին չըշունչ կամ մանաւանդ հծծիւն մը կը լսուէր՝ պիղծ եւ սարսափման երեւութով։

« Ինչո՞ւ համար խռներ է հոս այս բազմութիւնը, հարցուց Էսթէվան։

— Անշուշտ մարդ պիտի կախուի կամ գլխատուի, ըսաւ Ջօհաննէս ա՚Ալվիլա։

Եւ արդարեւ, երբոր հրապարակը մտան, տարօրինակ եւ միանգամայն զարհուրելի տես-

տարան մը գարկաւ աչքերնուն :

Մարդ մը՝ առանց ականջի իշու մը վրայ նստած՝ հրապարակին միւս կողմէն վար կիջնէր : Մարդը ճերմակ պատմուճան մը հագած էր , կանանչ գոտկ մը կար գլուխը՝ վրան ճերմակ խաչով , երկու կողմը ղօրականներ եւ Յոյներ-ներ — փոյ եղբայրներ չարուած էին :

Առջեւէն բանտին ողորմաբաչխ քահանայն եւ Հոգեվարքներու կարդէն քանի մը կրօնաւորներ կերթային . առնց առջեւէն ալ մեծ խաչ մը կերթար :

Կրօնաւորներէն մէկը՝ պատժապարտին քովը կեցած՝ մահուան կը պատրաստէր զայն : Միւսներն ալ հոգեվարքի աղօթքներ կերգէին տխուր ու մխիթարնակ ձայնիւ : Իսկ Խաղաղութեան եւ սիրոյ կարդէն երկու եղբայրներ ալ ձեռքերնին մէկ մէկ ծնծղայ բռնած՝ ողբաձայն երգակցութեամբ կը հնչեցընէին :

Նոյն միջոցին հրապարակին շրջակայ փողոցներուն մէկէն բաղմաթիւ Խաղաղութեան եւ սիրոյ եղբայրներ ելան , ու պատժապարտին քով գտնուող միւս եղբարց հետ միացան : Առանք առաւօտէն ի վեր քաղաքին փողոցները պարապ էին , առջեւնէն բոժոժաւոր մուներիկով մը , որ լալագին ձայնիւ կը գոչէր .

« Տ-է , Եղբ՛ր , որ ի Խնամել մարդ-

հոգւոյն համար պատրաստ և պակաս խոտորուխ կամ օձնուխն
ըլլայ : »

Խաղաղութեան եւ սիրոյ եղբայրութեան այս գործն աղատ էր որ եւ է կեղծաւորութենէ, այլ ճշմարիտ բարեպաշտութեան եւ մարդասիրութեան զգացումէ մ'առաջ եկած էր, քաղաքին ամենէն ազնուական մարդոցմէն կազմուած, որոց նպատակն էր մահուան դատապարտեալ մարդոց վերջին վայրկեաններն սփոփել : Չիրենք քաւանողը սուրբ ակնածութեամբ մը կ'զգածէր :

Վճռդիւթիւն, ըսաւ Ցօհաննէս ա'Ավիլա, ահա քեզ ապացոյց մը թէ Սպանիոյ սրտին մէջ կենաց սերմ կայ, եւ այսպիսի ազնիւ ժողովուրդ մը չկրնար կորնչիլ :

— Այս անձինք կրօնական կարգի մը կը վերաբերի՞ն, հարցուց Էսթէվան :

— Ոչ, որդեակ, այս անձինք պարզապէս քրիստոնեաներ են Աւեւտարանին սուրբ հոգւոյն վառեալ : Գոհհաց տիրամերուն մէջէն կը վերցընեն բորոտները՝ որոց մէկ ամեն մարդ կը գարչի, խաղաղութեան խօսքեր կըսեն զղջացեալոց, եւ քաղցրութեամբ ու գորովալիր կարեկցութեամբ ամենէն խստասիրտ մեղաւորաց սիրտը կը կակղացընեն : Խիստ քիչ կը պատահի որ մարդկային արդարութենէն՝ ի

մահ դատապարտեալ եղեռնագործ թշուառ մը՝ երբոր այս ճշմարիտ կատարեալ եւ սրտաչարժ գթութիւնը տեսնէ, անկեղծութեամբ առ Աստուած չդառնայ, եւ հոգւոյն աղտեղութիւնները սուրբ մահուամբ մը չմաքրէ, վասն զի կը հասկըցընեն իրեն թէ մարդկային արդարութենէն վեր՝ թողութեան եւ սիրոյ օրէնք մը կայ, որ զղջումը կը պաշտպանէ եւ մարդոցմէ ակնկալութիւն մը չունեցողին երկնային յոյս մը կը թողու։ Խաղաղութեան եւ սիրոյ եղբայրները ճշմարտիւ առաքեալներն են Յիսուսի՝ որ պռոնիկ կնոջ թողութիւն կուտար. ասոնք են քրիստոնէական հաւատոյ ճշմարիտ քարոզիչները։

— Արդեօք այս եղբայրները կանոնի մը ներքեւ չեն, հարցուց Էմիէվան զարմանալով։

— Ոչ, ըսաւ Առաքեալը. սակայն այս եղբայրութիւնը շատ կրօնաւորական կարգերէ խիստ է։ Իրեն անդամ ըլլալու համար երբէք օրինաց հակառակ գործ մ'ըրած եւ դատապարտութիւն կրած ըլլալու չէ, այլ անարատ համբաւ մ'ունենալու է։ Վասն զի այս պատուարժան ընկերութիւնն առանց որ եւ է մոլեռանդութեան կամ հաշուոյ նպատակի՝ մի միայն սիրոյ եւ գթութեան մտօք կազմուած

ըլլալով , անդամակիցներն ամեն բանէ առելի կը ջանան իր առաջին անարատութեան մէջ զայն պահել : Այս պատճառաւ , Սպանիոյ ամենէն մեծ եւ բարեհամբաւ աղնուականներն իրենց պատիւ կը համարին սոյն ընկերութեան անդամ ըլլալ : Անդամակցութեան մտնողը նախ 500 ֆրանք պիտի վճարէ ընկերութեան մտուկին , եւ միանգամայն խօսք պիտի տայ ապագայ ծախուց ալ մասնակցելու , որքի՛ նըպաստ մահապարտից միայն կը գործածուին »

Այս միջոցիս հրապարակին չրջակայ տանց պատշգամբները բազմութեամբ կը լցուէին . մանկամարդ եւ դեղանի կանայք , անհոգ եւ ուրախ տղայք , աներկիւղ կը դիմէին կախաղանի սոսկալի տեսարանին ներկայ գտնուելու :

« Եղբայրութիւնն ի՞նչ կրնէ անտուկը մըտած այնչափ ատակները , հարցուց Էմիէվան, կախաղանէն առելի իր խօսակցութեանն զբաղած :

— Այն ատակները խիստ լաւ կերպով կը գործածուին , անշուշտ եղիր : Նախ դատապարտելոյն կախման առտուն , Մատրիտի բոլոր քահանայները պատարագ կընեն անոր հոգւոյն համար . երկրորդ , կախուելուն նախընթաց երեք երը՝ դատապարտեալն ինչ որ ուզէ՝ եղբայրութիւնը կուտայ անոր , եւ վերջին ժա-

մերը մեղմացընել կը ջանայ՝ ամենաւոքր բաղձանքներն անգամ դոհ ընելով. երկրորդ, որ առաւել դիմելին ու օգտակարն է, եթէ դաստիարակը զաւակներ, մայր կամ կին ունի, կրնան այն խնդիրները վստահ ըլլալ, որ անոր մնայնէն ետեւ իրենք երեսի վրայ չպիտի մընան, եւ անպատիւ կեանց դառնութեան վրայ չքաւորութեան թշուառութիւնն ալ չպիտի աւելնայ։

— Ո՛հ, այո, արդարեւ ազնիւ եւ սուրբ հաստատութիւն մ՚է, դոչեց երիտասարդը՝ որուն սիրտը կը բաբախէր ամեն վանեմ խորհուրդներու համար. այո, կրօնքն այդպիսի վեհ գործերու չարժանի ընելը՝ զայն արժանապէս պաշտել ու փառաւորել է։

— Եւ մի կարծեր, Էմիէլեան, յարեց Առաքեալը, թէ այս եղբայրութիւնը դաստիարտելոյն ընտանեաց մի միայն նիւթապէս եւ նպաստացուցիչ կերպիւ օգնելով դոհ կըլլայ, ոչ. մարմնոյ կենաց վրայ հոգւոյն կեանքն ալ կաւելցընէ. դաստիարտելոյն որդիքը խնամով կը դաստիարակուին, եւ ընկերութիւնը դանոնք այն ժամանակ թող կուտայ՝ երբոր իրենց պիտոյքն արժանապէս եւ պատուով հոգալու կարող կըլլան։»

— Առաքեալն այս խօսքն ըսած ժամա-

նակ , չարժուամ մ'եղաւ բազմութեան մէջ : Դատապարտեալը դահճին ձեռքն յանձնուեր էր որ զայն կախաղանին սանդուղքն 'ի վեր կը քաշէր :

Կոյրերն ու մուրացկանները ողբեր կը կարդային . ոմանք ալ Հայր մեր եւ Ողջոյն Մարիամ կը մրմնջէին : Ամեն մարդ տագնապի մէջ էր :

« Ա՜ւէ՛ Մարիամ , դոչնոյ օրիորդ մը , չուանը վիզն անցուցին . ո՛հ , դահիճն ուսերուն վրայ կելլէ :

— Աստուածդ իմ , Աստուածդ իմ , ըսաւ ծեր մուրացկան մը , ահա հոգեվարքի եղբայրն Հոգիս կարդալ կ'ակսի :

Եւ բոլոր ժողովուրդը միաձայն Հոգիս 'է դ Աստուած 'է հայր ամենակալ եւ այլն կարդալ ըսկըսան :

Այս միջոցին դահիճը՝ որ դատապարտեալին ուսերուն վրայ նստած էր , սանդուղը մէկդի հրելով դատապարտեալը վիզէն կախուած մնաց օդին մէջ , ինք ալ անոր ուսերուն վրայ :

Սան Միլանի զանգակն սկսաւ հնչել :

Դահիճն ու կախուած մարդը երեք չորս վայրկեան օրրեցան օդին մէջ :

Հոգեվարքի եղբայրն ու ժողովուրդը կը չարունակէին հաւատոյ հանդանակին ընթերցումը :

Սուրբ Կոյս, դուշեցին բազմաթիւ ձայներ։

Կախաղանին չուանը բրդեր, դահիճն ու մահապարտը գետինն ինկեր էին։

Նոյն վայրկենին Խաղաղութեան եւ սիրոյ եղբայրներուն դլխաւորը՝ ձեռքը բռնած երկայն գաւազան մ'երկնցուց դէպ 'ի դատապարտեալը։

« Ազատեցաւ, ազատեցաւ » գոչեց ժողովուրդը։

Խաղաղութեան եւ սիրոյ եղբայրներն իսկոյն վերուցին Թչուառը գետնէն. գեռ չունչը վրան էր։

Այս մրջոցին կին մը՝ Թեւերը ոսկոտած՝ հինգ վեց տարեկան աղայ մը չարաչար կը ծեծէր։

« Ի՞նչ ըրաւ այդ խեղճ տղան, հարցուց Էմիէլեան տղուն սրտակոտոր ճիչը տեսնելով։

— Բան մը չըրաւ, պատասխանեց մայրը, բայց կուզեմ որ միտքը պահէ այս անոյքը, եւ մեծնալէն ետեւ գող չըլլայ . . . վասն զի ամեն անգամ չուանը չբրդիր։

— Ի՞նչ պիտի ընեն հիմա այս դատապարտեալը որ այսպէս հրաշալի դիպուածով մը մեռնելէ ազատեցաւ, հարցուց Էմիէլեան։

— Խաղաղութեան եւ սիրոյ եղբայրութեան կը վերադրկի, ըսաւ Յօհաննէս ա'Ավի-

լա · վասն զի որ մարդուն որ այսպիսի բան մը պատահի , եւ խաղաղութեան եւ սիրոյ աւազ եղբօր գաւազանն անոր դպչի , մահուընէ կազատի : Ասիկա ընկերութեան մէկ արտօնութիւննէ , որ Արակոնի Ֆէրտինանտ թագաւորը տուած է յատուկ օրէնքներով ու հրովարտակներով , եւ կարծես հինգերորդ կայսրն ալ հաստատած է :

— Եւ ի՞նչ կընեն հիմա այս մարդը :

— Անհոգ եղիր , եղբայրութիւնը զայն կը խնամէ , եւ եթէ ինքզինք չուզէ եւ պարկեշտ ու բարի չըլլայ , յանցանքն իրն է · իսկ եթէ ազատելէն ետքն ժամ ետքը մեռնի , եղբայրութիւնն անոր մարմինը կառնու , եւ վառաւոր յուղարկաւորութեամբ կը թաղէ իր ծախքովը : »

Բազմութիւնը տակաւ առ տակաւ ցրուելով , Յոհաննէս տ'Ավիլա ձեռքը թօշէտի փողոցին դիմացի կողմը ցուցուց :

« Անկից պիտի երթանք , ըսաւ · պալատին ճանբան այն է : »

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ՁԵՄՓԸ

Էսթէվան եւ Յօհաննէս տ'Ավիլա թօլէտի վտղոցը չարունակելով մինչեւ մեծ հրապարակը գացին, եւ զայն անցնելով՝ տակերչաց փողոցը մտան եւ Աւատ Սուբր Մարիամայ եկեղեցին հասան։ Անկից ալ արքունի պալատան կամարայարկին ներքեւէն անցնելով պալատին քառակուսի մեծ հրապարակը մտան։

« Ահա վերջապէս հասանք, ըսաւ Էսթէվան կանգ առնելով եւ պալատին հոյակապ ու վսեմաշուք չէնքն զմայլմամբ դիտելով. ահա մեր ճանբուն վախճանը, ուր մեր վերջին յոյսը կը կայանայ։

— Հոգ մի ըներ, որդեակ, ըսաւ Յօհաննէս տ'Ավիլա, որ կը ջանար միշտ անոր մտաց դրգռութիւնը զսպելու, վասն զի գիտէր որ դրգռութիւնն ընդունայն կը վատնէ մարդուն զօրութիւնը, եւ կը տկարացընէ մտաց ճահաւորութիւնն եւ ուշիմ պաղարիւնութիւնը, որուն մարդիկ պէտք ունին կեանց մեծ պատգամներուն մէջ։

Էմիլեան քաղցրութեամբ ժպտեցաւ, եւ ճանբանին չարունակելով պալատին մեծ դուռը հասան։ Բազմաթիւ պահապաններ կեցած էին դուռը, եւ ներսն ալ մեծ չարժում մը կար։ Ժողովուրդն ազատութեամբ կը մտնէր կելնէր, ինչպէս մեծ հանդէսներու օրերը։

« Ներս մտնենք, ըսաւ Յոհաննէս ա'Ավիլա, եւ տեսնենք ինչ կայ։ »

Երբոր դռնէն ներս մտան, ալ կողմի մեծ սանդուղքին վրայ արանց կանանց եւ տղայոց մեծ բազմութիւն մը տեսան երկու կողմը չարուած՝ հետաքրքիր եւ անհամբեր կացութեան մը մէջ։

Թագաւորը դուրս պտըտելու պիտի ելնէ, ըսաւ Առաքեալը, բայց տակաւին ժամանակ կայ, զօրքերը դեռ չեն եկած։ Եկո բակը պտըտինք, որ հետաքրքրութեան արժանի է։ Այս խօսքն ըսած ժամանակ, երկու դունդ պահապան զօրք ձանր համազգեստ հագած՝ պալատին հրապարակը մտան նուագարաններով, եւ մեծ դրան երկու կողմը զուգահեռաբար չարուեցան։

Էմիլեան եւ Յոհաննէս ա'Ավիլա պատուոյ դաւիթը մտեր էին, որ ընդարձակ քառակուսի մ'էր փայլուն եւ մեծամեծ կրանիթ քարերէ սալայատակով։

Զորս կողմը չերտաւոր սիւներով բարձր կամարայարկ ճեմելիք մը կար, եւ ներքին չորս ճակատին մէջ տեղերը՝ Հռոմի գլխաւոր կայսերաց երկերիւս հսկայաձեւ արձանները կային մեծ պատուանդաններու վրայ։

Երբոր մեր ճանապարհորդներն այս մեծավայելուչ շէնքը կը նկատէին, պալատին հրապարակին վրայ իրարանցումն աւելցաւ։ Թմբուկները զարնուեցան, եւ նուագարաններուն հնչել սկսան։ Արքունի կառքերը՝ վեցական գեղեցիկ եւ ոսկեսար ձորիներէ լծեալ՝ պատուոյ դաւիթը մտան; եւ առաջինը դընաց մեծ սանդուղքին տակը կեցաւ։

Բազմաթիւննաւելի մեծցեր էր։ Էսթէվան եւ Յօհաննէս ս'Ավիլա հազիւ կրցան ճանապայ բանալ եւ սանդուղքին վարի աստիճաններուն քով հասնիլ։

Նոյն միջոցին առաջին սանդղոց գլխէն մեծ դուռ մը բացուեցաւ, եւ արքունեաց դռնապան մը երեք անգամ ձեռքին մէջ զարկաւ, որն որ թագաւորին գալը ծանուցանելու նշան մ'էր։

Այն ժամանակ, քանի մը սենեկապաններու առաջնորդութեամբ եւ չորս սիպաւորներու ուղեկցութեամբ դռնէն դուրս ելաւ կարծես հինգերորդ մեծ թագաւորը՝ որ աշ-

խարն կը դողացընէր :

Թէ եւ յաղթահասակ մարդ մը չէր , բայց նշանաւոր վեհութիւն մը կար քալուածքին եւ շարժմանը մէջ . դէմքը՝ առոյգ եւ խրոխտ՝ արտակրաւ դեղեցկութիւն եւ աղդու վըսեմութիւն մ'ունէր . եւ եթէ բարութիւնը միշտ չէր տիրեր իր խրոխտ դէմքին վրայ , դոնէ ծայրագոյն քաղաքավարութիւն մը կար , որմէ չատ մարդ կը խաբուէին :

Յօհաննէս տ'Ավիլա խորին եւ հետաքօտ նայուածք մը ձգեց թագաւորին վրայ : Ա յս առաջին անգամն էր որ զայն մօտէն կը տեսնէր :

« Թագաւորը բարեսիրտ դէմք մ'ունի » ըսաւ էմիէլեան կամացուկ մը , որ Հոյնպէս ուշադրութեամբ թագաւորին դէմքը կը դիտէր :

Յօհաննէս տ'Ավիլա պատասխան չտուաւ . վասն զի դիմադննութեան մէջ առաւել փորձառութիւն ունէր :

Կարծես հինգերորդ՝ ուրիշ մեծահանճար մարդոց պէս՝ բարի զգացումներ ունէր , բայց կատարեալ եւ միշտ բարի ըլլալէ չատ հեռու էր :

Կայսրը ծանրաքայլ չատաչ եկաւ վար իջնելու համար . եւ ամեն մէկ քայլափոխին կանգ առնելով՝ իրեն ներկայացուած աղերսագրերն

իր ձեռօքն կընդունէր եւ իր անձնասպահա-
պետին կուտար, որ քովէն կը քալէր։

Աղերսագիր չունեցողներուն ալ ազնիւ եւ հայրական դէմքով ձեռքը կերկնցընէր որ կը համբուրէին։ Արդարեւ թագաւորական մեծ-վայելչութիւն մը կար վրան, եւ իր ամենէն մանր գործերուն մէջ հանճար կը փայլէր։

Ա.յսպէս առանդուղքէն վար իջաւ, ամեն մէկ աստիճանին վրայ կանգ առնելով, մի եւ նոյն ժպիտով գծուծ աղքատն եւ հարուստ քաղաքացին ընդունելով, ոմանց հետ խօսելով, եւ երբեմն ալ համառօտիւ լսաւորութիւն ընելով։

Քանի՛ ցաւ անգամ այս դառն աչխարհականն իր ճեմքը ետ ձգելով՝ նորէն իր անհնարակը դարձած է ազերսաւորի մ'լսաւորութիւն ընելու համար։

Յիրաւի վեհ եւ ազնուական էր բողոք եւ աղերս լսելու այս գիշերամը, զեղծումներ զբաղելու եւ ստիպողական գանգատներ գոհացընելու վայրը։

Ով որ հարստահարութիւն մը կամ վիշտ մը կրած ըլլալով՝ թագաւորին բողոքէր, գիտէր ապահովցընել չէին տար. հարկ չկար որ իր գանգատը կանոնաւոր կերպիւ գրուած ըլլար եւ աստիճանէ աստիճան անցնէր պաշտօ-

նաւաստի մը առաջին գործակալին ձեռքէն մին. չեւ յետին ապաստարանին ձեռքը · այլ ուղղակի թագաւորին կը դիմէր առանց արդելքի · վասն զի թագաւորն ամենուն համար թագաւոր էր , եւ անմիջապէս գործը կը տեսնուէր · քաղաքակրթութեան երկար եւ անաւոյգ ուղտանի մը տաղնապէն ազատ էր , որ չատ անգամ ցաւցմամբ կը վերջանայ ։

« Անա , ըսաւ Յօհաննէս տ'Ավիլա , թագաւորութեան ամենէն դեղեցիկ տօրտոզելին , այն է Նախախնամութեան ներկայացուցչին ըլալ ։

— Երանի՛ թէ մեզ համար ալ այնպէս ըլլար , պատասխանեց Էմիլեան ։ »

Այսպէս ծանր ծանր սանդուղքին վար կիջնէր թագաւորը , մինչդեռ դինուորական նուագարանները թագաւորական չուխան երգը կը նուագէին ։

Յօհաննէս տ'Ավիլա վախնալով որ այն խուռն բազմութեան մէջ չպիտի կրնար թագաւորին մօտենալ , Էմիլեանի թեւէն բռնեց եւ բազմութիւնը ճեղքելով յառաջ անցնելու աշխատեցաւ , որպէս զի թագաւորին ճանբուն վրայ գտնուի ։ Արդէն թագաւորը սանդուղքին վարի աստիճանը հասեր էր · արքունի դռնապանները քիչ մը մէկ կողմ ըրեր էին բազմու-

թիւնը , բայց տակաւին այնչափ խռնեալ էր , որ Յօհաննէս ս'Ալիլա թագաւորին մօտենալու անհնարութիւնը հասկընալով , թևերը վեր բարձրացուց եւ աղերսաւոր կերպով դէպ'ի թագաւորը ապրածեց :

Կրօնաւորին դեղեցիկ դէմքն ու պատկառելի կերպարանքը ժողովրդեան ակնածութիւն ազդելով , բազմութիւնն ինքնին եռ քաշուեցաւ , եւ թագաւորին անձնապահպանման աչք ըրաւ կրօնաւորին որ յառաջ մատչի : Յօհաննէս ս'Ալիլա ալ յառաջ դիմելով թագաւորին ծունկն ինկաւ :

Կարծես հինգերորդ գայն առանելուն պէս եռնահանգից եւ թևէն բռնելով՝ քաղցրութեամբ վեր առաւ .

« Ի՞նչ կրնամ ընել ձեզ համար , հայրիմ , հարցուց :

— Ձեր ընտիր ծառայներէն մէկուն չնորհ ընել , վեհափառ աէր . բայց հիմա հոս երկար կըլլայ պատմել , ըսաւ շուրջը պատող ժողովրդեան նայելով , պէտք է որ առանձին խօսիմ Ձեր վեհափառութեան :

— Վաղը եկէք , պատասխանեց թագաւորը ձեռքը նմիչվանին երկնցընելով որ համբուրէ :

— Այս երիտասարդն ալ հետս է , ըսաւ

կրօնաւորը :

— Այս ալ հետերնիդ թող դայ վարդը , հայր իմ , ձեր խնդրուածքը լմնանք ու կատարենք :

— Աստուած օրհնէ Ձեզ , վեհափառ տէր , պատասխանեց խոնարհութեամբ Յովհաննէս ա'Ավիլա : »

Այս միջոցին սպասաւորներէն մէկը թագաւորական կառքին դուռը բացաւ , կարծես հինգերորդ երագ եւ թեթեւ չարժմամբ մը ցատկեց մէջը նստաւ , եւ կառքը նեռի պէս դնաց , եռեւէն ալ պալատականներուն եւ արքունի սպասաւորաց կառքերը :

Անձնապահ ղօրաց դունդերը բարեւեցին թագաւորը , եւ ժողովուրդն ալ հետզհետէ ցրուեցաւ , ուրախ ըլլալով տեսնելուն համար զայն՝ որ իր աչքին Աստուծոյ պատկերն էր երկրի վրայ :

ԳԼՈՒԽ Լ.Գ.

ԿԱՐՈԼՈՍ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Թագաւորական ունկնդրութիւններն Սպանիոյ մէջ խիստ ու պատկառելի արարողութեանց ենթարկեալ էին։

Այն արարողութիւնները որ Սպանիացւոց իրենց թագաւորին նկատմամբ ունեցած որդիական ջերմանձնուիրութեան վրայ հիմնեալ էր, պարզապէս աւանդութիւն մ'էին՝ այն սիրող լուրջ խոհուն եւ նորաձեւութեանց թշնամի ժողովրդեան անյեղլի բնաւորութեամբը պահուած, եւ այնչափ մեծ վստահութիւն մը կածդէր թագաւորին, որ ամեն օր՝ քանի մը ժամ՝ ամեն մարդ կրնար պալատը մտնել եւ թագաւորին ներկայանալ։

Թագաւորը սովորաբար ցերեկուան ժամը տասնէն մինչեւ երկուքը մարդ կընդունէր։

Էմիլէան եւ Ջօհաննէս տ'Ավիլա Մատրիտ հասնելնուն երկրորդ օրը՝ ժամը ճիշդ տասնին՝ պալատան մեծ սանդուղքէն վեր ելան, եւ նախասենեակը մտան՝ առանց ընդդիմութիւն մը տեսնելու սենեակին դուռն սպասող երկու տիգաւորներէն։

Դեռ մարդ եկած չէր ։

Վարագոյրի պահապանը մէկ թիւ առած մը տուաւ իրենց , եւ գացին կարմիր չուխայով ծածկուած նստարաններէն մէկուն վրայ նստան ։

Զորս դուռ ունէր նախասենեակը՝ յայն թաւիշէ վարագոյրներով ծածուած . մէկը՝ որ մտնելու դրան դէմն էր , գահոյից սրահին մէջ կը բացուէր . աջ կողմինը թագաւորին բնակարանը կը տանէր . ձախ կողմինն ալ արքայազուն իշխանաց բնակարանները կը տանէր ։

Կրօնաւորն եւ ընկերն զմայլմամբ դիտեցին նախասենեակին պատերուն վրայ կախուած գեղեցիկ պատկերները որք թագաւորին ըրած յաղթութիւնները կը ներկայացնէին ։

Այն միջոցին ուրիշ քանի մ՝անձինք ներս մտան առանց սեռէ եւ աստիճանէ, եւ անոնք ալ կարգի թիւ առած վարագոյրի պահապանէն

Գահոյից սրահը մշտ պոծ էր , եւ եռանդուն խօսակցութեան մը չղունջ կը լսուէր , բայց խօսքերը չէին հասկցուեր ։

Կայսրը թունաւղէն եկած դեսպանի մը հետ կը խօսակցէր ։

Այս ունկնդրութիւնը կէս ժամու չափ տեւեց , որուն մէջ դիւանագիտ թագաւո-

բին ձայնը կը լսուէր, մերթ հրապուրիչ եւ հա-
մոզիչ, մերթ հակիրճ չեչտաւոր եւ իշխա-
նական, որ ք այն մեծ թագաւորին բնական
ճարտարախօսութիւնն ու զօրաւոր կամքը կը
յայտնէին :

Իր ձայնին բեկբեկումներէն անհնար էր
իր բուն զգացումները գուշակել :

Վերջապէս թունաւոր դեղապանը մեկնե-
ցաւ, եւ անհետապան մը դուրս ելնելով՝ վարա-
դոյրը վեր տուաւ եւ բարձր ձայնիւ առաջին
Խութը կանչեց :

Էմիէլան եւ Յօհաննէս ա'Ալիւա դահոյից
դահլիճը տարուեցան, որ խոստ վաստաւոր տեղ
մ'էր գեղեցիկ քանդակներով պատկերներով
արձաններով Ջահերով ու ճրագարաններով
զարդարուած եւ վերի ծայրն ամենաչքեղ
դահաւորակի մը ներքեւ ոսկեհուռ թաւիչ
աթոռ մը բարձրացած էր, որուն աստիճան-
ներուն երկու կողմը երկու անաւոր առիւծներ
անշարժ կը հսկէին :

Թագաւորը Խութ եւ մատհոդութեամբ
ծանրաքայլ կը ճեմէր դահլիճին մէջ :

Երբոր Յօհաննէս ա'Ալիւա ներս մտաւ,
Թագաւորն իսկոյն ճանչց զայն, եւ չնորհալի
քաղցրութեամբ անոր մօտենալով .

« Ինչ կուզէք, հայր, ըսաւ :

— Արդարութիւն, վեհափառ տէր, պատասխանեց կրօնաւորը մէկ ծունկը դետինը դնելով եւ կայսեր ձեռքը համբուրելով. արդարութիւն հաւատաքննութեան դէմ, որ իր իրաւունքը չարաչար կը դործածէ եւ իր անլուր անդթութիւններովը Ձեր վեհափառութիւնը վտանդի մէջ կը ձգէ։»

Հաւատաքննութեան անունը լսելուն, կարծես հինդերորդ՝ այն խրոխտ ինքնակալը՝ չկրցաւ չխռովիլ, եւ հասկընալով որ խօսակցութիւնը ծանրակչիռ խնդրոյ մը վրայ պիտի դառնար, աչք ըրաւ իր պալատականներուն որ դուրս ելլեն։

Երբոր միայնակ մնաց կրօնաւորին ու էթէվանայ հետ, իր սովորական խիստ ձայնովը կրօնաւորին ըսաւ.

«Գիտէք, հայր, որ մեծ քաջութիւն պէտք է այդպէս յայտնաբար հաւատաքննութեան դէմ դանդատելու համար։

— Ոչ, վեհափառ տէր, ըսաւ կրօնաւորը. մեծ արդարասիրութիւն մը միայն պէտք է։

— Այդ արդարասիրութիւնը վտանգաւոր եւ հաղուագիւտ է հիմակուան ժամանակս, ըսաւ թագաւորը։

— Այո, վեհափառ տէր, ուրիշ տեղ չի

դանուելուն համար կուզան ձեր ամբողջ ստակը կը վնասեն :

— Ուրեմն տեսանելը ինչ է գործը · խօսեցէք աներկիւղ · ի՞նչ ըրին :

— Ինձ բան մը չըրին , վեհափառ տէր , բայց հաւատարիմ ծառայ մ'ունէիք որ Մանուէլ Արկօզօն կը . . .

— Սեվիլի կառավարիչ էր կարծեմ , ըսաւ թագաւորը :

— Նոյն ինքն , վեհափառ տէր Ձեր վեհափառութիւնն ինքնին այս պատուաւոր պաշտօնը տուած էր անոր , եւ չէ տեսնուած մարդ մը որ անոր չափ արժանի ըլլար այդ պատուոյն : Բայց Պետրոս Արպուէզ հաւատաքննիչն իր մարդոցմէն մէկը վարձատրելու համար Մանուէլ Արկօզօն բանտարկեց , եւ անոր տեղը դած ու անունչան մարդ մը դրաւ , անարդ մարդ մը , որ իր ամբողջ հաճոյքը ծախսուած է :

— Յիրաւի . . . կը յիշեմ , ըսաւ թագաւորը վայրկեան մը խորհելէ ետեւ . եւ ինքն ատոր պատճառն այդ մարդուն՝ ընտրութիւնը, զոր Սեվիլի հաւատաքննիչն առաջարկեր էր ինձ : Հաւատացուին ինձ թէ մեծամեծ ծառայութիւններ մատուցած էր եկեղեցւոյ : Բայց , պիտի , հայր , որ այս բանը խիստ ծանրակշիռ է : Սեվիլի նախորդ կառավարիչը կերեւի

թէ հերետիկոսութեան մէջ ինկած է · բաղմաթիւ անձինք վկայութիւն տուին անոր դէմ · եւ ես չեմ կրնար հաւատաքննութեան սկսած դատաստանն արգելուլ : Հաւատացէք որ չի կրցայ իսկ իմ խեղճ վիրուէզ Պենեւոլիկտեանս ազատել , որուն քարտոնները այնչափ հաճոյ էին ինձ :

— Վկայները , վեհափառ տէր , ըսաւ դատնութեամբ ցօհաննէս տ'Ավիլա · Ձեր վեհափառութիւնը չի՞ գիտեր թէ հաւատաքննութեան այն չարաշուք իրաւունքը՝ որով ամբաստանելոյ մը դէմ վկայութիւն տուող անձանց անունը չյայտնելու իշխանութիւն ունի , խիստ անհեթեթ զեղծումներ գործել կուտայ ամեն օր : Բաւական է որ մէկ մարդ մ'ուրիշի մը դէմ թշնամութիւն մ'ունենայ՝ անոր կեանքը վտանգի մէջ ձգելու եւ հաւատաքննութեան առեանը քաշելու համար :

— Մանուէլ Արկօզո թշնամիներ ունէր , հարցուց թագաւորը :

— Բնաւ , վեհափառ տէր · Մանուէլ Արկօզո ամենուն սիրելի էր · Սեվիլի մէջ միայն մէկ մարդ մը թերևս պատճառներ ունէր . . . :

— Ո՞վ էր այդ մարդը :

— Ան մարդը , վեհափառ տէր , Սեվիլի մեծ հաւատաքննիչն է :

— Հայր իմ, ըսաւ Թագաւորը ծանրութեամբ, հաւատաքննութեան բարձրագոյն պաշտօնեայ՝ը այդ պէս թելեւտութեամբ առաքաւանելու համար՝ կը մոռնաք թէ մրչամի խորին յարգանք պարտաւոր ենք հաւատաքննիչներուն եւ սուրբ Աթոռին վերաբերեալ ամենայն իրաց, զոր իմ ազնիւ հաւս եւ սուրբ հանիւ՝ Իզապէլ-լա Քաթօլիք Թագուհին հաստատած են:

— Վեհափառ տէր, պատասխանեց կրօնաւորը, ես չեմ մոռնար Աստուծոյ քահանայէց արժան եղած յարգանքը, վասն զի եւ ալ Աստուծոյ պաշտօնեայ մ՚եմ· ոչ ալ կուզեմ ուրիշներն հեռացընել այն յարգանքէն. կը հաւնիմ եւ կը յարգեմ այն ամեն բան որք Քրիստոսի սուրբ կրօնքը մեր մէջ տարածելու եւ հաստատելու կը ծառայեն· բայց կը բողոքեմ անարժան պաշտօնէից խաբէութեանն ու կեղծաւորութեանը դէմ, որք ամբարշտաբար կը պղծեն Քրիստոսի սուրբ վարդապետութիւնը, իրենց չար կրից գործիք ընելով եւ իրենց անիրաւութիւնը խայտառակութիւնն ու ապիրատութիւնը ծածկելիք վերարկու մ՚ընելով գայն:»

Կարոլոս հինգերորդ մեծահանճար մարդ մ՚էր· անվեհեր քաջութիւնը կը սիրէր· վեհու-

թեան կնիք կրող որ եւ է բան իր համակրութիւնը կը գրգռէր · եւ թէպէտ հաւատացընութենէն կը վախնար , բայց եւ այնպէս խորհելով զմայլմամբ դիտեց այս անկեղծ եւ արի մարդը , որ կը համարձակէր թագաւորին առջեւ նզովել այնպիսի հաստատութիւն մը՝ որուն անունը նոյն իսկ թագաւորը երկիւղիւ կարտասանէր :

— Հայր իմ , ըսաւ վերջապէս հանդարտ ձայնիւ , ինչպէս կրնաք ապացուցանել որ Պետրոս Արպուէզ թշնամութիւն ունէր Մանուէլ Արկօզօի դէմ , եւ անիրաւութեամբ կը հալածէ զայն :

— Վեհափառ տէր , պատասխանեց Յոհաննէս ա՛Ավիլա՝ Տոլորէզէն իմացած դաղտնի տեղեկութիւններուն ակնարկելով · այնպիսի բաներ կան որ խոստովանութեան դաղտնիք են եւ չեն կրնար յայտնուիլ · այն բաները եւ չեմ ըսեր վասն զի խոստովանութեան մէջ ստանդուած են ինձ · սակայն երբոր մարդու մը պատիւն ու կեանքը վտանգի մէջ է , պէտք է զայն ազատելու համար՝ հնար եղածը յայտնել առանց պարտականութեան դրժելու : Արդ կը հաստատեմ , կ՚երդնում Ձեր վեհափառութեան առջեւ , թէ Սէվիլի հաւատաքննիչը պարզապէս անձնական վրէժխնդրութեամբ վարուե-

ցաւ Մանուէլ Արկօզօլի դէմ, առաքեալամբ ամբաստանեց զայն իբրեւ հերետիկոս եւ . . .

— Ո՛վ պիտի ապացուցանէ առաքեալամբ ըլլալը, գոչեց թագաւորը՝ կրօնաւորին խօսքն ընդմիջելով։ Հերետիկոսութի՛ւն. այդ է թագաւորութեանս ճշմարիտ վէրքը։ Լուտերի վարդապետութիւններն ամեն տեղ տարածեցաւ. եւ այն անմիտ կրօնաւորը՝ որ ինքզինք եկեղեցւոյ հայրապետներէն իմաստուն եւ նոյն իսկ Պապէն աւելի սուրբ կը կարծէ, անհամաձայնութեան ոգւոյն հրդեհ մը ձգեց բուռը կաթոլիկ Եւրոպիոյ մէջ։ Իր վարդապետութիւնը չար է եւ հոդեկորոյս, ուստի եւ բուռով սրտիւ կը դավեմ թագաւորութեանս հաւատարիմներուն՝ իմ գործ դրած նախանձաւորութիւնն ընդդէմ այն անմիտներուն՝ որ Լուտերի մոլորութիւններէն կը խաբուին . . . : Ահա այսպէս են մարդիկ. ամեն նորութեան գլուխնին կը հրապուրէ. ամեն քաղցրահնչիւն խօսք գլուխնին կը շարժէ։ Անկախութի՛ւն, կրօնական ազատութի՛ւն, դատարկ բառեր որ զանոնք կը յուզեն եւ եկեղեցականաց լուծն անոնց աւելի կրնան. անոնք ալ իրենց առաջնորդաց իշխանութեանները քեւէն ազատելու հաճոյքէն կը հրապուրուին տղայոց պէս, եւ չեն ուզեր հասկընալ թէ երջանկութիւնը հնազանդու-

թեան մէջ է , թէ տէրութեանց եւ ընտանեաց ապահովութիւնն ու բարօրութիւնը՝ կառավարչաց եւ կառավարելոց համամիտ միաբանութենէն լաւագոյն երաշխաւորութիւն չեն կրնար ունենալ ։ Բայց ոչ . եկեղեցւոյ օրինաւոր իշխանութենէն ազատիլ կուզեն . կը խորհրդածեն այնպիսի բաներու վրայ՝ զորս առանց քննելու կուրացար սէտք է պաշտեն , եւ այն խորհրդածութիւններէն անհնազանդութիւն եւ ապստամբութիւն կը ծագի ։ Պապին իշխանութիւնն ուրացան . ով գիտէ թէ թագաւորին իշխանութիւնն ալ չպիտի ուրանան ։ Հաւատա՛ ինձ , հայր , մի պաշտպաններ Լուտերի հետեւողները . անոնք դէշ մարդիկ են զորս չաբաչար կատեմ ։ »

Ցօհաննէս տ'Ավիլա լռութեամբ մտիկ ըներ էր թագաւորին այս բարկացայտ յարձակումը , ուստի թող տուաւ որ լմնցընէ . յետոյ երբոր թագաւորին կիրքը քիչ մը հանդարտեցաւ , կրօնաւորն Էմիէլիանայ ձեռքէն բռնեց եւ թագաւորին ներկայացուց ըսելով .

« Վեհափառ տէր , ահաւասիկ իմ ձեզ ամէնէ պատասխանս . ես ալ ձեզի պէս կը դատապարտեմ այն ամէն բաները՝ որ Քրիստոսի կրօնքն այլափոխելու կը ծառայեն . ահա այս պատճառաւ է որ կը մաքառիմ հաւատոյ քննչաց

պէտ, որք զայն պաշտպանել կարծելով՝ առե-
ւի կընանն։ Այս երիտասարդն Էմմէլեան վար-
կաս կը կոչուի։ Հայրը Քասթիլիոյ առենին
անդամ անուանեցաւ Փիլիպպոս Ա. թագաւո-
րէն. մինչ բարեպաշտ քրիստոնեայ եւ թա-
գաւորութեան անձնուէր պաշտպան եղած է։
Էմմէլեան ալ իր հօրն օրինակին հետեւած է։
Արդ, Արպուէզ հաւատաքննիչը չկրնալով այս
երիտասարդը դատաստանի ներքեւ ձգել,
գաւով սպաննել ուզեց։

— Ի՞նչ կըսէք, հայր, ըսաւ թագաւորը
խոժոռելով։

— Ըսածիս վաւերական ապացոյցն ունիմ,
պատասխանեց կրօնաւորը, եւ կրնամ տալ
Ձեր վեհափառութեան։

— Լաւ, հայր, ըսաւ թագաւորը կամայ
մը, ատոնք վտանգաւոր խօսքեր են։

— Ձեր վեհափառութիւնը խորհրդապահ
է, ըսաւ կրօնաւորը ժպտելով։

— Կրնամ ես ալ Ձեր խորհրդապահու-
թեան վրայ վստահիլ, ինչպէս դուք մեր։ Ըսէ
ինձ, հայր, Ձեր անունը, որովհետեւ չեմ գի-
տեր որու հետ կը խօսիմ։

— Անունս Յօհաննէս տ'Ավիլա է, պա-
տասխանեց կրօնաւորը։

— Ա՛յս հանդրաժանօթ՝ պատկառելի անու-

նը կարծես հինգերորդ լանջուն ակնածութիւն եկաւ վրան եւ զմայլմամբ մ'ակաւաւ անոր երեսը դիտել։

«Ձեր արիութեանը վրայ այլ եւս չեմ զարմանար, հայր, ըսաւ վերջապէս թագաւորը, եւ ցաւ՝ի սիրտ կը տեսնեմ հաւատաքննութեան գեղծումները. վասն զի ալ հիմա չեմ կրնար երկբայիլ։

Կայսրը վատահ ըլլալով որ այսպիսի անձեղծ անձէ մը կասկածելիք բան մը չունէր, ակաւաւ անպատրուակ խօսիլ։ Հաւատաքննութեան վրայ իր ցոյց տուած սէրն անկեղծ չէր. այլ իր աոիեն զգացմանց պէս՝ իր քաղաքականութեան պահանջմանց վրայ կանոնաւորեալ էր։

Կարծես հինգերորդ Կէ եւ Հռոմայ վարդապետութեանց սերտիւ կապուած էր, բայց համոզմամբ կրօնասէր չըլլալով, դիւրաւ կըրնար Լուտերի վարդապետութեանց յարիլ եթէ անկախութեան եւ նորոգութեան դաղափարներէն չվախնար։ Երիտասարդ հասակին մէջ հաւատաքննութեան թշնամի էր, բայց յետոյ առանց զայն սիրելու՝ կը պաշտպանէր ու կը դգուէր իբրեւ ամենէն զօրաւոր օժանդակ իր հարստահարութեանց, իր իշխանասիրութեան, արծաթասիրութեան եւ աչխարհակալութեան։

Սակայն չատ անգամ ալ սրտովն անոր դէմ կեցեր . վասն զի քանի քանի անգամ դժդոհութեան պատճառներ ունեցաւ անկէ : Կարոլոս հինգերորդ Սպանիոյ թագաւորն էր , բայց հաւատաքննութիւնը Կարոլոս հինգերորդի թագաւորն էր :

Մէկ բան մը պակսեցաւ այս մեծ կայսեր հանճարոյն , այն է հասկընալ թէ թագաւորի մ'ամենէն դեղեցիկ փառքը լուսոյն յառաջդիմութեանը նպաստելն է , փոխանակ աչխատելու որ զայն դրուանիններքեւ դնէ . թէ առաւել դիւրին, առաւել փառաւոր եւ առաւել քաղցր է ազատ մարդոց վրայ թագաւորել , քան տրուակ ժողովուրդի մը , եւ Աւետարանին բուն հոգին ալ այս է : Բայց չկրցաւ հասկընալ զայս , ուստի կրօնաւորաց փառասէր մոլեռանդութեան եւ խաւարասիրութեան պաչտպան կանգնեցաւ , կարծելով թէ իր չանն այնպէս կը պահանջէր :

« Հայր , ըսաւ Յօհաննէս ա'Ավիլայի , չատ կը ցաւիմ հաւատաքննութեան գեղծումնութուն վրայ եւ կուզէի կարենալ զսպել զանոնք , բայց մտածէ որ այս ահագին հաստատութիւնը՝ որ օգտակար եւ բարեպաչտ նպատակի մը համար հիմնուեալ է , այսօրուան օրս նոյն իսկ Հռոմէն զօրաւոր է , եւ Պապը չհամարձակիր

մաքառիլ անոր դէմ :

— Կարոլոս հինգերորդ համարձակեցաւ Պաղլին դէմ մաքառիլ , պատասխանեց կրօնաւորն հասկըցընել ուզելով Կարոլոս հինգերորդի այն պատասխանը՝ որ տուեր էր քանի մը տարի առաջ Կղեմէս Էլ իրեն դէմ յարձակած կոնդակին . կայսրը պիտի մաքառի հաւատաքննութեան դէմ , վասն զի խնդիրն արդարութեան եւ մարդկութեան իրաւանց վրայ է : »

Գոհութեան ժպիտը փայլեցաւ Թագաւորին չրթանցը վրայ , եւ քաղցրութեամբ կրօնաւորին երեսը նայելով՝ ըսաւ .

« Ցեանենք , հայր, ինչպէս կրնանք ցուցընել ձեզ հաճոյ ըլլալու բաղձանքնիս : Ջանանք մանաւանդ արդարութիւնը Թագաւորութեան չահերուն հետ համաձայնեցընելու : Արդելուն ք հաւատաքննութեան դեղձումնեը , բայց չվարնենք հաւատաքննութեան . վասն զի օձ մ'է այն՝ որուն դպչելուդ պէս կը դառնայ խածնելու , եւ իր խայթուածը մինչ մահաբեր է :

— Առիւծը չվախնար օձին խայթումէն , եւ Ձեր վեհափառութիւնը Թագաւոր է հրամայելու համար , պատասխանեց կրօնաւորը . Դուք ձեր կամաց զօրութեամբը միայն կրնաք

առանձել սիրոյ եւ գթութեան օրինաց յանդուդն պղծիչները, որոց անլուր խժդժութիւններն անմարդացուցին ու աղքատացուցին զՍպանիա։ Ի՞նչ ըրեր էին այն արաբ ընտանիքները՝ որ այնպէս չարաչար հալածուեցան ընդ հանուր հաւատաքննիչ Ատրիէն կարգինալէն, եւ հազարներով ձգեցին վախան Սպանիայէն, օտար երկիր տանելով իրենց հարստութիւնները ու ճարտարութիւնները՝ որք բարգաւաճանաց աղբիւր մ'էին այս թագաւորութեան համար։

— Արաբներն ապստամբեր էին, ըսաւ կայսրը։

— Արաբներն անապատի ուղտին պէս ըրեր էին, որ քեռը վրայէն վար կը նետէ երբոր չափազանց ծանր է, պատասխանեց կրօնաւորը։

— Ատրիէն Ֆլօրէնսիո քաղցրաբարոյ եւ խաղաղասէր մարդ մ'էր, ըսաւ թագաւորը։ Ինչ որ ըրաւ՝ բարւոյ դիտաւորութեամբ էր։

— Ատրիէն Ֆլօրէնսիո տկարաբարոյ էր, վհատիաւ տէր, չարիքն առանց զսպելու կը թողուր որ կատարուէր, եւ հաւատաքննչաց բուն գործօցը վրայ կը խաբէր Ձեր վեհափառութիւնը։

— Կրօնաւոր, չատ յանդուգն ես դու որ կը համարձակիս այդպիսի խօսքեր ընելու, գոչեց թագաւորը, որուն անդուսպ զոռոզու-

թիւնը չէր հանդուրժեր որ դիւրաւ սխալող կամ ուրիշներէն խաբուող համարուէր։

— Ես ճշմարիտը կը խօսիմ Ձեր վեհափառութեան, տէր իմ, պատասխանեց կրօնաւորը, եւ ճշմարտութիւնն ալ լսելի ըլլալու իրաւունք ունի։ Սպանիոյ հաւատաքննիչները քահանայ չեն, այլ դահիճ են։ Անոնք կը կեղքեն ժողովուրդը, եւ թագաւորն ալ ժողովրդեան պաշտպանն է։»

Այս խօսքն ըսած ժամանակ կրօնաւորը թագաւորին երեսը կը նայէր, առանց խրոխտանաց, բայց դէմքին վրայ սուրբ վեհանձնութիւն մը կը փայլէր։

Կարլոս հինգերորդ չկրցաւ դիմանալ կրօնաւորին վրայ տեսնուած պարզութեան, ազնուութեան, հանճարոյ եւ արդութեան միահաղոյն ազդեցութեանը, եւ

« Շարունակէ, ըսաւ քաղցրութեամբ։

— Վեհափառ տէր, յարեց կրօնաւորը, մարդ մը սուրբ եամբ ամբաստանուեցաւ, անիրաւութեամբ չարչարուեցաւ։ Սէվիլի հաւատաքննիչը դործեց այս ոճիրը, անոր կինայ դարմանել պայս։ Թող Ձեր վեհափառութիւնն հրաման ընէ Պետրոս Արպուէզի որ ազատութիւն տայ Տոն Մանուէլ Արկօզօի։

— Ձեմ կրնար այդ բանն ընել, ըսաւ թա-

դաւորը խորհելով :

— Ա՛հ, վեհափառ տէր, դուշեց կրօնաւորը, ուրեմն՝ ի գին Սպանիա այնչափ ցընծութեամբ ողջունեց Ձեր դահակալութիւնը, ի գին Ձեր վեհափառութիւնն այնուականայ խորհրդարանին մէջ խոստացաւ հալածանքն ու չարչարանքները դադրեցընել եւ խարոյկները չվկուցանել : Ոչ, վեհափառ տէր, դուք չէք ուզեր Ձեր թագաւորական խոստումն անկատար թողուլ, եւ ես իրաւամբ յուսացայ Ձեր վրայ : Մանուէլ Արկօզօ անմեղ է, եւ դուք պիտի պաշտպանէք զայն, վեհափառ տէր, եւ ձեր թագաւորութեան ամենէն հաւատարիմ եւ անարատ ծառային կեանքը պիտի փրկէք : Ձեր վեհափառութեան մէկ խօսքը բաւական է. ըսէք զայն, եւ Ձեր անունը համայն Սպանիոյ մէջ պիտի օրհնուի. վասն զի թագաւորաց արդարութիւնը ժողովրդոց երջանկութեան ապաւէնն է :

— Այս երիտասարդը Մանուէլ Արկօզօի ազգականն է, հարցուց թագաւորը :

— Իրեն զաւակ պիտի ըլլայի, պատասխանեց Էսթէվան համեստ եւ վստահ դէմքով :

— Ուրեմն Մանուէլ Արկօզօ ազջի՞կ ունի :

— Չրեչտակ մը, պատասխանեց կրօնաւորը. Սպանիոյ ամենէն անարատ եւ ամբիծ

օրհորդը : Կը հասկընաք հիմա , վ.ճհասիատուտ՝ը , ինչու համար Սելվիլ կատակարերին իրեւ հերեսիկոս ամբաստանուած է : »

Կարդալս հինգերորդ չրթուն՝ը խածաւ . այս առաջին անգամը չէր որ այս տեսակ ամբաստանութիւն մը կըլլար Սպանիոյ հաւատաքննչաց դէմ :

Թագաւորն անմիջապէս սեղանի մը քով գնաց , որուն վրայ գրիչ թուղթ եւ ուրիշ ինչ որ պէտք էր կարնամակ գրելու համար :

« Այս խօսքերը մեր մէջ մնան , ըսաւ Էսթէվան վարկածի դառնալով . կուզես այս անգամ քարտուղարութիւն ընել ինձ :

— Պատրաստ եմ Ձեր վճռաբանութեան հրամանին , պատասխանեց Էսթէվան սեղանին մօտենալով :

— Գրէ » ըսաւ թագաւորը :

Էսթէվան գրիչ մ'եւ թերթ մը թուղթ առաւ :

Կայսրը իր սովորութեան համեմատ սկսաւ տուն տալ իրարու հետէ առանց քարտուղարն հոգալու .

« Գերապատիւ հայր .

« Տոն Մանուէլ Արկօզօ կոմս Սէվալոսի , որ այս միջոցիս Սեվիլի հաւատաքննութեան բանտը կը պահուի , ի սկզբանէ ի վեր մեր հաւա-

տարիմ ծառան եղած է, եւ մեք միշտ բարի եւ չերմեռանդ կաթոլիկ ճանչած ենք զինքը. ուստի վրան ծանրցած հերետիկոսութեան ամբաստանութիւնը չափազանց կերեւի մեզ, եւ կրնայ ըլլալ որ այս ամբաստանութիւնը թշնամիի մը գործ ըլլայ, որ ասով չարիք մը հասցունել ուզէ կոմսին։ Ասոր համար կը համարձակինք յուսալ որ ձեր գերապատուութիւնը ճշմարտութիւնը յերեւան հանելով մեր հաւատարիմ ծառային արդարութիւն ընելու կը ջանայ։ Կը յուսանք նաեւ որ ձեր գերապատուութիւնն անոր դատաստանը չուտով եւ արդարութեան ու քրիստոնէական գթութեան համաձայն կերպով լմնցընելու կը հաճի։

Ի Պալատն մեր ի Մատրիտ
20 մայիս 1534 ԿԱՐՈԼՈՍ »

Այս նամակը գրուելէ ետեւ, թագաւորն իր թագաւորական կնքովը կնքեց եւ Ցօհաննէս տ'Ավիլայի տուաւ ըսելով։

« Շատ ուրախ եմ, հայր, որ Անտալուզիոյ առաքեալը մօտէն տեսնելու գոհութիւնն ունենայ. եւ դու, երիտասարդ, յարեց էսթէվանայ դառնալով, երբոր Տոն Մանուէլ Արկօղի վեհապ ըլլաս, արքունիքս եկո, եւ հոս ձեր անուանն արժանի պաշտօն մը տամ քեզ։

— փառք կը մատուցանեմ Ձեր վեհափառութեան, տէր արքայ, պատասխանեց էս-

թէվան, իմ սիրտս ու բազուկս Ձերն են, ինչպէս նաեւ կեանքս։»

Թագաւորը չնորհալի ժպիտով մը չնորհակալեղաւ Էմիէվանի եւ իր սենեակը մտաւ։

Նոյն օրը Էմիէվան եւ կրօնաւորը Մաարիաէն մեկնեցան։

ԳԼՈՒԽ ԼԴ.

ՌՈՏՐԻԿԷՋ ՎԱԼԷՐՕ

Տասնեւ հինգ օր անցեր էր Ցօհաննէս տ'Ավվիլայի եւ կարոլոս հինգերորդի տեսակցութեան վրայ։

Սէվիլ գառնալնէն ետեւ՝ Էմիէվանայ առաջին փոյթն եղեր էր Տոլորէզի վրայ տեղեկութիւն առանել։ Ցովսէ պատուիրեր էր իրեն որ առանց իրեն ժուանայի տունը չերթայ. եւ որովհետեւ Էմիէվան չէր կրնար հաւատալ քընտական պալատը երթալ Ցովսէն դանելու, ուստի իրիկունը Պուէննա Վէնթուրայի պանդոկը գնաց, մտածելով որ Ալկուազիլն ու քոյրը կրնային իր սիրելւոյն վիճակին եւ հաւատաքննութեան գործերուն վրայ տեղեկութիւն տալ իրեն։

Երբոր Էմիէվան պանդոկը գնաց, դուրսէն մարդ չկար հոն, վասն զի դեռ իրիկուան ճաշի ժամանակ չէր։ Ուստի Շաբա միայնակ էր իր խոհարանին մէջ, եւ յաճախորդներուն կերակուրները կը պատրաստէր։

Էմիէվան նստարան մը քաշելով անդամի մառջեւ նստաւ կրնակը դրանը դարձուցած։

«Ի՞նչ կը կամի ձեր տէրութիւնը, հարցուց Շաբա իր բարակ եւ քաղցր ձայնովը՝ որ Անտալուզիոյ կանանց նշանաւոր մէկ յատկութիւնն է։

— Գաւաթ մը չիքօլաթ բեր, պատասխանեց Էմիէվան՝ իր լայնեզր փեղոյրը դլխէն հանելով ու քովը դնելով։

Երբոր Շաբա չիքօլաթը, ջուրը, շաքարահացը եւ այլն բերաւ, Էմիէվան վստահութեամբ եւ բարեկամութեամբ անոր երեսը նայելով եւ անունը տալով ըսաւ.

«Նսեմ քոյս Շաբա, այսօր չատ պէտք ես ինձ։

— Ե՛ս, տէր իմ, ըսաւ զարմանալով ի՞նչպէս կարելի է այդ, եւ ի՞նչ կրնամ ընել ես ձեր Տէրութեան համար։

— կը ճանչնա՞ս օրիորդ Տոլորէզը, Սեվիլի հառաջարչին աղջիկը։

— Շաբա աչքերը բանալով եւ ի զարմացմամբ, Էսթէվանայ երեսը նայեցաւ։

« Չեմ գիտեր ինչ ըսել կուզէք, տէր իմ, պատասխանեց. այդ անձը չեմ ճանչեր։

— Խիստ լաւ կը ճանչնա թէ գայն եւ թէ զԱռաքեալը, ըսաւ Էսթէվան տեսնելով որ անվստահութիւնը միայն ներչնչեր էր պանդոկապանուհւոյն պատասխանը։ Մի վախնար, Շաբա, զի առաքեալը գրկեց եւ կուզէ իմանալ թէ օրիորդ Տոլորէզ Հայր Յովսէի պահած տան մէջն է միշտ . . . բայց չուտ ըրէ, խօսէ, յարեց Էսթէվան տեսնելով որ մանկամարդ Անտալուզուհւոյն երեսին դոյնը նետուեց։

Շաբա, վոխանակ պատասխանելու, յանկարծ ոտք եղաւ ու դէպ՝ ի խոհարանը վազեց գոչելով.

« Ա՜հ, տէր Աստուած, կերակուրս թաւիեցաւ. հիմա կուգամ տէր իմ։ »

Այս միջոցին պանդոկին դուռը բացուեցաւ, եւ Քօքօ՝ Ալկուազիլի կերպարանքով ներս մտաւ. Էսթէվանը տեսնելուն պէս տըխրութիւն մը ծաւալեցաւ դէմքին վրայ։

« Վերջապէս դուք պատասխան տուէք ինձ, ըսաւ Էսթէվան. պարապ տեղը հարցուցի քրոջդ եւ բան մը չկրցայ իմանալ իրմէ։ Նստէք քովս, Պ. Քօքօ, եւ ըսէք ինձ, կա-

պաչեմ , Աելլէն մնկնելէս ետեւ ինչ եղաւ :

Քօքօ էմիէվանին մօտենալ եւ հանկանգնեցաւ մնաց վարանելով :

« Բայց խօսէ , կաղաչեմ , դուէեց էմիէվան , նչանածս հիւանդ է արդեօք :

— Տէր աստիւած , պատասխանեց Քօքօ շուարելով , չեմ համարձակիր ճչմարիտ . . . .

Էմիէվանայ համբերութիւնը հատնելով դատակից Շարայի քովը վազեց որ խոհարանին դուռը կանգնած էր , եւ ձեռքն ուժով մը բռնելով .

« Խօսէ , Շարա , ինչ եղաւ կատաւարչին աղջիկը : Մեռա՞ւ թէ ողջ է : Ինչ որ կայ՝ ըսէ , ամեն բան իմանալ կուզեմ :

Այն ժամանակ Շարա նղբօրը երեսը նայեցաւ անոր կամքը հասկընալու համար :

« Կրնաս խօսիլ , բաւ Քօքօ , խօսէ քոյրը , օրիորդին նչանածն է այս աղնուականի պարոնը :

Տէր աստիւած , բաւ այն ժամանակ Շարա դողալով , ներեցէք ինձ որ դուն ձեզ չաստի տրամեցընեմ :

— Տէր իմ , ձեր նչանածը . . .

— Ի՞նչ եղաւ .

— Ձեր նչանածը . . .

— Ի՞նչ . . . ըսէ Աստուծոյ սիրուն :

— Հաւատաք ընելու բանն է :

— Ո՛հ , դուշեց Էմիէլեան ճակտին զարնելով . այնպէս ըլլալիքն առաջուց պէտք էր կասկածէի . դոմինիկեանը . . .

— Տէր ասպետ , ըսաւ Քօքօ , հայր Յովհէն մի ամբաստանէք . նա անմեղ է այս գործին մէջ :

Բայց Քօքօի այս վկայութիւնը բաւական չէր Էմիէլեանայ կանխակալ կարծիքը ցրելու : Էմիէլեան ինքզինք չարաչար կանիծէր նորա ու կրօնաւորին վատահելուն վրայ , եւ որովհետեւ մեք միշտ տրամադրութիւն ունինք մեր գլխուն եկած չարին՝ այլոց վրայ ձգելու , Էմիէլեան դառնապէս կը մեղադրէր նաեւ Յօհաննէս տ՚Ավիլայի վատահութիւնը՝ իբրեւ մեծ անխոհեմութիւն :

« Ուրեմն նշանածս տեսած ես հարցուց Քօքօի , որովհետեւ այն նոզկալի բանտին մէջ յաճախ ծառայութիւն կընես :

— Ոչ , տէր իմ , պատասխանեց ալկուազիլը . բայց Վ. Հայր Յովհէ չատ անգամ դնաց տեսաւ զայն , եւ հաւատամ եմ , աւելցուց կամաց ձայնով , որ զայն ազատելու հնարք կը փնտռէ : »

Էմիէլեան դառն եւ հեգնական ժպիտով մը պատասխանեց այս խօսքին . սովալի կաս-

կած մը սահներ էր սրտին մէջ, վասն զի ժամանակին կրօնաւորաց խոչընդոտութիւնը կը ճանչէր. եւ այս միջոցին իր յղացած երկխոսութիւնը Տոլորէզի մահուան լուրէն աւելի կակղացուցած էր։

Այս զանազան արտայոյզութիւնից ծանրութեան ներքեւ ընկճելով՝ նստարանին վրայ ինկաւ, եւ երկու արմունկը սեղանին վրայ դնելով գլուխը ձեռքերուն մէջ ձգեց։

Այս միջոցին երկու մարդ պանդոկը մտան ամուր ամուր խօսելով։ Էսթէվան ասոնց ձայնը լսելուն՝ գլուխը վեր առաւ։ Մէկը վայելուչ հագուած կոկիկ պարոն մ'էր, միւսն անխնամ եւ կծծի կերպարանք մ'ունէր։

«Դուք հոս, Էսթէվան, ըսաւ վերջինը ձեռքն անոր երկնցընելով։

— Այո՛, հոս, Տօ՛ն Ռօտրիկէզ։

— Երկար ժամանակ է որ ձեզ տեսած չեմ, յարեց Տօն Ռօտրիկէզ տը Վալէրօ, զոր ընթերցողք արդէն կը ճանչնան։ Ուրախ եմ ձեզ տեսնելուս վրայ, եւ նորեմ կը խնդրեմ ձեզ ներկայացնելու իմ բարեկամներէս մէկը, Տօն Ֆրանչիսկօ տը Հէրրէրա, արտակոնացի ազնուական պարոն մը, որ խիստ գոհ պիտի ըլլայ ձեզ ծանօթանալուն համար։

Այսպէս ըսելով Տօն Ռօտրիկէզ Էսթէվա-

նայ ներկայացուց իր քոլի պարոնը զոր արդէն Մօնսէժար կոմսին ցայգաժողովին մէջ տեսած ևն ք ։

Երկու ազնուական երիտասարդներն այն ժամանակները սովորական եղած ամեն քաղաքավարութիւն ի յոխտադարձաբար մատուցին իրարու . բայց Տօն Ռօտրիկէզ էսթէվանայ չափազանց դժգունութիւնն ու երկու խոշոր աչքեն ցայտած անսովոր կրակը նշմարելով , հայրական ձայնով մ'ըսաւ .

Ի՞նչ ունիս , Տօն Էսթէվան , հիւանդ ես , կամ թէ վի՞շտ մ'ունիս ։

— Բան մը չունիմ , Տօն Ռօտրիկէզ , պատասխանեց Էսթէվան այնպիսի դէմքով մը՝ որ իր խօսքը սուտ կը հանէր ։

— Չիս կը խաբես , ըսաւ Տօն Ռօտրիկէզ , եւ սակայն գիտես որ կատարեալ վստահութիւն կրնաս ունենալ իմ վրայ ։

— Գիտեմ , պատասխանեց Էսթէվան . գիտեմ նաեւ որ դու հաւատաքննութեան ամենէն մեծ թշնամին ես . բայց այդ քոլի ազնուական պարոնը . . . աւելցուց Էսթէվան Տօն Ռամոնէսն ակնարկելով ։

— Այս երիտասարդ ազնուականը արի տասպետ մ' եւ անկախ հոգի մ'է , պատասխանեց Տօն Ռօտրիկէզ . եթէ այնպէս չըլլար , քեզ կը

ներկայացընէի՞ իրրեւ իմ բարեկամս ։ Խօսէ , մի վախնար , ըսէ մեզի՞նչ է վիշտդ · երկուքս ալ պատրաստ ենք հետդ միանալու ։

— Ո՛հ , Տօն Ռօտրիկէզ , գոչեց այն ժամանակ Էսթէվան դոն ըլլալով որ իր սրտին ցաւը հաղորդելիք սիրտ մը գտաւ վերջապէս . անիծեալ դաթու մը մէջ կապրինք · արդարութիւնը հալածուած է երկրէս ։

— Վասն զի կրօնաւորաց ձեռքն ինկած է , պատասխանեց Տօն Ռօտրիկէզ , խիստ կերպով ։

— Կը հաւատամ՞ք , տեարք իմ , յարեց Էսթէվան , որ Պետրոս Արպուէզ՝ Սեվիլի կառավարիչը հաւատաքննութեան բանտերուն մէջ ձգելէ զոն չըլլալով՝ աղջիկն ալ բանտարկել տուեր է , որ Սպանիոյ ամենէն ազնիւ կինն է ։

— Աղջի՛կն ալ , գոչեց Տօն Քախմինէս ու Հերերա՝ Տօն Ռօտրիկէզի երեսը նայելով ։

Ո՛հ , ըսաւ Տօն Ռօտրիկէզ , ես ձեզ չըսի՞ , Տօն Քախմինէս , թէ այն օրն առանց մասնութեան կամ աւելի չարագոյն գործի մը չկրնար անցնիլ ։

— Ուրեմն եղելութիւնը գիտէք , Տօն Ռօտրիկէզ , հարցուց Էսթէվան անձկութեամբ ։

— Հանդարտէ , պատասխանեց ծեր ասպետը , որպէս զի մեր դիտցածը պատմեմ քեզ ։»

Եւ համառօտիւ պատմեց Մօնտէժար կոմսին ցայդաժողովին մէջ անցած անցքերը, առանց յիշելու վերջինին դաւաճանութիւնը՝ որ գաղտնի մնացեր էր բոլոր հրաւիրեալներէն, եւ միայն մեծ հաւատարմութեան յայտնի էր:

Էսթէվան պատմութիւնը լսելուն՝ սարսաւին աւելցաւ:

— Վախ՛ք, տեարք իմ, ըսաւ վերջապէս սրտին խորհուրդը յայտնելով, թէ պէտք չէ զարմանալ որ սպանիացւոց ցոյց տուած առերեսոյթ հնազանդութեան ներքեւ ապստամբութեան հրաւէր մը կայ ծածկուած:

— Սպանիացիները, պատասխանեց Ջօն Լօտրիկէզ, դեռ անդրմանշի մարմին մ՛են, բռնութեան կապերուն մէջ կը նեղին, կը չարչարուին, կը յուզին, բայց այն կապերը խզտտելու միջոցները խորհող, պատրաստող ու կազմող հանճար մը կը պակսի իրենց:

— «Կը տառապիմ» ըսելով չղթայներուն ներքեւ գալարիլը բաւական չէ, յարեց ծեր ասպետը, պէտք է երկայնմտութեամբ անոնց ամեն մէկ օղակները մաշեցընել, կամ յանդգնութեամբ մէկէն՝ մէկ զանոնք խորտակել:»

Այսպէս խօսած ժամանակ, ծերունին դէմքը՝ ազատութեան սիրով վառուած՝ վեհամ ազ-

նուութեամբ մը կը փայլէր։

« Տօն Ռօտրիկէզ, ըսաւ Էսթէվան մինչեւ որին խորերը յուզուելով ծերունիին այս վեհ խօսքերէն. Տօն Ռօտրիկէզ, մարմնոյն գըլուխ չպակսիր, այլ մանաւանդ գլխուոր կը պակսի գլխոյն. մեր ազատ մարդոց բանակը դեռ խիստ տկար է կրօնաւորաց եւ հաւատաքննական անթիւ գունդերուն հետ յաղթութեամբկռուելու համար։

— Իրաւունք ունիս, ըսաւ ծեր աստղտր։

— Ուրեմն ի՞նչ պիտի ընենք հիմա, ըսաւ Էսթէվան չուարած. նչանածս, ան նշանածս հաւատաքննութեան բանտն է, եւ հայրըն ալ թերեւս դատապարտուած է։

— Դիւրին չէ զանոնք ազատել, խնդց Էսթէվան։

— Կառավարիչը կը յուսամ որ կազատեմ, բայց Տոլորէզը։

— Եւ ի՞նչ միջոցով կը յուսաս, հարցուց ծերունին, հաւատաքննութեան անդղին ձեռքէն կորզել իր որսը։

— Օ՛, ըսաւ վստահութեամբ երիտասարդ աստիճանը, Սպանիոյ մէջ հաւատաքննութենէն մեծ իշխանութիւն մը կայ։

— Ո՞ւր պիտի գտնես այն իշխանութիւնը։

— Արքունի դահուն վրայ, եւ թագաւորը . . .

— Թագաւորը հաւատաքննութեան առաջին օրացոյցն է, պատասխանեց ծեր մատեանը, հաւատա ինձ, եւ նեցուկդ ուրիշ տեղ մի նայիր։

— Սակայն, ըսաւ Ջօն Քսիմինէս, ինձ կը թուի թէ թագաւորին իշխանութիւնը կը-րծնաւորի ժ'իշխանութենէն վեր է, եւ վեր-ջապէս . . .

— Դիտէք, տեսարք, յարեց Էմիէլեան մեսեան լուսքն ընդմիջելով, ես այսօր հաւատ եմ հոս Մատրիտէն, եւ կարծես հինգերորդ կայարն ինձ նամակ մը տուած է Սէվիլի հաւա-տաքննչին տալու համար։

— Եւ ձեր մեկնելէն առքն ալ, ըսաւ Ջօա-րիկէզ արհամարհանօք, կարծես հինգերորդ մեծ կայարն անչուշտ սուրհանդակ մը պրկած կըլայ երկրորդ նամակաւ մը՝ որ ձերինէն առաջ կը հասնի հաւատաքննչին ձեռքը։

— Ո՛հ, դաւաճանութիւն է այդ, գոչե-ցին միանդամայն երկու ասպետները . . . ։

— Այդ կարելի բան է, հարցուց գոռոզ եւ անկեղծն Էմիէլեան. պիտեմ որ թագաւորը փառասէր եւ ագահ է, բայց այդ աստիճան նենգաւոր ըլալուն չեմ կրնար հաւատալ։

— Ինչքե՞ն դիտէք այնպէս ընելը, Տէն Ռոտ-
ըիկէզ, հարցուց Արակոնացին։

— Ինչքե՞ն. իմ սիրտակ մազերս ձեր գե-
ղեցիկ սեւ մազերէն աւելի բան տեսած են,
Տեարք։ Հաւատացէք ինձ, պաշտպանութեան
մասին՝ ինքզինքնուդ միայն հաւատացէք, կամ
ինքզինքնուդ պէս ձեզի մտերիմ բարեկամի
մը, եթէ երկինք այն հաղուադիւտ պարգեւն
ըրած են ձեզ, բայց մանաւանդ մի վստահիք
կրօնաւորի մը բարեկամութեան եւ թաղաւորի
մը պաշտպանութեան. թեթեւ առածա՛կ
այն՝ որ անձնական շահու հոգին կը դառնայ
միշտ. անոր վստահացողը շատ անգամ ժայռի
վրայ կը խրի։

— Փորձը դառն բան մ՛է, ըսաւ Էմիէլիան
ախորժութեամբ։

— Այդ պատճառաւ է որ ծերութիւնն ալ
ախտ է, պատասխանեց Ռոտրիկէզ։ Սակայն
փորձառութիւնն ամէն ծերերն ինքնաէր, խըս-
տասիրտ եւ այլոց վիշտերուն անկարեկիր չը-
ներ. երբեմն զանոնք աւելի խոհական կամ
աւելի քաջասիրտ կընէ. վասն զի ճշմարիտ
քաջասրտութիւնն ալ խոհականութեան ար-
դիւնքն է։»

Սրնք աղնուականներն այս կերպ խօսակ-
ցութեան զբաղած ըլլալով, չէին տեսներ որա-

ան կրօնաւորը մը՝ որ պէտք է խոհարանին դուռը կերթար։ Այս կրօնաւորը ցաւէ էր որ ախոռին դանձն մտեր էր, եւ տեսնելով այս երեք պարոններուն չկրմռթեամբ վիճաբանելը՝ անշուշտ մտիկ ըրեր էր, վասն զի էմիէվանի կամ Տոլմէզի վերաբերեալ ամեն բանէ տեղեկանալու փոյթ ունէր։

Տան Ռոմիկէզի խօսքերն իրեն համարնշանակութիւն մ՚ունէին, որ էմիէվանէ մըաքէն չէին անցներ։ Ցաւէ այն նրբամիտ ուշմտութիւնն ունէր, որ մէկ խօսքէ մը ընդարձակ հետեւութիւններ կը հանէ եւ անոնց մինչեւ վերջին սահմանը կը հասնի։

Ուսաի Քօքօին քով երթալով, որ խոհարանին մէկ խորշը նստեր էր, ըսաւ.

«Քօքօ՛, կը տեսնես այս երկու պարոնները որ Տան էմիէվան վարկաբեկի հետ կը խօսակցին։

— Այ՛, վերապատուելի հայր...

— Ուշադրութեամբ դիտէ, որպէս զի ուրիշ անգամ ճանչնաս զիրենք։

— Կը ճանչնամ զիրենք, պատասխանեց Սկոտապիլը։

— Պիտի դիտես զիրենք, եւ ամեն րոպէն մեզի լուր կտաս ինձ։

— Պէտք է մեծ հետաքննչին ալ իմացընել։

— Ոչ, ինձի միայն, պատասխանեց Յովաէ խստութեամբ։

— Շատ աղէկ, հայր սուրբ, ձեզմի միայն կխոստանամ. հասկըցայ ձեր միտքը, պատասխանեց Քօքօ, որ խանդավառին սիրով գրեթէ կը պաչէր գՅովաէ. վասն զի այն բիրտ ու արդէօ մարդը ընտրութեամբ մը կը հասկնար. բաւակ կրօնասէրին հոգւոյն գերազանցութիւնը, եւ անոր բարեպաշտութենէն ալ գրեթէ թովեր էր։

Երեք պարոններն իրենց խօսակցութիւնը կը չարունակէին։

« Ուրեմն մեծ արդիւնք կը յուսաք կայաւոր այդ նամակէն, հարցուց Տոն Քախմենէս։

— Եթէ Տոն Ռոտրիկէզի նայիմ, բան մը ապատելու չէ ասկէց. բայց հոգ չէ, կը փորձեմ, եւ եթէ այս չյաջողի . . . »

Այս միջոցին խումբ մը գինչուներ ապանդոկէն ներս մանելով էմիէվանայ խօսքն ընդմիջեցին։

Երիտասարդ կոմսը չէր ուզեր այսպիսի ընկերութեան մը մէջ գտնուիլ, թէ եւ այն ժամանակները թէ Սպանիոյ եւ թէ Գաղղիոյ մէջ ազնուականները կամովին կը յաճախէին պանդոկները. ուստի Ռոտրիկէզն ու բարեկամը փողոցը հանելով.

« Մնաք բարով, ըսաւ, ձեղմէ բաժնուելու հարկադրեալ եմ։

— Նորէն ուր գլխով տեսանենք իրար, հարցուց Ռոտրիկէզ։

— Ո՞նց գիտնամ, ըսաւ Էսթէվան։

— Մոխիկ ըրէ, ըսաւ Ռոտրիկէզ լրջութեամբ. ես տարակոյս ունիմ կայսեր այդ նամակին արդիւնք մ'ունենալուն վրայ։ Եթէ չի յաջողի, գիս դեռեղրին ճեմելիքը կրնաք գըտնել։ Ամեն իրիկուն ընթրիքէս առաջ հոն կը ճեմեմ։ Թերեւս հնարք մը կը գտնենք Սէվիլի կառավարիչն ու աղջիկը ազատելու։ »

Էսթէվան տխրութեամբ եւ երկիւղիւ մեկնեցաւ։

Ցոն Ռոտրիկէզ եւ Քամմենէս ալ նորէն պանդոկը մտան։

Մանաւանդ զուարճութիւն մ'էր Ցոն Ռոտրիկէզի համար իր հնդնաւեր դիտողութեամբը դնել պանդոկին յաճախորդներուն զանազան դէմքերը, կրօնաւորներուն եւ ժողովրդոց, որոց իրարու ազգած այլ եւ այլ զգացումները դէմքերնուն վրայ կը վայլէր։ Կրօնաւորաց ինքնասիրութիւնն ու ագահութիւնը, մարդկային ազգին վրայ ունեցած խորին արհամարհանքը ժողովրդեան դժգոյն եւ վշտահար դէմքին վրայ գծագրեալ կը տեսնուէր. մինչդեռ

կրօնաւորաց առոյգ եւ զուարթ դէմքին վրայ եւ մարմնոյն դիրութեանը մէջ կը կարդացուէր խաթուած ժողովրդեան մը խորին եւ կայք ակնածութիւնը, որ առաքինական գործ մը կը համարէր այն բարեպաշտ անգործները պատրաստելու համար ինքզինք մերկացընել եւ անանց տալը։

«Նահինք, ըսաւ Ռոտրիկէզ իր երիտասարդ բարեկամին. ևս իմ արհամարհանաց եւ քաջութեան հունձքս հոս կուգամ քաղելու»

Երթար նահանջու վրայ էին, մօտակայ ևկեղեցւոյ մը զանգակը հնչեց պիչերային աղօթքը կատարելու համար։

Պանդոկին մէջ ընթրող կրօնաւորները լրջաբար ոտքի ելան, եւ պիչերային աղօթքը կարդալ սկսան խռովտա եւ ունգային ձայնով եւ կեղծաւոր աչօք՝ որք վար կը նայէին, բայց ծայրովն ալ գինւոհինեցուն մերկ սրունքներն եւ ուսերը կը դիտէին։

Նոյն միջոցին Յուլէ Ռոտրիկէզի եւ Քամենէսի նստած սեղանին մօտեցեր էր։

Ժողովուրդը միաձայն ՝ի կըսէր կրօնաւորաց աղօթքներուն։

Միայն Ռոտրիկէզ բերանը դոց կնցած էր։

Հազիւ վերջին ՝ին ըսուեր էր, Ռոտրիկէզի մօտը դանուող կեղծաւոր աւազակ մը

բարկութեամբ կչտամբեց զինքը։

« Հիւանդին ես որ մեղի հետ աղօթք չես ըներ , ըսաւ ։

— Ինձ կը վայլէ հրապարակաւ աղօթել , ըսաւ Տոն Ռոտրիկէզ ծանրութեամբ . այնչափ անօրէնութիւններ ունիս քաւելիք , որ քոյոր կեանքդ ծունկի վրայ պէտք է անցունես ապաշխարելով Աստուծոյ որ ողորմի քեզ ։

— Ո՞ն չ կըսէ այդ մուրացկանը , հարցուց կրօնաւոր մը Տոն Ռոտրիկէզի անխնամ հագուստը վերէն ի վար արհամարհանօք մը չափելով։

— Կըսեմ թէ , պատասխանեց Ռոտրիկէզ , հաւատացեալ ոսկիով առաւել հողի արուեստներ գիտցիք՝ քան թէ դերիներ ։ »

Վարձկանը ոտք ելաւ , եւ բարկացեալ աչօք եւ սպառնալից շարժմամբ Ռոտրիկէզի վրայ քալեց ։

Գնչուներն եւ ժողովուրդը դոհութեամբ առջեւնին կը նայէին , այս վէճէն զգացածներքին բերկրութիւնին ծածկելու համար ։

Յուսէ ալ Ռոտրիկէզը կը դիտէր իր խորհրդընին աչօքը ։

Ռոտրիկէզ անյողդողդ իր տեղը կեցաւ , եւ հանդարտ ու պաղ դէմքով մը վարձկանին երեսը նայեցաւ , որ բարկութենէն կրակի պէս կարմրեր էր ։

« Ի՞նչ կուզէք ինձմէ, հարցուց անոր։

— Ձեզի տալիցընել կուզեմ թէ Աստուծոյ պաշտօննեայներն ինչպէս պէտք է յարգել, պատասխանեց կրօնաւորը խնդրուած ձայնով։

— Աստուծոյ ճշմարիտ պաշտօնեաներն իրենց տիրոջը պէս քաղցր կըլլան, ըսաւ Ռոտրիկէզ առանց վարանելու։ Անոնք բարի եւ դիւթասիրտ կըլլան ուրիշներուն վրայ, եւ կը ծառայեն անոնց՝ փոխանակ կեղեքելու։

— Խիստ լաւ պատասխանեց, ըսաւ մեղմակուսաւոր մը՝ որ Ռուէրքօ ան Հիէրօն էր։

Վարձկանը զայրագին ձեռքը վեր վերցուց ծերունի ոգնուականին վրայ՝ իբրեւ թէ զարնելու համար։

Յովսէ առջեւը վազեց եւ բռնաւ հանդարտեցնեամբ։

— Թողուցէք այս մարդը, վերապատուելի հայր։ կը տեսնէք ահա որ խելագար է։

— Էհ, այո, Ռոտրիկէզն է, ըսաւ անդիէն երիտասարդ կարմրելեան մը։ չէք ճանչեր զինքը, հայր իմ։

— Խելագար կամ ոչ, պէտք է որ ծնրադրէ եւ ազօթէ ամենուն հետ, պատասխանեց վարձկանը կոչտութեամբ։

— Անշուշտ, ըսաւ Ռոտրիկէզ, ձեզի պէս բնդնալ ազօթել եւ դարձալ նախատել երկնա-

ըսի Աստուածը ։

— Հիւանդ է , դոչնց վարձկանը , կը-
թնաւորը պրպռել ուզելով ։

— Խելագար է , կըսեմ ձեզ , կրկնեց Ցով-
ան պաղատելով ։

Խնդիրը երթամ խելագի խօսքեր կը-
նան , պատասխանեց Տան Ռոպրիկէզ Ցուանէի
երեսը նայելով ։

Ցուանէ ինձի մը ուսերը թօթվեց , եւ
Ռոպրիկէզի երեսը նայելուամբ այն կերպով մը որ
ըսել կուզէր ։

« Աւելի լաւ է խենդի տուղ պրուիլ , քան-
թէ ողջ ողջ ափրիլ ։ »

Ժողովրդեան մէջ զգալի քրթմնջիւն մը
պատճառ սկսաւ՝ աւազին վրայ ծաւալող կո-
հակներու ձայնին նման ։

Խնդրին խօսքերը՝ որ ճշմարտութեան
լեցին , անհուն արձագանգ մը գտեր էին այն
հարուստ հողերուն մէջ եւ մոլեռանդութեան ա-
քաւութեան նուաստացնալ ժողովրդեան
հոգւոյն մէջ ։

Եթէ Տոն Ռոպրիկէզի եւ կրօնաւորաց մէջ
ծագած վէճն աւելի մնծնար , շատ հաւանա-
կան էր որ կրօնաւորները պաշտպանութիւն
չգտնէին ժողովրդէն ։ Սպանիոյ ժողովուր-
դը թէ եւ կռկռաձէր անոնցմէ , բայց գանդա-

ուր պատճառներ ալ չուտ ունենալով, առիթ դառած ժամանակ վրէժը կը լուծէր։ Բայց բան մը չկար. հրօտաւորները խոհեմութեամբ յաջողցան վերջապէս վարչութիւնը լռեցնելու։ Բայց ժողովուրդը Ռոպիկէզի խնդիր ըլլալուն չհամոզուեցաւ։ Ժողովուրդը քնապղտամ՝ ուշ նի որ խնամ քիչ անգամ պիտի կը խաբէ. իր դատողութիւնը երբեմն դիտութեան դատողութենէն ճիշդ է. մանաւանդ վիրաւորուած խնդամ՝ ուրուն լաւ կըլլայ երբեմն ուշ գնել։

Այս անգլին վրայ Ռոպիկէզ մեծ յարգ ատացաւ պանդոկին յաճախորդներուն առջեւ։

Երբոր Ռոպիկէզ իր ընկերին հետ դուրս եկաւ.

« Այս իրիկուան դիպուածը կրնայ մեզ օգտակար ըլլալ, ըսաւ. այս մարդիկը հիմա ինչ որ ուզեմ՝ կընան։ »

ԳԼՈՒԽ ԼԵ.

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Հաւատաքննութեան առաջին նիստերը պրպտութենական եղեր էին. վանդ որ խարուսփանդիչին ժամանակը կը մօտենար, Ամեն օր

նոր դատապարտութիւններ կրլլային եւ զոհերուն թիւը կաճէտար։ Անտարակոյս հրէշը չէր յոգներ գարնել. յանցաւոր կամ անմեղ, իրեն զոհ պէտք էր։

Ամեն առաւօտ, Էմիլեան եւ Յոհաննէս ա'Ալիա, առանց կնիքմայրին Ակիլինահատորդ կառավարիչը անանկու յուսամ, բայց հաւատարիմներ չատ գործ ունէր, եւ հարկ էր որ ամեն մէկուն կարգը գար։

Վերջապէս երրորդ օրը Մանուէլ Արիօզ յառնան եկաւ։

Ներսը բազմամարդ եւ հանդիսաւոր էր. վան ալ բարձրաստիճան ամբաստանեալներ պիտի դատուէին։

Էմիլեան եւ Յոհաննէս ա'Ալիա կանուխ առանց գացեր էին։ Յոհաննէս ա'Ալիա՝ կրօնական կերպարանքին չնորհիւ՝ առանց դժուարութեան ներս կը մանէր։

Նախընթաց օրը քաղաքին մէջ տարտամ ըրայ մ'ելեր էր թէ Ակիլին կառավարիչը պիտի դատուէր հետեւեալ օրը. ասկէ զատ քօքօ ալ՝ Յուխէի հրամանատարը գացեր Յոհաննէս ա'Ալիայի լսելիքներ էր։ Ուստի Էմիլեան եւ կրօնաւորը գացին վկայից յատկանշեալ նըստարանին վրայ նստան եւ սպասեցին*։

* Թէ եւ դատաստանական առանձնութիւն

Քիչ քիչ սրահը մարդով լցուելու։ Հաւատացեալներուն լրտեսները եւ ընտանիները կերթային կու գային այլ եւ այլ պաշտօններով։ Դահլիճներն ալ խօլականներու պէս առանձին ձախ կողմը կը կենային։

Վերջապէս ժամը հնչեց. հաւատացեալները առանձին նայելու դռնէն ներս մտան եւ գային իրենց տեղերը նստան։

Քարտուղարները արդէն իրենց տունէն էին։

Շատ չանցաւ՝ նախագահին ձախ կողմի

աւելնէն անօրէնները հաւատացեալները եւ իր հաճոյից հաստիատ կը գտնէր, այսու ամենայնիւ ինքզինք պիտոյ եւ անկողմնակալ ընծայելու կուգէր։ Պիտոյութիւնը վրայ հասել աւէլորդ է. իսկ անկողմնակալութիւնը մինչեւ այսօր առակ եղած է Սպանիոյ մէջ, ուր անիրաւ կամ ջոչ քաղաքական մը համար խօսք եղած առնեն, « Հաւատացեալ մը պէտ արդար եւ անկողմնակալ է » կրսեն։ Սակայն ամեն հաւատացեալական առնանութեան մէջ յատուկ նահապետ մը կար վկայից համար։ Միայն թէ, երբոր չատապոլիչ վկայ մը հանդիպելու հարմարձակէր, հաւատացեալութիւնը հնարք մը կը գտնէր զայն ալ յանցաւոր հանելու եւ ամբաստանելոյն հետ պատժելու. . . Իսկ ամբաստանող վկայները երբէք երեւան չէին հանուեր. հաւատացեալութիւնը գանոնք ծածուկ կը պահէր միշտ։

գանակը բոլոր ուժովը եւ ամբաստանեալները գահընկեցութեան ուղղ՝ կրնային նեղել մեզ։

Ընտանիքին գաւազանին վրայ նստելու եկող առաջին ամբաստանութիւնը կին մ՚էր, որ կոչուած էր վերադարձնել գերդաստանը։

Երկրորդը դժնդակութեան քահանայ մ՚էր։ Ժողովը վար բերմամբ անոր զոհ ամբաստանելոց գասակն էջ։

Ուրիշ երկու գոհեր ալ կային, երկուքն ալ ծագկահասակ աղիներ։ Մէկը խորհրդարձ դէմքին վրայ մտածութիւն եւ խորհուրդ ուսմանց տպաւորութիւն մ՚ունէր, միւսն ալ անկեղծ եւ բաց դէմք մը՝ որուն վրայ վշտագին բեկումը կը տեսնուէր։

Այս երկու ամբաստանեալներն ալ գացին եռանկիւնի գաւազանին վրայ նստելու։

Հինգերորդն էր Մանուէլ Արիօզօ։

Ինչպէս որ Ցոլաէ Տուրէիի խնամուցեր էր, կառավարիչը իւր վերքերն թշկուած՝ գըրեթէ առանց դժուարութեան կը քալէր։ բայց կրած չարչարանքն այնպէս խոր տպաւորուած էր դէմքին վրայ, որ Էսթէվան չկրցաւ ճանչնալ զայն։

« Ահա Սէվիլի կառավարիչը, ըսաւ անոր Ցոնաննէս ա՚Ալվա կամացուկ մը։

— Ասուած իմ, հնարաւոր է այդ, ըսաւ

Էմիէլեան, եւ սիրտս անոր նիհար եւ դժգոյն դէմքին եւ մարած աչքերուն մէջ փնտռել Սեվալոսի կռնակն գտաբիլ, տոյժ եւ տագնապալից խղճմտանք դէմքը, որ այն ժամանակը աշխատակիցս մէջ նշանաւոր էր։

Չխնայեցինք ոչ դահլճանին այլ իրենց առաջնորդ ունեցող կանոնիկոսին։

Այն ժամանակ ես հարցուցի Արտուէդ՝ ամբաստանեալները նոյնպէս։

«Ոչ, կանգնէ» ըսաւ իրմէ առաջ դահլճին։

Կարմելիտեան հնազանդեցաւ, եւ հաւատացնելու հրամանատարութեան քաղաքին վեր առաւ։

Յովհաննէս ու Ալիքս վեր ցատկեց երբոր տեսաւ Ֆրանչեսքա ան Ռիմի, Կարմելիտեանց աբբայուհին։

Բանտին չարչարանացն հակառակ, աբբայուհւոյն դէմքին անհամեմատ գեղեցկութիւնը չէր ապրուած. իր գօրաւոր եւ վառվռուն մարմնավորութիւնը կրցեր էր բանտին ապականութիւնը օրին եւ գաղիր ուտելիքին դիմանալ։ Իր ահռելի աչքը հաւատացնելու երեսին ցաւոց խղճմտանքը չվհատելու համար. բայց դերասանը պատրաստ էր իր դերին, Պետրոս Արտուէդ անպատրաստ կեցաւ։ Այն ատեն, Աբբայուհին, առանց սովորական հարցաքննութեան ապասելու, խրոխտաբար ձայնը բարձրացուց

եւ ըսաւ ։

« Ինչ յանցանաց համար ամբաստանեալ եմ ես ։

— Լուսնկայանութեան, պատասխանեց հաւատարմութիւնը պարզելու մէջ, Վէտք էր, քոյր իմ, որ իմ հարցմանցս ոգուտ իմ » աւելցուց կնոջ քաղցրութեամբ ։

Ֆրանչէսքա արհամարհանօք ժպտեցաւ ։

« Լուսնկայանութեան համար, ըսաւ, եւ ինչպէս պիտի ապացուցանէք ։

— Քոյր իմ, Աստուած հոգ կը տանի միշտ ծածուկ մեղքերն յայտնելու, որպէս զի ճանչցուին եւ իր արդարութեանը համեմատ պատժուին ։

— Աստուած չկրնար յայտնել այնպիսի յանցանք մը զոր չեմ գործած, պատասխանեց արքատեսին խրոխտութեամբ ։

— Քոյր իմ, չարտօնակից Վեստրա Արպուէզ, ձեր ոճիրը խոստովանիլ եւ զղջալն աւելի համաձայն է մեր տուրբ կրօնին հոգւոյն ։

— Այդ ամբաստանութիւնն անտեղի է, պատասխանեց Ֆրանչէսքա՝ ուսերը թեթեւ մը թոթուելով ։ Չխօսեցիմք ընդհատ խոհուրդն ալ կրնայ յայտնած լլլալ · վերջապէս ձեզ է պիտ ամբաստանողը, Մօնսինիօր ։

— Այո պիրքը որ ձեր քով գտանեցաւ,

պատահանեց Պետրոս Արտեզ, լուսերա-
կան տոմսածաչունչը ցուցընելով որ իր
վերջին անսահմանութեան ժամանակ Ֆրանչես-
քայի անհատին փրկութիւնը էր։

Ֆրանչեսքա ճանչնայ զայն, եւ խոհեմ զու-
չակով մէ ինչ վատ դաւաճանութեան Պետ-
րոս Արտեզ զոհը էր զայն։ Առանց չուա-
բելով վարկեան մը լուռ կեցաւ եւ չկրցաւ պա-
տասխանել այնպէս տանջիչ ապտակի մը որ
ամեն վկայութիւններէ զօրաւոր էր։

Ան վարկեանին Ֆրանչեսքա յոյսը կըտ-
րեց իր ազատութենէն։ Լուռ հառիչքով որ
թէ Պետրոս Արտեզ պինդը մեղքնելու դի-
տաւորութիւն չունենար, այնպիսի անհրքե-
ւի ապացոյց մը չէր գտած եր։ Իր կրօնական
ըղալը անունով մեծ արիութիւն ընդունող
այս ասպետապետին վիճակը։ Ան գիտցաւ ինչ
որ այնչափ կեանքը սիրեր եւ յաւերժական-
նալ կրնար քիչ խորհեր էր, յանկարծ ինքզինք
գտաւ աշխարհէս, եւ իր մոլեռանդ ու աե-
ղոտապաշտ կրօնասիրութիւնը լուսաւորեցաւ
գերեզմանին եղերքը։ Վերջին ճառագայթ մը
էջաւ վրան, եւ իր կեանքը հաշիւերտարու-
թիւնով ու արիութիւնով կնքել ուզեց։

Աչքերը վեր վերցուց եւ խրոխտ ու ներ-
չընչուած դէմքով մը հառաւաւ քննչնայելով։

« Մօնսինեօր , ըսաւ ամէն մէկ բառերը չեչաելով , ես մեծ մեղաւորուհի մ'եմ , եւ այն ամէն չարչարանքները՝ որով հաւատաքննութիւնը կը պատժէ ուրացողները անհաւատանեըն ու հերետիկոսները , չեն կրնար բաւել իմ ամէն մեղքերս քաւելու . . . Այնպէս չէ , Մօնսինեօր , աւելցուց սուր նայուածքով մը , որ անչափելի դեղնութեամբ մը ծածկեց Գետրոս Արպուէզի դէմքը : Պատժեցէք զիս ուրիմքն , պատժեցէք զիս ամէնէն սարսափելի տանջանքներով , բայց արդարութեան այս մեծ գործին մէջ մի մոռնաք ամենէն յանցաւորներն ալ պատժելու : Յիշեցէք որ յանցանքը թեպետ ծածկուէն աւելի մեղապարտ է : Ես միայնակ չմեղանչեցի , Մօնսինեօր , ուստի մեղսակիցս ալ՝ ի միասին պատժեցէք , եւ յաւիտենական արդարութիւնը գոհ ըլլայ :

— Դու միայն ամբաստանեալ ես , պատասխանեց դատաւորը՝ առանց ֆրանչէսքայի երեսը նայելու :

— Մօնսինեօր , գոչեց ամբաստանեալն հընչուն ձայնով մը , պիտեմ որ ես միայն պիտի կրեմ յանցանացս պատիժը . վասն զի ոչ կը համարձակի ամբաստանել այն անձինքը՝ որք ուրիշները դատելու պաշտօն ունին : Ուստի ես այս աշխարհիս մէջ քաւչական զոհ մը պիտի

ըլլամ, բայց վերը . . .

— Վերցուցէք այս կինն իր բանտը տարէք բաւ հաւատաքննիչը պաղտնի ամբ Ֆրանչէսքայի խօսքը կտրելով. խնդիրը վրան չէ. ուրիշ անգամ մոխիկ կընանք :

— Մօնսինեօր, դուշեց Ֆրանչէսքա ազդու չարժմամբ մը երկինքը ցուցընելով, հոն պերազոյն առեան մը կայ որ անխրատ գաոտաւորները պիտի գատապարտէ : Պետրոս Արպուէզ, դու վատ քահանայ մ'ես, եւ Աստուծոյ երեսը երբէք չպիտի տեսնես : Մեղցու վիս հիմա, եւ երկնային արդարութիւնը կարող է պատժելու անամօթ կրօնաւորն եւ հաւատախոյզ դահիճը . . .

Ֆրանչէսքա չկրցաւ չարունակել : Պետրոս Արպուէզի մէկ ակնարկովը դահիճներն առնոր բերանը գելոց գրին, ձեռքերը կապեցին եւ բռնեցին բանտ տարին :

Այս անգ.քը խոր սրտայուզութիւն պատճառեց հոն նստող այն անձանց՝ որք հաւատաքննութեան ծախուած չէին : Հաւատաքննչին արդէն ատելի էր, եւ այսպիսի տեսարան մ'ալ անոր վարկուժը չէր կրնար աւելցընել Սեվիլի բնակչաց առջեւ :

« Լաւ չըրի այս կինը ատեան հանելով, մտածեց ինքնիրեն հաւատաքննիչը . այս բա-

նը ցոյսէ թեւատրեց ինձ . ուրիշ անգամ ես ինձմէ գատ ուրիշէ խրատ չպիտի առնում :

Այն ժամանակ Պետրոս Արպուէղ երկու երիտասարդ ամբաստանեալներուն առաջինը դատել սկսաւ :

« Ի՞նչ է ձեր անունը :

— Անթօան Հէրէզուէլօ :

— Արհեստնի՞դ :

— Փաստաբան :

— Անթօան Հէրէզուէլօ , ձեզ կամբաստանեն թէ քաղաքականութիւն կը դաւանիք :

Անթօան պատասխան չտուաւ ,

« Ի՞նչ պիտի ըսէք դուք ձեզ պաշտպաննելու համար , հարցուց հաւատաքննիչը :

— Ես Քրիստոսի ճշմարիտ կրօնքը կը դաւանիմ , պատասխանեց ամբաստանեալը :

Ձեր Քրիստոսի կրօնք կոչածը՝ ուրացնալներու կրօնք է եւ ոչ եկեղեցւոյ ուսուցածը :

— Երբոր եկեղեցւոյ պաշտօնեայները կայլայլեն ու կը խանգարեն աւետարանական աւանդութիւնները , պէտք է որ դիտուն եւ բարեպաշտ անձինք ինքնին օրինաց աւանդապահութիւն ընեն , եւ Ս . Աւետարանը ձեռքընին առած դատապարտեն այնպիսի կրօնաւորները՝ որ պայն անառակութեան եւ աւազակութեան օրինագիրք ընելու յանդգնած են :

Այսչափ համարձակ խօսք մը թերեւս երբէք ըսուած չէր հաւատաքննութեան երեսին։

Հաւատաքննիչը չուզեց աւելի մոխիկ ընել զայն. եւ վախնալով որ այս խօսքերը եւս աբրական կայծի պէս կրնան դիւրաւ հաղորդուիլ եւ մեծ հրդեհ յարուցանել,

« Բաւական է, այս անձը կը խոստովանի իր յանցանքը եւ կը յամառի անոր վրայ, նորէն բանտը տարուի, ըսաւ։

Խակոյն դահիճ մը գնաց բերնին գելոց դընելու համար։ Ամբաստանեալը զայն եւս հրեց ծանրութեամբ։

« Աւելորդ է, ըսաւ. ես ուրիշ խօսք չունիմ ըսելիք։ »

Այն տարուելէն առեւ, միւս երիտասարդը ոտքի ելաւ։

« Անուննիդ ի՞նչ է, հարցուց հաւատաքննիչը։

— Կիլեօմ Ֆրանքօ։

— Կիլեօմ Ֆրանքօ՛, ձեզ կամբաստանեն թէ սրբապղծութիւն ըրեր էք քահանայի մը գարնելով։

— Ես վատ մարդ մը ձեծած եմ որ ինձի՛ անպատուութիւն ըրած է, պատասխանեց Ֆրանքօ տխուր եւ զայրագին ձայնով. անարժան կրօնաւոր մը, որ աւօթի եւ յուսահատու-

թիւն բերաւ տանս մէջ. հրէշ մը որ իմ ամուսնութիւնս նախ օրհներ, եւ յետոյ անոր կապերը խզեր էր: Սպաննել ուզեցի զինքը եւ առնէս վճռեցի: Բայց իրաւունք ունէի, վասն զի արբասիղն այն էր, ես վրէժխնդիր մ'էի:»

Հաւատաքննիչն իր չրթունքը խածաւ: Կը թուէր թէ այն օրը դատուած ամբաստանեալ ամենն ալ միաբանած էին հաւատաքննութեան դէմ: Ոսոխ ճարպիկութեամբ ամբաստանելոյն խօսքերուն աղդուութիւնը ոչընչացրնել ուզեց:

«Կիսեօմ Ֆրանքօ, ըսաւ քաղցրութեամբ, խիստ ցաւալի է մեզ ձեր բերնէն այդպիսի հայհոյանք մը լսել. խաւարի ոգին ձեզ կը կուրացրնէ, որդեակ, եւ այդ պիղծ զգացումները կը նեղչնչէ ձեզ: Ձեր ամուսինն առաքինի եւ բարեպաշտ կին մ'է, որ յաճախ Ս. խորհրդոց կը մերձենայ. ուստի իր սուրբ առաջնորդին հետ յաճախ տեսակցելուն մէջ ի՞նչ տարօրինակ բան կրնայ ըլլալ. ընդհակառակն դուք անտարբեր եւ պաղ էք կրօնական պաշտամանց մասին. սատանան տեսնելով ձեր այդ թոյլ եւ անհոգ ընթացքը, դիւրութիւն գտաւ ձեր սիրտը դրաւելու, կոյր նախանձ մ'ազդեց ձեզ, որ փոխանակ ձեր սիրելի ամուսնոյն վը-

բայ դմայելու որ ամրաքայլ երկնից ճանապարհ մէջ կընթանար , մեղապարտ յիմարութեամբ մը բռնուած՝ Տիրոջը օծնալը զարկիք , եւ ասով մարգարէին եւ միանդամայն արքայիդ եղաք : Զղջայէք , որպեսզի , հաւատայէք ինձ , ձեզ հիմանորէն բանտը պիտի դարձուցնեն , եւ մեր սիրելի եղբայր եւ ողորմաբաչխ հայր Յովհէն պիտի գայ ձեզ խոստովանցընէ , եւ ձեր հոգին սատանային ձեռքէն կորզելու ջանայ :

— Ա՛հ , Աստուած իմ , դուն ինծ Ֆրանքօ , եւ միւս այնպարհի դժոխքէն չեմ վախնար . հոս բաւական դժոխք ունեցած եմ . . . »

Հաւատաքննիչը երեսը խաչակնքեց երբոր դահիճներն ամրաստանելը կը տանէին :

Ձեռայ ժողովին դառնալով .

« Եղբայրք իմ , ըսաւ , աղօթեցէք այս խեղճ անմիտին վրայ , որ չար հոգիէն բռնուած է : »

Եւ ծունկի վրայ դալով յաւիտենից աղօթք մը մրմռաց : Ետքը երես նայաւ , եւ չորրորդ ամրաստանելն յաւետեան կոչնց , որ ծերունի Գումինիկեան քահանայ մ'էր :

« Եղբայր իմ , ըսաւ Պետրոս Արպուէզ , սաստիկ ցաւ է մեղայս սուրբ վերարկուն կրող անձ մը տեսնել ամրաստանելոց նստարանին վրայ : Այսպիսի ժամանակ մը , ուր դժոխքն

հերետիկոսութիւնը պոռնկի մը պէս հռոմէական եկեղեցւոյ դուռը կ'ապաստէ, եւ մանող երիտասարդներն իրեն կը կանչէ պատրոգական կամ հրապուրիչ խօսքերով, որոցմէ տկարները կը խաբուին, մինչ, որ Հռոմայ աչալուրջ պահնորդներն են՝ մինչ որ Կաթոլիկ կրօնին յաւիտենական սիւներն են՝ պէտք որ միտքնակ մեր սպառնացեալ կրօնքը պահպանելու համար եռանդնիս ու միմիթարնիս կրկնապատկելու, մոլորութիւնէն հրապուրուինք եւ ուրիշներուն ալ քարոզենք զայն։

— Մօնսինեօր, պատասխանեց Դոմինիկոսը՝ որ այս տարօրինակ դատաստանութիւնն առերեւոյթ անտարբերութեամբ մը միայն ըրեր էր, խիստ լաւ կը հասկընամ թէ կրօնք մը հաստատուն պահելու համար՝ արչալի կարեւոր է որ անոր հետեւողները համարձակ քաջութեամբ դատանին զայն եւ մինչեւ ցմահ պաշտպանեն։ Ուստի կը խոստովանիմ հոս, Աստուծոյ առջեւ, որ ես առաջին անգամ այս առանձնին ներկայացած ժամանակս՝ վատ եւ անհաստատ էի՝ ընդունած վարդապետութիւնս ուրանալով. ես Լուտերական եմ հոգւով ու սրտով, եւ այս ուրացութեանս մէջ կամակից չունիմ։ Ահա խոստովանեցայ, ըսպանեցէք զիս, բայց մի տանջէք, վասն զի

տանջանքէն հազար անգամ աւելի կը վախնամ՝ քան թէ մեռնելէն ։

— Եղբայր իմ , պատասխանեց հաւատաքննիչը · ձեր խելքը չիոթած կերեւի այսօր · թերեւս ձեր յանձն առած ապաշխարութիւնները · · ·

— Իմ խելքս դլուխս է , ըսաւ Դոմինիկեանը հաւատաքննիչին խօսքն ընդմիջելով ։

— Բայց դուք ասկէ առաջ մեր առջեւ յայտարարութիւն ըրիք թէ սխալմամբ եւ առանց դիտաւորութեան քանի մը մեղքութիւններ մոռցեր էիք ձեր քարոզներուն մէջ · եւ որովհետեւ դուք միշտ ամուր յարեալ էիք կաթոլիկ եկեղեցւոյն վարդապետութեանցը , ուստի կուզենք հաւատալ որ սխալած էք , եղբայր · մէք անձամբ ձեր բանաը պիտի դանք այցելութեան , եւ թերեւս Աստուած մեր տկար աղօթքը լսելով իւր սուրբ հոգին ձեր վրայ կը ղրկէ ։ Գնացէք , եղբայր իմ, ինքզինքնիդ ամփոփեցէք , հակեցէք , աղօթեցէք · աղօթողը փորձութեան մէջ չի՛նար ։»

Դոմինիկեանն առանց պատասխանելու եւ լաւ կանգնելցաւ , կատարելապէս հասկընալով հաւատաքննիչին քաղցրիկ խօսքերուն նշանակութիւնը ։

« Ո՞ւր սուրբ մարդ է Մօնսինիօր Սրպո։

էր , կըսէին քանի մ'անձինք՝ որք առնանձին որահէն դուրս անցած անցքերուն ծանօթ չէին :

— Պետրոս Արտուէզ՝ թերեւս ի չնորհս հրօնաւորական զգեստին՝ ներողութեամբ կը վարուի առջի հետ , բաւ կամաց մը Էմիէլեան Առաքեալին ,

— Այս ալ միւսներն ալ պարզապէս պիտի այրին , բաւ ձօհաննէս ս'Ավիլա . հաւատաքննութիւնն ոչ քանչելի տաղանդ մ'ունի գինքը մահանելու ծառայող դատաստանները կարճ ընդունելու համար : »

Այս խօսքը թէ եւ դաժ ձայնով մը բաւեցաւ , բայց եւ այնպէս չկրցաւ պրծիլ ընտանիքի մը ականջէն՝ որ առնցմէ քանի մը քայլ անդին կանգնած էր :

Ընտանիները քաւթարինէի աչք ունէին եւ զարմանալի լսողութիւն .

Ավիլի նախորդ կառավարչէն զատ ուրիշ մարդ չէր մնացած դատուելիք :

Էմիէլեանայ սիրտն ուժգին կը բաբախէր , եւ ունկնդրած մէջ աւելի խոր լռութիւն մը տիրեց :

« Ել , կանգնէ , եղբայր իմ » բաւ հաւատաքննիչը կառավարչին :

Մանուէլ Ավիլօզ անհոգ դէմքով մ'ելաւ

կանգնեցաւ՝ ինչպէս մարդ մը՝ որ ամեն յոյսը կորուսած եւ պինդը աչխարհի հետ կապող քնաւ մէկ շանը չէր մնացած ։

«Որդեակ իմ , յարմց հաւատաքննիչը չեղ նայուածք մը ձգելով վկայից նատարանին վրայ , ուր Էմիէլեան եւ Ցօհաննէս տ'Ավիլա նստած էին . որդեակ , կը տեսնես ահա , որ կաթոլիկ կրօնքն ամեն տեղ ապառնալեայց ներքեւ ինկած է ։ Այսպիսի կրօնական հակաճառութեանց ժամանակ՝ ամենէն յանցաւորներն անոնք են՝ որ իրենց ձեռքն եղած իշխանութիւնը հերետիկոսութեան յառաջդիմութիւնը խափանելու չեն գործածեր ։ Ըսել չէ թէ եկեղեցին կրնայ կորնչիլ , անիկա յաւիտենական հիմանց վրայ հաստատեալ է , այլ ամբաւ չարեաց առաջքն առնելու եւ հազարաւոր հոգիներ կորուսանէ ազատելու համար , որք գժոխոց անդունդները կը գահավիժին ։

« Դու , որդեակ , որ քու բարձր դիրքովդ մեծ իշխանութիւն ունէիր Աւիլիի մէջ , ոչ միայն յանցաւոր ես՝ Լուտերի չարաթոյն վարդապետութիւններէն հաճոյք զգալով , այլ եւ մեղաւորաբար ներողամտութիւն մ'ունենալով եւ զանոնք գործադրող հերետիկոսաց վրայ , զորս հաւատաքննութեան մատնելու պարտաւոր էիր ։

— Արեւս էլ ես՝ թէ քաղաքին կառավարիչ, պատասխանեց Մանուէլ Արկօզօ՝ խրոխտաբար հաւատաքննչին երեսը նայելով։

— Միշտնոյն խստասրտութի՛ւնը, մրմնջաց Պետրոս Արպուէզ կեղծաւոր տխրութեամբ մը։

« Կը խոստովանիս ուրեմն, յարեց հաւատաքննիչը նենգաւոր ձայնով մը, թէ ոչ միայն յարաբերութիւն ունեցեր ես հերետիկոսաց հետ, այլեւ դու ինքդ ալ հերետիկոս ես։

— Ես այդպիսի խոստովանութիւնս մը չեմ ըրած, եւ այդ հարցումներուն արդէն պատասխանած եմ. դիս տանջեցիք, բայց այդպիսի խոստովանութիւն մը չըրի. վասն զի սուտ խօսած պիտի ըլլայի, եւ ես սուտ չեմ խօսիր՝ թէ եւ խարոյկէ ազատ մնալու համար։

— Այսու ամենայնիւ, որդեակ, քեզ ամբաստանող վկայներ կան, եւ մէկը քեզ պաշտպանութիւն չըներ. մէկը չդար ու բողոքեր առաջին վկայութեանդ դէմ։ Ցեանեանք, որդեակ, ո՛յք են քու վկայներդ։

— Անհաւասիկ » ըսաւ Ցօհաննէս տ'Ալվալա, եւ էսթէվանայ հետ ելան կանգնեցան։

Պետրոս Արպուէզ արհամարհոտ դիմու-

թեամբ մը Ֆրանչիսկեանին եւ երիտասարդ ասպետին նայեցաւ ։

« Մեք Տէն Մանուէլ Արկօզօի անմեղութեանը վկայելու եկած ենք , յարեց էմիէլեան անվհատութեամբ ։

— Ի՞նչ է անունդ , հարցուց հաւատաքննիչը ։

— էմիէլեան , կոմս վարկաւոր , պատասխանեց երիտասարդը խրոխտաբար ։

— Պարոն էմիէլեան , յարեց Պետրոս Արտուէզ , չենք կրնար ձեր վկայութիւնն ընդունիլ . ձեր մեծ հայրը վարկաւոր չէր կոչուեր , այլ վէրէյո . կաթոլիկ չէր , այլ Մահմետական էր . կրօնքը փոխելով անունն ալ փոխեց ։ Մեք չենք կրնար ջաւազով վկայ ընդունիլ , բայց միայն անարատ արիւնէ կաթոլիկ եւ բուն Սպանիոլ եղող մարդիկը ։

— Մօնսինիօր , պատասխանեց էմիէլեան պայրուցեն կրակ կտրած , Փիլիպպոս Ա . թագաւորը ձեր դերապաստուութենէն նուազ խիստ եղաւ . մտածեց որ կրնաստայի թագաւորներ տուող առնմի մը սերունդը , արի եւ հաւատարիմ առնմի մը չաւաւիղը՝ որ կամաւ անձնատուր եղեր էր Սպանիոյ թագաւորաց , վարձատրութեան մ'արժանի էր . ուստի հայրս Փասիլիոյ ժողովին անդամ ըրաւ ։ Արդ Քաս-

Քիլիոյ արքունեաց մէջ խորհրդականութիւն ընող անձի մը որդին իրաւունք չունի՞ հաւատաքննութեան առնելու վկայութիւն տալու :

— Այսպէս է մեր օրէնքը, որդեակ , եւ ես չեմ կրնար բնաւ զայն ապրել : Նամակդ ուրիշին եւ քովիրնիդ կեցող տուր կրօնաւորին հարցընելիք : »

Այս խօսակցութեան ժամանակ , Մանուէլ Արկօզօ՝ Էմիէվանայ անձնուիրութեանը վրայ զմայլմամբ եւ չնորհակալութեամբ լցուած , անդադար իր նայուածքը սրտին ցաւը կը յայտնէր որ իր պատճառաւ երիտասարդն ինքզինք վտանգի մէջ կը դնէր , եւ որպէս թէ ըսել կուզէր .

« Ինչ օգուտ , չարիք կրնաս զիս ազատել : »

Սակայն երբոր Յովաննէս ա'Ավիլա ոտք եկաւ հաւատաքննչին հարցմանը պատասխանելու , վազանցիկ յոյսով նշոյլ մը ծագեցաւ տարաբաղդ Մանուէլի աչաց մէջ :

« Անուննիդ , հայր իմ, ըսաւ Պետրոս Արպուէզ :

— Յովաննէս ա'Ավիլա , պատասխանեց կրօնաւորը : »

Այս անունը՝ որ բոլոր Անտալուզիոյ մէջ

պատկառելի էր , խոր ազդեցութիւն մ'ըրաւ ունկնդրաց վրայ :

« Ի՞նչ ունիք ըսելիք ամբաստանելոյն պաշտպանութեան համար :

— Կուզամ յայտնել ամենուն առջեւ թէ Մանուէլ Արկօզօ միշտ իրեւ ճշմարիտ քրիստոնեայ եւ անկեղծ ու արի տապետ վարուած է : Երբէք Հռոմայ անհաճոյ ըլլալիք բան մ'ըրած չէ : Ոեսոի վրան ձգուած ամբաստանութիւնները բոլորովին անհիմն են :

— Հայր իմ , պատասխանեց Պետրոս Արպուէզ խոնարհ դէմքով մը , ձեր վկայութիւնը մեծ կշիռ ունի , եւ ցաւ է ինձ ըսել ձեզ , որ թէ եւ ձեր անձին վրայ խորին յարգանք ունինք , բայց եւ այնպէս չենք կրնար միայն ձեր վկայութեամբը զոհ ըլլալ : Ամենաասուրբ հաւատաքննութեան օրէնքները տաճարիս անձանց վկայութիւնը կը պահանջեն ամբաստանեալ մ'անպարտ արձակելու համար : Ո՞ր են միւս վկաները , հայր իմ :

— Ես մինակ եմ , պատասխանեց Ցօհաննէս տ'Ալիլա . բայց որովհետեւ իմ վկայութիւնս չբաւեր , թերեւս ձեր գերապատուութիւնը չդժուարանայ հաւատալ այս վկայութեան : »

Այս ըսելով Ցօհաննէս տ'Ալիլա կարծես

հինգերորդ կայսեր նամակը ներկայացուց հաւատաքննչին :

Այս դէպքը կարդէ դուրս զարմանք պատճառելու ունկնդրաց :

Պետրոս Արպուէզ, առանց չխոթելու թադաւորականնամակը բացաւ, ծայրէ ծայր կարդաց՝ անոր ամեն մէկ խօսքը կշռելով, յետոյ դրասեղանին վրայ բաց դրուած երկրորդ նամակի մը վրայ ձգեց աչքը, որ նոյնպէս Կարոլոս հինգերորդի գրածն էր, եւ մէջն հետեւեալ խօսքերը կար :

« Տոն Մանուէլ Արկօզօ, կոմս Սէվալլոսի, որ այս միջոցիս հաւատաքննութեան բանտը կը գանուի, իր վրայ եղած ամբաստանութիւնները չէն անպարտ է կըսուի : Ցիշեալը միշտ հաւատարմութեամբ ծառայած է ինձ, եւ կը վախնամ որ ներողամտութեամբ դատուի այդ ամենասուրբ ատեանէն՝ որոյ գլուխ է Ձեր դերապատուութիւնը : Սակայն, որովհետեւ Աստուծոյ իրաւունքը լսելէս առաջ պէտք է անցնի միշտ, եւ քանի որում այդ սուրբ ատեանը միայն ձեռնհաս է այս փափուկ նիւթոց մէջ, կը վախնամ որ գործն այն կերպիւ կարգի դրուի որ մեր սուրբ կրօնքն եւ Աստուծոյ ամենամեծ փառքը չաղթող եղնեն :

« Այս նամակս միայն պէտք է վաւերաց-

կան համարուի տուբը առնելին եւ Ձեր գերապատուութեան առջեւ, որ Աստուած երկար տարիներ ողջ եւ յաջող պահէ։

Կարքունիս Մատրիտի
մայիս 1534

« Տոն Էմմէվան Վարկաս չդալէուն։ »

Հաւատաքննիչը երկու առորագրութիւնները բաղդատեց, երկուքն ալ բոլորովինը-ման էին, նամականերուն ձեւն ու մեծութիւնն ալ մի եւ նոյն էին։

Գերտրուտ Արպուէզ երկու նամակաները մէկ առղ ծալեց իր վերարկուին թեւին մէջ դրաւ եւ Յօհաննէս ա'Ավիլայի ու Էմմէվանայ նայելով.

— Գիտէ խորհինք ընելիքնուս վրայ, ըսաւ. ուստի Տոն Էմմէվան Վարկաս, եւ դուք, հայր իմ, կրնաք մեկնիլ։

— Աւետանը վերջացած է, ըսաւ հաւատաքննիչը ոտք ելնելով։ »

Այս վերջին խօսքին արդիւնքը կայծակի պէս արագ եղաւ. բոլոր ունկնդիրները ապշահիացուց։

Գժբաղդ Արկօզ-յուսահատակնարկ մ'որձակից իր պաշտպաններուն վրայ, որպէսզի վերջին մնաք բարով ըսելու մօտ։

Յօհաննէս ա'Ավիլա փութաց Էմմէվանը

դուրս հանելու , որ ցասումին ու դարմանքէն ապչած էր : Կրօնաւորը կը վախնար որ ապշութիւնն անցնելով՝ անխոհեմ եւ կիրքոտ խօսք մը բերնէն կը հանէ եւ ինքզինք հաւատաքննութեան ճանկը կը ձգէ :

Պետրոս Սրպուէզ իր ախոռին եաեւելդըրան անե թաւլէ վարագոյրը վեր առած ժամանակ՝ անոմին վրայ կանգ առաւ , եւ ձեռքը դէպ ի ցօհաննէս ա՛Ավիլայի երկնցընելով ըսպառնալից չարժուեմ ա՛ըրաւ , եւ բարկութենէն անզգայ ակռաններուն մէջէն մրմռաց .

« Ձեռքէս ազատելիք չունիս , անխոհեմ կրօնաւոր : »

ԳԼՈՒԽ ԼԶ .

ԴԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Իրիկուն էր . առաքեալներն արդէն քօպարկիլ սկսեր էին վերջալուսնական այն կէս մթութեամբ , որուն չուտով կը յաջորդէ գիշերը հարաւային կլիմաներու մէջ :

Երկու աստիճան նաւամատոյցին մօտ իրարու պատահեցան , եւ թէպէտ անհնար էր իրարու դէմքը որոշել , երկուքն ալ մէկէն կանգ առին :

«Դուռ ես, Տոն վալէրօ, հարցուց քա-
պաքին կոպիկն ակոլը։

— Ես ինքն, Տոն Էմիլիան, խիստ յար-
մար ժամանակին եւ ճշդիւ պահուկեայ երկ
օր առաջ պանդոկին մէջ քեզ տուած ժամադ-
րութեանս։

— Երկ օր, պատասխանեց երիտասար-
դը ախտր դէմքով։

— Ինչ ըրիր բարեկամ, բաւ Տօն վա-
լէրօ՝ ձայնը ցածցընելով, վասն զի հաւատա-
քննութեան ընտանիներն աներեւոյթ ա-
ականջներու պէս ամեն տեղ կը սպրդէին. կըր-
ցածը յաջողիլ ձեռնարկութեանդ մէջ, եւ Ա-
վելի կատարիչը . . .

— Ու՞թ օրէն պիտի այրի՝ նեմէ չկրնանք
աղաւոլ։

— Ա՛հ, ես չըսի՞ քեզ թէ թագաւորն
հաւատաքննութեան առաջին ախտաւորն է.
Կարտուշօի պաշտպանութիւնը կացեր պաշտ-
պանութենէն աւելի կարժէր հաւատաքննչին
քով։

— Ա՛հ, վալէրօ՛, վալէրօ՛, բաւ էմիլ-
վան ղայրայրին, նեմէ դիտնայիր ինչ անօրէ-
նութեան անդունդ մ՚է Վեռրոս Արգուէլի
հոգին։

— Ես քեզմէ լաւ կը ճանչնամ, բաւ ծի-

բանի տալեսը · բայց չես կրնար վճռել · հետևապէս պէտք է որ Սեվիլի կառավարչին ազատելու հնարք մը խորհինք ։

— Գուն ինձ օգնելու խօսք տուիր , Տոն Վալէրօ՛ , ըսէ նայիմ , ի՞նչ ընելու է · ես ամեն բանի պատրաստ եմ ։

— Ամեն բանի՛ , կրնաս հաւատալ ըլլալ , Տոն Էմիլիան ։

— Կերդնում , բաւ երիտասարդ կոմսը՝ հաւատացնելին ննջումենելէն կատաղած ։

— Սակի ըրէ , Տոն Վալէրօ՛ · իմ հայրս Գասիլիոյ բարձրագոյն տանէն անդամ էր , ու չարուեսակ Սպանիոյ ազատութեանն ու բարեաւաճանացը համար մաքառած է ։ Իր ծառայութեանց վրայ վարձքն իր արբեցող մոցուելն եղաւ ։ Մինչեւ անգամ արժան չհամարուեցաւ ինձի յիշել իմ վարկաս կոմսն իր մեռնան ժառանգ մը թողած էր ։ Բայց իմ պայծառ չարժոնն այս չէ · ես այնպարհն ունայն պատիւները բանի տեղ չեմ դներ , ու սոր համար չէ որ կառնեմ հաւատացնութեան բարեբաղդութիւնը՝ որ թագաւորական իշխանութեան ամեն վճռոնները կը նուիրէ ու այնպիսի յատկութիւն կ'ուզեմ ձեռքին տակ առած է ։ Ուրիշ պատճառներ ունիմ պահելու ։ Ես մանրամասն բարեկամն է Սեվիլի կա-

ասկարչին որ Սպանիոյ ամենէն ազնիւ սիրտերէն մէկն է. իր աղջկան նշանածն էի՝ զոր խանդակաթ կը սիրեմ։ Հայրը խնդանդամ ըրին եւ աղջիկն ալ բանտարկեցին։ Ի՞նչ դիտեմ։ Թերեւս Պետրոս Արքուէզ կամ իր անմեղ ընկերներէն մէկը նոզկալի բռնութիւններ ալ ըրած անոր դէմ։ Կասկածին համար վկայութիւն տալու ներկայացայ. բայց որովհետեւ անմեղ մ՚ամբաստանուած էր, եւ անպատճառ հարկ էր զայն յանցաւոր հանել, իմ վկայութիւնս չբռնուեցաւ, եւ արհամարհանքին ու նախատինքն անիրաւութեան վրայ ածելցընելով իմ ազնուական ծագումս իբրեւ կեղտ երեսս զարնուեցաւ։ Վերջապէս մինչեւ Մադրիտ գացի կայսեր արդարութիւնը հայցելու, եւ կայսրն ալ իմ ծնօղքս նամակ մը գրեց հաւատաքննչին, որուն կը պատուիրէր որ Սէվալոսի կոմսը չդատապարտէ։ Հաւատաքննիչն այն նամակին ալ արհամարհելով մեզ վռնտեց՝ առանց արդարութիւն ընելու։

— Ես առանք քեզ ըսեր էի, խրճճ Կոմէլանա։

— Ո՛հ, Տոն Ռոտրիկէզ, դիտեցա որ այս անօրէնութիւնները մարդուս հոգին կը դառնացընեն, ինձով եւ աւելութեամբ կը լեցընեն, եւ այնուհետեւ մարդ կ՚ակռի համբերել

մարդկութիւնն առելու , որ այսչափ հրէշներ կը ծնանի ։

— Հաւատաքննիչներէն զատ ուրիշ հրէշ չկայ , բաւ Ռոտրիկէզ Վալէրօ , զանազ միայն պէտք է չախչախել ։

— Ի՞նչպէս հնար է այդ ։

— Մարկ ըրէ , երիտասարդ , Սպանիոյ մէջ դու միայն չեմ որուն սիրտը վիրաւորուած ըլայ անիրաւութեամբ եւ հալածանօք . հազարաւոր զոհեր քիզ պէս անդթաբար եւ յանկարաւ հալածուելով , լռին եւ զսպեալ առելութեան մը կը սաժեն սրտերնուն մէջ , որ բորբոքելու համար կայծի մը կ'սպասէ ։ Հաւատաքննութիւնը՝ Սպանիան որբերով այրիներով եւ անորդի ծերերով լցուց . անիրաւութիւն սերմանեց եւ վրէժխնդրութիւն կը քաղէ . ժողովուրդը՝ գժգոհ եւ հարստահարեալ՝ կակուղ համակրնալ թէ իր լուծը խզտտակելու համար՝ եղին միայն գտնելու է ։ Ժողովուրդը պատրաստ է , եւ միայն գլուխներու կը կարօտի ։ Ոսկեմն գլուխ ըլլանք ժողովրդեան ։ Այրիներ երիտասարդ աղնուականներ ալ՝ զորս կը ճանչնես , այս վտառց մատնակից կըլլան , Տոն Քախմենէս Հէրրարա եւ Տոն Քարլոս ։

— Մօնսէ ժար կոմսին վնասէն , հարցուց Էմմէլեան անհամբերութեամբ ։

— Ինձմէ ալեակ ըլլար , բայց քանի մ՚օրէ ի վեր զօրն ուրիշ կերպի դարձաւ , եւ Տոն Քարլոսի զգացումներն ալ փոխուեցան : Հիմա այնչափ չի նեղանար հաւատարմութեան , որչափ սիրահար չէր Մօնտէժար կոմսին աղջկանը :

— Այդ յանկարծական դարձերուն չեմ կրնար վստահիլ բաւ էմիլիան :

— Այս դարձն անկեղծ է . Տոն Քարլոսի բնական արդարամտութիւնը ոտք եւաւ այն պայմաններուն դէմ՝ զորս իր ամուսնութեանը համար կառաջարկէին , եւ առաւել սիրոյ հրաժարիլ Տոնա Իզապէլլայէն՝ քան թէ վատութեան յանձն առնուլ :

— Այդ ուրիշ , բաւ էմիլիան . հիմա այնչափ կը յարգեմ զինքը՝ որչափ կարհամարհէի առաջ :

— Ուրեմն , չարուհակից վալէրօ , դատապարտութեան մը դիւրաս ըլլանք Արտուէզ հաւատաքննչին , Սէվիլի դահճին դէմ :

— Ի՞նչ ըսել կուզես :

— Ըսել կուզեմ թէ ժամանակ է որ Սաթանիա իր թմրութենէն յառնէ , եւ ազատի ճիւաղի մը ձեռքէն՝ որ իր ամենէն ընտիր զաւակները կը պիշատէ . . .

— Վերջացուր ուր կայանք առ կուզես :

— Չեմ հասկընար բաժս։ Խարուկահանդէսին օրը մօտ է. մինչեւ այն ժամանակ ազատ մարդոց բանակը կազմենք՝ ինչպէս որ հաւատաքննութիւնն իր ընտանիներու բանակն ունի։ Դու, Տօն Քախմենէս, Տոն Քարլոս եւ ես պէտք կրլլանք այն բանակին . . . Արդէն բազմաթիւ համախոհներ ունինք։ Իսկ ժողովուրդը ոտք հանելու գործն ինձ թողէք։ Խարուկահանդէսին օրը, երբոր թափուրը Սեվիլի հրապարակին մէջ դումարի, դատապարտելոց վճիռը կարդացուած ժամանակ առաջին նշանը կուտանք՝ հանատաքննչաց վրայ յարձակելով. մնացեալը ժողովուրդը կը կատարէ եւ դատապարտեալները կազատանք։

— Շնորհամալ եմ, Տոն Վալէրօ, բաւ էմիէվան՝ ծերունիին ձեռքը սեղմելով, շնորհակալ եմ որ սրտէս խօսեցար. ես ալ երկար ժամանակէ՝ ի վեր այդպէս կը խորհէի։

— Հաւատաքննիչը մեռնելուն պէս մը նացեալը դիւրին է։

— Մեռնելուն պէս, կըսես. ուրեմն հաւատաքննիչն սպաննել կուզես։

— Չարին մահը արդարութիւն է, պատասխանեց Վալէրօ։

— Տոն Ռօսարիկէզ, բաւ էմիէվան, ես այդ պայմանով չեմ կրնար հետդ միաբանիլ։

— Ինչո՞ւ համար, միթէ Պետրոս Արտուէզ անթիւ մարդիկ չունի՞ ողջունել, միթէ այն մարդին ողջունելու համար պէտք ողջունելն այնչա՞փ մեծ ոճի՞ր մ'է։

— Իր ոճիրը դիտէ դատաստանական ձեւեր ունի, պատասխանեց Էմիլեան. մերը պարզ մարդասպանութիւն է, ես չեմ կրնար հաճութիւն տալ։

— Բայց ասկէց զատ ուրիշ միջոց չկայ, բաւ վալէրօ։

— Մի՞թէ բաւական զօրութիւն ունենանք, չէնք կրնար բանտարկեալներն յանձնառու, եւ հաւատարիմներն ալ բռնել՝ առանց կեանքը զոհելու։

— Օձը երբոր ոտք թողուի, օր մ'անշուշտ կը խածնէ քեզ, բաւ վալէրօ։

— Արիւնհեղութիւն ընողը կը պղծի արիւնէն, բաւ Էմիլեան, որուն առաքեալական ազնուութիւնը՝ պատերազմի դաշտին վրայ կամ անձին պաշտպանութեան համար թափուած արիւնէն զատ ուրիշ բան չէր հասկընար։

— Ուրիշ հնարք մը խորհէ, Տոն Ռոտրիկէզ. այդ առաջարկութիւնդ չեմ կրնար ընդունիլ։

— Բայց, բաւ վալէրօ, հաւատարքննութեան ընտանիներն ու պինուորները լաւ-

մաթիւն էն . ես չեմ յուսար որ մեր հետ այն-
չափ բարեմտութիւն կարենան ունենալ որ բան-
տարկեալներն ու հետաքննիչը միանգա-
մայն վերցնելու կարող ըլլան՝ առանց չոր
մարդ կտրանցընելու , եւ այն ատեն մեր փորձն
ալ արդիւնք մը չունենար : Իսկ նիհէ Արտուէզ
ապաննուի , Սպանիա մարդախոշոր ճիւաղէ մը
կազատի :

— Ճիւաղ մը՝ որուն անմիջապէս ուրիշ
մը կը յաջորդէ , պատասխանեց Էմիէվան :
Հետեւեա՛ ինձ , Տոն Վալէրօ , ծառ մը արմա-
տախիլ ընելու համար տատ մը կտրելը բաւա-
կան չէ . Պետրոս Արտուէզին ապաննելով հա-
ւատաքննութիւնը կտրած կըլլանք : Այն
տհապին չինուածը աւարտելու համար քիչ
քիչ տակի երկիրը պեղելու է , որպէս զի օրին
մէկը խորտակըլլայ անոր մէջ : Բայց այս փոր-
քը մեզ պահուած չէ , հետեւա՛ ինձ : Հիմա
մեր ընելիքը Սէվիլի կառավարիչն ազատել է :
Վերցնենք Մանուէլ Արիօղօ առանց մէկու
մը կենացը պզտելու :

— Այդ գործն յաջողութեամբ դլուխ հա-
նելու համար երբէք չենք կրնար բաւական
բազմութիւն ունենալ մեր հետ :

— Կարծածէդ աւելի կըտնենանք , չո-
քուտա ես , Տոն Թոմիլիէզ :

— Կ'ամաւսամ աւելի զօրաւոր ընդունելութիւն ունենայ ազնուականի մը չափ, պատասխանեց Ժերոմ. բայց ես ամենեւին չեմ երեւակայեր ինձ համար չափազանց շատ եղած է, եւ եթէ դիշեր չըլլար, այդ հարցումը չէի կրնար ընել ինձ, քանի որ ընդհանուր չափին աւելի անհնաւոր ըլլալը ակնարկելով։

Ես հարուստ եմ, քանի Էմիէլեան, եւ քանակով ամեն բան կրնայ կարդադրել։ Թող ուրիշն որեւէ պէտք եղածն ընէ, Ջոն Վալէրօ, ես քեզի պէտք եղածէն աւելի բաղուկ կը դանեմ։

— Օ՛, կը հասկընամ, քանի Վալէրօ, անշուշտ կարաւնալի անիծեալ ընկերութիւնը ձեզ պիտի առնուա, որ իր զոհութիւններուն ու ապահովութիւններուն կաւելի երկիւղը. բայց սիրելիս, այդ մարդիկը վաճառուած են հաւատացնուելուն . . .

— Ան մարդիկն առակ տուողին կը վաճառուին, եւ ես կրնամ խօսք առ քեզ թէ այս գործը չեն ուրիշներ։ Թող ուրիշն գիս որ գործ տեսնեմ, եւ մեր հայրենեաց գահիճներուն դէմ հանդիպիլ ապստամբութիւնիս արիւնով չպատախանք։»

Այսպէս խօսելով ու քալելով տան մատչեւ հասեր էին, որ քաւական վայելուչ երե-

ույթ մ՚ունէր եւ պատչպանին պատուհաննե-
րը լուսաւորեալ էին : Ռոտրիկէզ դուռը զար-
կաւ :

« Ինչ կընես , հարցուց Էմմէվան :

— Տունս կը մտնեմ , պատասխանեց վա-
լէրօ , կամ մանաւանդ Տոն Քսիմենէս Հէրրա-
րա բարեկամիս , որ ինձ պատսպարան կուտայ
իր տան մէջ . վասն զի ես , ինչպէս կըսեն , ոչ
կրակ ունիմ եւ ոչ տնոց : Հետս եկո , Տան Էմ-
մէվան , եւ մեր խորհրդին վրայ երկբայութիւն
սակցինք : »

Դուռը բացուեր էր : Էմմէվան եւ վա-
լէրօ մինչեւ առաջին դասիկոնը՝ ուր
կը բնակէր Տոն Քսիմենէս , եւ հոն դինքը մի-
այնակ գտան : Արակոնացի ասպետը թեմ եւ
մը զարմացաւ երբոր տեսաւ դէմմէվան :

« Տոն Քսիմենէս, ըսաւ ծերունի ասպետը,
անհատակ արժանի համախոհ մ՚ունինք Սպա-
նիոյ հաւատաքննիչներուն դէմ մեր կազմած
միաբանութեան : Տոն Էմմէվան վարկաս մեզ-
նէ է : »

Քսիմենէս ձեռքը երիտասարդ կոմսին
երկնցուց :

« Բարեկամ ըլլանք ուրեմն , ըսաւ . սըր-
տերնիս ու համքերնիս միացընենք այս սուրբ
գործին համար :

— Տան գարշանքն խնայուցի՞ը, հարցուց Գաբրիէլէ։

— Տան գարշուն ազատ չէ, պատասխանեց ախտաբժեամբ Տան Գսիմնիւմ։ Ընչյան օրը քանուեցաւ եւ հաւատաքննութեան բանաը նեաուեցաւ։

— Ա՛հա գոհ մ՛ալ, ըսաւ բարկութեամբ Գաբրիէլէ, եւ ի՞նչպէս խնայար այդ քանը։

— Օրիորդ Իզապէլայէն որ զայն կամուդին կը սիրէ, եւ իր մանկութենէն ի վեր ուենցած մտերմանդ կրօնասիրութեանը համար՝ նեէ ձեռքէն գայ՝ բոլոր հաւատաքննիչները կրակը կը նետէ իր սիրելին ազատելու համար։

— Երեք գլուխ կը բաւէ, ըսաւ Էմիէլեան, եւ քիչ մ՛առաջ Տան Գաբրիէլէի հետ խօսած ժամդակութեամբս . . .

— Ո՞ր ժամդակութեամբ, հարցուց Տան Գսիմնիւմ։ Ա՛յն ժամանակ Էմիէլեան անոր հասկըցուց կարտուենանցիէ ունեցած ակնհայութիւնը, եւ զանոնք դործածելու միջոցները։

— Արդարեւ չեմ ուզեր այնպիսի մարդոց դործածութեանը դիմել, ըսաւ Էմիէլեան, բայց հաւատացէք ինձ, անոր, այս միջոցը մի արհամարհէք. եթէ այն մարդիկը մեր կողմը չլլան, մեզի դէմ կելլան, եւ այն ժամա-

նակ մեր ձեռնարկութիւնն Աստուած պիտի ինչ կըլլայ :

— Ուրիմն կը ճանչէք պանոնք , հարցուց Տոն Քսիմենէս ժպտելով :

— Մի խնդաք , Տոն Քսիմենէս , ձախող պարապաներ պանոնք դործածելու հարկադրեցին զիս , եւ անդամ մը Տոլորէզն ազատութիւն հաւատաքննութեան ձեռքէն . բայց զըժբաղդաբար եաքն իր որդիական սէրը զինքը կորնչցուց :

— Այ , այս , պիտեմ , ըսաւ Արակոնացի ասպետը , տեսայ զինքն այն իրիկուն՝ ուր անշուշտ բռնուեցաւ :

— Արդ , ներեցէք իմ , այն մարդիկը կրնան ինձ օգնել երկրորդ անդամ ազատելու : Ես վրան կառնեմ պանոնք տեսնել եւ մեր դիտաւորութեանը կատարել :

— Ես ալ ժողովուրդը պրպռելու եւ ոտք հանելու դործը վրան կառնեմ , ըսաւ Ռոտրիկէզ :

— Ես ալ պանոնք ըստ սիրոյդ վարելու դործը վրան կառնեմ , ըսաւ Տոն Քսիմենէս :

— Ես հաւատաքննչին մահը կուզէի , ըսաւ վալէրօ . արդարութիւնը կը պահանջէր որ պատժուէր . բայց Տոն Էմիլիան ալ քեզի պէս ըսաւ , Տոն Քսիմենէս , չուզեց որ արիւն-

հեզութիւն ըլլայ :

— Թերեւս չափէն աւելի կըլլայ , ըսին երկու երիտասարդ ազնուականները :

— Ժամանակն ուշ է , բաւ էմիէվան , պէտք է որ երթամ ձանրայները պատրաստեմ :

— Ո՞ւր գաննիք իրար , հարցուց Տոն Քըսիմնէս :

— Թրխանայի արուարձանը , պատասխանեց էմիէվան , հոն՝ ուր կարտուհանաք իրենց դաղանի ժողովները կընեն՝ արուարձանին ծայրը առանձին աւերակի մը մէջ : Վաղը եւ կէք գիս հոն գտէք կէս գիշերին առաջ , որ Կարտուհանոյ գիշերային ժողովին ժամանակն է :

— Շատ լաւ , ըսին . բայց այդ մարդոց վրայ վտանգ կա՞ս , հարցուց Տոն Քսիմնէս :

— Ինչպէս իմ անձիս վրայ , պատասխանեց էմիէվան , կարտուհանաի մը երբէք չմատներ իրեն առակ տուողը : Մնաք բարով , տեսնք ու մոռնաք ժամադրութիւնը : »

էմիէվան դուրս ելաւ :

ԳԼՈՒԽ ԼԷ ։

ԵՐԿՈՒ ՄԻԱՅՆԱԿԵԱՑՔ

Սէվիլէն քիչ մը հեռու , Ալա-քեալին տա-
նը մօտ անտառախիտ բլուրի մը ստորոտը քա-
րանձաւ մը կը տեսնուէր ապառաժի մէջ փոր-
ուած ։

Գինեբուլան ժամը տասը նոր զարկեր էր
մայր եկեղեցւոյն ժամացոյցը ։

Քարանձաւին մէկ խորչը մարդ մ'ևս կին
մը Վալանսի թանձր փախարէի մը վրայ նստած
էին , որ միանգամայն նստարան եւ անկողին
էր իրենց ։

Գրան մօտ ուրիշ անկիւն մը ձիթենիի ա-
տերէ պայծառ խարոյկ մ'այս ատրճինակ օ-
թեւանին բնակիչները կը լուսաւորէր , եւ մի-
անգամայն անձաւին խոնաւութիւնը կը վա-
նէր ։

Կինը , նորատի եւ գեղեցիկ , չնարհալի
կերպով նստած էր փախարէին վրայ ։

Իսկ այրը կատաղ վարանքով մ'ևս
կուրծքը բաց չափիկով մը լուռ պառկեր էր
փախարէին վրայ , եւ ձախ թեւին ընկերին ծուն-

կին դրած, իր ծանրացնալ դլխուն նեցուկ ըրած էր։ Դէմքը կիճատուա եւ կրակոտ էր, բայց ախտ ու տրտունկ երեսոյթ մ'ունէր, եւ աչքը միշտ եւ անդամ ընկերին վրայ չէր դարձներ, որ խոնդատին բայց ախտապետայ սիրով մը զայն կը նկատէր։

Այս երկու անձանց դէմքն ուշիրքը ճըշդիւ յարմար էր բնակարանին ախտ առանձնութեանը։

Մանօֆինա եւ ընկերը՝ որ այս անձաւին ներկայ բնակիչքն էին, Կարտուենանց անդամութենին դարերով դրկիչ միայնակեաց եղեր էին։

Վայրագ Կուտօն իր կենդանին բացարձակ փոխոխութեան ատկարի ազդեցութիւնը կը կրէր նոյն միջոցին։

Հոգւոյ եւ մարմնոյ անդորձութեան անտանելի կերպով կը ծանրանար այն դժրեղ եւ կորովի բնութեան վրայ։ Ֆիզիքական մարդը չտիսաղանց կը տիրէր այն կերպով մնծցած մարդու մը վրայ, որ չէր կրնար պարզ հոգեկանութեամբ գոհ ըլլալ։ Բռնական բանաստեղծութիւն, ուղղութիւն եւ բնազդումանութեամբ դիւրութեամբ բռնուէր էր բարոյն հրապոյրն եւ Առաքելոյն վեհ մարդասիրութեամբ ու դիմութեամբը գարձի եկեր էր։

բայց անոր գործել կարողութիւնները դործունեայ վարժութեան պէտք ունէին եւ ոչ միայն թմրեցընող հայեցողութեան կամ կրաւորականի հանդերձատարութեան։ Մանօֆինա կրնար մարտիրոսութիւն յանձն առնուլ, վասն զի առաջին էջ ալ նիհէ Ֆիզի քահանան պատրաստ չէր լայ, բարոյական կարողութեան դործածութիւնն եւ կռիւ կայ. բայց յանկարծ բոլորովին հրաժարիլ իր դիմագրաւ եւ արկածալից կեանքէն, թողուլ իր գաշտերը որ պատուանին մէջ ժանդոտի, եւ ապրիլ մշանջեան անգործութեամբ եւ մոռացութեամբ, իր կարողութիւնէն վեր բան էր։ Սերգեայի աչքն անգամ բաւական չէր այն անհանդարտ եւ ընդվայրացած հոգւոյն ախտացքը։ Տկարութիւնն սկսաւ էր ծիրել իր վրայ, եւ անգործութեան անդէն կը նեղուէր։ Այս վիճակը նիհէ քանի մ'օր ալ տեւեր, Մանօֆինա ապուշ կամ խելառ պիտի ըլլար։ Այսչափ նեղութիւնը իշխանութիւն ունի մարդին վրայ, երբոր այս վերջինը երկար ժամանակէ'ի վեր սովրած չըլլայ անոր իշխելու յարատեւ վարժութեամբ եւ անդուլ մրցմամբ։

Սերգեան աւելի քաղցրաբարոյ ըլլալով կրցեր էր վարժիլ այս բացասական կեանքի։ Հոգւոյ դատարկութիւնը չէր կրնար ծանրանալ անոր վրայ. կեան էր, կը սիրէր, ուսումի է

եւ բոլորովին իր էրկանն պատմանցը բաժանորդ չէր , այսուամենայնիւ անոր նեղութիւնը տեսնելով ինքզինք կը նեղուէր , եւ իր ուշիմ դատողութիւնը զայն մխիթարել պատրաստակամ չունէր :

Տեսնելով որ Մանօֆինա մէկ ժամէն աւելի անչարժ , իր ծունկերուն կրթնած , խօսք մը չէր ուզեր իրմէն , փոքրիկ ու փափուկ ձեռքն անոր թուխ ու կարծր մազերուն մէջ խօթեց :

Մանօֆինա ապտակեցաւ եւ մեծ աչքերը ծանրութեամբ իր լծակիցին վրայ դարձուց :

« Ինչ կուզես , սիրելիս , ըսաւ անոր :

— Կուզէի քեզ երջանիկ տեսնել , պատասխանեց Աբէնան մխրճութեամբ :

Կատաղօն վեր ցատկեց որպէս թէ իր մէկ բաց վէրքին դպեր էին . բայց պատասխան չի տուաւ :

« Ո՛չ , կը տեսնես , Մանօֆինա , յարեց մանկամարդ կինը խանդակաթ կերպով մը . ի՛նչ ըսես կըսես ինձ թէ կը սխալիմ , եւ ինքզինքդդ երջանիկ կը ցուցընես երբեմն հին ընկերներդ կը տեսնեիր . ես այս ամենուն խորքը կը նշմարեմ . դու կը ձանձրանաս , կը նեղուիս , եւ այս առանձնութիւնը՝ որ քեզ առաջին օրերն այնչափ քաղցր կերեւէր , հիմա բանտ

մ՛աւելի ախուր եղած է։

— Ո՛հ, Քուէվրինա՛, դիս մի մեղադրեր, պատասխանեց Կուաթօն դառնութեի պէս ամոքած։ Ինչ որ դուն ուզեցիր՝ ըրի. առաքեալն հնազանդեցայ. արդ՝ ընդդէմ իմ կամացս խղդուիլ կուզայ վրաս, եւ երբեմն այնպէս կը թուի ինձ որ առնետաւոր լեզուը վրանիս պիտի փռչէ։ Կը տեսնես, սիրելիս, քանի մը կայ սրտիս մէջ՝ որ դեռ չեմ կրնար լաւ հասկընալ՝ խեղճ տղէս մ՛ըլլալուս համար, եւ ասկոյն հասկընալ կուզեմ, վասն զի այս կեանքն անտանելի կըլլայ ինձ, եւ ժամանակ է որ վերջ դանէ։ Ես երբեմ սուրբ էի Կարտուճեանց մեծաւորին. երբեմ ըրեր էի քոյր կենդանւոյ մէջ անոր ծառայելու, եւ դիտես որ երկար ժամանակ հաւատարիմ կեցայ խոստմանս։

— Ո՛հ, այո՛, դուն մեր եղբարց մէջ առաջնէն քաջն էիր, գոչեց Աբրէնան վայելչակազմայ աչօք. այո՛, Կարտուճեայն միաբանութիւնը չպիտի կրնայ երբէք ուրիշը գտնել քու տեղդ։

— Մեծաւորն ինձ հրաման ըրեր էր, ըսաւ Կուաթօն, որ Տան էմիէլեան վարիսաը խաւարեցընեմ. . . .

— Եաքը՞, հարցուց Աբրէնան։

— Այս բանիս վրդ չեմ կրնար դիտել։ Ան

քըս , բաւ Մանօֆինա , բայց դուն ալ չեղ-
ծիր ինձ որ այն երիտասարդ աղախը չխու-
բեցընեմ . եաւէս ինկար որ ձեռքս արկնուս
եւ սիրտս չարժիս . նաքը աստքեան եկաւ . .
եւ վերջապէս երդմնազանցութիւն ըրի , թա-
զուցի Տոն Էսթէվանը որ ապրի . . . :

— Ձեռս , յարեց Կաւարօն վայրագ դէմ-
քով մը , որովհետեւ մէկ եղեռնագործութիւ-
նըն ուրիշ մ'ալ կը բերէ եաւէն , Կարաուհան
ապրայ , եղբայրներս թաղուցի . . . եւ հիմա . .
ան , հիմա , ես՝ որ միշտ առաջինն էի վառնդի
մէջ , չեմ ըր պէս դնոյինը պառկած կիանք
կանցընեմ , ես՝ որ դաչոյնիս ծայրով կապրէի ,
կրօնաւորաց թանովը կապրիմ , եւ վերջապէս
դիշերը . . . այո , դիշերը երբոր դուռս կը
ծեծուի , ես այլ չեմ կրնար գոյել . եւ եթէ
հոմը ծառերուն ստուերը տատանէ , կարծես թէ
հոգեվարքի հնձումիւններ կը լսեմ . . . եր-
բոր վայրկեան օդին մէջ կարմիր եւ արիւնաթոյր
դէմք մը կը ձգէ , կարծես թէ իօլական մը
կանգնի առջեւս՝ ինձ ատպարէզ կարդալու
համ պիս պարտուելցընելու համար . եւ վեր-
ջապէս . . . վերջապէս . . . ես՝ որ այնչափ
անգամ մահուան դիմադրեցեր . . . ծղրիտի
մը ձիչէն կը դողամ . . . : Հաւ պէս երկչոտ
եղեր եմ եւ կը վախնամ . . . »

Այս խօսքերն աւարտած ժամանակ Աթօին դէմքը կապոյտ դեղնութիւն մ'առաւ եւ ճակատն ի վար պաղ քրտինք մը կը վիժէր :

Սերէնա Մանօֆինայի դուխը վեր վերցուց եւ գորովանօք իր կուրծքին կրծնգուց, ինչպէս որ մայր մ'իր հիւանդ զաւկին կընէ, եւ ճակատը մեղմով համբուրեց :

— Սիրելիս, բաւ, ինչու այդպէս կը չարչարուիս, ինչու համար կենացդ ամենէն դեղեցիկ գործն խբրեւ ոճիր կը կշռատրես :

— Կը վախնամ որ Կարտուենայի եղբայրութեան առած երդումս աւելցուս համար Աստուած զիս կը պատժէ :

— Աստքեան արձակում առաւ քեզ, ի՞նչ կը վախնաս :

— Ճշմարիտ է, աստքեանը սուրբ մ'է, եւ մեզ խաբած չկրնար ըլլալ անշուշտ : բաւ կուաթօն քիչ մը սիրտ առնելով :

— Ան չէր որ հիւանդութեանդ ժամանակ պատչեց զԱստուած որ քեզ բժշկէ, երբոր ամեն մարդ քովէդ հեռացեր էր՝ հիւանդութեանդ տարափոխիկ ըլլալէն վախնալով :

— Քեզնէ զատ, Քուէմվրնա, քեզնէ զատ, որ զիս ողջունելու համար զացիր աստքեանը բերիր, եւ ինչպէս վերջն ալ քովէս

չգաղտնեցար. Ո՛չ, կը սիրեմ որ դիս չաա կը սիրես, կը սիրեմ որ միշտ ճշմարիտը խօսած ես ինձ։

— Ներդ միամիտ, ըսաւ Աբէլեան, քեզ կը սիրեմ վասն դի Աստուած այնպէս կը կամի, եւ անոր կամքն է որ կարատնայէն բաժնուելու։

— Կը կարծես, ըսաւ Կուարօն պարզութեամբ։

— Առաքեալն ըսաւ ինձ. ան ինչ որ ըսէ՝ կը հաւատամ, պատասխանեց Աբէլեան հրեշտակութեամբ։

— Թերեւս իրաւունք ունիս, Գուլէվրինա, ըսաւ Կուարօն խոկալով. . . . ո՛չ, բայց սորվիլ առանց բան մ'ընելու, առանց արկածից դիմելու, առանց սիւ եւ դիշեր կնանքս վտանգի մէջ դնելու, առանց մէկը ինձ ըսելու թէ «չաա աղէկ, չաա աղէկ ըրիր Մանօֆինա.» ահա ասոր չեմ կրնար դիմանալ, եւ հաստատութիւն կուզայ վրաս, գոնէ կարող ըլլայի հաւատաքննութեան գոներն ազատելու՝ ինչպէս որ առաքեալը կըսէր, սուրբ առնանին ընտանիներուն հետ կուսէի, ինչպէս այն իրիկունը որ մանկամարդ աղնուականի պատմեցինք. չըս յիշեր։

— Շաա աղէկ դորձ մ'էր այն, ըսաւ Աբէլ-

նան, առաքեալն այնպէս հրաման ըրեր էր։

— Ես սակայն եթէ դու իմ քովս չըլլայիր, իմ գործս լմնցած էր։

Հոգ մի ըներ, սիրելիս, ըսաւ Սէրէնայ, պատերազմը վերջացած չէ, տակաւին շատ թշնամիներ պիտի ունենանք կռուելու։ Քու գաչդ չպիտի ժանգոտի պատեանին մէջ. Սէվիլի մէջ շատ խեղճեր կան հաւատաքննութենէն հալածուած . . . չես գիտեր որ առաքեալը մեզ պատուիրեց որ կրցածնուս չափ զանոնք ազատենք։

— Բայց ուր գտնելու է, հարցուց Մանոֆլինա, կարտուսիայէն քաժնուելէս ի վեր գաչդ ոչինչ ուրիշ բանի գործածած չեմ, բայց միայն Կուատալքիվիրի կնիւննները կարելու, որով այս մեր նեղքեւի փախաթը չկենայիր։

— Անհոգ եղիր, ըսաւ Սէրէնան խանդաղատանօք, առիթը կուգայ եւ քիչ ժամանակէն . . . »

Այս միջոցին դուրսէն չունչ մը վիճելով վառարանին բոցը յուզեցաւ, եւ քարայրին պատին մէջ իբրեւ վարագոյր կախուած ոսաները շառաչմամբ քայուեցան։

« Ո՞վ է ան, գոչեց Կուաթօն ոտքի վրայ ցատկելով եւ ձեռքը գաչդին տանելով։

— Ձիս խաւարեցընել կուգես, եղբայր,

հարցուց նրա մասին։

— Կոչս Մարիամ, պատճոյ Սերխան, քանի՞ որ այս ժամուս մեզ տեսնելու եկել է, որո՞ւ մասին կանցնէր։

— Միթէ մեզի պէտք ունիս, հարցուց Մանուճիան անհամբերութեամբ։

— Լա՛ւ, լա՛ւ, Մանուճիան, պատճոյ Ալիսաղիլը, կը տեսնեմ որ միշտ նոյնն ես. արիւնի խնդիր չես կորնցուցեր, թէ եւ ճգնաւոր եղեր ես։

— Ա՛հ, Աստուած իմ, ըսաւ Մանուճիան հառաչելով, ո՞րչափ ժամանակէր որ այս խօսքին ինձ ըսուած չէր... չատերջանիկ ես դու, Ջօքօ՛, որ կերթաս, կուպաս, կաշխատիս, եւ քանի մ՚օգտակար ես, միւնչդեռ ես...»

Սերխան մեղմով մ՚իր ձեռքը Մանուճիանի բերնին դնելով խօսքին չարունակութիւնն արգիլեց, բայց այս չափը բաւական էր Կուաթօյեն հոգւոյն յարմարական վիճակը Ալիսաղիլին հասկըցընելու։ Երջանկութիւնն Անասալուպիոյ մէջ ծնած է. Ջօքօ իր վարմի ընկերին հոգւոյն մէջ անցածներուն միւնչեւ վերջին վանկը կարդացեր էր։

« Շատ լաւ, ըսաւ ինքնիրեն, իր նեղիսայ վիճակէն կը ձանձրանայ. մեր ձեռքն է։

— Ի՞նչ ծոր քան կայ Սէվիլի մէջ, հար-

ցուց Գուլէվրինա՝ խօսակցութիւնը փոխելու համար։

— Շատ լաւ կայ, պատասխանեց Ալիսաւելը խորհրդաւոր ձայնով մը։

— Պատմէ մեզ, դոչեցին միանգամայն Սերէնան եւ Տաւրօն դրսեւորելու հետաքրքրութեամբ անոր երկնցընելով։

— Համբերեցէք, պատմութիւնս քիչ մը երկար է, ըսաւ Ալիսաւելը։

— Ուրեմն՝, ըսաւ Գուլէվրինա, նստէ Գօքօ՛, եւ պատմէ մեզ ինչ որ կայ։

Գօքօ նստաւ։

«Նախ պէտք է ըսեմ քեզ, Մանօֆինա, ըսաւ խորամանկ Գօքօ, թէ կարուսնայի ընկերութիւնը դեռ քու տեղդ մեկը չկրցաւ գտնել։

— Ատոր ապրակոյս չկայ, ըսաւ Սերէնան ... Միթէ կը յուսաք, յարկ կինոջ եւ խրոխտութենէ մը յառնակ եղած անապարծութեամբ։

— Թող աւելի որ խօսի, Գուլէվրինա, ըսաւ Տաւրօն։

— Կըսէի թէ, կրկնեց Ալիսաւելը, քու տեղդ դեռ պարապ է կարուսնայի մէջ։

— Ուրիշ ինչ կայ, հարցուց Մանօֆինա։

— Այսաւանդայնիւ ընկերութիւնը միշտ քաջ, անվնաս եւ վնասը ծրծածողներուն հաւատարիմ է։

— Այդ խօսքն ինձ յանդիմանութի՞ւն մ'է արդեօք, մռմռաց Կուտրօն։

— Ոչ, եղբայր, Աստուած չընէ, կուզէի միայն ըսել քեզ թէ կարտուհայի պաշտօնն օր քան զօր կարեւորութիւն կստանայ, եւ թէ . . .

— Ուրեմն ինձի ի՞նչ, բաւ Կուտրօն անհամբերութեամբ, դու դիտես որ ես այլ եւս անդամ չեմ այդ ընկերութեան։

— Ցանցանքը քուկդ է։

— Առաքեալն արդիւնց ինձ։

— Ինչու եկիր պինքը կը փորձես, Քօքօ, բաւ Քուէվրինա ըսանելով, այդ ըրածդ բարի եղբօր գործ չէ։

— Եթէ դիս թող տաք ու խօսիմ, պարապ խօսքերով ժամանակ չենք անցուներ, բաւ երիտասարդ պանդոկապանը։

— Ուրեմն խօսէ նայինք, ալ չենք ընդմիջեր խօսքդ։

— Կ'երթայիէս ըսել կուզեմ թէ կարտուհան ամէն ժամանակէ աւելի յաջող վիճակի մէջ է հիմա. հաւատաքննիչները մէկ կողմէն ատակ կուտան հերետիկոսները խաւարեցնելու համար. միւս կողմանէ հերետիկոսներն ալ ատակ կուտան հաւատաքննիչները խաւարեցնելու . . . ոչ, արդիւնելու համար։

— Ինչ կըսես, ըսաւ Մանօֆինա, որուն նայուածքը տարօրինակ կերպով կը դարձըներ Ալիւսաղիլեն ամէն մէկ խօսքիէն։

— Ո՛հ, սիրելիք, եթէ դիտնայիք անցած անցքերը, յարեց Քօքօ. Սէվիլի կառավարիչը պիտի այրի. աղջիկն ալ մինչեւ ցմահ բանտն է։

— Յո՜ւռ՜ի՛, գոչեց Սէրէնան, Տոն Էմիլեվանն ի՞նչ եղաւ։

— Լռեա, ըսաւ Քօքօ մատը բերնին դնելով ու չորս կողմը նայելով որպէս զի օտար մէկը չլսէ. աւտր խօսքը մի՛ ընէք, վասն զի անալ թերեւս բանտը պիտի գրուի եւ . . .

— Անհոգ եղիր, ըսաւ Գուլէվրինա, հոս հաւատարմութեան ընտանի չկայ. մեր դերասանները միայն անդղնեներն ու օձերն են, եւ սոսկ մեռանելուն չափ երկիւղալի չեն։

— Ո՛հ, սիրելիք, չարունակեց պանդոկապանը, եթէ դիտնայիք ինչ կը պատրաստուի։

— Վերջապէս ըսէ նայինք ինչ է. գոչեց Մանօֆինա համբերութիւնը հատնելով։

— Պիտի ըսեմ, պատասխանեց Քօքօ. Տոն Էմիլեվան վարկաբեկ՝ իր անունն ու նշանածը անպատճառ ազատել ուզելով միտքը դրեր է խաբուկանդէսին օրը գանդակ կորզել եւ հաւատարմութիւնները ձերբակալել։

— Ուրեմն ես ալ անոր հետևեմ, պոչից Մանօֆինա։

— Սպասէ, դու միտք չես կրնար ընել այդ բանը. ուսոմն հարկ է որ կարողանայի ընկերութիւնը՝ որ միշտ պատրաստ է կռուելու եւ անմեղաց վրէժն առնելու, կիսով մը դաւադրութեան մէջ ըլլայ որպէս զի յաջողութիւնն ապահովի։

— Դու պիտես որ ես հիմա կարողնայի անդամ չեմ, ըսաւ Մանօֆինա ախորժեամբ։

— Անոնց այդ պատճառաւ կրնաս մեզ ծառայել, եղբայր, ըսաւ Փօլօ, տեսնելով որ դժնդակներէն քաղցրը կտաւարեր եւ Մանօֆինան չահեկ էր։

— Բացատրէ այդ բանդ, եղբայր։

— Ըսի քեզ թէ մեծաւորը դեռ չկրցաւ քու աչդ մէկը գնել, եւ խնամս կը տանի քեզ ձեռք հանելուն վրայ։ Արդ, մեր ձեռնարկութիւնն յաջողութեամբ գլուխ հանելու համար մեծաւորին օգնութեան կարօտութիւն ունինք. դու միշտ անոր սիրելի խորհրդակիցն էիր. ուսոմն նմէ դու խօսք առնոր թէ այս դաւադրութեան մէջ կս, ան ալ յանձն կառնու մանուկիկն, վասն զի քեզ նորէն բնկերութեան մէջ չտեսնելուդ համար ինչ որ ուզես կը կատարէ։

— Եթէ այդպիսի յոյս մը տամանար, ինքը խաբած պիտի ըլլամ, պատասխանեց Կուաքօն իր պատերազմասէր բնազդմանցն եւ Ա-աաքելոյն տուած խոստմանը մէջ տատակաբե-ծիւալով :

— Դու դայն խաբելու բնաւ պէտք չունիս, պատասխանեց Ալիուազիլը, եթէ նա ըն-նաոյ յոյս ժ'ունենայ՝ քեզի լինչ, դու չտուած խոստումդ կատարելու պարտական չես : Ա-կէց զատ, Տան Էսթէվան խիստ հարուստ է, եւ կը կարծեմ որ իր կոչմանէ կարտուհայի ըն-կերութեան ընելիք խոստումս փոքր բան մը չըլլալով իր առաջարկութիւնը չմերժուիր : Օ'ն, քաջդ իմ, քալէ հետս, յարմար ժամա-նակ է, երթանք մեծաւորը պտնենք, չու-ըրէ : Խարուկահանդէսին ութ օր մնացած է, ժամանակ կորսընցընելու չգար, պէտք է ա-մեն բան պատրաստել : Քալէ, խօսելով եր-թանք : »

Ով որ այս միջոցին Կուաքօն դէմքը դի-տէր, կրնար յայտնի նշմարել անոր սրտին մէջ ծագած յուզմունքը քանի որ Ալիուազիլը կը խօսէր : Այն կորովի մարդուն բոլոր կենսական զօրութիւնը՝ որ երկար ժամանակէ ի վեր անգործ մնացած էր, մեկէն ի մէկ արթնցեր էր : Վտանգի արհամարհանքն ու կրօնական մո-

լուանդուհիները միանգամայն կը փայլէին եւ թեթեւ վրայ։

Ժամանակն եկեր էր վերջապէս Առաքելոյն պատուէրն ի գործ դնելու։

Պիտի երթար վերջապէս մարտնչիլ արդարութեան համար, մարտնչիլ հարատահարչաց դէմ եւ ի նպաստ հարատահարելոց, եւ իր ամենէն սիրելի կարողութիւնները գործածելով եւ յօժարութիւնները զոհաբերելով միանգամայն Աստուծոյ արքայութիւնը ձեռք պիտի բերէր։

Կուաթօն այս զանազան զգացմանց ազդեցութեանը ներքեւ վայրկեան մ'ընդարմացած կենալէ ետեւ՝ սթափեցաւ, ցատկեց ոտք եւ, եւ իր գաշոյնը կապող կարմիր գօտին մէջքն անցունելով՝ ուժեղ ձայնով մը գոչեց։

« Քալենք »։

Սէրէնան՝ այծեամի թեթեւութեամբ ցատկեր քովը կեցեր էր։

« Դուն ձեր կերթաս, հարցուց Ալկուադիլը։

— Ձեզ հետ, պատասխանեց Սէրէնան խրոխտաբար. առանց ինձի լաւ ծօնախմբութիւն կրնայ ըլլալ։

— Անշուշտ, ըսաւ Կուաթօն խանդաղատանօք զայն գրկելով, մինչ մենք առանց ի-

բարու կրնանք քալել »։

Երեքը մէկէն դուրս ելան քարայրէն։

ԳԼՈՒԽ ԼԸ։

ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍ ԿԱՆԴԵՂԻ

Քանի որ Կարտուշայի պալատին կը մօտենար, Մանօֆինա քիմը հովին կերկնցընէր, առնդերը կը բացուէին եւ անյագ կերպով օդը կը կլնէր՝ ինչպէս որ արաբացի նժոյգ մ՚էր ալրոջը վրանը տեսած ժամանակ կընէ։

Գիշերը հանդարտ, եղկ եւ մթին էր։ լուսինը լրացած ըլլալով երկար ժամանակէ՝ ի վեր անհետացեր եղեր էր հորիզոնին տակը։

Գնդեցիկ գիշեր մ՚էր սարսփառներու եւ դաշտերու համար։

Երբոր պլոթը չրջապատող առագին որմէն ներս ալիտէ մտնէին, քանի մը վայրկեան կանգ առին՝ դարմանալով եւ միանգամայն հիանալով չքնաղ երեւոյթէն ներկայացած տեսարանէն։ Կիսաբաց դռնէն հրաբուխի պէս լուսոյ բոցեր դուրս կը ցայտէին, եւ կիսթառի նուագներ կը լսուէին արտաքին ձայներու ներդաշնակութեամբ եւ տափերու շռնչմամբ։

« Որե՜ւ ասո՛ն է այսօր , հարցուց Մանօֆին-նա ։

— Թերեւս իննօրեայ ապրիլյ վերջ մ՚է , պատասխանեց Հօ-քօ ։

— Մտանե՛ք , ըսաւ Սերինան , որուն վոքրիկ ոտքերն անհամբերութեամբ կաքաւել սկսեր էին նուագարանին ձայնէն ։

Սերինան Սեվիլի ամենէն ընտիր կաքաւիչ-ներէն մէկն էր , եւ երբեմն ալ պիտեր ։

Գայլերը վտանգացուցին , եւ երբոր որ-մտախակին ներսը դանուած թռչիներուն տա-ջեւէն կանցնէին , մութ մնացէք երեք մարդ նըշ-մարեցին , որոց ոչ դէմքը կրնային ճանչնալ եւ ոչ հանդերձները ։ Երկուքն ալ թռչիներուն նման կամնման վախտով կը խօսակցէին ։

Կուաբօ միտքն պատռած ըլլալով ուշա-դրութիւն չկրցաւ ընել . Հօ-քօ դանոնք չտես-նել ձեւացուց . իսկ Սերինային միջոցին-քին ու միտքը ներսի պարահանդէսին տուած էր ։ Սրէն կաքաւորիներուն պլուխները կը տանէր դոյնզգոյն ժապաւէններով զարդա-ւած , որ անոնց ամէն մէկ չարժմանքը հան-դէս պրօչակներուն պէս կը ծածանէին ։

Սուրբ այն դիշերուան ժողովրդային պարահանդէսը՝ խիստ գուարթ եւ աչքոյժ էր , որուն նմանը երկար ժամանակէ՛ի վեր

անհուսած չէր Սէվիլի մէջ :

Սակայն՝ իրենց անհամբերութեանը հակառակ՝ երբոր դրանը քով հասան, կուաթօն եւ Սէրէնան կանգ առին. իրենց բաղձանքէն զօրաւորագոյն պատճառմը՝ այն է դուռը թեան ամօթը՝ վերեն ի վար այն ահռելի վրայ՝ որմէ կամաւ հեռացեր էին : Վարանեցան . . .

« Օ՛ն, գալեցէ՛ք նայիմ, ըսաւ Ալկուադիլը :

— Ներս մտէր դուն, ըսաւ Մանոֆինային լծակցին :

— Առաջ դուռ մտէր, ջօջօ, ըսաւ Սէրէնան ալ, ուան պի քեզ կվճնայ մեզ ներս մըտցընել :

— Շատ ապէկ, ըսաւ պանդոկապանը Սէրէնային ձեռքէն բռնելով, դուռը բացաւ եւ յատկանշական դէմքով մը ներս մտաւ Սէրէնային հետ : Մանոֆինա ալ քաշկրտելով անոնց ետեւէն մտաւ :

« Աստուած պահէ ձեր ջերմութիւնը » ըսաւ Ալկուադիլը քաղաքավարութեամբ գլխարկը հանելով :

Այս անակնկալ երեւոյթին առջեւ զարմացման աղաղակ մ'ելաւ սրահին մէջ, եւ ժողովականք՝ որ պահ մ'առաջ իրենց բոլոր ու-

չափութիւնը պարին տուած էին, հետաքրքրութեամբ ասոնց դարձան եւ հասկընալ ուզին թէ ինչ պատճառաւ Կուարօն եւ ընկերին իրենց մէջ կը վերադառնային։

Մանաւանդ մօր սուր աչքն հետաքննութեան մանելը տեսաւ՝ եւ խելոյն զիրենք ճանչնալ էր, բայց սրահին վերի ծայրը հանդարտած՝ հայրական լրջութեամբ իր զաւակաց զուարճութեանցը կը հսկէր։ Իր կամքը կատարել տալու մասին որչափ խիստ եւ բռնաւոր էր, այնչափ իր ստորակարգեալները պահ ընելու եւ իրեն յարգանք ալ յաջողակ էր՝ հաշուելով ներողամտութեամբ մ'եւ առատաձեռնութեամբ։ Մանատամիէնթ օ խիստ ժողովրդային թատրոն մը կըլլար, եթէ այն ժամանակները թատրոնութիւնը արքայական բան մը չըլլար, որ միայն ժառանգութեամբ կրնար ուրիշի անցնիլ, եւ որուն ոչ ոք կըրնար հպիլ։

Պայծառ լոյս մը կողողէր սրահը։ Ամէն մէկ սեան վրայ երկու մեծ ջահ կար տեսնել կախուած, որոց բոցավառ ապարոյդները կարմրագոյն սիւներու պէս կամբառնային, եւ փայլակներու ծխոյ ամպեր կարձակէին դէպ՝ի կամարայարկ ձեղունը։

Գետնին վրայ, սիւներուն չուրջը վա-

յանախ բազմաթիւ վախճաններ վտուած էին, որոց ամէնն մէկուն վրայ կէն մը նստած էր, եւ ամէն մէկ կնոջ ալ այր մը կրծնած. այնպէս որ ժողովն արանց եւ կանանց կրկէն չարք մը մը կը կազմէր չրջանակի ձեւով, որուն մէջ տեղն ալ պարոնները բռնած էին։

Ինչպէս արդէն ըսինք, Մանօֆինայի եւ Գուլէվրինայի յանկարծ հոն երեւիլն այնպիսի ապաւորութիւն մ'ըրեր էր որ պարը վայրկեան մը դադրելու պէս եղաւ եւ ամէն դլուխներն աստղ կողմը դարձան։

Աբէնան պարը չի չփոթելու համար ա-կումբին եաեւէն պտըտցաւ սրահին մէջ տեղը երթալու համար. բայց մեծաւորն անոր ժամանակ չթողուց. քաղցրութեամբ մ'անոր քով գնաց, եւ քաղաքավար ժպիտով մ'երեսը նայելով ըսաւ։

« Ա.բքայութեան որ սուրբն ազդեց քեզ, աղջիկս, մեզ այցելութիւն ընելու բարի խորհուրդը. բարի եկար, հազար բարի . . . եւ դու, Մանօֆինա » յարեց իր խոշոր ձեռքն անոր երկնցընելով։

Մանօֆինա, քիչ մը չփոթած, իր ձեռքը մեծաւորին ձեռքին մէջ դրաւ ակամայ. կը թուէր իրեն թէ անոր հետ կապուելու խոստում կուտար, որուն յօժարութիւն չու-

նէր ։

Մեծ աւուրն այս քաղցր ընդունելութիւնը բոլոր հանդիսականք ուրախութեան արցունքներ թափեցին ։ Յամայն կարասունեանք՝ մեծ եւ փոքր՝ իրենց նախկին ընկերացքով վազեցին եւ հազար համբոյրներով ողջագուրեցին ։

Մանաւանդ Մկրտչայն ձեռքէն բռնեց եւ արտին վերի կողմը պարապ տախտակի մը քով տարաւ նստեցուց , յետոյ Մանօճինան ալ հոն հրաւիրելով ։

« Զբօսայիր , աղջիկս , ըսաւ Մկրտչային , ես քիչ մը ալեւոր խօսակիցիս Մանօճինա հետքը հետս ։ »

Այս ըսելով Մանաւանդ կուտրօնն ձեռքէն բռնեց , եւ փօքրօն աչք ընելով երկուքն ալ առաւ արտին վերի ծայրը անկիւնը մը տարաւ ակռտմբէն հետս ։

Հոն առանձին մնալով անոնց հետ՝ ըսաւ ։

« Կարծեմ , եղբայրք , որ Մանօճինայի հոս գալն առանց պատճառի չէ , եւ անհամբեր եմ լսանելու ։ Թերեւս մեր սիրելի Մանօճինան վտանգաւոր կացութեան մը մէջ է եւ մեր օգնութեան ակնարք ունի ։ Թէ եւ հիմա մենք մեր պատուական եղբայրութեան անդամ չէ , եւ մենք ընտանի պարտականութիւն չունինք իւ-

բեն իբրեւ եղբայր, բայց եւ այնպէս միշտ պատրաստ են քեզ իբրեւ բարեկամ եւ ընկեր իրենց օգնութեան հասնիլ ամեն անգամ որ կարելի ըլլայ . . . առանց մեր պատուական եղբայրութեան կանոնագրը դէմ դնելու :

— Եղբայր Մանասամիէնիթօ , ըսաւ խնդուն դէմքօ , այս մէջտեղս Մանօֆինայի օգնութիւն ընելու պէտք մը չկայ , ընդհակառակն մեք պինդը պէտք է հաճեցընենք որ իր օգնութիւնը չզլանայ մեզ : »

Մանասամիէնիթօ զարմացական շարժուամ մ' ըրաւ :

« Գործակալութիւն մը պիտի առաջարկեմ քեզ . . . . . խիստ ծանրակչիռ գործակալութիւն մը , յարեց Քօքօ . ան ալ անոր համար եւ կեր եմ հոս Մանօֆինայի հետ : Մարիկ ըրէ զիս հիմա . գործը վտքրիկ բան չէ :

— Խօսէ , ըսաւ մնծաւորը , առաւել եւս զարմացմամբ :

— Սէվիլի մէջ երիտասարդ աղնուականի մը կայ մնծահարուստ , որ պէտք ունի քեզ :

— Ի՛նչ կըսես , Քօքօ , չըս պիտեր որ ես միշտ պատրաստ եմ հարստութիւն ունեցող երիտասարդ աղնուականաց ծառայելու :

— Իմ ըսած երիտասարդ աղնուականս ալ չատ ակռի պիտի տայ քեզ , բայց վախարէն կը խնդ-

բէ քեզնէ . . . .

— Իր հակառակորդը խաւարեցընել, հարցուց մնծաւորը :

— Աակէց լաւագոյն բան մը, պատասխանեց Ալկուազիլը . գործողութիւն մը՝ որուն նմանը երբէք ըրած չէ Կարոուճայի եղբայրութիւնը :

— Ի՞նչ տեսակ գործողութիւն է այդ, շուտ ըսէ նայիմ : »

Քօքօ չորս դին նայեցաւ որպէս զի մէկը չկրնայ լսել . եւ թէպէտ տանեւհինգ քայլին աւելի հեռու էին ակուաքէն, այսու ամենայնիւ աւելի անդին հրեց Մանաւամիէնթօն եւ կուաքօն սկսաւ ծայրի սիւնին քով . յետոյ մնծաւորին ականջին ծռելով ըսաւ .

« Պէտք է մեզ օգնել խորոյկին օրը Աէլլուի կառավարչին ազատելու :

— Ի՞նչպէս կրնայ ըլլալ :

— Մեծ հաւատաքննիչը վերցընելով ու ծածուկ տեղ մը երկու օր պահելով, մինչեւ որ Տոն Էմիէվան Սպանիոյ նաւահանգիստներէն մէկը հասնելով օտար երկիր փախչի :

— Եղբայր, պատասխանեց մնծաւորը, լաւ խորհեր ես այդ խնդրոյդ վրայ : Գիտես որ այդպիսի ձեռնարկութեան մը մէջ կեանքը նուաց հետ պիտի խաղանք . . . .

— Երկու հարիւր հազար ռուբլի համար, յարեց պանդոկապանը. ահա Տոն Էմիէվանայ առաջարկած վարձատրութիւնը։

— Երկու հարիւր հազար ռուբլի, ըսաւ Մանատամիէնթօ դուարին մեծութիւնէն չվանալով, երկու հարիւր հազար ռուբլի, մեծ հաւատ . . . .

— Այո՛, Մօնմինեօր Արպուէղը վերցնելու եւ երկու օր կարաւնայի նկուղներուն մէջ պահելու համար, յարեց Ջօքօ։

— Այո՛, եւ քեզ ալ Մօնմինեօր Արպուէզ ազատութիւն պանելուն պէս՝ մեզ իրրեւ հերեւութիկոս այրէ։ Միթէ դիս ապուշ մեղ դրեր ես, Ջօքօ՛։ Ջայն խաւարեցընել, չատ աղէկ, վասն դի մեռելները բան մը չեն կրնար ընել. բայց վերցնել, պահել ու եւքը թողուլ, ոչ, ոչ, ես ծալկահասակ օրիորդները միայն կը վերցնեմ։

— Տոն Էմիէվան չուզեր որ դայն խաւարեցընէք։

— Տոն Էմիէվան դառնուկի պէս պարզամիտ է։ Առանց Մանօֆինայի հաճութեան եւ . . . բայց բաւական է, կը հասկընամ։ Եթէ Տոն Էմիէվան դեռ կատրի, յանցանքը հաւատաքննչին չէ։

— Հաւատաքննչին մեռնիլը իմ հոգս չէ, ըսաւ Ջօքօ, բայց եթէ դայն խաւարեցընելու

խօսք ընես Տան Էմիլեանին, գնաս չհանկիր, եւ Աբելի կառավարչն ալ կայրի։

— Ոչինչ, մարդս չենք իմացըներ, ըսաւ Մանուսակեանց սառնասրտական ժպիտով մը։

Երկու հարիւր հազար ոսկի, կըսեր ինքնիրեն, սա անիծեալ հաւատարմութիւնն ալ պահելու համար, որ ինձի դէմ ոչ մէկ պահ կրնայ օրէն՝ իւիր որ Տան Էմիլեանը չկրցայ ազատել, եւ բանտ՝ ընել չտար ինձ։ Երկու հարիւր հազար ոսկի, ազատելի դառնար... Ախէգ գաս, հարկաւ ուրիշ մէկը կը դրուի Մօտենեօր Արտուէզի տեղ, եւ նոր հաւատարմութիւն ալ ինձ դէմ ժպտութեան պատճառ մը չտեսնելով անշուշտ մեզ կաշխատացընէ... Ըսել է որ ամէն կողմանէ մեր երջանկութեան շուտ կայ այս գործին մէջ։

Ատոնք երկար կարտուեցան մեծաւորին առաջին խորհրդածութիւնները. բայց իրեւ ճարպար քաղաքագէտ՝ իր միտքն յայտնել չուզեցաւ։

Քօքօն դառնալով, որ պատասխանի կըսպասէր, ըսաւ.

« Մանօֆինա ալ կը հաճի՞ այս ձեռնարկութեան գործակից։

— Անշուշտ, պատասխանեց Կուպօն։

—Ուրեմն կարեւոնան բարի մայր մը կը ճանչես եւ անոր դիրկը վերադառնալ կուզես, հարցուց Մանտամիէնթօ ներողութեամբ։

—Մեծաւոր, ես այդ չըսի, պատասխանեց Մանօֆինա, այդ գործողութիւնն ինձ հաճոյ է, եւ կուզեմ օժանդակել ձեզ՝ եթէ կը հաճիք։

— կը հաւակընամ, ըսաւ Մանտամիէնթօ իր լայն արտեւանունքը կկոցելով, որոց ներքեւ իր կանաչադոյն աչքերը չաքալի աչաց պէս կը փայլէին. կը հաւակընամ, որ դուալ, Աէրէնան ալ մեծ յօժարութեամբ՝ այս գործողութեան կը ճանակցի՛ք՝ խոստացեալ վարձքին պատճառաւ։

—Մեծաւոր, ըսաւ Մանօֆինա խոժոռելով, ես պարկեշտաբար չահուած վարձք մը երբէք չեմ մերժած. բայց եթէ այս անգամ մեղքան մը չտալ պատչաճ կը դատիք, հոգ չէ, ես այդ գործողութեան վտանգներուն յօժարակամ բաժանորդ կըլլամ՝ առանց վարձք խնդրելու, որովհետեւ դուք կը կարծէք որ եղբայրութեան անդամ չըլլալնուս համար վարձատրութեան ալ իրաւունք չունինք։

—Եւ ինչու համար անդամ չպիտի ըլլաք, ըսաւ Մանտամիէնթօ, վանն զի խօսքը հոս բերել կուզեր։

—Չես մի վտրձեր, մեծաւոր, պատասխանեց Մանօֆինա, եղածը եղած է, ես չեմ վերադառնար։ Միայն ըսէ ինձ թէ կընդունի՞ս իմ ու Սէրենայի գործակցութիւնը. այս միայն կը խնդրեմ քեզմէ։ Եթէ կընդունիս, մեկ աւուր համար կուաթօի իշխանութիւն եւ պէտք եղածին չափ դիմուոր տուր ինձ. մնացեալը ես վրաս կառնեմ։

— Այս առաջարկութիւնը ընդունելի՞ է, մեծաւոր, ըսաւ Քօքօ, կրնամ Տոն Էմիլեվան եւ իր բարեկամները հոս բերել, որպէս զի խորհրդակցիք եւ պէտք եղածը անօրինէք։

— Կրնաս, պատասխանեց Մանսաւիլեն թօ՝ ուրախ ըլլալով Մանօֆինայի առաջարկութեան վրայ, վասն զի կը յուսար որ այս առթիւ կրնար քօղոքովին չահիլ դայն։ Յետոյ կուաթօի դառնալով.

— Տես, որդեակ իմ, ըսաւ, եղբայրութիւնն ու ես ձրչափ սէր ունինք վրադ. մեր ամենէն արի դիմուորներուն մէջ քեզ յաջորդելու արժանի մեկը չգտանք, եւ դեռ տեղդ պարապ է կարտուճայի մէջ։ Ա՛ռ կուաթօի պաշտօնդ այդ գործողութեան օրը, եւ ապա Աստուած ներշնչէ եւ իմաստուն որոշումներ տալ քեզ։

— Ուրեմն ես երթամ Տոն Էմիլեվանին ի-

մացընեմ. պէտք է որ այս իրիկուն ամեն բան անօրինուի։

— Գնա, ըսաւ Մանտամիէնթօ, այս տեսակ գործողութեան մը համար ոճնի իրարանցումէն աւելի յարմար ժամանակ չկայ։ Եւ դու, Մանօֆինա, յարեց, պար մը չՓնս խաղալ գեղեցիկ Քուլէվրինայիդ հետ։

— Ալէկ ըսիր » պատասխանեց Կուաթօն, եւ Սէրէնային թեւէն բռնելով պարողներուն մէջ տարաւ։

Թէեւ Քուլէվրինայի կերպարանքն աղքատին էր, բայց եւ այնպէս ամեն մարդ փութաց անոր պարելը տեսնելու, որ ինչպէս ըսինք՝ քալ կաքաւող մ'էր։

Այս միջոցին Քօքօ պալատէն դուրս ելեր ու բակին ծառերուն կողմը գացեր էր, ուր քանի մը ժամ յառաջ երեք մարդ կեցած կը խօսակցէին իրարու հետ, եւ տակաւին հոն կեցեր էին սպասելու կերպով։

Ալկուազիլը քովերնին երթալով Էսթէվան գինքը ճանչեց։

Ի՞նչ լուր ունիս, հարցուց։

— Ամեն բան պատրաստ է, տէր ասպետ. կարտուշայի մեծաւորը պատրաստ է՝ ինչ որ ուզես կատարելու։

— Ես ձեզի չըսի՞ մի, ըսաւ Էսթէվան իր

երկու ընկերներուն՝ Տոն Ռոտրիկէզի եւ Տոն Քախմէնէսի դառնալով։ Ուրիմն հիմա ապահով ենք մեր գործին յաջողութեանը վրայ։

— Տոն Էսթէվան, ըսաւ ծեր ասպետը, դու օգտակար դատեցար այս գնչուներուն յարիլ, լաւ։ բայց, բարեկամ, դու քու ղօրութեանդ կէսը չես հասկընար. եթէ ես քեզի պէս երիտասարդ ըլլայի, քեզի պէս գեղեցիկ ըլլայի, եւ անունս ալ Տոն Էսթէվան Վարկաս ըլլար, մէկ խօսքով Սեվիլի բոլոր ժողովուրդը ոտք կը հանէի եւ Սպանիան ատկն՝ ի վերայ կընէի։

— Տոն Ռոտրիկէզ, պատասխանեց Էսթէվան, այս մէջտեղս դու երիտասարդի պէս կը խօսիս. թող որ եւս ալ ծերունիի պէս խօսիմ։

Դու մոգական մեծ ղօրութիւն մը կենթադրես իմ վրաս, այնպէս թող ըլլայ. կուզեմ հաւատալ որ ես կրնամ դիւրութեամբ հօրս չաստակաւը՝ որ դեռ կենդանի է սպանիացւոց սրտին մէջ՝ Սեվիլը ոտք հանել հաւատաքննութեան դէմ։ Ընթադրելով որ այնպէս ըլլայ, ի՞նչ օգուտ կրնայ ընել Սպանիոյ, բայց եթէ հազարաւոր մարդոց կոտորման պատճառ ըլլալ՝ առանց մնացեալներուն վիճակը բարւոքելու։ Դիտե՞ս, Տոն Ռոտրիկէզ վալերը, հաւատաքննութեան լուծն՝ ի սպառ խորտա-

կելու համար՝ պէտք է որ համայն Սպանիա մի եւ նոյն զգացմամբ, մի եւ նոյն կամքով մեաբանի։ Մանաւանդ ապստամբութիւնները քաղաքային պատերազմ կը ծնանին, երկիրը կաւերեն ու կաղքատացընեն, բայց չեն կրնար փոխել. կորովի մարմինէ մը ատէպ արիւն առնելու կը նմանի, օր մը չտնչ առնուլ կուտան, բայց վերջը կը կարկամեցընեն։ Միայն պիտութիւնը, փիլիսոփայութիւնը կրնան զՍպանիա վերանորոգել եւ ազատ ընել։ Մինչեւ այն ժամանակ բան մը չյուսանք, եւ մեք տեսնելիք չունինք այն գեղեցիկ օրերը . . . .

— Ուրեմն ինչո՞ւ համար կը պատակցինք, ընդմիջեց Տոն Վալէրօ։

— Միայն մէկ բանի համար, պատասխանեց Էսթէվան, մասնաւոր չահու մը համար։ Ես իմ սիրելիներս ազատելու համար, որ եւ Տոն Քսիմենէս ալ ինձ բարեկամութեան համար. այս է մեր ամենէն մեծ չարժառիթը։

— Էսթէվան, ըսաւ Տոն Քսիմենէս, մեր դիտաւորութիւնները կը զրպարտես՝ մասնաւոր չահու մը նեղ սահմանին մէջ ամփոփելով։

— Ոչ, պատասխանեց Էսթէվան, ես չեմ զրպարտեր զանոնք. մեք մեծ եւ եռանդուն հոգի ունինք, մեք կը հեծնենք մարդկութեան վշտացը վրայ, եւ դեռ ասկէց երեք ամիս ա-

առջ կըսէի քեզի պէս թէ միայն մեր տառապեալ եղբարց սէրը, անարդեալ եւ հալածեալ ժողովրդեան սէրը կը մղէ մեզ այս ապաստանութեան գործին։ Բայց եւ քեզ աւելի լաւ ընծեցի մարդոց զգացումները, եւ ըսի եւ ինձ որ եթէ Աստուած զմեզ Սպանիոյ վերանորոգիչն ըլլալու համար ստեղծած ըլլար, ուրիշ կարողութիւններ ու միջոցներ կուտար մեզ, եւ թեթեւս մեզ դար մը եւս քը կ'ստեղծէր. կամ առաքելութեան ձիրք կուտեսայինք, եւ Յոհաննէս ա'Ավիլայի, Ս. Յոհաննէս Աստուծոյի պէս խոհարհ եւ արի ըմբիշներ կըլլայինք, վեհ հոգիներ, այն աստիճան վառեալ մարդոց սուրբ սիրովը, որ քամեն անձնական զգացում եւ մինչեւ իսկ ինքզինքին կը զոհեն մարդկային մեծ գերդաստանին օգտին համար։ Անոնք կըրնան եւ իրաւունք ունին Սպանիան վինչեւ իր խորը յուզելու եւ մարքսիզմէն իսկ սրով վերանորոգութիւնը վիրաց վրայ բանալ է՝ եւ ոչ ուրիշ բան. եւ եթէ այսօր ձեզ հետ կը գաւակցիմ, չէ թէ Սպանիոյ տառապեալ եղբարցը համար բարիք մը ստանալու համար է. այլ վասն զի կը սիրեմ, եւ սիրելիս աղատել կուզեմ, եւ այս ըսածս կարծեմ ինքնասիրութիւն է, յարեց դառն ժպիտով մը։

— Էմիէլեան, ըսաւ Ցոն Քախմաննէս, դուս

քան զմեզ բարի ես, եւ եթէ պէտք ըլլայ՝ մեզնէ աւելի անձնուէր։

— Մեր ապստամբութեան պատճառն ինչ որ ալ ըլլայ, նուիրական է, բաւ վալէրօ. ասկէմն քալենք եւ դուս մեր գլուխն եղիր, Էմիէլիան. վասն զի դուս Կիկերոնէն աւելի ճարտասան ես, եւ այնպիսի անկեղծ լեզու մ'ունիս, որուն մարդ չկրնար դիմանալ։

— Ո՞ւր պիտի երթանք, հարցուց ծերունի սասլուտը Ալկուադիլին։

— Ետեւէս եկէք, ցեմբք, բաւ քօքօ, եւ կասկած չարթնցընելու համար համարձակ պարահանդէսի սրահը մտէք, զբօսցիք, օրիորդներուն հետ խօսակցեցէք։ Իսկ ձեզ, Տոն Էմիէլիան, խրատ կուտամ որ Սէրէնան կաքաւել տաք։

— Ես զմի կաքաւել տամ, հարցուց ծերունի Ռոսարիկէզ։

— Ձեր աղնուութիւնն անհոգ թող ըլլայ, բաւ Ալկուադիլը ժպտելով. կարտոնայի մէջ պարող չպակսիր. ամեն գոյնէ եւ հասակէ կը գտնուին։

— Ուրեմն առջեւնէս կնկիր» բաւ Էմիէլիան։

Ալկուադիլը միայնակ ներս մտաւ։ Պարը խիստ տաքցած էր այն միջոցին, վասն զի Մա-

նօֆլինա եւ Սէրէնան էին խաղցողները . ամէն մարդ աչքն եւ ուշն անոնց վրայ դարձուցած՝ սաէպ ծափահարութեամբ կը դրուատէին անոնց ամէն մէկ ճարտար ձեւերն ու չարժումնները :

Երեք տապհանէն այս միջոցիս ներս մըտան :

Քօքօ մեծաւորին քով երթալով .

« Ահա ռխալները խաստացող երիտասարդ տապետը , ըսաւ անոր՝ Տաճ էսթէվանը ցուցընելով :

— Նոյն ինքն է զոր Մանօֆլինա պիտի խաւարեցընէր , ըսաւ Մանտամիէնթօ . կերեւի որ այդ երիտասարդին ու Սէվիլի հաւատաքննչին մէջ սաստիկ հակառակութիւն կայ . լաւ , լաւ , յաւելցուց ձեռքերը չինելով . ուր որ կոտրած հաւկիթ կայ՝ հոն ձուաղեղ կը չինուի : Թող կենան հոս , Քօքօ , մինչեւ որ պարահանդէսը վերջանայ . եաքը կը խօսինք իրենց հետ : »

ԳԼՈՒԽ ԼԹ.

ԴԱՒԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Կարաւնայլ պալատին մէջ ուրիշ մարդ չէր մնացած բաց ՚ի մեծաւորէն, Ալկուադիւլէն, Մանօֆլինայէն, ընկերէն եւ երեք ապնըւականներէն։

Ջահերէն ամանք հետզհետէ կը մարէին, այն ընդարձակ սրահը կը մթնէր, եւ գիշերային լռութիւնն աւելի ահարկութիւն մը կուտար այս պաղանի ժողովին։

Կէս գիշերը երկու ժամ անցեր էր։

Մեծաւորը կանչեց մեծ անտուկ մը բացաւ որ սրահին մէկ անկիւնը գրուած էր, մէջէն դեղին ու աղտոտ մագաղաթեայ տոմար մը, կապարեայ կաղամար մ՚եւ արծիւի փետուրէ գրիչ մը հանեց. յետոյ նորէն գոցեց սընտուկը զոր միանգամայն իբրեւ պահարան եւ սեղան կը գործածէր, եւ մէջէն հանածները կափարչին վրայ չարելէ ետեւ, գնաց գուռը նայեցաւ թէ լաւ մը գոցուած էր։

Փականքին նիգը լամբին մէջ լաւ մտած ՚ըլլալուն, երբոր Մանտամիէնթօ իր հուժկու

ձեռօքն այն ահագին դուռը հրեց , ինքնին բացուեցաւ եւ նոր անձ մը ներս մտաւ :

Այս անձը Ցովսէ էր , որ Քօքօչն լուր առնելով խորհրդին ներկայ գտնուելու եկեր էր :

Էսթէվան նորատի դոմինիկեանը տեսնելուն պէս զայրագին գոչիւն մ'արձակեց, եւ Ալկուազիլին դառնալով « Ձիս մատնեցիր , թըշուառական » ըսաւ :

Ալկուազիլն առանց խռովելու՝ հանդարտութեամբ պատասխանեց .

« Ոչ , տէր , քեզ չմատնեցի : »

Քօքօլ դէմքին վրայ այն աստիճան ապահովութիւնկար որ Էսթէվանայ կասկածը խախտեցաւ :

Միանգամայն Մանտամիէնթօ ալ՝ այս դիւերային այցելութեան պատճառը չդիտելով , մեծ հաւատաքննչին սիրելին պարտուպատչաճ յարգանօք ընդունեց :

« Ի՞նչ հրաման ունիք , վերապատուելի հայր , հարցուց կասկածոտ դէմքով մը :

— Այդ երեք ազնուականներուն խօսելիք ունիմ , պատասխանեց Ցովսէ :

Մանտամիէնթօ արտեւանունքը կնճռեց :

« Ի՞նչ կուզէ այս կրօնաւորը , հարցուց կամաց մը վալերօ Էսթէվանայ :

— Հիմա կիմանանք » պատասխանեց Էսթէվան ։

Այս ըսելով կրօնաւորին քով դնաց ։

Ցովսէ ձեռքն անոր երկնցուց բարեկամաբար ։

Էսթէվան չբռնեց անոր ձեռքը, այլ երեսը նայելով ըսաւ ։

« Չիս մտանելնիդ բաւական չէր, հիմա ալ բոլորովին կորանցընել կուզէք, այնպէս չէ։

— Կը սխալիք, պատասխանեց Ցովսէ քաղցր եւ տխուր ձայնով, ձեզ մխիթարելու եւ օգնական ըլլալու կուգամ ։

— Բայց Տոլորէզ, յարեց Էսթէվան, որուն նախանձութիւնն աւելի ատատիկ կը գրգռէր Ցովսէն տեսնելով, որուն վրայ կասկած ունէր ։ Տոլորէզն ի՞նչ ըրիք ։

— Տոլորէզ ողջ առողջ ձեռքդ պիտի հասնի, չարունակեց դոմինիկեանը ։

— Այ՛ւ, վատն դի ես պիտի ազատեմ զայն, գոչեց Էսթէվան զայրագին ։ ձերննդութիւնները զիս չեն կրնար խաբել, Հայր Ցովսէ, եւ եթէ կուզէք հիմա, յարեց դառնութեամբ, եթէ կուզէք ։ ։ ։ Նայեցէք, Հայր Ցովսէ, դուք անխոհեմ եղաք ։ ։ ։ մեք հոս հինգ հոգի ենք քեզի դէմ, եւ այս մարդիկն անձնուէր են ինձ ։

— Ձեզնէ չվախնալուս ապացոյցն այս է որ

պատասխանեց Յովսէ , ելէր հոս եկեր եմ , եւ առանձին եկեր եմ : Եթէ ձեզ մատնած ըլլայի, ինչու պիտի դայի ձեզ փնտռելու . ի՞նչ պէտք ունիմ ես ձեզ : Հաւատաք ինձ , Էմմէլեան , քու ճշմարիտ բարեկամներդ ճանչէ , անոնց օգնութիւնն հարկաւոր է քեզ , եւ անկեղծութեամբ քեզ կը նուիրեն զայն :

— Ասաուածդ իմ , դ ոչնչ յանկարծ Ռոտրիկէզ , այս այն նորատի կրօնաւորն է որ անցեալ օր գիս իր կրօնակիցներուն կաւատուխեն աղաւեց :

— Վերապատուելի հայր , չարունակեց Ռոտրիկէզ Յովսէի քովն երթալով , ներեցէք ինձ որ չնորհակալութիւնս յայտնեմ ձեզ երկու օր առաջ Պուէնավէնթուրայի պանդոկին մէջ ինձ ըրած օգնութեանդ համար : Հիմա խելքս գլուխս եկած է , յարեց ժպտելով , եւ կուզեմ ապացուցանել ձեզ :

— Խելացութիւնը իմաստուն խօսքեր ընելու վրայ չկայանար , այլ յարմար ժամանակին եւ ըստ պատշաճին ըսելու վրայ կը կայանայ , պատասխանեց Յովսէ պաղութեամբ . երբոր մէկը քարի վրայ սերմ ցանէ , թռչունները կուտեն զայն եւ ցանողին օգուտ մը չբերեր : Ձեր բացատրութիւնները ձեզ ողջ ողջ այրել կուտան . հաւատա խօսքիս :

— Չեն համաձակիր, պատասխանեց Վալէրօ, հաւատաքննութիւնը դիս խենդ կը համարի։

— Հաւատաքննութիւնը կրնայ վերջապէս նշմարել որ դուք վտանգաւոր խենդ մ'էք, եւ խելացի մարդոց նման կը վարուի ձեր հետ ալ։

— Ամենեւին վոյթա չէ, գոչեց Վալէրօ, մարտիրոսութիւնը դեղեցիկ փառք մ'է։»

Ցովսէն ճանչելէն ի վեր այս երկրորդ անգամն էր որ Էսթէվան անոր դէմքին չնչած ձգողական հրապոյրէն եւ անկեղծ պարզութենէն կը յաղթուէր։ Ուստի ինքնաւ ձեռքն անոր երկնցուց բարեկամաբար։ Ցովսէ բռնեց անոր ձեռքը եւ գոչեանօք սեղմեց՝ իր քաղցրի եւ զմայլեցուցիչ ձայնովն ըսելով։

«Բարեկամ ըլլանք, հաւատա ինձ . . . բարեկամ մինչեւ ցմահ . . . Ես անարժան չեմ այդպիսի բարեկամութեան մը . . . Օր մը Ցովսէ թերեւս խիստ սիրելի պիտի ըլլայ քեզ։»

Էսթէվան դեռ կը վարանէր. անգութ կասկած մը զինքն անհանգիստ կընէր։

«Տոն Ցովսէ, ըսաւ վերջապէս, տակաւին բան մը կայ. եթէ կուզես դիս համոզել, Տոլորէզն ու հայրն ինձ դարձուր, եւ այն ժամանակ կը հաւատամ քեզ։

— Կը կարծես, ըսաւ Յովսէ, որ հաւատաքննութիւնն այնպէս դիւրութեամբ իր զոհերը ձեռքէն հանէ։

— Ոչ, բայց Յովսէ՝ հաւատաքննչին սիրելին՝ ինչ որ ուզէ կրնայ ընել հաւատաքննութեան մէջ։

— Յովսէ չատ բան կրնայ ընել, պատասխանեց նորատի կրօնաւորը, բայց չկրնար ձեզ դարձունել այնպիսի մարդ մը, որուն անդամները խորտակած ու այրած են։

— Ի՞նչ կըսես, հարցուց Էսթէվան յուզուելով։

— Կըսեմ թէ Մանուէլ Արկօզօ երէկ հրոյ եւ ջրոյ փորձութիւնը կրեց. կըսեմ թէ անհրաժեշտ է դինքն ազատել, որովհետեւ քալելու կարողութիւն չունի։

— Բայց Տոլորէզ, Տոլորէզ, գոչեց դըժբաղդ երիտասարդն անբացատրելի անձկութեամբ։

— Անոր վրայ անհոգ եղիր, Տոլորէզ տանջանք չկրեց, եւ կազատեմ զայն։ Եթէ խարուկահանդէսէնետեւ ժուանայի տունը չգանես զայն, ինչ կուզես ըրէ ինձ, Տոն Էսթէվան... Ես վախնալու մարդ չեմ, անհոգ եղիր, յարեց տրտմագին ձայնով մը՝ որ կարծես թէ իր բնաւորութեան խորը կը կազմէր։

— Կերդնաւս Տոլորէզը ինձ յանձնելու, հարցուց Էսթէվան։

— Երդումը խաբեբայներէն հնարուած է, պատասխանեց Յովսէ. ես չեմ երդնուր, այլ կը խոստանամ։

— Պարոններ, գոչեց Էսթէվան, գործի սկսինք, եւ ինչ ընելիքնիս որոշենք։ Պէտք է կամ ազատել Մանուէլ Արկօզօն, կամ մեռնիլ։ Ահա օգնական մ'ալ զոր երկինք կը զրկէ մեզ, յարեց Յովսէն ցուցընելով։

— Կրօնաւոր մը, գոչեց դաժան վալէրօ, ի՞նչ օգուտ կրնայ ընել դաւադրութեան մը մէջ։

— Ես ամեն օր խոստովանանք կընեմ, պատասխանեց Յովսէ։

— Լաւ, լաւ, ըսաւ վալէրօ, մոռցայ յիշելու թէ դուք մութի մէջ կը մարտնչիք։

— Աստուած չարը բարիի կը փոխէ, պատասխանեց Յովսէ։

— Յիմար ես, հարցուց Տոն Քսիմենէս Էսթէվանայ, ինքզինքդ այդ հաւատաքննչին մատնել կուզես։

— Աստուած չարը բարիի կը դարձունէ, կրկնեց Էսթէվան. արդ՝ Աստուած այս հաւատաքննիչն ալ բարի եւ քաղցրասիրտ անձի մը փոխարկած է, որ իր բոլոր կարողութեամբը մեզ ալիտի նպաստէ... Հանդարտ եղիր ուրե-

մըն, Տոն Քսիմենէս, եւ մի վախնար ընաւ։ Տեսանենք, մեծաւոր, յարեց Մանուամիէնթօ պատասխանով, որ սրահին մէկ խորչը կեցած՝ խորհրդին արդեանը կ'ապասէր, պատրաստէք ձեր բոլոր զօրութիւնն իմ հրամանիս ներքեւ դնելու։

— Գործը դիւրէ, պատասխանեց մեծաւորը. մեր զօրութիւնը քիչ կամ շատ մեծ կըլլայ ըլլալ՝ պէտք ունեցողներուն խնդրանացն եւ առաջարկեալ վարձատրութեան համեմատ։

— Վարձատրութեան մասին հոգ մի ընէք, առատօրէն կը հատուցանեմ։

— Մեր Քօքօ եղբայրը կարծեմ երկու հարիւր հազար ոսկի խօսք ըրաւ, յարեց Մանուամիէնթօ։

— Բաւական չէ այն գումարը եւ չէք կրնար անով երեք չորս հարիւր մարդ հանել։

— Ուրիշ պիտի գտնէ այդչափ մարդ, հարցուց կամաց մը Տոն Քսիմենէս։

— Քանի հազար ալ կրնայ գտնել, եթէ պէտք ըլլայ, ըսաւ Ծովախ։

— Ի՞նչ կըսէք, մեծաւոր, պիտի կրնայ ըլլալ։

Մեծաւորը քանի մը վայրկեան խորհելէ ետեւ, պատասխանեց.

« Կրնայ ըլլալ, բայց պէտք քսան հազար

ոխալ ալ սեղափոխութեան ծախք վճարել, վասն զի չըվակայ քաղաքաց եղբայրներն ալ բերել տալու պիտի պարտաւորիմ։

— Քան հազար ոխալն ես կուտամ դոչեց Տոն Քսիմինէս։

Սիմ այդպէս է, ըսաւ Մանտամիէնթօ, ձեր ազնուութիւնքը կը հաճի՞ն պրովատալ ինձ այդ խօսքը, վասն զի եղբայրութեան տուժարին մէջ պիտի արձանագրեմ ձեր առաջարկութիւնն ու խոստումը։

— Գիւրին բան է այդ, ըսաւ Էսթէվան։

Ա՛յն ժամանակ մնծաւորը տուժարին մէջ էչն մազաղաթի թերթ մը հանեց, եւ գրիչը Էսթէվանայ ներկայացնելով

« Գրեցէ՛ք, տէր ասպետ » ըսաւ։

Էսթէվան ալ հետեւեալը գրեց.

« Ես, Էսթէվան, կոմս վարկասի, պատուոյս վրայ խօսք կուտամ, որ յառաջիկայ յունիս 4ին կատարուելիք թագաւորական խառնակահանդէսին հետեւեալ օրը երկուհարիւր քսան հազար ոխալ ամբողջ հատուցանեմ կարաւունայի եղբայրութեան մնծաւոր Մանտամիէնթօի։

Արարեալ ի Սէվիլ
ի 27 մայիսի 1534

Էսթէվան կոմս վարկաս։ »

Այս մտրհակին նեղքեւ Տոն գնահատելը դրեց ։

« Ես ալ պատուոյս վրայ խօսք կուտամ եւ կը պարտաւորիմ վերոյիշեալ գումարը Պ ։ Մանասեանին օր մը վճարել նշանակեալ թուականին երկրորդ օրը՝ եթէ Տոն էսթէվան վարկաս չվճարէ ։ Գ ։ Հ ։ »

— Մարդ չդիտեր դէսուդէն ինչ կուգայ, ըսաւ Տոն գնահատելէ էսթէվանայ, ուսերն նեղէ որ երաշխաւոր ըլլամ քեզ ։

— Հիմա կարդն ինձ եկաւ ձեր հրամանները դրի առնելու ըսաւ, մեծաւորը ։

Եւ տուաքարին վրայ դրեց ։

« Պ ։ Տոն էսթէվանվարկասի համար չորս հարիւր Կարտուննան պատրաստել յառաջիկայ խաչուկահանդէսին օրը մեծ հաւատարքննիչը խաւարեցընելու համար ։ ։ ։

— Աւրէ, ես այդպէս չըսի, ըսաւ էսթէվան ։ միայն սխտի վերցընէք գինքը եւ չէ թէ սպաննէք, Պ ։ Մանասեանի՛ ։

— Ոչ, ոչ, ըսաւ Յովսէ ալ, միայն պիտի վերցընէք եւ տանիք ձեր տղին տակի նկուղներուն մէջ պահէք ։

— Ջնջէ խոսրովեան բառը, յարեց էսթէվան ։

Մեծաւորը դրչին ծայրովն աւրել ձեւացուց խաչելու բառը, եւ չարունակեց դրութիւնը.

« Այն կերպով պատրաստել իր մարդիկը որ մեծ հաւատաքննիչը վերցընեն եւ Սեվիլի նախկին կառավարիչն ազատեն, որ յանիրաւի դատապարտուած է հաւատաքննչէն, եւ ազատելէ ետեւ՝ կարտուհայի պալատը բերեն եւ Տոն Էսթէվան վարկաբի ձեռքն յանձնեն։

— Կամ իմ ձեռքս, յարեց Յովսէ։

— Պարոնը այնպէս կը հրամայէ, ըսաւ մեծաւորը։

— Այո՛, այո՛, ըսաւ Էսթէվան, « կամ Մօնսինեօր մեծ հաւատաքննչին ողորմաբաչիս Տոն Յովսէի ձեռքը » դրէ։

— Այսչափ է, հարցուց Մանսամիէնթօ։

— Այսչափը բաւական է կարծեմ, պատասխանեց Տոն Ռոտրիկէզ. բայց լաւ ուշադրութիւն ըրէ, Պ. Մանսամիէնթօ, որ գործին յաջողութեանը համար բան մը պակաս չընենք։

— Պարոն ասպետ, պատասխանեց աւազակապետը խրոխտ ձայնիւ, միթէ դուք բաներ տեղ չէք դներ մեր համբաւոյն պատիւը, որ կրնայ կոտրիլ նիթէ այս տեսակ ձեռնարկութիւն մը չյաջողի։

— Ուրեմն աւելցու, ըսաւ Յովսէ. « Մեծ

հաւատաքննիչը կարտուղարութեան մէջ պահել մինչեւ որ Տոն Յուլէ հրաման ընէ թող տալու ։ »

— Այդ աւելորդ է, պատասխանեց մեծաւորը, երբոր ես ընելիքս ընեմ մեծ հաւատաքննչին, ձեր ներումն ինչպէս կուզէ այնպէս թող ընէ այնուհետեւ ։

— Մեծ հաւատաքննչին գործն ինձ յանձնեցէք, ըսաւ Մանօֆինա ։

— Ես պէտք եղած հրահանգները կուտամ քեզ, պատասխանեց անոր Մանտամիէնթօ ։

— Հիմա, Պարոններ, ըսաւ Տոն Ռոտրիկէզ, մնացեալը մեր խորհելիքն է ։

— Այդ մինչեւ այն օրը քաղարձակ լուսաբացին ու խորհրդաժողովին պէտք է, ըսաւ Յուլէ ։

— Խարոյկին օրը մենք ալ հրապարակին մօտերը դանուելնիք, ըսաւ Տոն Քսիմենէս ։

— Իմ կարտուղարներս ձեզ հետ գործ չունին, ըսաւ Մանտամիէնթօ. դուք մի խառնուիք անոնց մէջ ։ Խնդիրը հաւատաքննիչը վերցընել չէ մի, ինձ թողէք, ես ու կուսակրօնները կը կատարենք ։

— Բայց թէ որ կռիւ մը ծագի, ձեզ չօգնենք ։

— Անօգուտ է, Տեարք իմ, դուք միայն

ժողովուրդը պատրաստեցէք , ոչ թէ մեզ օգնելու , այլ անտարբեր կեցնելու . այնչափը բաւական է :

— Ընդհանուր ապստամբութիւն մը կըրնար բոլոր գոհերն ազատել , ըսաւ Վալէրօ :

— Աւաղ , այս կարտուշոն թերեւս իրաւունք ունի , ըսաւ Էմիլիան հառաչելով, թերեւս պէտք է ընդքը թողունք որ առանձին գործէ :

— Այո՛ , իրաւունք ունի , ըսաւ Յուլէ , յայտնի ապստամբութիւն մ'այս միջոցին հաւատաքննութեան անդիմութիւնները կրկնապատկել ըլլալ ուրիշ արդիւնք չկրնար ունենալ : Հաւատացէք ինձ . ընդհանրին հարկ եղած ատեն պաշտպանելու համար դղուշութեան միջոցներ ձեռք առնուած եւ բազմաթիւ զօրք պատրաստուած են . ուստի այն օրը լաւ չըլլար ոտք հանել խեղճ ժողովուրդը , որ միշտ գոհ կըլլայ ապստամբութեան մէջ : Խնդիրը Սէվիլի նախկին կառավարիչն ազատել է . ասոր համար դաւ պէտք է գործածել եւ ոչ յանդգնութիւն , վասն զի ժամանակն յարմար չէ : Ձէք գիտեր որ կայսրն ալ ներկայ պիտի գտնուի խարուսիահանդէսին , եւ հետեւաբար բազում զինուոր ունի :

— Հ . Յուլէ իրաւունք ունի , ըսաւ Տան

Քսիմենէս , այն օրն ապստամբութիւն հանելը Թագաւորին դէմ դաւադրութեան կերպարանք կառնու , մինչդեռ մեր դործը մի միայն հաւատաքննութեան հետ է ։

— Վերջապէս , Տեարք , ի՞նչ որոշում պիտի ընենք » հարցուց Վալէրօ ։

Այս միջոցին սրահին դուռն ուժգին մը բախեցաւ ։

Ամենն ալ վեր ցատկեցին ։

Մանտամիէնթօ , առանց չփոթելու , չարժուն սիւն մը հրեց , որ ինք իր վրայ դառնալով անցք մը բացուեցաւ , ուրկէ ուրիշ սենեակ մը կերթուէր , այն էր Մանտամիէնթօի բնակարանը ։

« Ամենդ ալ հոս մտէք , ըսաւ մեծաւորը ։

Հնազանդեցան , եւ Մանտամիէնթօ նորէն սիւնը տեղը դարձնելով վազեց դուռը բացաւ ։

Շաբա խենդի պէս դռնէն ներս մտնելով սրահը դիմեց ։

« Ի՞նչ կայ , Շաբա , ըսաւ մեծաւորը , միթէ տունդ բռնկեցաւ ։

— Ո՞ւր է եղբայրս , հարցուց դողալով ։

Մանտամիէնթօ ծածուկ դուռը բացաւ ։

« Մի վախնար , Տեարք , ըսաւ , վտանգ չկայ , կրնաք դուրս ելնել ։ »

Ամենն ալ սրահը եկան։

«Ո՛հ, Տեարք իմ, գոչեց Շաբա, եթէ եթէ գիտնայիք ի՛նչ մեծ կոժբադրութիւն մը պատահեցաւ։»

Եւ արտասուքէն հեկեկելով չէր կրնար խօսիլ։

— Ի՞նչ կայ, ըսէ տեսնենք, գոչեցին ամենն ալ։

— Առաքեալը, Տեարք իմ, Պէվիլի հայրը...

— Ի՞նչ եղաւ, չուտ ըսէ։

— Հաւատաքննութենէն բռնուեցաւ, յարեց հառաչանօք։

— Ո՛հ, Աստուածծ վրէժխնդիր, գոչեց Էթէվան։

— Քարոզէն դուրս եկած ժամանակ բռնեցին տարին պատճառելով թէ հերետիկոսութիւն կը քարոզէ։

— Խնայէ ուրեմն Պետրոս Արպուէզի, ցոն Էթէվան, խնայէ ուրեմն թագաւորին որ այսպիսի ապիրատութենանց թոյլտուութիւն կընէ։

— Տոն Ռոտրիկէզ, մեր ալ կարգը կուգայ, պատասխանեց Էթէվան, մարդուս զօրութիւնը սպասել դիտնալու վրայ կը կայանայ։

— Մեծաւոր, ըսաւ Մանուալիէնթօ,

դուն քու կարտուներուդ հետ միայն գործը կատարէ։ հաւատաքննիչն ու Մանուէլ Արկօզն պիտի վերցընես։ Մենք ալ, ես ու ժողովուրդը պատրաստելու տչխատինք։

— Նայէ որ Պետրոս Արպուէդն անպատճառ ձեռք անցունես, յարեց Յովսէ։

— Ձեր արժանապատուութիւնն անհոգ թող ըլլայ, պատասխանեց Մանտամիէնթօ. Պետրոս Արպուէդ չկրնար աղատիլ։»

Այսպէս ամեն բան որոշուելէ ետեւ, երեք ասպետներն ու Յովսէ՝ ի միասին մեկնեցան կարտուեայի պալատէն։

ԳԼՈՒԽ Խ.

ՓՈՂՈՑՆԵՐՈՒ ՄԷՋ ՓԱՐՈՁ

1534 տարուան յունիսի չորրորդ օրն էր։ Առաւօտեան ժամը հինգը նոր զարկեր էր։

Սէվիլի ժողովուրդն այն օրը առաւօտեանէն կանուխ ելեր էր։ Մեծ անցք մը ամենուն սիրտը երեսման մէջ կը բռնէր։

Խարուկ ահանդէսին օրն էր։

Նուիրական եւ մեծ օր, ուր ամեն մարդ աչխատութենէ հրաժարելով աղօթելու միայն պիտի զբաղէր։

Խումբ մը երիտասարդ աղնուականներ Ցոն Ռոտրիկէզ Վալէրօի առաջնորդութեամբ Սէվիլի փողոցները կը պտըտէին խորհրդաւոր դէմքով մ'իրարու հետ խօսակցելով, եւ դէմերնին ելած ժողովրդեան մարդոց հետ ալ քանի մը վայրկեան խօսելով, որոնք խոհուն եւ մտայոյզ դէմքով կը բաժնուէին անոնցմէ՝ որպէս թէ կարեւոր եւ ծանրակշիռ խորհուրդ մ'անոնցմէ ընդունած ըլլային։

Յիշեալ աղնուական ասպետներուն դէմքերն ալ տխուր էր եւ խոհուն. դոյդ դոյդ կերթային, մերթ ընդ մերթ կանգ առնելով եւ իրարու խորհուրդ կամ դաղափար մը հաղորդելու համար ակումբ կազմելով. յետոյ կը շարունակէին իրենց պտոյտն ու ժողովուրդը դրդռելու դործը, որ իրենց առաւօտեան չըջապայութեան միակ նպատակն էր։

Սէվիլի ժողովրդեան մէջ անձայն յուզմունք մը կը տեսնուէր՝ ընութեան այն չարաչուկ ճգանց նման՝ որ ահագին փոթորիկներու յառաջընթաց նշանն են։

Վերջապէս ապստամբութեամբ եւ աղմկով յղի օր մ'էր։

Սէվիլի ժողովուրդը՝ որ մեծ մասամբ առ երեսս քրիստոնէութեան դարձած արաբներէ ու հրեաներէ կը բաղկանար, Ռոտրիկէզի,

Էսքէվանայ եւ անոնց բարեկամներուն քարոզութիւններէն զորքը քաշել, դժուարագոսպ բարկութեամբ խարուկահանդէսի աւուր կըսպասէր։ Զանձրացեալ իր վրայ ծանրացած նողկալի հալածանքէն, ձանձրացեալ նաեւ իր համբերատարութենէն՝ որ իր հարստահարիչներուն յանդգնութիւնն ու անզգուշութիւնն աւելցնելու ծառայեր էր, զայրացման այն վիճակին մէջ էր, ուր ամենաթոքր կայծ մը կըրնար զինքը զորքոքել, եւ ահեղ հրդեհի մը բոցոյնման կատաղաբար առջեւն ելած արգելքներուն դէմ մղել։

Այս եղեր էր Վալէրօի ճարպիկութեան արդիւնքը։ Այս միջոցին կրնար կատարուիլ իր այն կանխատեսութիւնը որ քանի մ'օր առաջ ըրեր էր պանդոկէն դուրս ելած ատեն.

« Այս ժողովուրդը ինչ որ ուզեմ կընէ։ »

Վալէրօի գործակից եւ օժանդակ եղեր էին՝ իր հետէ երիտասարդ ազնուականները, եռանդուն եւ բոցավառ հոգիներ, սիրահարեալ այն մեծ եւ վսեմ բանին՝ որ Ազատութիւն կը կոչուի։ Դուռտր երկնից, յաճախ չհասկըցուած։ Միթէ մարդիկ չատ անգամ անոր տեղ անամէջ եւ սեթեւեթեալ կուռք մը չեն պաշտեր, իրենց ձեռօք չինուած անկատար գործ մը։

Բայց այս վեհ սիրտ սպանիացիներն ունայն բառ մը, պատիր ուրուական մը չէին պաշտեր. այլ ատոյգ ազատութիւնը, որ իրենց ամենաջերմ բաղձանաց առարկայն էր. պաշտպանող եւ ներողասէր ազատութիւն, քոյր քրիստոնէական սիրոյ եւ գթութեան, որ աղքատներն ու վշտբերն իր ապիտակ պատմուճանին քղանցքովը կը ծածկէ, զանոնք կը սնուցանէ, կը մխիթարէ, եւ իր երկնային չունչը կը փչէ լքեալ եւ յուսահատյս հանճարին վրայ, ըսելով. «Քալէ, քալէ, ես հոս եմ քեզ ճանբայ բանալու եւ ձեռք բռնելու համար»: Կոյս երկնային, տարփալի ամեն դարերու վեհ սըրտից, նա էր որ կը վառէր այս սպանիացի սէգ ասպետները, որք այնչափ երկար ժամանակ ոգորեցան հաւատաքննական վաղրին հետ: Գեղեցիկ պատկերներ, տիպք աղնուականութեան արիութեան եւ ուժոյ, անմահացեալք Մուրիլօի եւ Վէլասքէզի վրձիններով:

«Արիութի՛ւն, արիութի՛ւն, բարեկամք, կըսէր Վալէրօ, ահա կը հասնինք մեր նպատակին. այս օրը՝ ինչ որ ալ ըսէ Էսթէվան՝ Սպանիոյ բարօրութեան համար անպատուղ չըլլար:

— Ա՛հ, պատասխանեց Էսթէվան, եթէ կարենայի իմ համոզումս ժողովրդեան սրտին

մէջ անցուցնել եւ մէկ աւուր մէջ ընել ինչ որ պիտի ըլլայ քանի մը դար եւաքը , այսինքն ա-ղատ եւ երջանիկ : Մէկ բան մը զիս կը վչտացնէ . . . Ա.յս բարեմիտ , պարզ եւ դիւրահաւան ժողովուրդը՝ որուն ըսուեցաւ թէ ձեր նախկին քաղաքապետն ազատել ուզողներուն պաշտպանութիւն պիտի ընես այսօր , կը կարծէ թէ այս միակ գործով մեծ քայլ մը պիտի առնու դէպ յաղթութիւն . . . մինչդեռ իրօք անձնական չահու մը ծառայելէ զատ ուրիշ բան չէ ըրածը :

— Ժողովրդեան ատելութիւնը բաղմապատկել իր հարստահարչաց դէմ , ըսաւ Ցոն Քսիմենէս , արդէն անոր ծառայութիւն մ՚ընել է , զայն պատրաստելէ այն մեծ եւ ընդհանուր ապստամբութեան , որ վաղ կամ անադան տեղի պիտի ունենայ անօրէն եւ անագորուն իշխանութեան մը դէմ : Ժողովրդեան մը իր հարըստահարչաց դէմ ունեցած մեծ դատին մէջ՝ ամեն մանաւոր պատճառներն հասարակաց պատճառին հետ կապուած են : »

Երբոր այս խօսքերն ընելով կերթային , խումբ մը մուրացիկ եւ կէս գինով կրօնաւորներու պատահեցան , որ պանդոկէ մը դուրս կելնէին , ուր գիշերն անցուցեր էին :

Մէջերնէն ամենք գեռահասակ էին , որոց

թխորակ ու փայլուն երեսաց վրայ որկրամոլութեան եւ անհոգութեան նկարագիրները տպաւորեալ կը թուէին :

Եւ ի՞նչ պէտք ունէին հոգ ընելու ,

Ամեն մարդ անոնց համար կաչխատէին :

Հանդերձներնին պճուճ , ձեռքերնին ազատ, վերջապէս վրանին նայողն իսկոյն կը հասկըներ որ արտաքին խնամքն ու մաքրութիւնը հեռի էր անոնցմէ :

Աչքերնուն նայուածքը՝ յանդուգն եւ երկդիմի , միանգամայն երկիւղ կազդէր եւ ամօթխածութիւնը կը չրտուցանէր :

Սեւ եւ աղեբէկ մորուքնին մացառի կը նմանէր , եւ ամենուն վրայ ալ եղբօրոսի հոնտ թափթփած էր , նուրբ եւ կարմրորակ փոշի մը զոր այն ժամանակ ընչախոտ տեղ կը գործածէին : Այն փոշին հիմա ընչախոտ Սպանիոյ կը կոչուի :

Սպանիացի կրօնաւորները չատ կը գործածէին այս խոտը :

Թէ եւ կէս գինով էին , փողոցին գով օդը քանի որ երեսնուն կը փչէր՝ խելքերնին գլուխնին գալ սկսաւ , եւ ինքզինքնին քիչ մը բարեբեցին փողոցին մէջ չատ մարդիկ կային :

« Եղբայրք , ըսաւ ամենէն հասակաւորը , այսօր խարուսիահանդէսի օր է , ուստի չենք

կրնար լաւագոյն առիթ մ՚ընտրել հռոմէական Ս. հաւատքը տարածելու։ Կենանք հոս, եւ ժողովրդեան քարոզ մը խօսիմ։»

Այս ըսելով, կրօնաւորը տան մ՚առջեւէն դուրս ցցուած եղրի մը վրայ ելաւ, ուր Աստուածածնայ արձանի մը դրուած եւ կանդեղ մը կախուած էր։ Երեսը խաչակնքեց, քանի մը վայրկեան արձանին առջեւ աղօթեց, յետոյ ժողովրդեան դառնալով՝ օրհնութիւն տուաւ, եւ երբոր քարոզն սկսելու վրայ էր, Տոն Վալէրօ զայն ընդմիջեց։

«Կրօնաւոր, ըսաւ, պէտք էր որ քարոզ տալու համար գիշերը պատշաճապէս ննջած ըլլայիր՝ փոխանակ չուայտութեամբ լուսցընելու եւ Աստուծոյ խօսքը պղծելու։ Քանի գիտեր որ պիղծ չրթունքէ դուրս ելածը կը պղծի։»

«Ականջ մի կախեր, վերապատուելի հայր, ըսաւ ուրիշ կրօնաւոր մը. խնդ Վալէրօն է, որ ամենուն խօսք կը նեռէ այսպէս։

Եւ Վալէրօի դառնալով. «այս առեն հոս ի՞նչ բան ունիս»։

— Եկեր եմ տեսնելու թէ ինչպէս գպիրներն ու փարիսեցիները Մովսէսի աթոռը նըստած են, պատասխանեց Վալէրօ։

— Թշուառ խնդ, կը լռէս, դուչեցին կը-

բօնաւորները :

Վալէրօ , ժողովրդեան դառնալով .

« Զամենայն զոր ինչ ասացեն ձեզ պահել , պահեցէք եւ արարէք , այլ ըստ գործոց նոցա մի առնէք , զի ասեն եւ ոչ առնեն :

— Պիտի լռես , գոչեց նորէն քարոզիչը :

— Թողուցէք որ խօսի , թողուցէք , գոչեց ժողովուրդը :

Վալէրօ առանց ատտամնելու չարունակեց .

« Կապեն բեռինս ծանուն եւ դժուարակիր , եւ դնեն ի վերայ ուսոց մարդկան , եւ ինքեանք մատամբ միով ոչ կամին չարժել ըզ նոսա :

— Եղբայրք , սկսաւ ըսել քարոզիչը , այս հրաշափառ օրս , ուր եկեղեցին կը յաղթանակէ երկիրս ապականող հերետիկոսութեանց վրայ . . .

— Օ՛ձ , ծնունդ լիժից , գոչեց Վալէրօ , որք սպանիք զարդարան եւ զմարդարէսն , եւ արիւն արդարոց եւ մարդարէից անկայի ի վերայ ձեր : »

Աւետարանչին առնուած այս խիստ խօսքերը մեծ տպաւորութիւն ըրին ժողովրդեան վրայ : Քիչ մարդ կար բազմութեան մէջ որ սրտին մէջ վէրք մը չունենար , եւ այս խօսքերը

չդպչէին անոր : Խորին ցաւ մը բոլոր կրօնաւորներուն չուրջը :

— Ռոտրիկէզ Վալերօ իր անցեալ կեանքի ցոփութիւնները մոռցեր է , ըսաւ քարոզիչը հեգնութեամբ :

— Ռոտրիկէզ զղջացած է եւ Աստուած ալներած է , ըսաւ ծերունի ասպետը . բայց դուք կը յարատեւէք չարութեան մէջ , գացէք անհապաղ ապահով օրինաց Քրիստոսի , գացէք խուզեցէք Քրիստոսի ոչխարները , զորս բարի հովիւն իր ուսոց վրայ կը կրէր , գացէք անոնց կողոպուտը հաբրստացէք . գացէք , յարալէզներ, խոր քունի մէջ եղողներուն արիւնը ծծեցէք :

— Խնդ կոչածնին ամենէն աւելի խելացի է , ըսին բազմութեան մէջէն ոմանք :

— Ա.յս կրօնաւորները գինով են , ըսին ուրիշներ ալ , քալեցէք երթանք հոսկէց : »

Ա.յս խօսքին վրայ բազմութիւնը ետ քաշուելով փողոցներուն մէջ ցրուեցաւ :

Կրօնաւորները տեսնելով որ ղիրեն ք մոխիկ ընող չմնաց , մրմռալով եւ գայրագին նայուածք մը ձգելով Վալերօի վրայ , մեկնեցան :

Մայր եկեղեցւոյ ժամացոյցը ութ զարկաւ .

Մեծ յուզմունք մը մ'ելաւ փողոցները

ւշուած ժողովրդեան մէջ, եւ ամեն մարդ դի՛ւ հաւատաքննական պալատը դիմեցին։

Բազմաթիւ մարդիկ կը տեսնուէին որ իրենց աչքէ չէին կորսնցներ՝ առանց ցոյց մ՚ընելու միայն թէ ժամանակ ժամանակ իրարու հետ խորհրդական նայուածքներ կը փոխանակէին։

Ոմանք ալ ցած ձայնիւ « Աստուած եւ ս պատուիրէն » ըսելով իրարու կը մօտենային։

Ասոնք ամենն ալ դաւակից էին։ Բազմութեան մէջ կը սողոսկէին, եւ արմուկով նեին հրմշտըկելով ճանբայ կը բանային, եւ այսպէս հաւատաքննութեան պալատին առջեւ հասած ժամանակնին հետաքրքիր բազմութեան դլուխն անցած էին։

Այս միջոցին թափօրը պալատէն դուրս կելնէր։

Ածխատործները՝ որ հաւատաքննութեան խարոյկներուն փայտ մատակարարողներն էին՝ թափօրին առջեւէն ճանբայ կը բանային։ Ասոնք հարիւր հոգի էին, ամեն մէկը նիզակաւ եւ կարճ հրացանով մը զինեալ։

Ասոնց ետեւէն կուգար սպիտակ մեծ խաչ մը՝ որ Ս. Դոմինիկոս Կուսմանի որդւոց դրօշակն էր, եւ կարդին կրօնաւորներէն մէկը կը կրէր. ետեւէն նոյնպէս Դոմինիկեանք կուգային երկար պատմուճանով ու վերար-

կուսակը , կուրծքերնուն վրայ՝ երկար մուրուքներին մէջ տեղ սպիտակ մեծ խաչ մը կը փայլէր , եւ գօտիներնէն վար ալ երկայն վարդապետան մը կախուած էր :

Այս արքեպան պինուորներն անթիւ էին , վասն զի Սպանիոյ ամեն կողմը դումինիկեանք կը վխտային :

Ասոնց ետեւէն կուգար Մէտինա Գօէլի դուքսը , որ իր տոհմին ընտիրուած արտօնութեան համեմատ հազարաւոր մեծ դրօշակը կը կրէր : Այս ալ Գամամակեան ծիրանեդոյն կերպասէ դրօշ մ'էր , որուն մէկ կողմն Սպանիոյ պինանշաններն էին , միւս կողմն ալ մերկ սուր մը դափնեայ պսակով , վրան Աստուածընկեր եւ ողբմածին գրուած :

Ազնուական դուքսէն ետեւ Սպանիոյ ասպետներն եւ հազարապետութեան յայտնի ընտանիները կուգային : Այս վերջիններն ալ բազմաթիւ էին : Անօրէն իշխանութիւնը միշտ շատ արքայանեակներ կունենայ , վասն զի երկիւղն ու ջահը մեծ չարժառիթներ են , եւ հասութիւնն ալ մարդկութեան բորն է :

Բազմութիւնը թափորին կարգաւորութիւը կը դիտէր լռութեամբ : Կրօնաւորներն ու ընատանիները խոնարհութեամբ եւ գլուխնին առջեւնին ծռած կը քալէին , շրմունքնե-

նուն ծայրովը Քրիստոսի եկեղեցւոյն վահճա-
ղօթքները մրմնջելով, որք այս սառոյրտ
մարդոց անմաքուր բերնէն անցած ժամանակ-
նին իրենց աղդուութիւնն ու նշանակութիւնը
կը կորանսըննէին։

Քիչ մը նաքը դատապարտեալները երեւ-
ցան, որք չիսուսի չափ կային, եւ խառն ի
խուռն կը քալէին, արք եւ կանայք, ծերք եւ
տղայք, առանց սեռի եւ աստիճանի խտրու-
թեան։

Առջեւէն կերթային թեթեւ ապաչխարա-
նաց դատապարտեալները, որք կտաւէ փո-
րուրտ մը հագած էին, որու կուրծքին վրայ
դեղին չուխայէ մեծ խաչ մը կարուած էր։
Գլուխնին բաց եւ ոտքերնին բոկ էր։

Այս խնդճ դժբաղդները կ'զգային որ թէ
եւ մահուանէ ազատած էին, բայց եւ այնպէս
հաւատաքննութիւնը զիրենք նշաւակելով
յաւիտենական վատանութեան կը մատ-
նէր։ Իրենց նիւթական կեանքը թողլով՝ բա-
րոյական կեանքը կը կնջէր, եւ ասոր անունը
[illegible] էր։

Առաջիններուն ետեւէն կուգային չղթա-
յակապ աշխատութեան, խարազանի եւ բան-
տարգելութեան դատապարտեալները։

Անոնց ետեւէն կուգային այն դատա-

պարտականները՝ որքան էլ եւ այրելու սահմանեալ էին, բայց ետքը մեղքերնին խոստովանած ըլլալով այլեւս առաջ խեղդամահ ըլլալու չնորհին արժանացեր էին։ Ասոնք ալ սաանաններով ու գլխիվայր բոցերով նկարեալ վորուբար մը հագած եւ գլուխնին ալ երեք ոտնաչափ երկայնութեամբ սրածայր գլխարկ մը դրած էին։

Ասոնց ալ ետեւէն կուգային կենդանւոյն այրելու դատապարտեալները, որոց վորուբարն ալ նմանապէս սատանաներու պատկերներով բայց վերտաբարձ բոցերով նկարեալ էին։ Ասոնք ալ նոյն սրածայր երկայն գլխարկը կը կրէին։

Իւրաքանչիւր դատապարտեալ՝ դեղին մեղրամոմէ կերոն մը բռնած էր ձեռքը։

Մահուան դատապարտեալներուն ամեն մէկուն քովն երկու ընտանի եւ երկուք ալ կրօնաւոր կերթային։ Ամենն ալ նիհար, դժգոյն եւ կապուտցած էին։ Շատերը քալելու կարողութիւն չունենալով, ուղեկից ընտանիներն ու կրօնաւորները կօգնէին եւ դրեթէ գրկած կը տանէին։

Վերջապէս մահը դիմաւորելու դացող հոգեվարքներու թափոր մ'էր։

Ասոնց մէջ ամենէն ետքը կուգար տարա-

քաղդ Մանուէլ Արկօզօ ։

Բոլոր անդամները ջախջախած , քաշած բարոյական վիշտերէն , բանտին նեղութիւններէն եւ ջրոյ տանջանքէն տկարացած , որուն քերնէն արիւն եկեր էր , Մանուէլ Արկօզօ քալելու կարողութիւն չունէր ։ Ոտքերը հրոյ տանջանքէն այրած՝ գինքը կրելու անկարող էին ։ Ուստի երկու ընտանի երկու քուէէն թեւերը մտած գինքը կը տանէին ։ Կրօնաւորները ալ նոյնպէս կ'օգնէին եւ ապու խօսքերով կը յորդորէին որ զղջումի գայ ։ Բայց դժբաղդ կռտան մինչեւ անդամ կենաց գպացումը կոտրատած կերեւէր ։

Գալկահար եւ կապոյտ դէմքն արդէն գերեզմանի գոյն կը կրէր , եւ իր մարած ու անշարժ աչքերը չկրնար հայեցուածք մը ստացեր էին օրհասականաց նման , որք երկրէս մեկնելու ժամանակ կարծես թէ դէպ ուրիշ հայրենիք մը կուզին իրենց նայուածքը ։

Ո՞վ կրնայ գինել հոգեվարքին եւ մահուան դաղանիքը , երկրաւոր ձեւին եւ աննիւթականի մարդուն մէջ եղած վերջին կռիւը ։

Բազմութիւնը երբոր տեսան իրենց նախկին քաղաքապետ կառավարիչը , այն արդար մարդը , քաղցր եւ ողորմած անձը՝ զոր հօր պէս կը սիրէին , պտուրնին չարժեցաւ եւ ար-

տասուել սկսան, բայց իրենց կարեկցութիւնը չէին կրնար յայտնի ցուցընել։ Շատերը աղօթելու պատրուակաւ գլուխնին երկու ձեռքերնուն վրայ կը ծռէին՝ որպէս զի արտասուքնին ծածկեն։

Երբոր հրոյ դատապարտեալները բանտէն դուրս ելան, կարտուններ՝ որ բազմութեան մէջ խառնուած էին, ձեռքերնին մէկ մէկ երկայն վարդարան բռնած, Մանտամիէնթօի առաջնորդութեամբ՝ դատապարտելոց երկու կողմը կարգաւ չարուեցան, եւ բարեպաշտական դէմքով մ՚ուղեկցել սկսան զերմեռանդաբար աղօթելով։ Երկու կորովի կուաթօներ Սէվիլի նախորդ կառավարչին երկու կողմն անցան։ Բազմաթիւ Շիւաթօներ ալ անօնց առջեւէն ու ետեւէն կերթային աղօթելով եւ խորին բարեպաշտական ցոյցեր տալով։

Բազմաթիւ կարտուններ ժողովրդեան մէջ խառնուեր էին, որք արդէն Էսթէվանէն ու անոր բարեկամներէն պատրաստուած ըլլալով առանց դիտութեան կը նպաստէին այս գաղտնի դաւակցութեան։ Ինքնին ճանբայ կը բանային, առանց բան մ՚ըսելու, ամեն անգամ որ կարտուն մը երթալ դալու կամ անցնելու ձեռք կուենար յարմար տեղ մը բռնելու կամ պաշտօն մը կատարելու համար, կարծես

թէ պատանի դաշնադրութիւն մը կար ժողովրդեան եւ կառավարութեան մէջ ։

Քանի որ թատրերգն յառաջ կերթար, նոր կառավարութիւնը կուզային իրկու կողմէն կը մերժէին եւ անոր հետ կը միանային խորին ջերմեռանդութեամբ ։

Վերջապէս վերջին գոհերը դուրս եկան, այն է մեռելայները*, որոց գինէ դերեզմանի խաղաղութիւնը թողուլ չէր ուզեր հաւատաքննութիւնը ։ Չկրնալով անոնց կենդանի մարմինն այրել, ոսկորքն ու պատկերը այրել կուտար ։ Ատոնք անտուկներու մէջ դրուած էին, եւ թանձրաքարտէ արձաններ՝ որք մեռելներուն պատկերը կը ներկայացընէին, խաչուկատեղին կը տարուէին՝ բոցերուն մատնուելու համար ։

Հաւատաքննութիւնն իր ատեն վրէժխնդրութիւնը յագեցընելու համար իր գոհերը միշտ չեւ անդամ արքայութեան կամ դժոխոց մէջ պիտի երթար փնտռէր ։

Ողորմելիներուն թատրին անցած բոլոր միջոցին, խորին եւ երկիւղած լռութիւն մը

---

* Հաւատաքննութիւնն իր բանտերուն մէջ մեռած գերիներուն ոսկրներն այրել կուտար ։

տիրած էր ժողովրդեան վրայ, որ անյապաղ եւ կարեկիր աչօք կը դիտէր անոնց ծանր ու տագնապալից քալուածքը : Տխուր եւ միանգամայն սոսկալի էր տեսնել այն անօրէն եւ մոլեռանդ կրօնաւորները խաչ 'ի ձեռին, խաղաղութեան խօսքեր 'ի շրթունս, յորդորելով իրենց բարբարոսութեան զոհերը յանուն Աստուծոյ որ խաչին վրայ իր դահիճներուն ներեց :

Ո՜հ, ի՜նչպէս այն կրօնական մոլեռանդութեան եւ հարատահարութեան նոզկալի ժամանակներն Աստուածամարդոյն հետեւեալ մարգարէական խօսքերը կատարում կը գտնէին .

« Ոչ եկի արկանել խաղաղութիւն յերկիր , այլ սուր : »

Երկնաւոր վարդապետը դիտէր որ իր ամեն գարերու աշակերտները չատ նեղութիւն ու հալածանք պիտի քաշէին դաժան եւ փուխեցու ձեռքէն , այն պիղծ ցեղին ձեռքէն , որ մշտնջենապէս կը չարունակէ՝ ոչ թէ սերմնելամբ , այլ ընկերակցութեամբ , եւ դերեզմանաց որդերուն պէս դիակներով կը ճարակի . . . .

Նոյն միջոցին ձիերու ոտքի զվրտոցն հաւատաքննչաց գալուստն աւետեց :

Գերագոյն ատենին խորհրդականները , հասարակ հաւատաքննիչները եւ կղերին ան-

դամները ձիերով անցնել սկսան դատապարտելոց եռանէն :

Ամենուն եռանէն կուզար մեծ հաւատացքննիչը բազմաթիւ պահապաններու ուղեկցութեամբ :

Ցոլակ քանի մը քայլ առջեւէն կերթար :

Քանի որ ձիաւորները կանցնէին, Կարտուենանք անոնց երկու կողմը կը չարուէին միշտ աղօթելով եւ վարդարան քաշելով :

Մեծ հաւատաքննչին անցած ժամանակին ալ, Մանօֆինա իր հաւատարիմ Քուէլէվրինային հետ անոր եռանէն կերթալ սկսաւ խոնարհութեամբ եւ ամենէն աւելի ջերմեռանդութեամբ աղօթելով :

Քանի մը վայրկեան ետքը երկար հաչիւն մը լսուեցաւ. այս հաչիւնը կանխաւ որոշուած նշան մ'էր, զրմէ Մանտամիէնթօ պիտի հասկընար թէ թափորն ամբողջ դուրս ելեր էր :

Այն ժամանակ Կարտուենանց մեծաւորը՝ որուն ակնարկութեանը կ'ապաւէին Կարտուենանք, երեսը խաչակնքեց եւ իր վարպետին միտալը համբուրեց :

Այս նախորդչեալ նշանն ընելուն պէս, Սէվիլի նախորդ կառավարչին մօտէն դացող երկու կորովի կուաթօնները՝ զայն տանող ընտանիները մէկ կողմ հրեցին, եւ Մանուէլ Ար-

կօզօն իրենց երկաթեայ թևերուն մէջ դրկելով վիրուցին մէկ կողմ առին, եւ մինչդեռ Շիվաթօնեան ընտանիները բռնած էին, ատոնք կայծակի արագութեամբ հեռացան։

Բազմութիւնն ինքնին ճանրայ քացառ ատոնց փախուստը դիւրացընելու համար, եւ կարտուներնէ ատուներուն պէս փախան անյայտ եղան Սէվիլի ոլորապտոյտ փողոցներուն մէջ։

Մանուէլ Արկօզօի ուղեկից կրօնաւորները ու անոնց մօտ գտնուող ընտանիները սարսափելով եւ ապստամբութենէ վախնալով ատոնք ալ փախչիլ ուզեցին, բայց բազմութիւնը նորէն ճանրան գոցած ըլլալով, անհնար եղաւ դուրս ելլել։

Կարտուներնէ խոհեմութեամբ իրարու հետէ փախեր անհրեայ եղեր էին. իսկ մըննացեալները մինչ թաղորին հետէն կերթային աղօթելով։

Մեծ հաւատաքննիչը չատ հետուն ըլլալով՝ քանի մը չէր կրցեր նշմարել։

Նորէն հաչիւն մը լսուեցաւ. Մանօֆինայէն քանի մը քայլ հեռու։

Իսկոյն Մանօֆինա, այծեամի արագութեամբ մեծ հաւատաքննչին ձիուն գաւակը ցատկեց, ուժգին հարուած մը տուաւ դաչոյնով Պետրոս Արպուէզի կրնակին, եւ նորէն

վար ցատկելով փախաւ աներեւոյթ եղաւ այնպէս չուտով, որ զինքը ճանչնալ իսկ անհնար եղաւ։ Բազմութիւնը հոն ալ ճանբայ բացաւ կուաբօին փախուստը դիւրացընելու համար։ Նոյն միջոցին Քուլէվրինա ալ հաւատաքննութեան դինուորին մը թեւէն բռնելով՝ սկսաւ գոչել թէ « Մարդասպան է, Մօնսինեօր մեծ հաւատաքննիչին սպաննել ուզեց » եւ ամենայն զօրութեամբ պինդ բռնեց զայն որպէս զի Մանօֆինա հեռանալու ժամանակ ունենայ։

Այս անցքն այնչափ չուտ անցաւ, որ հաւատաքննչին անմիջապէս առջեւէն դացողները հազիւ կրցին նշմարել։ Միայն ցուվէ, որ ամեն բանի ուշադիր էր, արտեւանունքը կրնճռեց երբոր Մանօֆինա հաւատաքննիչը զարկաւ։

Պետրոս Արպուէզ՝ դաչոյնի հարուածը կրելէ ետեւ, որ հարկաւ մահաբեր ըլլալու էր, ամենեւին չէր սասաներ։

Հաւատաքննիչներն ու կղերը՝ Քուլէվրինայի աղաղակը լսելով ետեւէնին դարձեր էին, եւ եղելութիւնը իմանալով Պետրոս Արպուէզի շուրջը վազեցին։

Բայց Պետրոս Արպուէզ, խրոխտ եւ հանդարտ, անոնց նայեցաւ ժպտելով։

« Բան չկայ, ըսաւ, ամբարշտին մէկը զիս

ապանել ուզեց, բայց Աստուած կը պահէ գիս, յարեց կեղծաւոր դէմքով, գաշոյնը վերադուս միայն ձակեց։» Եւ արդարեւ իր կապոյտ վերարկուին վրայ փոքրիկ ծակ մը ցուցուց։

Այս տեսնելով Յովհէի երեսը խնդալ սկսաւ։

«Աստուած իր հրաշքը ցուցուց Մօնմինեօրի վրայ» գոչեցին քանի մը հրօնաւորք։

Ժողովուրդը, այն խելօք եւ պարզամիտ բայց անգութ ժողովուրդը, սկսաւ ջերմեռանդութեամբ յարգել այն անձը՝ զոր քիչ մը առաջ սրտովը կանիծէր, վասն զի աստուածային միջամտութիւն մը կը կարծէր այս անցքին մէջ՝ ինչպէս իր դահճին։

Ժողովուրդը չէր գիտեր որ Պետրոս Արաուէզ զգեստին ներքեւ զրահ կը հագէր։

Սակայն հաւատաքննութեան գինուորները բաներ էին իրենց այն ընկերը՝ զոր փուլէվրինա ձերբակալեր էր իբրեւ հերձուածողութեան փորձին, եւ Մանօֆլինայէ սիրուհին թափօրին ետեւէն գացող կանանց բազմութեան մէջ խառնուեր էր։

Այս ամեն բան վերջին աստիճան շուտով կատարուելով՝ թափօրին կարգը չխափանեցաւ։

Միայն թէ հաւատաքննութեան ընտանի մը մեծ հաւատաքննչին մօտենալով՝ Սէվիլի

նախորդ կառավարչին վերցուիլ տարուելը իմացուց :

Պետրոս Արպուէզ այս լուրն առած ժամանակ արտեւանունքը կնճռեց :

« Շատ աղէկ , ըսաւ պարզութեամբ . այս ժամեափառ արարողութիւնը բնաւ բանէ մ' արգիլուելու եւ չփոթելու չէ : Քալենք , որպէս զի վեհափառ թագաւորը չսպասէ : Խարուկահանդէսէն ետեւ յանցաւորները կը փնտռենք կը գտնենք : »

Թափորը վայրկեան մը կանգ առնելէ ետեւ՝ նորէն չարունակեց իր ընթացքը :

Այս միջոցին Դոմինիկեան կրօնաւոր մը դուրս ելեր էր հաւատաքննութեան պալատէն ուրիշ կրօնաւորաց հետ , եւ փոխանակ թափորին ետեւէն երթալու , բաղմութեան մէջ սպրդեր եւ Ժուանայի քնակած փողոցը գացեր էր : Տանն առջեւ հասնելուն , բանալիքով մը դուռը բացեր , ներս մտեր , եւ դուռը վրայէն գոցեր էր :

ԳԼՈՒԽ ԽԱ.

ԽԱՐՈՒԿԱՀԱՆԴԷՍ

Երբոր թափորն հաւատաքննութեան պա-
լատէն դուրս կելլէր, Բլազա–Մայօր հրապա-
րակը, ուր խարուկահանդէսը պիտի կատար-
ուէր, հետզհետէ բազմութեամբ կը լցուէր։

Հրապարակին ամէնէն լայն ճակտին վը-
րայ, թագաւորին կեցած պալատին կամմա-
նաւանդ տանտառջեւ, որ Մէտինա Գօէլի դըք-
սինն էր, յիսուն ոտնաչափ երկայնութեամբ
բարձրաւանդակ մը կառուցուեր էր, որ մին-
չեւ թագաւորին նստած պատշգամին բարձ-
րութեանը կը հասնէր։

Անոր աջ կողմը աստիճանաւոր ամփիթատ-
րոն մը բարձրացած էր, ուր Սպանիոյ բարձ-
րադոյն ատենին խորհրդականներն եւ ուրիշ
ատենակալները պիտի նստէին։

Ան յն աստիճաններուն վերի գլուխը մեծ
հաւատաքննչին աթոռը դրուած էր, որ թա-
գաւորին նստած պատշգամէն բարձր էր, վա-
սըն զի հաւատաքննիչը Պապական իշխանու-
թեան ներկայացուցիչն էր, որ աշխարհային

իշխանութեանց ամենէն ալ բարձր է ։

Երկրորդ ամփիթատրոն մ՚ալ ձախ կողմը բարձրացած էր առաջնոյն դիմացը , եւ այս ալ դատապարտելոց համար էր ։

Հրապարակին մէջ տեղը , թագաւորին պատչգամին դիմացը, երրորդ ամփիթատրոն մը կար , որուն վրայ երկու վանդակ կամ մանաւանդ դատապեղ դրուած էր , որուն մէջ կը փակուէին այն ամեն դատապարտեալ՝ երբոր դատավճիռնին կը կարդացուէր ։

Վանդակներուն դիմացն ալ երկու բեմ կար ։

Առաջին ամփիթատրոնին աստրոտը սեղան մը չինուած էր , որուն առջեւ կանաչ խաչ մը տնկուած էր սեւ քօղով պատած ։

Ուրիշ պատչգամներ ու ամփիթատրոններ ալ կային հրապարակին չորս կողմը , դեսպաններուն , տէրութեան պաշտօնատարաց , մեծամեծաց եւ ժողովրդեան համար ։ Բազմաթիւ Դոմինիկեաններ սեղանին առջեւ ծունր դրած կաղօթէին խոնարհ ջերմեռանդութեամբ . ուրիշներ ալ փոխոխակի պատարագ կըսէին առանց ընդհատման ։ Ցիշեալ կրօնաւորներն առջի օրէն՝ իւրեր հոն էին՝ ծամ բռնելով եւ աղօթելով իրենց գոհերուն փրկութեանը համար ։

Հրապարակին մէջ տեղը, ընդարձակ եւ մնայուն բարձրաւանդակի մը վրայ տաճարը հինգ խարույկ պատրաստուած էր ունենալու վայրերէ, իւղալից նիւթերէ եւ յարդէ կազմուած, որպէս զի չուտով բռնկին ու այրին։

Իւրաքանչիւր դասապարտեալ զատ խարույկ մ'ունէր, որ իրեն սահմանուած հոգեվարքը վերջացընելու համար պատրաստուած հրեղէն անկողին մ'էր։

Այս բարձրաւանդակին չորս անկիւնը՝ գաճէ չինուած չորս մեծ արձան դրուած էին իբրեւ անշարժ պահապաններ, եւ անոնց առջեւն մէկուն չուրջը դիւրավառ վայրերու շեղջակոյտներ դիզուած էին։

Այս մարդախանձ պատրաստութիւնքը տեսարանը սոսկալի էր։

Հրապարակին այն կողմը՝ ուր խարույկները բարձրացած էին, քուէմատէրօ կը կոչուէր։

Կարծես հինգերորդ կայսրն արդէն թադաւորական պատչգամը նստած էր։ Իր կերպարանքը պարզ եւ խիստ էր, բայց վայելուչ, եւ քնաւ տարբերութիւն չունէր իր պալատականաց կերպարանքէն։ Սակայն իր մօրուքին խարտեաշ գոյնէն դիւրաւ կը ճանչուէր։

Բազմաթիւ շքեղազարդ ձիեհնայք նստած էին թադաւորական պատչգամը։

ժողովրդեան յատկացեալ ամփիթատրոնները չուտով կը լցուէին։ Քաղաքապետին վերցուելէն առաջ, բազմութիւնը՝ ոչ եւս թափորին քով կենալու հետաքրքրութեան պատճառ մ'ունենալով՝ իսկոյն խարուկահանդէսին հրապարակը դիմեր էր, ուր տնտառարաններու եւ սպանմանց համար ունեցած քնական ախորժակը կրնար գոհ ընել. մոլեկան ախորժակ մը՝ որ ամեն ժողովրդոց քով կը գտնուի, եւ զոր ճշմարիտ քաղաքակրթիւնը կրնայ անհետ ընել, այս տևսակ կէս վայրենի բնութեանց մէջ ֆիզիքական բնազդումները տկարացընելով եւ բարոյական զգացումները զարգացընելով։

Երբոր թափորը Բլազա–Մայօր հրապարակը հասաւ, կարօլոս հինգերորդ, հաւատաքննութեան նկատմամբ ունեցած յարգանացը հակառակ՝ ոտտևանունքը կնճռել ակսաւ։ Կայսեր մտաց կարդէ գուբս աչխոյժը չէր կրնար որ եւ է յապաղման հանդուրժել։

Վերջապէս չունչ առաւ։ Արարողութիւնը պիտի սկսէր։

Անձնապարծները թատաւորին պատչպանին ձախ կողմը չարուեցան։ Պետութեան խորհրդականները կարգաւ իրենց յատկացած աստիճաններուն վրայ նստան։

Այս միջոցին պատահարանալները խա-
բեւկի բարձրաւանդակին չուրջը պատնեշով
դացին Ձախ կողման ամիխիմատրոնին վրայ
նետան։ Ասոնց ուղևկից եղող հրօնաւորնե-
ընտանիներն ալ քովերնին նետան՝ զանոնք
պահպանելով ու յորդորելով։

Մէտինա Գօելի դուքսն ալ Թագաւորա-
կան սատրպանին վրայ դնաց նետաւ։

Ֆեռան, Մօնտէ Ժարի դուքսն ալ, որ Գաս-
թիլի առնին անդամէր, խորհրդականներուն
մէջ գնաց նետաւ։

Կոմսին աղջիկը՝ Իզապէլլա՝ Թագաւորին
մօտ նստող ալինանոյ մէջ էր. բայց վերջին ա-
տիճան տխուր եւ սատակիկ երեւոյթի մ՚ունէր։

Վերջապէս մեծ հաւատացնելէն ալ բար-
ձրր առնելէն անդամոց ամիխիմատրոնին ա-
տիճաններէն վեր ելաւ եւ յաղթականի խա-
նարհութեամբ նստաւ տակնիկ ծոպերով զար-
դարուած փառաւոր գահին վրայ, որուն քով
Թագաւորին նստած աթոռը դատ մ՚ըսել չէր։

Անմիջապէս խորհուրդ եւ տխուր լռութիւն
մը տիրեց այն բազմաթիւ բազմութեան մէջ։

Գոմինիկեան քահանայ մը՝ զգեստաւոր-
եալ՝ պատարագ մատուցանել սկսաւ։

Ուրիշ ամէն կարգէ հրօնաւորներն ալ՝ որ
ժողովրդեան քաւարար մասին չափ բազմու-

թիեն ունէին , ծունկի վրայ եկած կատօթէին , իսկ ժողովուրդը՝ անապաչտական սարսափով եւ մոլեռանդութեամբ իւրեան անսահմանելի աղեղցութեամբ մը պլուխը խոնարհեց ւցած՝ կուրծքը կը կոծէր : Ամեն մարդ ներմակրօն եւ նախանձայոյզ երեւնալու ջանք մ'ունէր , վասն զի այնպէս չերեւնալը վտանգաւոր էր :

Այսպէս պատարագը չարունակեց մինչեւ Աւետարանի ընթերցման ժամանակ :

Այս միջոցին ամեն մարդ ոտքի վրայ ելաւ : Դամինիկեան կրօնաւոր մը ամիւիթատրոնին մէջ տեղը չնուաած փայտէ վանդակներուն երկու քովի բեմերէն մէկուն վրայ ելաւ : Միւսին վրայ ալ հաւատոքննութեան վճիռները կարդացող դպիրը ելաւ :

Այն ժամանակ , մեծ հաւատոքննիչն իր պահէն վար իջաւ : Երբոր ամիւիթատրոնին ըստորոտը հասաւ , Յովաէ՝ իր ոտքնաթաչիկը՝ եպիսկոպոսական ոսկի թագը մը դրաւ անոր գլուխը , եւ վրան ալ ծանր չուքչաւ մը տուաւ : Գնարոս Արպուէզ այսպէս զգեստաւորելէ եւս՝ դէպ՝ի թագաւորին պատչգամին առաջը գնաց , հոն էն ալ քանի մը պաչտօնեայք , որոց մէկը խաչ մը կը կրէր , միւսը աւետարան մը , երրորդն ալ ուրիշ գիրք մը , որուն մէջ թագաւորին ընելիք երդման ձեւը գրուած էր :

Պետրոս Արպուէղ ամփիթեատրոնին միջեւ չորրորդ աստիճանն երթալով կանգ առաւ, եւ բարձր ու ահաւոր ձայնով հարցուց թագաւորին։

«Վեհափառ արքայ, կերդնուիք հռոմէական կաթոլիկ կրօնքը տարածելու, հերետիկոսութիւնը ջնջելու եւ հաւատաքննութեան գործողութիւնները ձեր բոլոր թագաւորական զօրութեամբ պաշտպանելու։»

Խրոխտ կայսրը ոտք ելաւ, գլուխը բացաւ եւ ամուր ձայնով գոչեց.

«Կերդնուիմ։»

Այն ժամանակ մեծ հաւատաքննիչը բազմութեան դառնալով, բարձր ձայնիւ գոչեց.

«Դուք ամենքդ ալ, որդիք եկեղեցւոյն Հռոմայ, որ հոս ներկայ էք, կերդնուիք ձեր բոլոր զօրութեամբն ու կարողութեամբ առաքելական եւ հռոմէական կաթոլիկ հաւատքը պաշտպանելու, հերետիկոսներն հալածելու եւ մաքրելու, եւ հաւատաքննութեան ամեն գործողը ձեռնտու ըլլալու։

— Կերդնուինք, կերդնուինք, գոչեցին միաբերան հազարաւոր ձայներ։

Սէվիլի գրեթէ բոլոր ժողովուրդն հաւաքուած էր հրապարակին մէջ եւ չրջակայքը։

«Բարի, բարի» ըսաւ հաւատաքննիչը

ձեռքումն ակնարկելով, լռեցէք հիմա եւ մտիկ ըրէք։ »

Պետրոս Արպուէզ նորէն ձանրութեամբ ամխիթարտին աստիճաններէն վեր եկնելով աթոռը բազմեցաւ։

Այն ժամանակ քարող տալու պատրաստեալ Դոմինիկեանը երեսը խաչակնքելով քարոզն ակսաւ այսպէս.

« Եղբարք իմ.

« Հաւատոյ քննութիւնը Թագաւորներէն պերազոյն է, վասն զի երկնից իշխանութիւնը երկրի իշխանութիւններէն պերազոյն է։ Հաւատոյ քննութիւնը արքայութեան դուռն է. Չուր կենդանի կը բղխէ անկից, եւ մենք ակնաբ է որ մեր ախրան անով առողջենք իրրեւ ցամաք երկիր, առանց որոյ Հոգին սուրբ մեր բերանը պիտի բանայ՝ ինչպէս Բաղտասարին եւ Կայիափային, վերջապէս, եղբարք, հաւատոյ քննութիւնը սուրբ է եւ Թագաւորներէն պերազոյն, վասն զի անոր ակիզբը աչխարհի ստեղծուածքն եւ Բաբելոնի աշտարակն է . . .

Կրօնաւորին այս ակնակալիր խօսքերէն Թագաւորն արտեւանունքը կնճռեց եւ մեծ դժուարութեամբ կրցաւ իր յաւուրը զսպել. բայց հաւատոյ քննութիւնն իրեն դէմ չվիրաւորելու համար բան մը չըսաւ։

Արդէն բաւական թշնամի ունէր բողոքականաց մէջ, չէր ուզեր կաթոլիկներն ալ իրեն թշնամի ընել։ Այն ժամանակները չէր, ուր Պապին բռնութեանց դէմ աւելի մեծ բռնութիւններով կը պատասխանէր։

Ուստի Թող տուաւ որ քարոզիչն ուզածին պէս չարունակէ հաւատաքննութեան վայրըրած տարօրինակ ներքողեանը, որ քանի որ պէի չափ տեւեց. յետոյ պատարագը աւարտելով՝ դատապարտութեան վճիռներուն ընթերցումն ալաւ։

Երկու առաջին դատապարտեալները՝ որ փայտէ վանդակներուն մէջ դրուեցան, կարմելեանց նախկին արքասուհի Ֆրանչէսքա ատէ Լէրմա եւ դժբաղդ Հիերէզուէլօ էր, որք մինեւնոյն օրը դատուեր էին։

Հիերէզուէլօ՝ ուժով եւ քաջասիրտ ըլլալով մինչեւ ցման, իրրեւ խոստովանահայր իրեն տրուած կրօնաւորին յորդորանքը միշտ մերժեց, եւ երբոր վանդակին մէջ դրուելէ ետեւ՝ կրօնաւորը նորէն յորդորանք ուզեց իրեն, կամաց մը հրեց զայն ըսելով.

« Մարմինս ձեզ կը թողում, դուք ալ պահէ հոգիս խաղաղ թողուցէք։ »

Ցետոյ իր դատակնիքը մոխիր բրաւ առանց ամենեւնին այլայլելու, եւ արիաբար իր տեղը

գարձաւ ։

Բայց Ֆրանչէսքա տէ Լէրմ անոր պէս չի կրցաւ ընել ։ Այս դժբաղդ կինը՝ մահուան առնղ պատրաստուելիւննները տեսած ատեն արիւնխիւնը կորանցուց , եւ երբոր ողջ ողջ այրելու վճիռը լսեց ,

« Ո՛չ , ո՛չ , պիտ ողջ մի այրէք , գոչեց , կը ղղջամ , կը ղղջամ , իբրեւ բարի քրիստոնեայ մեռնիլ կուզեմ ։

— Օրհնեալ է Աստուած , գոչեց մեծ հաւատաքննիչը՝ ձեռքերն իրար կցելով , ահա հոգի մը փրկուեցաւ ։ »

Բնաւ սիրտը չդարժեցաւ իր գլխէ հանած թշուառ կնոջ մահուան ազետաշունչ տագնապին վրայ ։

Առանց դատակնիքը կարդացուելէ առեւ , ուրիշ երկու նոր դատապարտեալներ բերուեցան ։

Մէկը՝ գեղեցիկ եւ ազնուական երիտասարդ մ'էր վերոնացի , Իտալիոյ առաջին դերդատաւանութեան մէկէն սերեալ . մեծամեծ ծառայութիւններ ըրած էր կարոլոս հինգերորդ կայսեր . խելացի , գիտուն եւ մեծահարուստ , բայց սաստիկ թշնամի հաւատաքննութեան ։

Անունը Տոն Քառլօ տէ Սէզօ էր ։

Թագաւորական պատուիրանն առջեւէն

անոյած ժամանակ , Տոն Քառլօ յանդիմանական նայուածք մ'ուղղեց կայսեր ։

Երբոր վանդակին մէջ ծունկի վրայ եկաւ , մնաւ եւ պրիչ ուզեց իր դաւանութիւնը գրելու համար ։ Կատարուեցաւ խնդիրը ։ Դաւանութիւնը գրելէ ետեւ , ոտքի վրայ ելաւ ու ինքնին կարդաց զայն բարձր ձայնով ։ Դաւանութիւնը Հռոմայ հակառակ էր ։

« Բաւական է , բաւական է , գոչեց հաւատաքննիչը՝ որպէս զի լռեցընէ զայն . բայց Տոն Քառլօ չարունակեց ։

Այն ժամանակ Պետրոս Արպուէզ հրամայեց որ բերանը գայլղնեն ։

Հնազանդեցան , եւ Տոն Քառլօ լռելու հարկադրելով , իր մահուան դատակնիքը լսեց առանց խռովելու ։

Ասոր եռեւէն կարդը եկաւ Ֆրանչիսքօ Տոմինիկ անուն ծերունի Դոմինիկեան քահանային , որ լուսերականութեան յարեալ էր ։ Ան ալ առանց խռովելու իր դատակնիքը լսեց ։

Ասոնք բարձրաւանդակէն վար իջած ժամանակնին , դահիճները ձեռքերնին ուր մը եւ խոշոր բեւեռներ առած՝ բարձրաւանդակին վրայ անկուած մեծ խաչափայտի մը քով պատին կեցան ։ Ետեւ մինչեւ առանց հոդի բե-

րին հոն, որք մովսիսականութեան հակամիտեալ ըլլալու ամբաստանութեամբ բոցերու դատապարտեալ էին։ Ասոնք մէկ մէկ ձեռքերնին խաչափայտին վրայ դրին, գահիճներն ալ խժդժաբար դանոնք գամեցին՝ Քրիստոսի խաչելութիւնը քաւելու համար՝ ըստ հաւատաքննչաց։

Երբոր բեւեռը խեղճերուն մէկ թաւիռանցեց, սոսկալի աղաղակ մ'արձակեցին, բայց գահիճներն առանց ականջ կախելու՝ չարունակեցին իրենց բարբարոսական պաշտօնը, եւ ամենուն ալ ձեռքը գամեցին։ Այս վիճակին մէջ չուառներն իրենց դատակնիքը լսեցին, եւ մինչեւ մեռնելու տարուած ժամանակին այնպէս մնացին։

Ասոնց ետեւէն բերուեցան քահանայ մ'իր ծառային հետ։ յետոյ երկու ուրիշ կրօնաւորներ՝ որք խեղդամահ ըլլալու եւ ապա այրելու դատապարտեալ էին։ Վերջապէս բերուեցան նաւարանի, մշտնջենաւոր բանտարկութեան կամ պարզապէս խարազանի դատապարտեալները։

Ասոնց մէջ էր Կիւեօմ Ֆրանքօ անուն դըժբաղդ այրը, որ իր կինը գլխէ հանող քահանայ մ'իր տան մէջ տեսնելու չհանդուրժելուն համար մշտնջենաւոր բանտարկութեան դատա-

պարտուեր էր ։

Ասոնց դատավճիռը կարդացուած ժամանակ՝ այրելու դատապարտեալներն իրենց տեղը դարձեր էին ։

Այս ամին անցքերը կարծես հինգերորդ կը դիտէր տխուր եւ խոկուն դէմքով մը ։ Կը թուէր թէ ծանր խորհուրդ մը կ'զբաղեցնէր անոր խորատեսութիւնը ։ Վասն զի այս առաջին անգամ էր որ մեծ խարուկահանդէսի մը սարսափելի տեսարանին ներկայ կը գտնուէր եւ աչօքը կը տեսանէր հաւատոյ քննութեան նողկալի զեղծումները ։ Թերեւս այս վայրկենէն ծլիլ սկսաւ իր մտաց մէջ այն խորհուրդը՝ զոր տարի մ'ետքը կատարեց, Թագաւորական իրաւասութիւնը հաւատոյ քննական ատենին ձեռքէն առնելով, եւ Գաթիլի ընդհանուր հաւատոյ քննիչ Ալֆոնս Մանրիք կարդինալը աքսորելով ։

Վերջապէս դատավճիռները ընթերցուելը լմնցաւ ։

Պատարագին աւարտումէն ետեւ՝ Պետրոս Արպուէզ աթոռէն ելաւ եւ դղջացեալներուն համար արձակում կարդաց ։ Բայց այս արձակումը ներում չէր, այլ միայն բանտարկութիւնը կը վերցնէր անոնց վրայէն, որպէս զի խեղդամահ ըլլալէ եւ այրելէ ետեւ՝ իբրեւ ապաշ-

խարուեցուհին կատարած բարի կաթոլիկները՝ արքայութիւն երթան։

Այս միջոցին, Թեթեւ ապաշխարանաց դատապարտեալները վերատին հաւատաքննութեան բանտը տարուեցան, որպէս զի հետեւեալ օրը կամ մէկ քանի օր ետքը պատիժնին կրեն։ Իսկ բոցերու դատապարտեալները դէպ՝ ի Քուէմատէրօ ըսուած բարձրաւանդակը տարուիլ սկսան, ուր փայտակոյտները պատրաստուած էին։

Պետրոս Արպուէզ, միշտ խրոխտ եւ ամբարտաւան իր կեղծ խոնարհութեանը մէջ, թագաւորէն աւելի թագաւորական դէմք մ՚ուներ, վասն զի այս միջոցին իր անապատութեան ու անգթութեան կրկին յաղթանակը միանգամայն կը վայելէր։ Միայն Սէվիլի կառավարչին բարձումը զինքը կը դժգոհեցնէր, վասն զի իր վրէժխնդրութիւնը յապեցնելու վայրկենին՝ որը ձեռքէն պրծեր էր։ Բայց անոր փոխարէն իր վրէժը Տօլորէզի վրայ թափել կերազէր, առանց կասկածելու թէ այն որան ալ կորանցուցեր էր։

Դատապարտեալները Քուէմատէրօ հասնելու միջոցին՝ թագաւորը պատշգամէն մեկնեցաւ։

Երբոր իր սեննեակը կը մտնէր, Մօնտէժար

դուքսին աղջիկն իր ծունկն ինկաւ, եւ արտասուաթոր աչօք՝ աղաչաւոր ձեռքերն անոր երկնցուց։

«Ի՞նչ կուզես ինձմէ, աղջիկս, հարցուց թագաւորը զարմացմամբ։

— Շնորհ, վեհափառ տէր, շնորհ իմ նըշանածիս համար որ հաւատաքննութեան բանտըն է։

— Աղջիկս, բաւ կայսրն՝ի դուէթ չարժեւոյ անոր վչտակրութեան վրայ, իմ իշխանութիւնս շատ փոքր է հաւատաքննութեան առջեւ. ես կը կարծեմ որ այս գործին մէջ լաւագոյն միջնորդ մը կրնայ ըլլալ քու մեծ հայրդ, Մէտինա Քօէլի դուքսը՝ որ հոս ներկայ է։

— Վեհափառ տէր, պատասխանեց ծերունի աղնուականը, ինձ փեսայ ըլլալիք անձըն՝ իր աղնուականութիւնն ու քրիստոնէութիւնը մէկէն անպատուեց. հաւատաքննութիւնն ալ խաթաղաւ անոր դէմ, եւ Ցոն Քառլո իւրովի կարեց իւր դատաստանը՝ անձնապանութեամբ, եւ անարդ մահուանէ մ՝ինքզինք ազատեց։ Ան ալ բանտին մէջ գլուխը պատերուն զարնելով ինքզինք մեռուց։»

Մեծ գրօշակրին այս անագորուն պատասխանին վրայ Կարոլոս հինգերորդ չկրցաւ ինքզինք զսպել եւ սոսկման ու զթութեան

բացատրութիւն մ՚արձակեց : Դժբաղդ օրիորդը նուաղելով երեսի վրայ գետինն ինկեր էր :

Մէտինա փօչի աչք ըրաւ եւ երկու կանայք Իզապէլլան վերուցին տարին :

Թագաւորն ալ տրտում լռութեամբ հեռացաւ անկէց :

Դատապարտելոց վճիռներուն գործադրութիւնը պիտի ակսէր : Ահեղլի՛ եւ աղեկըտուր տեսարան :

Դատապարտելոց ամեն մէկը ծունդի վրայ եկած էր գինքը լափելիք փայտակոյտին առջեւ :

Կրօնաւորները՝ ձեռքերնին խաչ մը բռնած՝ անդադար կը յորդորէին թշուառ գոհերը որպէս զի դարձի գան եւ ողջ չայրին :

Ամենէն առաջ տաճկահրէական հերետիկոսներն եկան փայտակոյտին վրայ : Մէջերնէն չորսը՝ առաւել յանցաւոր դատուած ըլլալով արձաններու մէջ դրուեցան , որպէս զի ծանր ծանր եւ տանջուելով այրին . մնացեալ վեցը արիաբար թողուցին գիրենք որ կապեցին :

Շատ չանցաւ՝ թանձր ու սեւ մուխ մ՚ելնել սկսաւ այս տաճկահրէական չուրջը :

Երբոր բոցերը վեր ելնել սկսան , երկու երիտասարդ կրօնաւորուհիները՝ որք լուտե-

բականութեան հակամէտ ըլլալու կասկածով՝ ի մահ դատապարտուած էին, իրենց խոստովանահօր դառնալով.

«Հայր, հայր, դիս խոստովանեցուր, դարձի գիտէ դամ» գոչեցին։

Կրօնաւորը քովերնին ծունկի վրայ եկաւ, իրենց առհարկի խոստովանութիւնը լսեց, յետոյ արձակուամ կարդաց անոնց գլխուն վրայ։

Ան ժամանակ դահիճները գանոնք առին, Ֆրանչէսքա տէ Լ'էրմի քով տարին, որպէսզի ասոնք ալ անոր հետ խեղդամահ ըլլան եւ յետոյ այրին։

Կարմելեանց աբբայուհւոյն դէմքը մանիշակի պէս կապուտցած էր, եւ իր խոշոր ու գեղեցիկ աչքերը նուաղեր փոսը իջեր էին։

Երկու դահիճ մօտեցան անոնց, պրկարանին վրայ նստեցուցին, երկաթեայ անուրը պարանոցնին անցուցին, յետոյ դահիճներէն մէկն անուրին պտուտակն ուժով մը դարձուց...

Իսկոյն գոհերուն գլուխները ցնցուելով դէպ՛ի առջեւ ծռեցան, աչքերնին դուրս ինկաւ, եւ գեղնած դէմքերնին՝ նախ կարմրեցաւ, յետոյ կապուտցաւ... Թեթեւ խորդիւն մը լսուեցաւ... եւ ամեն բան լմնցաւ։

Ֆրանչէսքայի տադնապն աւելի երկար տեւեց։ Երբոր անուրը պարանոցը կանցու-

նէին, աբբասուհին վայրկեան մ՚արիացաւ, եւ նուաղեալ աչքերը բանալով՝ ձեռքերն ամփի-
թատրոնին երկնցուց, եւ մեծ հաւատաքննչին նայելով.

« Անարժան կրօնաւոր, անիծ . . .

Վերջին վանկն իր վերջին չունչին մէջ կորսուեցաւ։ Դահիճն այնչափ ուժով դար-
ձուց պտուտակը, որ Ֆրանչէսքա խակոյն հո-
գին փչեց։

Երեք կրօնաւորուհեաց մարմինը տուչորող խարոյկէն քիչ հեռու Տոն Քառլօ եւ արիա-
սիրտ Հէրրէդուէլօ զիրենք խոստովանցընել ուզող կրօնաւորաց ստիպումներըը կը մերժէին։

Տոն Քառլօ արդէն մահաչչուկ ցիցին կապուած էր, բայց գայլը բերնէն հաներ է-
ին, եւ կրօնաւորը փայտակոյտին վրայ ծունգ չոգած.

« Խոստովանէ որդեակ, կըսէր անդադար, որպէս զի արձակում առնուս։

— Չիս խաղաղ թող, պատասխանեց Տոն Քառլօ, եւ դահիճներուն դառնալով՝ գոչեց.

« Վառեցէք խարոյկս, վառեցէք . . . »

Դահիճներն հնազանդեցան, եւ Տոն Քար-
լօ մուխին մէջ անհետացաւ։

Քանի մը քայլ հեռու խեղդամահ կընէին Տոմինիկ Պօքսաս եւ երկու ուրիշ քահանայ,

որք լուսնրականութեան յարմար ըլլալով այ-
րելու ժամանակին խոտաուղաներ էին ։

Այս միջոցին վայտակոյտին վրայ կելներ
Հերիզուելօ ։

Ընդունայն կրօնաւոր մը գայն կը յորդո-
րեր որ դարձի գայ։ Հերիզուելօ հեգնութեամբ
կը պատասխաներ անոր ։ Արդէն բոցերն սկսեր
էին իրեն հասնիլ , տակաւին անդգայ կը կե-
նար եւ դէմքն անգամ չէր այլայլեր ։

Փայտակոյտին շուրջը կանգնող տիգա-
ւորներէն մէկը գայրանալով անոր այս աստի-
ճան անվեհերութեան վրայ , նիզակն անոր
մարմնոյն խոթեց ։ Իակոյն ուզեր պէս արիւն
բզխել սկսաւ Հերիզուելօի մարմնէն , բայց
ինքը դարձեալ անդրդուելի կեցաւ եւ զարմա-
նալի հանդարտութեամբ հոգին փչեց ։

Ալ այնուհետեւ բոցերը բարձրացան թան-
ձրը եւ ժահաբոյր մուխերու հետ խառնուած։
Այրած դիակներուն գարշ հոտը եղեւնի ան-
ուշնոտ մուխերուն հետ կը խառնուէր ։

Քահանայներն ու կրօնաւորները՝ հրա-
պարակին վրայ ծունկ չոքած , անձայն կաղօ-
թէին կուրծքերնին ծեծելով , եւ ժողովուրդն
ալ նոյնպէս ծունկ չոքած , սարսափի եւ զար-
թուքեան խորին տպաւորութեան մը ներքեւ
ընկճեալ կը կենար ։

Ժամանակ ժամանակ սոսկալի հառաչանքներ կը լսուէին այն դժոխային սպանդարանին եւ հրաշէկ արձաններուն մէջէն, խուլ կաղկանձիւններ եւ խռնչիւններ, մէկ խօսքով մահատանջ ճիչեր ու հեծութիւններ որպէս թէ դժոխոց ընդերքէն դուրս կ'ամբառնային . . .

Կրօնաւորաց տխուր ձայնը՝ մերթ ընդ մերթ խեղճ զոհերուն ճիչերն եւ բոցերուն ճարճատիւնները կը խափանէր՝ « Ի խորոց կարդացի » կամ « Տէր ողորմեա » երգելով :

Քիչ քիչ զոհերուն ձայները տկարացան, եւ բոցերն ալ մարիլ սկսան : Տէրութեան պաշտօնեայներն ու խորհրդականները մեկնեցան, եւ ժողովուրդն ալ ցրուիլ սկսաւ :

Ամեն բան լմնցած էր :

Կղերն ու կրօնաւորները միայն մնացեր էին, եւ իրիկուան մութն ալ կը կոխէր :

Պետրոս Արպուէդ, իր բարձր դահոյիկ վրայէն բերկրութեամբ կը դիտէր Քուէմասէրոն՝ որ ընդարձակ կրակարանի մը կը նմանէր, տեղ տեղ սեւ բիծերով :

Մահուան եւ աւերման թագաւոր, ոչընչութեան վրայ կը դահակալէր :

Յետոյ աչքը դէպ՝ ի երկինք վերցնելով, Սաղմոսին հետեւեալ խօսքերը մրմռաց .

« Զարկից Աստուած եւ ցրուեսցին ամե-

նայն թ՝նամիք նորա յերեսաց նորա : Վանեսցես զնոսա որպէս ծուխ յերեսաց հողմոյ , եւ որպէս հալի մոմ յերեսաց հրոյ , այնպէս կորիցեն ամբարիշտք յերեսաց Աստուծոյ : »

Եւ հանդարտ հոգւով հաւատաքննիչն ու իր կղերը հեռացան Լրենց ապրատուԹեան ասպարէզէն :

Այսպէս վերջացաւ այն նշանաւոր օրը :

ԳԼՈՒԽ ԽԲ .

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԸ

Երբոր երկու կուսաբօները Սէվիլի նախկին քաղաքապետը յանիչտակեցին սարին , իսկոյն քաղաքին նեղ ու ծամածուռ փողոցներուն լաբիւրինԹոսին մէջ անյայտ եղան : Ժողովուրդն ալ այնչափ լաւ նպաստեր էր անոնց փախստեանը , որ հաւատաքննուԹեան պինուորները մինչեւ անոնց ետեւէն իննկան՝ անոնք արդէն ժուանայի տունը հասեր էին , եւ այսպէս Թէ քաղաքապետն եւ Թէ կուսաբօնները անհետացեր էին Մէկը չէր կրցեր անոնց ետեւէն երԹալ, հետքերնին գտնել, եւ ուր մտնելնին տես-

նել , եւ այս ալ բնական էր խարուկահանդէսի մը օրը , ուր ամեն մարդ ուրիշ բաներ ունէր տեսնելիք ։

Էսթէվան , Տոլորէզ եւ Ժուանիա , ի միասին այս անցքին վերջը կը դիտէին ։ Ամենէն առաջ Ժուանիա տեսեր էր Կուաբօնները որ քաղաքապետը վերուցեր կը բերէին , եւ իսկոյն դուրը բացեր էր ։

Կուաբօնեն իրենց թանկագին բեռն ըղդուշութեամբ դահլճին մէջ լայն բազմոցի մը վրայ դրին ։

Մանուէլ Արկօզօի վրայ կենդանութեան նշան չէր տեսնուեր · թեւերն ու ձեռքերն իր պաղած մարմնէն վար կախուած էին անշարժ · աչքերը բոլորովին գոցուած էին · երեսին գոյնը դեղնած · եւ անդամները չատ տեղերէն կոտրտած՝ լի էին արիւնոտ վէրքերով եւ կիսաբաց սպիներով ։

Ճակատը՝ որ առաջ սեւ ու խիտ մազերով գոցուած էր , գրեթէ բոլորովին ճաղատցեր էր ։ Ընդհակառակն եղունգները չափազանց երկնցած , դեղնած եւ բաղնիքէ եկած տղու մը եղունգներուն պէս կակուղցած էին ։

Տոլորէզ իր հայրն այս վիճակին մէջ տեսնելով՝ վշտագին ճիչ մ'արձակեց ։ Ինքն ալ արդէն բանտին նեղութիւններէն այնչափ վա-

տած ու տկարացած էր , որ չկրցաւ այս վերջին հարուածին դիմանալ. ծունկի վրայ ինկաւ իւր հօրը պառկած բազմոցին առջեւ , եւ ցամքած ու դժդոյն շուրթերովը համբուրեց հօրը կապոյտ ձեռքը , այն սիրելի ու յարգելի ձեռքը՝ որ անթիւ անգամ զինքն օրհներ էր :

Բայց դժբաղդ Արկօզօ չդգաց իր աղջկան համբոյրը , եւ ձեռքն անշարժ ու պաղած մընաց օրիորդին ձեռաց մէջ :

« Ո՛հ , Էսթէլան , Էսթէլան , դուչեց սարսափելով , տէս , հայրս բնաւ չպատասխաներ իմ դղուանացս . ձեռքը սառի պէս պաղէ ... սիրտը չբաբախեր ... Էսթէլան , ըսէ ինձ , հայրս ողջ է թէ մեռած ... »

Էսթէլան՝ այս նոր ու անակնկալ վիշտն եւ իր սիրելւոյն յուսահատութենէն ճնշեալ , Էսթէլան՝ որ արդէն Արկօզօի կապոյտ եւ մեռելատիպ դէմքը տեսնելով զարհուրեր էր , մեղմով քովը գնաց , եւ ձեռքը սրտին վրայ դնելով՝ տեսաւ որ կը բաբախէր , բայց այնչափ տկարութեամբ եւ ծանրութեամբ , որ վերջին բաբախումն ըլլալուն տարակոյս չէր մնար :

Տօլորէզ սրտատանջ նայուածքով Էսթէլանայ չարժումները կը դիտէր : Բայց Էսթէլան չէր համարձակեր խօսիլ , եւ վարանեալ

կը կենար՝ Տոլորէզին անհնարին յուսահատութիւնը մտածելով, աղջկան մ'այն սուրբ կրակիծը, որ այնչափ նեղութիւններէ ճիգերէ ու զոհողութիւններէ ետեւ՝ իր հայրն ուրիշ բանի համար չէր գտներ, բայց եթէ ցուրտ դիակ մը գրկելու համար։

« Ըսէ, նայիմ, Էսթէվան, հարցուց վերջապէս գողալով, պատասխանն ունէր, հայրս ո՞ղջ է։

—Միրտը դեռ կը բաբախէ, ըսաւ երիտասարդը, հոտաւէտ դեղ մը չնչել տալու է։

—Կեցի՛ք, կեցի՛ք, ըսաւ Ժուանիա դրպանէն փոքրիկ շիշ մը հանելով, որուն մէջ արաբացի անուշահոտութիւններէ բաղկացեալ հեղուկ մը կար։

Տոլորէզ յափշտակեց շիշը ձեռքէն եւ հօրը քթին դրաւ։

Մանուէլ Արկոզո թեթեւ մը գլուխը շարժեց, եւ աչքերը՝ որ մինչեւ այն ժամանակ գոց էին՝ կէս մը բացուեցան։

Տոլորէզ ուրախութեան ճիչ մ'արձակեց, եւ իր հօրը սիրելի գլուխը թեւերուն մէջ առնելով թաւիշէ բարձին կրթնցուց։

« Ո՛հ, Էսթէվան, հայրս կենդանի է » գոչեց յուսալից։

Արդարեւ Մանուէլ Արկոզո աչքը բացեր

էր, բայց ի՛նչ ընէ կուրացած պէս՝ կը նայէր ու չէր կրնար տեսնել. կարծես թէ մահուան ստուերը զանոնք ծածկեր էր։ Սակայն ստուերը քիչ քիչ վարաւեցաւ, եւ Մանուէլ Արկօզօ կրցաւ վերջապէս իր շուրջը գտնուածները քիչ մը նշմարել։ Բայց լսողութիւնը քնաւ խանգարած չէր. ուստի դուխը դէպ՛ի ձայներուն կողմը դարձուց։ Կը թուէր թէ ցրուած գաղափարները ժողվել եւ ուր ըլլալն հասկընալ կուզէր։

Շատ չանցաւ՝ չրթունքը բացուեցաւ, եւ հուսաղեալ ձայնիւ ըսաւ.

«Կրակը...

Զինքը խարոյկի հրապարակը կը կարծէր։

Ամենն ալ լռեցին։

«Աղջիկս... Էսթէվան... ըսաւ Արկօզօ ամենացած ձայնիւ, մինչդեռ աչքերը իւր առջեւ ծունկ չոգած որդւոցը վրայ սրնկուած՝ մէկէն միւսին վրայ կը թափառէին՝ առանց զանոնք ճանչնալու։

— Հայր իմ, գոչեց Տուորէզ։

— Լռէ, ըսաւ Էսթէվան, լռէ, թող տուր որ խելքը գլուխը գայ քիչ մը։

— Այս միջոցին ծուռանա արծաթ գաւաթով դեղ մը ներկայացուց, որ Ալիանոր հին դէնի էր՝ հալուէի թեմեւ ոգիքով խառնած։

Տոլորէզ նախ հօրը չրթունքը անուշ համբուրեց եւ յետոյ մեծ դժուարութեամբ քանի մը կաթիլ բերնին մէջ վազցուց։

Այն կազդուրիչ հեղուկը կարծես թէ քիչ մը ջերմութիւն տուաւ անոր գրեթէ ցամքած ու սառած արիւնին։ Դէմքը վաղանցիկ կարմրութեամբ մը գունաւորեցաւ, եւ մարած ու կեղակարծ աչքերը Տոլորէզի երեսին յառեցան՝ սիրոյ տրտմութեան եւ կարօտոյ անեղծ զգացմամբ։

Իր դուստրը ճանչեր էր։

Տկար ժպիտով մը խնդաց անոր երեսին՝ անպատմելի դորովանօք. յետոյ իր տկար հայեցուածքն Էսթէվանայ եւ Ժուանայի վրայ պտտցուց։

«Ո՞ւր եմ, ըսաւ նուաղեալ ձայնիւ։

— Բարեկամներու տուն, ճշմարիտ բարեկամներու տուն, պատասխանեց Տոլորէզ. ազատեցար, հայր իմ, եւ քիչ ժամանակէն սիրտ մեկնինք Սպանիայէն։

— Այո, այո . . . չուտով մեկնեցէք այս երկրէն, ըսաւ Մանուէլ Արկօզօ այնպիսի ձայնով մը՝ որ հետզհետէ կը տկարանար։

— Քեզի հետ, հայր իմ, ըսաւ Էսթէվան՝ ալ ծունկ չդնելով անոր առջեւ իր սիրելի Տոլորէզին քով։

Ջանոնք այսպէս տեսնելով Մանուէլ Արկօզօ վիրջին եւ աննկարագրելի ուրախութիւն մը ղգաց : Իր խորտակեալ եւ արդէն ձգտեալ անգամոց չափազանց տկարութեանը հակառակ՝ իր երկու ձեռքերը մեծ դժուարութեամբ վերցուց , աղջկանը ձեռքը բռնեց , էմիէվանայ ձեռքին մէջ դրաւ , եւ մրմնջեց երկնային ուրախութեան ժպիտով մը .

« կօրհնեմ ձեզ . քնաւ մի զատուիք իրարմէ , եւ միասին . . . միասին . . .

— Քեզի հետ , քեզի հետ , կրկնեց Տոլորէզ արտասուելով :

— Այո . . . աճիւնս հետ տարէք . . . որ հողին չտան . . . Աստուծոյ կը յանձնեմ ձեզ . . . իրար սիրեցէք . . . միշտ . . . »

Այս խօսքերը , որ հոգեվարքի վերջին հառաչանքներովն ասէպ կընդհատէին , Մանուէլ Արկօզօի կեանց վերջին մնայորդն ալ սպառեցին :

Աչքը պղտեց , գլուխն ետին ծռեցաւ , մարմինը թեթեւ ցնցումէ մը եաւս բոլորովին ձգտեցաւ , եւ մահուան պաղ ձեռքն սկսուած անուն մ'անոր չրթանց վրայ արգիլեց . այն էր իր աղջկան անունը :

Տոլորէզ ճիչ չարձակեց . արտասուք չթափեց , այլ էմիէվանայ դարձաւ ցամքած աչ-

քով, ձերմկցած ու դողդոջ չրթամբք, եւ ձեռքերն իրար կցելով աղերսաւոր ձայնիւ մ'անոր ըսաւ՝ վախճանելոյն նայելով.

« Մեղի հետ պիտի դայ, այնպէս չէ։

— Ամեն տեղ » պատասխանեց Էսթէլան։

Տոլորէզ երկիւղածութեամբ համբուրեց իւր հօրը ճակատը, յետոյ երեսին վրայ ճերմակ սաւան մը ձգեց, զոր ժուանիա բերաւ լրեն։

Այս միջոցին Յուլէ դռնէն ներս մտաւ։

Սենեակին մէջ գտնուող անձանց դէմքէն իսկոյն հասկըցաւ եղելութիւնը, եւ զայրուցէն ու տրտմութենէն երկու ձեռքերը գլխան։

Տոլորէզ ալ Յուլէն տեսնելով խորին խանդաղատանք մ'ղդաց, եւ աչքերը՝ որ մինչեւ այն ժամանակ ցամքած կը մնային, արտասուօք լըցնցան, եւ վազեց ղինքն աղատող բարեկամին փարեցաւ լալով. յետոյ վշտահար ու լուռն չարժմամբ մը մեռեալը ցոյց տուաւ, որ կը թուէր թէ խաղաղութեամբ պառկած կը ննջէր։

« Ատուածդ իմ, ինչ որ կրցայ ընել՝ ըրի, ըսաւ Յուլէ կարեկցութեամբ։

— Վխտեմ, պատասխանեց Տոլորէզ, մեզ ազատելու համար կեանքդ վտանգի մէջ դրիր։ վատ գի եմ հատատքննիչն իսանար...

— Կեանքս . . . քսաւ նորատի կրօնաւորն արհամարհոտ եւ յուսահատ դէմքով, ի՞նչ է կեանքս եւ ի՞նչ բանի կրնայ ծառայել։ »

Էսթէվան բռնեց կրօնաւորին ձեռքէն եւ ուրիշ անունակ մը տարաւ, որպէս զի մահուան երկիւղած լուռթիւնը չվրդովի։

Իսկ Տոլորէզ ծունկ չոքած մնաց հօրը դիակին առջեւ։

Հայր Յովսէ, քսաւ Էսթէվան երբոր միմնակ մնացին, այս վախճանեալը մեզ հրաման ըրաւ որ Սպանիայէն չուտով մեկնինք։ Բայց որովհետեւ, հաւատոյքննութիւնը մեր ետեւէն ինկեր կը հալածէ, խիստ դժուար պիտի ըլլայ մեզ վտիտչիլ։

— Ես կը հոգամ պէտք եղածը, քսաւ Յովսէ։

— Պատուիրեց մեզ նաեւ որ իր աճիւնները հետ տանինք։

— Այդ ալ կը հոգամ, քսաւ նորատի դոմինիկեանը. երեք օրէն կրնաք ճանբայ ելնել, ես ամեն բան կը պատրաստեմ. բայց մինչեւ այն ժամանակ ինքզինքնիդ պահեցէք եւ քնեցէք մի երեսաք Սեվիլի մէջ, ապա թէ ոչ կեանքերնիդ վտանգի մէջ կը ձգէք։ կամհամաձեւութեամբ ձեր կենաց խնայող վարդը կրնայ հակադարձ կամահամաձեւութեամբ ձեր ա-

դատուբիւնը կապսել ։

— Այո՛, ըսաւ Էսթէվան, ինչպէս որ ըրաւ Ցօհ . . .

Ցովսէ ազդարար դէմքով մը Էսթէվանայ նայեցաւ . չէր ուզեր որ Ցօհաննէս տ'Ալվիայի բանտարկուբիւնը Տոլորէզ իմանայ ։

« Բայց, ըսաւ Էսթէվան, դու տակաւին Պետրոս Արպուէզի կամահաճուբեանը վրայ կը խօսիս. հաւատաքննիչը կարծեմ հիմա Մանտամիէնթօի ձեռքն է ։ Կարտունայի ընկերուբիւնն իր ձեռնարկուբենէն դիւրաւ չվրիպիր ։

— Կարտունան մեր հրամաններըը լաւ չի կատարեց, ըսաւ Ցովսէ . վոխանակ հաւատաքննիչը խլելու՝ սպաննել ուզեց . եւ որովհետեւ հաւատաքննիչն զգեստին ներքեւ զրահ կը կրէ, Մանօֆլինայի հարուածն ի դերեւ եկաւ ։ Պետրոս Արպուէզ կրակ կտրած է, եւ մարդ քովը չկրնար երթալ . Ի՞նչ պիտի ըլլայ երբոր Տոլորէզի փախչիլն ալ իմանայ ։ Ատոր համար խոհեմուբեամբ վարուեցէք, եւ մանաւանդ անհամբեր մի ըլլաք . երեք օրը չուտ կանցնի ։

— Երեւմն խիստ երկար է » ըսաւ Տոլորէզ քովերնին մօտենալով որպէս զի հասկընայ թէ ինչ որոշումկընէին ։

Իրենց կացուբեան անզուբ պահանջումներն՝ իրենց սուրը կակիծին աղտաս ընթացք

ը տալէ կարդալուն դիրքը։ Այս է ահա մեծ տարբերութեանց ամենէն դառն կողմը։ Հալածականները պէտք է որ արտաքինին վրայ ծայրանան կամ գադրեցընեն, վասն զի լաւն խոկնալի չէ անոնց։

— Ո՜հ, Տոլորէզ, բաւ ցոլեմ, քեզ խոշտանգող վէրաց մէջ մխիթարութիւն մը կը մընայ քեզ. բարեկամը մընչեւ ցմահ, քու հօրմէդ ընտրուած եւ օրհնուած։ Շաւառտա ինձ, ապագան կրնայ տակաւին ժպտիլ ձեր երեսին, եւ մինչեւ անգամ ձեր ուրախութեանց մէջ պակաս չպիտի ըլլայ թերեւս վրէժխնդրութիւնն ալ, Աստուծոյ այն սպասաւորը, որ շատ անգամ մարդկային ձեւ կառնու իր երկնաւոր տիքմէ կամքը կատարելու համար, եւ այն ժամանակ Արդարութիւն կը կոչուի։ Աստուած, յաւիտենական գատաւորը, Պետրոս Արտոէզլի անօրէնութիւնները չէ մոռցած, զայն իր ոսկի գահոյից վրայ, իր ցոլութեանց եւ սպերասան անսխալութեանց պերճութիւնները մէջ պիտի գարնէ . . .

— Հայր ցոլեմ, դիս կը սարսափեցընես, բաւ Տոլորէզ գոչելով, ճակատագրին պէս սխրար եւ գարհուրելի ես։

— Արդարութեան պէս գօրաւոր եմ, պատասխանեց ցոլեմ . . . բայց, յարկ գառն

ծալիտով, հոգիս տխուր եւ ամայի է՝ առաջա-
տի պէս։ Ուրախ չպիտի ըլլամ մինչեւ պա-
տուհասին օրը, երբ որ Աստուած իր ահաւոր
ձայնը բարձրացընելով դոչէ Անտալուզիոյ
դահճին.

— Բաւական է, բաւական է, կորիր եւ
գնահատուածութեանցդ տեսարանէն, ալ ձան-
ձրացայ սպանութիւններէ եւ հալածանքէ։»

Ասոնք ըսած ժամանակ Ջոլէ գեղեցիկ
եւ միանգամայն ահարկու էր Ջայտնութեան
հրեշտակին պէս։

Բայց իրեն սովորական եղած յանկարծա-
կան փոփոխութեամբ, Ջոլէ իսկոյն ձեռանին
կանչից մէւս անհետակէն, եւ ըսաւ.

«Պատրաստ կեցէր որ քանի մը ժամէն հե-
տեւիս դաս։»

Ձեռով դուրս ելաւ դնաց՝ խոստանալով որ
եթէ ժամանակը գայ՝ դառնայ գիրենք առնու։

Նոյն իրիկունը՝ կէս գիշերին մօտ՝ Էսթէ-
վան, Տոլորէզ եւ ձեռանին Մանտամիլիոնի օր
պատսառը կերթային՝ չորս կառապաններու հետ,
որոց երկուքն առանց առջեւէն կերթային, եր-
կուքն ալ ետեւնուն՝ քիչ մը հեռուէն՝ մեծ
անտուկ մը չալկած։

Մանտամիլիոնի դուռը հասնելնուն, եր-
կու յառաջընթաց կառապանները սպասանալ

կերպով բախեցին. մեծաւորն անձամբ բացաւ եւ ամենն ալ դաղտնապէս կարտուճայի պալատը մտան։

ԳԼՈՒԽ ԽԳ.

ԿԵՂԾՄԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ՕՐԸ

Նոյն իրիկունը Յովսէ միայնակ էր իր սենեակին մէջ։

Սեղանի մ'առջեւ նստած, որուն վրայ շատ մը ճգնաւորական գիրքեր կային, բազմաթիւ փոխանակագիր կը համրէր ու կը հաշուէր, զորս հրեայ սեղանաւորէ մ'առեր էր եւ իր ունեցած հարստութիւնը կը կազմէին։

Հաշիւը լմնցընելէ ետեւ, «օ՛հ, շատ աղէկ, ըսաւ գոհութեամբ, հիմա ուր որ ուզուի կրնայ փոխադրուիլ, եւ մեր սիրելի խեղճ ամոլը հանգիստ ապրուստ մը կունենայ։»

Յետոյ կարմիր բևեռէ թղթապանակի մը մէջ գետեղեց արժէթուղթերը. միանգամայն ուրիշ գիր մը գրեց, մաուէն ոսկի մատնի մը հանեց, եւ ծոցէն ալ փոքրիկ շքադրամ մը հանելով՝ որուն մէջ կտոր մը մաղ պահուած էր, ամենն ալ նոյն թղթապանակին մէջ դրաւ, կա-

նանչ մնաս քեզ ժապաւէնով մը կապեց, կընքամոմով կնքեց եւ վերարկուին ներքեւի գըրպանը դրաւ։

Ցետոյ կատր մը թուղթ առաւ, ու հետեւեալը գրեց լատիներէն.

« Վաղը հաւատաքննութեան առեանը պիտի ելնես դատուելու. բայց քանտարկութիւնդ գերագոյն ժողովին ծանուցուած չըլլալով կրնաս այս պարագան փաստ բռնել ինքզինքդ պաշտպանելու համար, եւ հաւատաքննութիւնը քեզ թող տալու կը հարկադրի։ »

« Այս ալ վաղը առեանը բացուելէն առաջ Ցօհաննէս տ'Ավիլայի ձեռքը պէտք է հասցընեմ» ըսաւ ինքնիրեն, եւ թուղթը իր պատմուճանին թեւին մէջ խոթեց։

« Օ՛ն, յարեց, տակաւին քանի մը ժամ մնաց այս կեղծաւորութեան ու ստախօսութեան անտանելի չղթան կրելու. տակաւին քանի մը ժամու աշխատութիւն, եւ վրէժխընդրութիւնս պիտի կատարուի։ Ո՞չ ապաքէն մինչեւ հիմա իմ պաշտօնս արիւաբար կատարեցի. ուշ ապաքէն մինչեւ ցայսօր հլութեամբ եւ հաճոյակատարութեամբ ծառայեցի այս մարդախաշուշ հրեշին՝ որ Անտալուզիան կանմարդացընէ։ Ո՞չ ապաքէն արիւնառուչտ

պահակ մը բարերեցի իր անուանը, չարաչուք դրօշակ մը, որ առեւտրութիւն եւ ազատասիրութիւն կը հրաւիրէ։ Ո՞չ ապաքէն իմ տակաւ ձեռքովս քիչ քիչ պեղեցի խորխորատը՝ որուն մէջ սիրտս գլորի։ Ո՛վ հաւատաքննութիւն, արդեօք չյաջողեցայ քեզ բաւական արհամարհ եւ զարչելի ընելու՝ քու ամենէն ոճրագործ մեկ անդամիդ մէջտեղ, որպէս զի համայն Սպանիա ատք ելնէ իմ տալիք նշանովս, եւ այս անյագուրդ հսկան յաւիտեան կործանէ . . . Բայց հոգ չէ. ես կը տապալեմ այս ահռելոյդ չէնքին առաջին քարը, եւ Սպանիա ալ՝ եթէ արիութիւն ունի՝ ետեւէս թող գայ։

— Ո՛հ, Աստուած իմ, ըսաւ յետոյ գլուխը երկու ձեռայը մէջ ծռելով. Աստուած իմ, այս ո՛րչափ աչխատութիւն է . . . Երբ սիտի գայ հանգիստը։ Ի՛նչ տռակալի օր էր այսօր . . . ո՛հ, այն բոցերը, այն մահաստափնապ ճիչերն ու հեծութիւնները, ո՛հ մարքէս չեն հեռանար . . . ամեն տեղ կատոյտ եւ դալկահար դէմքեր, տառած ուրուականներ կերեւին ինձ . . . ամեն տեղ կը տեսնեմ զայն . . . զոր կը սիրէի . . . զայն՝ որ այսչափ տարիներէ՛ի վեր անպատճառ կը գոչէ ինձ. եկո՛, եկո՛ . . . ո՛հ, թերեւս մեռելներն կը մասնակցին Աստուծոյ յաւիտենական ողորմութեանը, եւ թո-

զուարճանք զատ ուրիշ բան չեն ճանչեր . . . Արդեօք մեզ ատելութեամբ եմ վրէժ առնելուս համար :

— Ո՛չ, ոչ, յարեց ատոր վրնդելով բորբոքեալ երեւակայութեամբ, ես Աստուծոյ ձայնին կը հնազանդիմ . . . ես աստուածային արդարութեան գործիք մ'եմ . . . Սպասէ, սպասէ, դուն որ զիս կը կանչես . օրը մերձ է, ալ երկար ապաստանիք չունիս . . . »

Բայց նոյն միջոցին դուռը զարնուելով, այն խիստ եւ բարկացայտ դէմքն յանկարծ զուարճացաւ, կնճռոտած ճակատն եւ ձկտած արտեւանունքն ապխտակ կուտան ալ ոչ մարդեցան, եւ խրոխտ ու ապաստնոյ քերանը ժպտիլ սկսաւ :

Դուռը բացաւ :

Պետրոս Արտուէզ էր՝ որ ներս մտնելու իր անուանին մէջ ղէնքը տեսնելով ու հետը խօսակցիլ կուզէր :

Խարուսիանդէսն դառնալուն՝ հաւատացնելիքը Տոլորէզի վախճատան խմաները էր, եւ այն ատատուած հոգին՝ զոր յայտնած չէր ցանկալով ապաստանիլ ու տանջանքներէ նոր զոհեր երազել սկսեր էր :

Պետրոս Արտուէզ ժպտուն էր եւ խանդակաթ, բայց իր աչերուն յօժարութեանը անյարդութիւնն իր անձ պատկառ ազդուելու չէր

կուտար :

Նաաւ , եւ իր սիրելուին նայելով որ դի-մացը կանգներ էր .

« Ցոլաք , ըսաւ , ամեն մարդ նենգութիւն կընէ ինձ :

— Բայց ինձմէ , Մօնսինեօր , պատասխանեց նորաստի կրօնաւորը :

— Դուն . . . այո , դիտեմ , իմ միակ հաւատարիմ եղ , դու միայն դիտես այս վայրագ արարքին պիտոյքը հասկընալ , դու միայն իմ հակմանցս երբէք հակառակած չես , վերջապէս դու միայն կաս անշահասիրութեամբ ինձ ծառայող , իսկ ուրիշներն իրենց անձնական շահուն համար միայն կը ծառայեն ինձ . անոնց ընորհած պաշտպանութիւնս , շռայլած ոսկինեներս , պարգեւած լիուլի դուարճութիւններս առաջնոյ երաչխաւորութիւն մը չեն անոնց անձնուիրութեան ու հաւատարմութեան էնրիքէդ՝ որ Սէվիլի կառավարիչ ըրի , ուրիշները՝ որ խորհրդական , եպիսկոպոս կամ հաւատաքննիչ ըրի . . . չիտակը խօսելով մեծ արժանիք մ'ունեցած չեն ըլլար ինձ հաւատարիմ կենալով . եւ սակայն . . . սակայն . . . աւելցուց կատաղութեամբ , Մանուէլ Սրկոզոյաչէտակուեցաւ այսօր եւ Տոլորէդայ անհաւատաքննութեան բանտէն :

Ինչ վոյթ է ձեր բարձրութեան, ըսաւ Յովհ. ուսերը թոթվելով։

— Ինչ վոյթ է մի, կըսես. սատանային վրայ կխրդնուս որ հաւատաքննութեան պալատին բոլոր բանտապաններըը նաւարանը ալևտի ղրկես, հոն գտնուող ապուշ կրօնաւորներըն այրել պիտի տան, եւ այն անպիտան ոդծուծ մարդը որ Սէվիլի կառավարչ ըրի եւ աղնուականի հարուստ հարսն է . . .

— Խիստ լաւ կընէք, ըսաւ Յովհ.։

— Միթէ դաւաճանութիւններէ չըվախնալու համար ամէն տեղ, ըսաւ նորէն Պետրոս Արպուէզ իր անձին դէմ եղած վորձը յիշելով. բազմութեան մէջէն մարդ մը չյանդգնեցաւ այսօր Սէվիլի մեծ հաւատաքննիչը պարսնելու. եւ այն մարդը . . . հաւատաքննութեան ընտանի՛ մ՛է . . .

— Գիտեմ, ըսաւ ալրելին պաղութեամբ։

— Նիթէ դու չըլլայիր, ալրելի Յովհ., եւ թէ քու տուրբ եւ վրկաբաք խոհեմութիւնդ չըլլար, իմ գործս լմնցած էր այսօր. վասն զի կհաղթա այս ղրահին պատահական ուժ, զոր պատուճանիս ներքեւէն կը հագնիմ այն իրիկուններ՝ ուր կենացս համար վտանգ կասկածելով հետս եկար մինչեւ բանտը։

— Իրաւունք չունիք, Մօնսինեօր։

— Ոչ , կերդնում Քրիստոսի վրայ թէ ա-
նիրաւութիւն ըրի բարկանալով քեզի դէմ,
որ կենացս պահապան հրեշտակն եղար ։

— Վասն զի ձեր բարձրութեան կեանքն
իմինէս աւելի պատուական է ինձ , Մօնսինեօր,
եւ կուզէի պահպանել զայն . . . ո՛չ , իմիս
պատուական է ինձ , քանզի տարօրինակ ժո-
ւռումը ։ Բայց ինչու համար ձեր բարձրու-
թիւնը Սէվիլիա ուխտագնացին աղջկան
անհետանալուն վրայ սիրտը կը հատցունէ ։ Ինչ
ցոյթ է Պետրոս Արպուէզի՝ եթէ կլինի մ՛աւելի
կամ պակաս ըլլայ ։ Ինչ ցոյթ է միլիոնատիրո-
ջը՝ եթէ անուանկին մէջէն դահեկան մը պակ-
սի ։ Հաւատացէք ինձ , Մօնսինեօր , ձեր ճըշ-
մարիտ վատքն այդ չէ ։ Այդ զգայական հոգե-
րը մարդուս հոգին մեղկացընելէ , զօրաւոր
խորհուրդները ցրելէ եւ կամայ աղտոտու-
թիւնը մարելէ դառ օգուտ մը չունին ։ Դուք
ահարկութեամբ է որ կը թագաւորէք ։ ու-
րեմն ձեր գերազօր իշխանութիւնն աւելցը-
նելու նայեցէք ։ Մինչ Սէվիլի մէջ բաւական
գլուխ չկայ գտնելիք ։ Այն ուխտ օրէ՛ն վեր
քանատարկեալ կրօնաւորը . . .

— Յօհաննէս տ՛Ավիլա , գոչեց Պետրոս
Արպուէզ . ո՛չ , պիտի վտանգընեմ զայն հաւա-
տաքննութեան մութ բանտերուն մէջ ։

— Այդպէս ընելը խնդայութիւն չէ, Մօնսինեօր . . . : Կրօնաւորը կաթոլիկ կրօնքին հակառակ վարդապետութիւններ քարոզած է . պէտք է օրինակ մ'ընել զայն եւ կրօնի յաղթութիւնը ապահովել , որուն վրայ է ձեր փառքն ու զօրութիւնը : Պապն ու Թագաւորը չնորհակալ կըլլան ձեզ . քան որում երկուքն ալ կը գարշին հերետիկոսութենէ : Այդ կրօնաւորը առնան հանեցէք եւ հրապարակաւ գառնուցէք , այնպէս որ ամեն մարդ կարենայ ներկայ գտնուիլ գառամասանին , եւ քոլոր Եվիլի աչքին առջեւ զայն գառամարտելով յուսացեցէք թէ այն անձը որ համարձն Ինոսոլուպիա առաքեալ կը կոչէ , թշուառ ուրացող մ'է , վառնգաւոր հերետիկոս մ'է : »

Քանի որ Յուդէ կը խօսէր , հաւատացընելէն դէմքը՝ որուն մէջ յուզուած այլ եւ այլ խորհրդոց նկարագիրը մ'էր : Բայց վերջապէս իր կենաց ամենէն մեծ կրքին՝ այն է իշխողութեան անցքին գառնալով , Պետրոս Արսուէզ անպատում հաճութեամբ կը լսէր այն հրեշաւոր գէմ վորձիչ առաջարկը , որ չարչարութեամբ եւ ճարպիկութեամբ անոր ամեն կասկածը հոգին գարձեր էր :

« Ո՛հ , իրաւունք ունիս , ըսաւ Պետրոն Արսուէզ , իրաւունք ունիս , Յուդէ , արդա-

բեւ խիստ շատ անգամ կը մոռնամ իմ հոս ու-
նեցած պաշտօնիս ճշմարիտ նպատակը , խիստ
դիւրութեամբ անձնատուր կըլլամ զգայու-
թեանցս ամէն բռնութեան, բոցաշունչ կրիցս
հեղեղին . եւ արդէն քանի անգամ այս կրակոտ
խառնուած քս դիս այնպիսի անխոհեմութեանց
մէջ ձգեց , որ քիչ մնաց ոչխարս կորսուէի :
Շատ երջանիկ ես , Յովէ . քու զգայութիւն-
ներդ հանդարտ են կոյսի մը զգայութեանց
պէս , կամ մանաւանդ քու կամքդ զօրու-
թեամբ կը շրխնիս անոնց : Դու միայն կաս մը
մէջ , որ ամենաւտքր տկարութեանը մէջ կին-
ւած չես :

— Մօնսինիօր , այլոց վրայ իշխելու հա-
մար՝ պէտք է նախ իւր անձին վրայ իշխել :
Ամենէն դժուարայաղթ թշնամին մարդուն ես
է : Դուք երանելի հոգւոյ այն ժամանակը կրե-
լաք , երբ որ կիրք մը կամ հաճոյք մը ժամա-
նակին զսպել դիանալով՝ ձեր վիճակին պա-
հանջմանց ենթարկէք անխնայ , եւ չմոռնաք
որ ձեր վրայ իշխէ :

— Դուն ես այդ խօսքն ընողը , Յովէ ,
դուն , որ այնչափ ժամանակ իմ հակումնե-
րուս ու հաճոյից ծառայած ես :

— Ամեն անգամ որ վնաս մը չէին կրնար
տալ ձեր բարձրութեան . իսկ այսօր , այդ օ-

բնորդին վրայ ունեցած մոլեգին տարփանքնիդ քաջալերել , այնպիսի օրիորդի մը՝ որ վերջապէս ուրիշէ մ'աւելի գեղեցիկ չէ , մեծ դաւաճանութիւն մ'է ձեզի դէմ :

Ժողովուրդը դժգոհ է , ինչպէս որ այսօրւան անցքէն ալ ըստ բաւականին կը հասկըցւի · զայն առաւել ևս մի դրդռէք , Մօնսինեօր , երկու վիսկոնտեսայ յայտնապէս հալածելով . անոնք կողմնակիցներ ունին ժողովրդեան մէջ : Ա՛ռ այժմ խաղաղ թողէք զանանք . եաքը՝ եթէ ուզէք՝ դիւրաւ կրնաք գտնել : Հաւատացէք ինձ , Մօնսինեօր , չանացէք մանաւանդ ուրիշ կողմդարձնել այս անհանդարտ ժողովրդոց ուշադրութիւնը : Շողոքորթեցէք Պապն ու թագաւորը՝ամենաստահակ խստութիւն գործածելով հերետիկոսաց եւ նորադանդից դէմ : Վերջապէս , Մօնսինեօր , ամենազօրեղ հոգեւոր վեհապետ մը եղիք , եւ ոչ կնոջ մը թշուառ գերի :

— Շատ աղէկ , Ցոլէթ , շատ աղէկ , զրպարեանք այս անսանձ մարմնոյն ախտաստմբութիւններըն՝ որ երբեմն զիս տղու մը պէս տրտիտար եւ վարանամիտ կընան , Հզօր ըլլանք տիրելու համար , եւ մեր զգայական հակումներըս սանձել գիտնանք : Ի՞նչ է կին մը , ի՞նչ վոյթ , անուանը կուզէ Տոլորէզ ըլլայ՝ կուզէ

Բալա, կուզէ ազնուականի աղջիկ ըլլայ, կուզէ գնչուի։ Ո՛չ ապաքէն Թշուառ խաղալիկ մ՚է, որ մարդու մը գոյութեան մէջ տեղ մը բռնելու արժանաւորութիւն չունի։

— Անշուշտ, պատասխանեց Յովէ, որ Բալայի անունը լսելուն սարսռեր էր. անշուշտ կ՚ին մ՚արժանի չէ քանի մը վայրկեանէն աւելի ձեր բարձրութիւնն զբաղեցնելու. դայն խաղալիկ մը կամ սարուկէ մ՚աւելի նկատելը յիմարութիւն է։ Ըսել է որ, Մօնսինիօր, այն վատնդաւոր կրօնաւորը վաղը ձեր առջեւ դատաստանի պիտի հանէք։

— Այո՛, վաղը, կրկնեց հաւատաքննիչը կրքոտ։ Ո՛չ ապաքէն Հռոմի շահերը պիտի պաշտպանեմ. եւ ով կրնայ աւելի մեծ թշնամի ըլլալ Հռոմայ՝ քան այդ անմիտ կրօնաւորները՝ որք լրւնց քարոզչութիւնը պարզապէս Աւետարանի պատուիրանաց պահպանութեան վրայ կը հիմնեն, որպէս թէ քրիստոնէական այդ օրինադիրքը լոկ առակներու եւ այլաբանութեանց շարք մը չէ, զորս աւետմէկ Պատ, աւետմէկ ժողով, աւետմէկ նկեղեցական բարձր աստիճանաւոր՝ լրւնց երկրին աղջին եւ անձին ժամանակաւոր համ հոգեւոր պետոյքը հաւնմամբ մեկնելու լրաւունք ունին։

Գնահին անցնին այդ նոր քարոզիչները որք ազատութիւն կը քարոզեն ժողովրդեան, ազատութիւն, որ խիստ վնասակար սընուցանէ մ'է անոնց համար, վասն զի միանգամայն յաղեցընելու կը դիմումցընէ զանոնք։ Ո՞չ ապաքէն Քրիստոս ինքնին ըսաւ. «Ցուք զկայսերն կայսեր»։

— Ձեր բարձրութիւնը յոգնած է, ըսաւ Յովհ, պէտք է որ հանգստանայ։

— Դուն ալ, խեղճ Յովհէս, ըսաւ Պետրոս Արպուէդ ձեռքն անոր ճակտին դնելով՝ որ կրակի պէս տաք էր։ Օ՜ն, դիշեր բարի, ես պիտի երթամ տակաւին մէկ ժամ աղօթք ընեմ, որպէս զի Հոգին սուրբ լոյս տայ ինձ այս դըժուարին պարագաներուն մէջ։»

Հաւատաքննիչը ոտքի վրայ եղաւ։

Սիրելին ալ նոյնպէս գնաց մինչեւ սենեակին դուրսի դուռը։

«Մօնսինիօր, ըսաւ դուռը դոցելու ժամանակ, կը խնդրեմ որ հրամայեն տաք ինձ երեք օր վանքս քաշուելու։

— Շատ ազէկ, սիրելի Յովհէս, կը հասկընամ... ինքզինքդ ամփոփելու պէտք ունիս... Բայց երեք օրէն աւելի չըլլար, կը հասկընամ. դու դիտես որ ես չեմ կրնար քեզ նէ անցնիլ Սիրակի օրը մայր եկեղեցին պատա-

բաղ պիտի ըսեմ եւ քարող տամ. նայէ որ քարողն ժամանակ հոն գտնուիս։ »

Յուսէ լսօք տուաւ այնպէս ընելու, եւ գուռը գոցելով նորէն աննեակը մտաւ, եւ իր անկողնին առջեւ մեծ թիկնաթոռ մը վրայ բնկաւ՝ անպատմելի գոհութեամբ մը գոչելով.

« Ալ լմնցաւ, ահա կեղծաւորութեանս վերջին օրը։ »

ԳԼՈՒԽ ԽԴ.

ՔԱՀԱՆԱՅ ՄԸ ԸՍՏ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ

Գանք երբորդ անգամ այն սարսափելի առեանին առջեւ, ուր արդէն այնչափ գոհեր ներկայացած տեսանք։ Քիչ մ'առաջ անտառը եւ չտապրդիւռ նատի մը հանդիսատես եղանք, ուր մեծ անուններ ճարակ նետուեցան Հռոմայ Հիդրային առջեւ, եւ անոնց պղնուտականութեան ղինանշանը խորտակեցաւ այս միակ պարզ բառին առջեւ, «Հերետիկոս», որ վերածընութեան եղեռական չեղող առեանէ մը մէկ անգամ վճռուելով բառական եղաւ ընկերական ցանկէն յաւիտեան ջնջել ամբողջ դերդաստաններ՝ որոց ծագումը ժամանակաց մութին մէջ կը կորսուէր։

Արդ, այսօր յաւուրեան ներկայացողը դերպատասխան մը կամ ընտանիք մը չէ, Սպանիայի աղնուական մը չէ, որ ամբաստանութեանն ընտարանին վրայ պիտի նստի՝ հաւատոյքնին բերնէն լսելու այն վճիռը՝ որ գինքը մեռնելու կամ յաւիտեան վտանհամբաւ մնալու պիտի դատապարտէ։

Հաւատոյքնութեան այսօր ամբաստանածը՝ իշխանութիւն, հարստութիւն կամ գեղեցկութիւն չէ, այլ քրիստոնէական գիտութիւնն է, քրիստոնէական հոգին է՝ կարմրելանոց պարզ գիտութիւն ներքեւ. մէկ խօսքով խեղճ կրօնաւոր մ'է, որ իր կեանքը աղօթելով ու օրհնելով անցուցած է։

Ա.յս կրօնաւորն է՝ Յօհաննէս տ'Ալվիա։

Հաւատոյքնութիւնն առաւել սաստ ատոյքներէն վախցաւ՝ քան թէ այլոց մեղքերէն։

Ըսաւ.

« Խորհուրդն ալ՝ որ մեր ապիրատութեանց կենդանի դատապարտութիւնն է։ »

Բայց քանի մը ժամ ետ դառնանք։

Կը յիշեն ընթերցողք թէ նախընթաց գլուխը, Յովսէ վանքը քաշուելու պատրուակաւ քանի մ'օր հեռանալու հրաման առեր էր Պետրոս Արպուէզէն։

փոխանակ իր վանքը երթալու, Յովհ. առաւօտուն կանուխ եկեր Պուէնա-Վէնթուրայի պանդոկը գացեր էր։

Հոն, Քօքօի հետ անոր տխուր բնակարանը մտաւ, եւ երկար ու ծածուկ խօսակցութիւն մ'ըրին, Յովհ. կարեւոր գաղտնիքներ հաւատալով անոր ամենայն վստահութեամբ, եւ Քօքօ ալ զանոնք ընդունելով՝ աստրադասեալի մը յատուկ եղած գոռոզ ուրախութեամբ, որ երջանիկ կը համարի գինքը տեսնելով թէ կը վստահին իր վրայ եւ գինքը մուրձի կը դընեն։

Ժամու մը չափ խօսակցելէ ետեւ, Ալկուադինն ուղղակի հաւատաքննութեան պալատը գնաց, Յովհէի մէկ հրամանագիրը ցուցուց բանտապանին, որպէս զի թոյլ տայ Յօհաննէս ա'Ալիլայի բանտը մտնելով զայն փորձելու, ինչպէս որ սովորութիւն կար հաւատաքննութեան բանտարկեալոց համար։

Այսպէս Քօքօ բանտը մտաւ, Յովհէի առաքելը կրօնաւորին տուաւ, եւ կէս ժամու չափ հոն կենալէ ետեւ՝ գերագոյն առենի նախագահին գնաց, Յօհաննէս ա'Ալիլա բանտին մէջ Քօքօի տուած մատիտով առտնակ մը գրեր էր նախագահին։ Քօքօ առտնակը նախագահին ձեռքը հասցընելէ ետեւ իր գործին գնաց։

Յուխե ալ պէպ ի կարտուռայի պալատը գնաց :

Հիմա դառնանք մեր պատմութեան :

Հաւատաքննութեան պալատի դատաստանական սրահին մէջ ենք : Սրահը միշտոյն կերպով յարդարուած է , ինչպէս որ ասկէց առաջ նկարագրած ենք : Միայն թէ , առաւօտէն սկսեալ զրոյց եղեր էր քաղաքին մէջ թէ դատաստանը հրապարակաւ պիտի ըլլար . ուստի եւ ամեն մարդ ազատ էր ներկայ գտնուելու :

Մեծ նզաւ յուզմունքը ժողովրդեան մէջ . չատներն իրենց գործը թողուցին ու ժամանակէն չատ կանուխ հաւատաքննութեան պալատը դիմեցին :

Այսպիսի չնորհ մը խիստ քիչ անգամ կըտեսար պատահիլ :

Հաւատաքննութեան ունկնդրութիւնները սկսելէ դատաստանական տեսանողներու սէտ կանոնաւոր չէին , այլ իւրաքանչիւր հաւատաքննչի կամքէն ու հաճոյքէն կախեալ էին , եւ հաւատաքննութեան բարեկամներուն պահած ըլլալով պրեթէ միայն կրօնաւորաց եւ ընտանի ազնուականաց տոհմերուն անուանները էին :

Այս անգամ դարձեալ Պետրոս Արբուե-

էզ իր սիրելւոյն ներդաւոր թևլատրութեանց անսացեր էր՝ հրապարակային ընելով այսինքն՝ ուր ժողովրդեան բարեկամը, Սէվիլեցւոց յարդելի տուրքը, վչտացելոց մխիթարութիւնը, աղքատաց եւ հարստահարելոց հայրը պիտի դառնար։

Անիթ թագուհին կը պաշարէր հաւատարմութեան պալատը՝ ժամանակէն չառաջ. եւ ոչ միայն հասարակ ժողովուրդը՝ այլ եւ բազմաթիւ հարուստ ընտանիք հոն դիմեր էին՝ հետաքրքիր ըլլալով տեսնելու թէ ինչ յանդգնանք պիտի գրուէր այնպիսի մարդու մը վրայ՝ որ ամեն առաքինութեանց տիպարն էր։

Երբոր դուռները բացուեցան, անհամբեր ամբոխն առանձին արահը խուժեց, որ վայրկեան մը ալ լցուելով՝ չառները դուրսը մնացին. խիստ չառներ ալ փողոցը մնացին, եւ անձկութեամբ նայեր վախճանին կ'սպասէին, որպէս զի ժամ առաջ իմանան հաւատարմութեան վճիռը։

Չամայն Սէվիլ յուզման մէջ էր, որպէս թէ մեծ եւ չարաչար անցք մը պիտի անցնէր։

Այս անդամ ալ դարձեալ Յովսէի թևլատրութենէն մոլորելով՝ Պետրոս Արաւուէզ խաբեր էր հասարակութեան բուն մտադրութիւն։ Այսպէս պրիմէ մինչ իր խարդախութեան

հղօրները։

Երբոր իր նախապահական ամրոցնատաւ, Պետրոս Արպուէզ զուարթ դէմք մ'ունէր, որ իր ներքին զգածմունքը կը մատնէր։ Վերայով մը կը սխիթարուէր Մանուէլ Արկօզօն եւ Տօրրէզը կորանցընելուն վրայ, յուսալով որ Յօհաննէս ա'Ավիլան պիտի դառնայդարձեր։

Շատ չանցաւ՝ ամբաստանեալն երեւցաւ։

Իր չարժումը՝ առանց խրոխտ կամ դողդող ըլլալու՝ վեհութիւն մ'ունէր, եւ դէմքին վրայ ալ աւետարանական հանդարտութիւն մը տիրած էր։ Ձակտին վրայ՝ Աւետարանի ճշմարիտ Հովուին քաղցր բայց ազդու լրջութիւնը կը կրէր. եւ ով որ տեսնէր անոր անմեղութեան ու զօրութեան ազատութեամբ սրահին մէջ յառաջ երթալը, չէր կրնար այնպէս կրելով ինչպէս որ ուրիշ մը դատաստանը կը կրէ, ով որ տեսնէր անոր զուարթ քաղցր եւ հայրական հայեցուածքը՝ որ իր չուրջը կը պտտցընէր՝ ինչպէս իր աղքատներուն այցելութիւն ըրած ժամանակ, եւ վերջապէս մեծ հաւատաքննչին վրայ կը կայացընէր, որ իր աւետարական ժպրհութեան հակառակ չկրցաւ անոր դիմադնալ, վերջապէս այս ամենը տեսնողը պիտի տարակուսէր թէ դատաւորը Պետրոս Արպուէզ էր թէ Յօհաննէս ա'Ավիլա, եթէ այս վերջինը

արտաշարժ խոնարհութեամբ չերթար եւ ամ-
բաստանութեան նստարանին վրայ չնստէր ։

Հոն սպասից որ գինքը հարցա քննին ։

Բայց Պետրոս Արտուէղ տովտակեան ձե-
ւերն արհամարհելով , առանց անոր անունն ու
տարիքը հարցրնելու , առանց կարդալ եւ կա-
նոնավոր տոմսատոմն ակնարկելու՝ ինչպէս որ պէտք
էր , հակիրճ կերպով մ'ըսաւ անոր ։

« Ոտքի վրայ եղէք ։ »

Ցետոյ յանկարծ նշմարելով որ այս խիստ
վարմունքն իր հաւատաքննչական դերէն կը
դարտուղէր , կեղծ քաղցրութեամբ մը յարեց ։

« Ոտքի վրայ եղէք , եղբայր իմ , եւ պա-
տասխան տուէք մեզ ։ »

Յօհաննէս ա'Ավիլա երես կանդնեցաւ իր
բոլոր գողեցիկ եւ վհռ հասակաւը ։

Ամենուն սիրտը կը տրոփէր , եւ հաւա-
տաքննչաց ներկայութեան հակառակ , ցած
ձայնով փոխանակուած խօսքեր եւ ընդհանուր
հծծիւն մը՝ ժողովրդեան համակրութիւնը կը
յայտնէին ։

« Եղբայր իմ , յարեց Պետրոս Արտուէղ ,
Աստուծոյ ծառայութեան համար մեր ունե-
ցած եռանդը չենթիր մեզ մոռնալ որ դուք
իր պաշտօնեայներէն մէկն էք , եւ Դիւտաիան
սուրբ պատմուճանը կը կրէք , բայց առաւել

ատոր համար մեր պատասխանատուութիւնը չատ ծանր է, եւ չենք կրնար ներել որ նկեղեցւոյ օրինադիրքն ոտքի տակ կանոնաց ճըշդիւ պահպանութենէն ուրիշները հեռացընելու մտատւ ունեցող ամենափոքր քան մը տեսնուի ձեր վրայ։

— Քրիստոնէական նկեղեցւոյ օրինադիրքը Աւետարանն է, պատասխանեց Ցօհաննէս ա'Ամիլա։

— Տիեզերական ժողովներն յաւելուածներ ըրին այդ օրինադրքին վրայ, ըսաւ հաւատաքննիչը։ Քրիստոսի նկեղեցին իրաւունք ունի իր երկնաւոր ակրոջ գործը չարունակելու։»

Ցօհաննէս ա'Ամիլա լուռ կեցաւ. հաւատաքննիչը պատասխան կը յուսար՝ կարծելով թէ զայն իր խօսքէն պիտի բռնէր նենգութեամբ. այս ակնկալութիւնն ի դերեւ ելաւ.

Ուստի յարեց.

« Եղբայր իմ, դուք սուրբ պաշտօնի մը կոչուած, քարոզութեամբ հոգիները աւազնորդելու կոչուած ըլլալով, ինչու համար ընդհակառակն զանոնք մոլորեցընել կը ջանաք նորադանդից վարդապետութիւնը ատրածելով։ Գիտէք որ այդ բանը կամայականութեան դէմ դաւաճանութիւն մ'է, ոճիր մ'է։

— Այդ է իմ վրայ եղած ամբաստանութիւնը, հարցուց Յօհաննէս տ'Ալվիլա։

— Այո, այս է ձեր ոճիրը, եղբայր իմ, կամ մանաւանդ մոլորութիւնը, ըսաւ Պետրոս Արպուէզ կեղծ չափաւորութեամբ։

Յօհաննէս տ'Ալվիլա առ ոչ պատասխան չտուաւ։

« Քարոզի մէջ ըսեր էք թէ, չարունակեց հաւատաքննիչը, Աստուած ամենուն համար միեսկէս բարի է, եւ իր բարերարութիւնը հաւասարապէս կը ծաւալէ թէ արդարոյ եւ թէ մեղաւորաց վրայ։

— Այդ խօսքը ես չեմ ըսած, պատասխանեց կրօնաւորը, այլ Քրիստոս ինքն ըսած է, եւ ոչ միայն խօսքով այլ եւ գործով ալ հաստատած։

— Քրիստոս անէծք արձակեց անհաւատներուն ու հերետիկոսաց վրայ, ըսաւ Պետրոս Արպուէզ։

— Քրիստոս ոչ մէկու մը վրայ անէծք չկարդայ, Մօնսինեօր, այլ միայն կեղծաւորները կշտամբեց ու խայտառակեց, այսինքն զանոնք որ իրենց մոլութիւնները բարեպաշտութեան ու աստուածպետութեան վերարկուով կը ծածկէին. զանոնք՝ որ արտաքին խստակրօնութեան ներքեւ մեծամեծ չարութիւններ կը

պահէին . ահա այնպիսիներն են զորս Քրիստոս նշաւակից , Մօնսիննեօր : Իսկ ուրիշները , այսինքն մոլորեալներն ու պղծացողները ուսին վրայ առաւ , իր գիրկն ընդունից , եւ իր սուրբ սիրոյն եւ աստուածային պիտութեան կենդանարար ջերմութեամբը տաքցուց . »

Ունկնդիրները խորին երկիւղածութեամբ կը լսէին այս խօսքերը : Կրօնաւորն իր գերադոյն բարոյականին բոլոր ծանրութեամբը կը խլէր ժողովին վրայ :

Պետրոս Արպուէզ սկսաւ կորանցընել իր յանդգնութիւնը , եւ պղծալ դատաստանը հրապարակաւ ընելուն վրայ :

Այսու ամենայնիւ խորամանդութիւնն իրեն օգնութեան հասնելով իր վատահ եւ անշփոթ դէմքը չարունակից , եւ ինքզինք վերջին աստիճան քաղցր եւ խոնարհ ցուցընելու ջանաց :

« Եղբայր իմ , ըսաւ կրօնաւորին , դուք ոչ միայն ձեր քարոզներուն մէջ ինքզինքնիդ ջերմ կուսակից ցուցըներ էք նորոգութեան , կամ մանաւանդ մեղապարտ անփութութիւնը ցուցըներ էք հռոմէական կաթոլիկ կրօնին նկատմամբ , այլեւ աւելի մեղապարտ ներողամտութիւն մ'ունենայիր էք այն թշուառ հերետիկոսաց վրայ՝ որք կամաւ կը հեռանան Ս .

եկեղեցւոյ վարագոյն։

— Չեմ հաւատար այդ ըսածներդ, Մօնսինիօր, պատասխանեց կրօնաւորը։

— Չեր սովորական եւ սիրելի ընկերութիւնը՝ մուրացկաններու հրեայներու եւ ապարներու հետ է, կըսեն, եւ բաւական է որ մէկն այդ անիծեալ եւ դժոխային տոհմերուն մէկէն ըլլայ . . .

— Մօնսինիօր, բաւ կրօնաւորը հաւատաքննիչին խօսքն ընդմիջելով, այդ տոհմերը թշուառ եւ հալածեալ են. ուրիշներն ինձ պէտք չունին։ »

Այս պարզ խօսքին վրայ, որ Յօհաննէս ա'Ալբիայի հոգւոյն ու կենաց նկարագիրն էր, Չերմ համակրութեան երկար մրմունջ մ'ելաւ ունկնդրաց մէջ։

Հաւատաքննիչն հասկցաւ որ իրեն դժուար պիտի ըլլար կրօնաւորը դատապարտել Աբելի ժողովրդեան առջեւ. կարծեր էր թէ մէկ խօսքով կրնար զայն յաղթահարել, եւ ահա կը տեսնէր որ միայն ճշմարտութեան զօրութեամբ կրօնաւորն իր անտեղի ամբաստանութիւնները կը ցրէր։

Հաւատաքննիչը բաւական նրբամտութիւն ունէր ժողովին զգացումն հասկնալու համար։ Միւս կողմանէ կը ճանչէր Սպանիոյ

ժողովրդեան հաւատարմութիւնն եւ կամովին կրօնին ունեցած անլուծանելի յարումը՝ հակառակ իւր կրած սոսկալի հարուածահարութեանց, Պետրոս Արպուէզ քաջ դիտէր որ երկիրն յուզող ապստամբութիւնները կրօնքի դէմ չէին, այլ միայն հարուածահարչայ դէմ, անոնց դէմ՝ որք յանուն կրօնի նողկալի գերծուխներ կը գործէին ամեն օր։ Ուստի չանաց ժողովրդեան տկար կողմը բռնել՝ փորձ փորձելով հաստատութիւ թէ Յօհաննէս ա'Ա-վիլա Լերմեռանդ կամովիկ չէր։

Ներքեն ամբաստանելոյն դառնալով ըսաւ.

« Եղբայր իմ, խիստ ցաւալի է մեզ այսօրեան օրս դատել Աւետարանի պաշտօնեայ մը՝ որ մինչեւ ցարդ առաքինութեան օրինակներ միայն տուած էր. բայց ամեն քա՛ւ տկար մահկանացուներ ենք. չար ոգին հանապազ կը հսկէ, անզգոյշը կամ քանի մը վայրկեան թոյլ կեցողն իսկոյն կը բռնէ։ Ձեզ ուղեր ձեր վրայ եկած այդ մեծ փոփոխութեան դատաստանքը քննել. բայց ատոր է, վոր վկայներ հաստատեցին, բաւ Պետրոս Արպուէզ վկայութեանց մատեանը ցուցընելով, որ դրատեղանին վրայ բաց դրուած էր. ատոր է, կըսեմ, որ ձեր լուսաւոր եւ խորհրդաւոր միտքը գերմանկա-

յէն եկած ժանտահար վարդապետութիւննե-
րէն մէտրեր է ։ Քարոզնուդ մէջ քանիցս ան-
գամ ըսեր էք թէ արտաքին արարողութիւն-
ներն այնչափ կարեւոր չեն , թէ ամենէն աւե-
լի սրտի մաքրութիւն պէտք է ։ Կուբանաք
պայս , եղբայր իմ , եւ կրնաք ըսել թէ բողո-
քականաց վարդապետութիւն չէ ։

— Ես այդ կերպով ըսած չեմ , պատաս-
խանեց Յօհաննէս ա'Ավիլա · միա ամբաստա-
նողները՝ թէ իմ խօսքս եւ թէ դիտաւորու-
թիւնս այլափոխած են ։ Ես իմ ըսածս ձեր առ-
ջեւ ալ կը կրկնեմ , վասն զի կը հաւատամ թէ
քրիստոնէութեան ճշմարիտ հոգւոյն համա-
ձայն է ։ Ես ըսի թէ արտաքին պաշտամունքն
ոչինչ են առանց գործոց , ոչինչ , եթէ սրտի
ուղղութեան եւ դիտաւորութեանց մաքրու-
թեան հետ չընկերանան ։ Կը հաւատաք, Մօնս-
ինիօր, յաւելցուց իր հանդարտեւ ազդու հայ-
եացքն հաւատաքննչին երեսին ուղղելով , կը
հաւատաք թէ Աստուծոյ հաճոյ կրնայ ըլլալ
այն մարդը՝ որ անդանդաղ առջեւ կերկըր-
պադէ եւ եկեղեցւոյ վոչիններ կը համբուրէ ,
իսկ հոգին ապականութեամբ վրէժխնդրութեամբ
եւ չնութեամբ ապականեալ է · այն մարդը՝ որ
հառաչանօք « Աստուած քաւեա զիս » կա-
ղաղակէ , իսկ սրտին մէջ իր թշնամւոյն կո-

բուստը կերպագէ , եւ աղօթքէն ելնելէն ետեւ կերթայ ամեն տեսակ մոլութեանց մէջ կընկղմի . այն մարդը՝ որ . . .

— Եղբայր իմ , ըսաւ հաւատացեալը քիչ չատ չփոթութեամբ , վասն զի կարծես թէ այս երկու մարդիկն իրենց դերը փոխեր էին , եղբայր իմ , դիտէ՞ք թէ այն մարդը՝ որ կաղօթէ եւ կուրծքը կոծկելով կուլայ , իր ղղջմամբն առաւել հաճոյ չէ Աստուծոյ քան այն ամբարհաւաճը՝ որ « Ես անմեղ եմ եւ աղօթից պէտք չունիմ » կըսէ :

— Մօնսինեօր , պատասխանեց կրօնաւորն հանդարտութեամբ , կաղաչեմ ձեզ , չմտնենք այդ աստուածաբանական վիճաբանութեանց մէջ , որոցմէ հաւատքը բան մը չունի շահելիք : Մեզ մոխիկ ընող ժողովուրդը՝ հաւատացեալ , բարեպաշտ եւ արդարախոհ է . ամենեւին հոգ չըներ թէ Աւետարանի օրինաց ճշմարիտ պահպանութիւնը որ քիչ կամ շատ վերացեալ ձեւին մէջ պէտք է գտնուի , եւ ես ալ վրդովուած չեմ անոր սովրեցընելու : Ես միայն ըսած եմ . « Քաղցր ողջախոհ եւ դիւրաբեղուք , վասն զի Քրիստոս , մեր օրինակը , դիւրաբեկ , ողջախոհ եւ քաղցր եղաւ : Ըսի « Սիրեցէք զիրար եւ օգնեցէք իրարու , վասն զի դուք ամենքդ եղբայր էք եւ մի եւնոյն հօր

Աստուծոյ՝ որդիք » . եւ այս խօսքն ըսած ամէն միայն հռոմէական կաթոլիկ քրիստոնէից , այլ եւ ընդհանուր քրիստոնէութեան հակառակուելով , այլ եւ քրիստոնէութեան դարձած եւ դեռ իրենց հաւատքին մէջ դեղեւող արաքներուն եւ հրէից , ինչպէս նաեւ անոնց՝ որք իրենց կրօնքն առ ահի միայն թողուցած էին : Առնոյ ամենուն ալ մի եւ նոյն բարոյականը մի եւնոյն օրէնքը քարոզելն , եւ չատ անգամ տեսայ , Աօնամիներ , ոչ տեսայ , որ ծունկի վրայ կոչելին եւ լալով կը գոչէին թէ այսպիսի քաղցր կրօնքի մը մէջ մնալ կուզէին՝ նոյն իսկ անոնք՝ որ ետքը վայրագոյն բռնութեան մէջ հայհոյելին եւ անիծելին մեր կրօնքը :

— Աստուած իմ , կը հայհոյէ , գոչեց Պետրոս Արպուէզ , Քրիստոսի քահանայ մը սուրբ հաւատաքննութիւնն ամբաստանելու կը համարձակի :

Այս կեղծաւոր բացագանչութեան յօ-հանեցա ու Ավելա պատասխան չտուաւ , այլ պաղ եւ կչտամբիչ աչքով մ'անոր երեսը նայեցաւ , այնպէս որ Պետրոս Արպուէզ չկրնալով դիմանալ՝ առջեւը նայեցաւ :

Հաւատաքննչի մ'անկողնէն ի խարոյկ անցնելը բնական էր : Ո՞նչ կուզէք որ ընէ անաբժան կրօնաւոր մ'իր մոլութեանց գոհերը ,

որք կենդանի վկայներ են մինչ ատարաստ զին ք ամբաստանելու : Երբոր հաւատաքննիչ է՝ կայրէ զանունք , իսկ քաղաքային եւ կրօնական ազատութեան ժամանակ՝ պաչոյնով կը զարնէ կամ զարնել կուտայ :

Պետրոս Ըրպուէղ իսկոյն իր սպաղարիւն վատահութիւնը նորէն ձեռք առաւ :

Ընկերքրիները սարսափէ զարնուած էին , որովհետեւ կը հասկընային համարձակութեան վտանգը , բայց եւ այնպէս կրօնասիրին խօսքերէն ոգեւորեալ , եւ իրենց յարդանաց համակրութեան եւ երախտագիտութեան ըզգացումէն յուզեալ , խորին անձկութեամբ դատաստանին ելքը կ՛սպասէին :

Ոչ ոք կը համարձակէր խօսելու եւ ոչ իր մտաց ՝խորհուրդն ուրիշի հաղորդելու . բայց շատերը մի եւ նոյն զգացման ազդեցութեանը ներքեւ էին . իրենց սուրբ քարոզչին ազատելու միանակայն փափաք մ՛ամեն սրտերը կը վառէր :

Պետրոս Ըրպուէղ հասկըցաւ որ Յօհաննէս տ՛Ավիլայի պէս քաջ սրտամաբանի մը հետ դլուխ չինել անհնար էր իրեն , ուստի առանց վիճաբանութիւնն աւելի հեռուն մղելու , աչք ըրաւ գիւանապետին , որ անոր առած պատասխաններուն ատենագրութիւնն իրեն տայ ,

եւ զանոնք նորէն կարդայ , որուն ամէն մէկ բառերէն արտեւանուն՝ առաւել կը կծկէր եւ յայն ու ախուր ձակտին վրայ առելութեան ահեւ փոթորիկ մը կը դիպուէր ։

Երբոր լմնցուց , վկայութիւնները պահպանակող առաջարն առաւ , եւ քանի մը տող կարդալէ ետեւ՝

« Ճշդիւ այնպէս է , ըսաւ , որուած վկայութիւնները բոլորովին համաձայն են ամբաստանելոյն պատասխանեացը ։ Ստորագրող վկայներուն խօսքն ալ կատարելապէս համաձայն են իրարու . ամէնն ալ միապէս հաստատած են թէ Ցօհաննէս քահանայն՝ մականուանեալն տ'Ալիլա , քարոզիչ կրօնաւոր անկախիկ Կարմելեանց կարգէն , ոչ միայն լուսերական հրեայ եւ արաբ հերետիկոսաց հետ յաճախ տեսնուած է , այլ եւ իր քարոզներուն մէջ կամովիկ հաւատքին հակառակ առաջարկութիւններ բերնէն հանած է ։ Վկայները ճշմարիտ ընելու համար Ալեսարանին վրայ երդեալ ըլլալով՝ անոնց վկայութեանց հաւատալու պարտաւոր ենք ։ Ուստի ամենաստուերք հաւատքնութեան օրինաց համեմատ՝ հարկադրեալ ենք այս Ցօհաննէս քահանայն մեր ամենաստուերք հաւատքնական տրամադրած պատիժներուն դատապարտելու ։ Այս դատա-

պարտութենէն այն ժամանակ միայն կրնայ ազատ մնալ, երբ սոյն նատին մէջ տանուերկու վկայից յայտարարութեամբ կարենայ հաստատել թէ իր վրայ եղած ամբաստանութիւնը սուտ է։

Այս խօսքն ըսած ժամանակ հաւատացընելէն իր աչքը կրօնաւորին նատարանին կողմը դարձուց։ Ցօհաննէս ա՛Ավիլա բնաւ չարժուած մը չէր ըրած, այլ ամենայն հանդարտութեամբ մտիկ ըրեր էր հաւատացընելին խօսքը, որպէս թէ ուրիշի համար եղած ըլլար. բայց ժողովին մէջ մեծ քրթմնջիւն մ՛եղեր էր, եւ վկայից նատարանը՝ որ քիչ մ՛առաջ դատարկ էր՝ խռոյն ժողովրդականաց գլխաւորներուվը լցուեր էր, որք իրենց սիրելի Առաքելոյն համար իրենց կեանքն իսկ զոհելու միտքն իրարմէ կը վիճէին։

Ատեանին մէջ որչափ մարդ կար՝ այնչափ վկայ կար կրօնաւորին անմեղութիւնը հաստատելու։

Բայց ինքը տեսնելով որ իրեն համար ինքզինքնին մահուան կամ դոնէ ուրիշ ամենածանր չարեաց վտանգներու մէջ կը ձգէին, հայրական քաղցր աչքով մ՛երեսնին նայեցաւ եւ ձեռքովը նշան ըրաւ որ նստ քաշուին։

Այս ընդհանուր համակրութեան ցոյցէն

այնչափ կրօնաւորին սիրտը չարժուեցաւ , որ չի կրցաւ խօսիլ . երկու խանդաղատագին արտասուաց կաթիլներ վիժեցան իր հանդարտ աչերէն, որք ոչ միայն այլոց կրած վիշտերը տեսնելով կը յուզուէին ։

«Անմեղ է, անմեղ է, գոչեցին ամենը մէկէն։

— Մեզ կերակրեց երբոր նօթի էինք ։

— Մեզ ծխախոտ երբոր կուլայինք ։

— Մեր վէրքերը դարմնեցուց եւ մեր ընտանեաց մէջ խաղաղութիւն հաստատեց ։

— Ձկրտար սիրող հրեաները օրհնեց եւ դժտեալ ամուսիններն հաշտեցուց ։

— Անտաղտկոյ փառքն ու երջանկութիւնն է ։»

Այս ընդհանուր յայտարարութեան առջեւ վայրագ Սրտուէզ կատաղի գայրուցով մը գրգռեցաւ , եւ կարծեց թէ իր անյողդողդ խրոխտութեամբն ու ինքնահաւան սաստուկը կրնայ վախցընել ժողովուրդը՝ որ արդար դատ մը պաշտպան կենալ կուգէր . չէր դիտեր թէ ժողովուրդն իր սիրած ու պաշտած բաներուն չափ անձնուէր է , այնչափ ալ վայրագ եւ անգութ է ինքը վիրաւորողներուն դէմ , եւ իր բարկութիւնը ալեաց բռնութեան կը նմանի , դէմ կենալ ուզողները կը տապալէ եւ անդընդասոյզ կընէ ։

Պետրոս Առաքեալ՝ յայտնապէս մաքառելու որոշումը ընելով՝ արհամարհեց ժողովրդեան միաձայն յայտարարութիւնը, որ վկայից նատարաններուն վրայ եղած բարձրաձայն կը դոչէր որ իրենց վկայութիւնը լսուի։ Հաւատաքննիչն ականջ չկախեց. բայց հրապարակաւ վճիռ տալու ալ չհամարձակելով՝ իր սովորական վախուտուն միջոցը բանեցուց։ Ա.Ջ կողմը կանգնող դահիճներուն դառնալով՝

« Ատեանը դադրած է, ամբաստանեալը նորէն բանտը տարուի ըսաւ։ »

Ժողովուրդն հասկընալով այս հրամանին նշանակութիւնը, միաձայն աղաղակել սկսաւ.

« Վկայները, վկայները, մոխիկ ըլլուին վկայները։

— Սրահը պարպուի » դոչեց Պետրոս Առաքեալ ոտքի վրայ ելնելով։

Ցօհաննէս ա՛Ավիլա ալ ոտքի վրայ ելաւ դահիճներուն հետ երթալու համար, եւ ժողովրդեան դառնալով քաղցրութեամբ ըսաւ.

« Հանդարտեցէք, որդեակք, հանդարտեցէք, իմ գաւտս արդարութեամբ կը տեսնուի, վստահ եղէք։ »

Այս խօսքն ըսած ժամանակ կրօնաւորին աչքը դէպ՝ ի դուռն ուղղած էր՝ մէկու մ՛ըսպասելու կերպով, բայց եկող չկար. ուստի

աչքը դէպ՝ ի երկինք վերցընելով ըսաւ.

« Աստուծոյ կամքը թող ըլլայ։ »

Ժողովուրդը կը չարունակէր բողոքը, եւ ոմանք համարձակեցան իսկ իրենց եւ ամբաստանելոյն մէջ եղած խտրոցն անցնելով որդիական ակնածութեամբ անոր ոտքն իյնալու, ձեռքն ու վերարկուն համբուրելու։

Ցեսարեան հետզհետէ սպառնալից կերպարանք մը կառնուր. բայց հաւատաքննութիւնը խոհական եւնախազգոյշ էր։

Քանի մը վայրկեանի մէջ խումբ մը հաւատաքննութեան ղրկուր ժողովուրդը պաշարեցին, այնպէս որ խնդճերէն ոչ մէկը կրնար ողջ դուրս ելլել՝ եթէ հաւատաքութիւնը բռնութիւն բանեցընէր։ Կռիւն անհրաժեշտ էր. վասն զի կրակոտ եւ արի ժողովուրդն առանց դիմադրութեան ինքզինք չէր յանձներ ղրկուրայ ձեռքը։

Ցօհաննէս տ'Ալվիա ժողովրդեան վտանգը տեսնելով ցաւեցաւ զինքն այնչափ սիրելնուն վրայ, եւ սիրտը չարժեցաւ։

Իսկ Պետրոս Արպուէզ՝ իր աթոռին ետեւ կանգնած՝ առիւծն որոգայթի մէջ ձգող որսորդին պէս բերկրագին աչք մը կը պտտցընէր սրահին չորս կողմը, առանց խորհելու թէ արի, զժգոհ եւ բազմամարդ հարուածարու-

Թեամբ զայրացեալ ժողովրդեան մը դէմ բռնութիւն բանեցընելը սարսափելի հետեւանք կրնար ունենալ թէ իրեն եւ թէ հաւատացընելու համար :

Այս միջոցին սրահին մեծ դուռը բացուեցաւ, եւ պահապան զինուորներուն ու ժողովուրդը ճանգայ բացին խորին ակնածութեան նշաններով :

Հաւատացնելին երեսին գոյնը փոխուեցաւ, վասն զի ներս մտնողը դերապոյն ատենին նախագահն էր իր խորհրդականներուն հետ :

Հաւատացնելին դիմացը հասած ժամանակ՝ նախագահը կեցաւ եւ դժգոհ աչքով մը Պետրոս Արպուէզինայելէ եւս՝ դարձաւ կրօնաւորին, զոր արդէն երկու դահիճ չղթայներէն բռնած էին բանտը դարձնելու համար :

« Թող տրուի այդ մարդը » ըսաւ խիստ ձայնով մը :

Կրօնաւորը բռնող կապերը կարծես թէ հրաչքով ինկան :

« Մօնսինեօր, ըսաւ Պետրոս Արպուէզ :

Բայց նախագահն ընդմիջեց անոր ըսելիքը եւ հարցուց .

« Ինչ իրաւամբ այս մարդը դատելու ե-

լեր է՛ք առանց դերագոյն ատենին լմացընե-
լու · պիտէք որ ես կրնամ · · ·

— Ճշմարիտ է , Թոմասից Պետրոս Ար-
պուէղ , մոռցուեցաւ այդ կանոնը , բայց ես-
քը · · ·

— Գայէք , ըսաւ նախագահը խստու-
թեամբ , եւ ուրիշ անգամ խորհեյէք որ այդ-
պիսի մոռացութիւն մը ոճիր մ'է : Թաղաւորն
ու դերագոյն ատեանը իմէ եւ կուզեն որ հե-
բեռիկոսները դատուին , բայց օրինական կար-
գերը պահուելով , որպէս զի մենք ալ հասկը-
նանք ու մերովանն կարենանք դատել ամ-
բաստանելոց յանցաւորութիւնը :

— Ազատէ՛ք , վերապատուելի հայր , ը-
սաւ նախագահը կրօնաւորին՝ չնորհալի քաղա-
քավարութեամբ :

— Շնորհակալ եմ , Մօնսինեօր , ըսաւ Յո-
հաննէս տ'Ավիլա , ատկէց պակաս չէի յուսար
ձեր բարձրութենէն : »

Պետրոս Արպուէղ կատաղի սրտով մեկ-
նեցաւ · իր թաղաւորութիւնը վերջացեր էր :

« Կեցցէ՛ , կեցցէ՛ , գոչեց ժողովուրդը ,
Աստուած եւ իր սուրբ Մայրն օրհնեն գերա-
գոյն ատեանը : »

Յոհաննէս տ'Ավիլայի արձակուժն ընդ-
հանուր ուրախութեան առիթ եղաւ Սեվիլի

բնակչաց . ամեն մարդ կարծեց թէ կարուլոս հինգերորդ կայսրը վերջապէս իր խոստմունքները պիտի կատարէր , եւ դերապոյն առեանն ալ համայն ժողովրդեան սէրը գրաւեց :

Այսաւհանը դրեթէ բոլորովին արքեպիսկոպոսներէ կը բաղկանար , եւ թէպէտ հերետիկոս հալածելու մասին հաւատաքննութենէն նշան նուազ եռանդուն չէր , բայց իր իշխանութիւնը պահպանելու մասին ալ խիստ նախանձայոյզ էր . բնաւ չէր ներեր որ իր իրաւունքը յափշտակուի կամ անտես ըլլայ , ինչպէս որ Պետրոս Արպուէդ ըրեր էր՝ Յօհաննէս ա՛Ավիլայի քանտարկութիւնն անոր չիմացընելով : Այս կարգազանցութիւնն առեանին ինքնասիրութիւնը վիրաւորելով՝ Յօհաննէս ա՛Ավիլայի ազատութեան պատճառ եղաւ :

Երբոր Յօհաննէս ա՛Ավիլա առեանէն դուրս ելաւ , ժողովուրդն անմիջապէս զայն գրկեց , եւ ցնծութեան աղաղակներով ու յաղթանակաւ իր խոնարհ բնակարանը տարաւ :

ԳԼՈՒԽ ԽԵ.

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

Կարտուհայի պալատին ատորերկրեայ նը-
կուղներուն մէջ, որ արաբներուն ու կաթո-
լիկաց պատերազմներուն ժամանակը զօրաց
հետ գաղանի հաղորդակցութեան համար չինո-
ւած էին, Մանտամիէնթօ ամեն պէտք եղածը
մատակարարեր էր Էսթէվանայ, Տոլորէզի եւ
Ժուանայի։

Մանուէլ Արկօզօի մարմինը անտուկէն
հանուեր՝ եղեւնեայ մեծ դագաղի մը մէջ դըր-
ուեր էր։

Ժամանակին սովորութեան համեմատ՝ մե-
ռելին երեսը բաց թողուած էր, բայց մարմնոյն
վրայ Հոլանտայի բարակ կտաւէ չափիկ մ'ան-
ցուցեր էին։

Յովսէի երկիւղած անձնուիրութիւնը
վայրկեան մը չէր թողուցեր իր բարեկամները։

Ժուանա՝ Յովսէի դայեակը՝ Տոլորէզի քով
նստած կազմէր եւ վշտահար օրիորդին թա-
փած արտասուքն իր կուրծքին վրայ կընդու-
նէր։

Յօհաննէս տ'Ավիլա ալ՝ որ ամեն դժբաղդ-
ներուն կարեկիցն էր , հաւատաքննութեան
բանտէն ազատուելուն պէս , Շաբայէն իմա-
նալով կարտուհայի պալատը գիմեր էր :

Իր անյուսալի ներկայութիւնը խիստ քաղ-
ցըր սիրտ մ'եղեր էր Էսթէվանայ եւ իր
նշանածին :

Կէս գիշերին մօտ էր :

Յօհաննէս տ'Ավիլա եւ Յուլէ դատապէին
քով ծունդի վրայ եկած հոգեհանգստեան ա-
ղօթքները կը կարդային : Տոլորէզ քանի մը
քայլ անդին կը հսծէր : Էսթէվան եւ Ժուանա
չհամարձակելով զայն մխիթարել , իրենք ալ
կուլային :

Նկուղին մէկ ծայրը խորանի տեղ փայտէ
սեղան մը դրուած էր վրան ճերմակ սաւանով
ծածկուած , եւ վրան մեծ խաչելութիւն մը
դրուած :

Երկու ձոյլ արծաթէ աշտանակներու վը-
րայ՝ որ Մանտամիէնթօյի ստացուածքն էին ,
երեքական դեղին մեղրամոմէ կերոններ կը վա-
ռէին , եւ ոսկեզօծ արծաթէ բաժակի մը մէջ
օրհնած ջուրի թաթխուած տօսախի ոստ մը
դրուած էր :

Այս տխուր արարողութեան միակ զար-
դերն էին ասոնք : Աշտանակներուն եւ բաժա-

կին քանդակներն ու յղկեալ անկիւնները տաբօրինակ վայել մը կարձակէին այն մութ ու ամայի դեռնայարկին մէջ , եւ Քրիստոսի ապիտակ հեզ եւ խոնարհեալ գլուխը կարծես թէ իր առջեւ ծնրադրեալ ազաւորներուն հետ կուլար :

Թաղման այս արարողութիւնը աչխարհային գոռոզութեան չքեղութիւններէն այսպէս մերկացեալ , գիշեր ժամանակ , անծանօթ տեղ մը եւ ամեն աչքէ հեռու կատարուելով հիանալի եւ սրտազգած երեւոյթ մ'ունէր :

Խեղճ օրիորդն իւր հօրը վերջին պարտականութիւնները մատուցանելու համար չարագործաց քով ապաստանելու հարկադրեալ , երկու կրօնաւորք , մէկը հաւատաքննութեան ձեռքէն ճողոպրեալ , միւսն ալ նոյն հաւատաքննութեան պաչտօնեայ . պատաւ կին մը , ժուանա , զարմանալի անձ մը՝ որ կարծես թէ ինքզինք մոռնալու եւ միայն այլոց վչտացը կարեկցելու համար ստեղծուած . այս ամենը տարօրինակ եւ խորհրդաւոր բան մ'ունէին , որ վիպասանութեան կը նմանէր :

Ո՜հ , հնգեաաանդրոդ եւ վեչտասանեդրոդ դարերը խիստ արդասաւոր եղած են սարսափելի եւ կարծէ դուրս անց քերու կողմէ , այնպէս որ այսօրուան օրս , երբ ես այն դարերուն

մէջ ապրող արժանահաւատ Սպանիացի հեղինակաց գիրքերը չկենային , եթէ բազմաթիւ վաւերական տարեգրութեանց անաւատ վկայութիւնները կեցած չըլլային , թերեւս ոչ ոք կը հաւատար այս պատմութիւններուն , որոց պարունակած առակումներն անհաւատալի կը թուին :

Այս տեսարանիններէկայ դտնուող անձանց մէջ ամենէն տխուրն Էսթէվան էր : Իր անունը մահուան կսկծին վրայ կաւելնար իր հայրենեաց համար հղօրապէս մաքառելու անկարողութեան կսկիծը :

Իր յառաջդիմական ընդարձակ գաղափարներուն մէջ Էսթէվան երբեմն Սպանիոյ աղատութիւնը երազեր էր . իսկ հիմա անհնարութիւնը տեսնելով իր յոյսն հեռաւոր ապագայի մը թողուցեր էր :

Ահա այս էր իր ծանրաթախիծ տրտմութեան պատճառը՝զոր Ցոլրէդի վրայ ունեցած աչերն իսկ անթաւական էր վարատելու :

Կնոջ կեանքը կրնայ մէկ բառով թարգմանուիլ . այն է « սէր » . իսկ մարդուն ուրիշ բան մ՚ալ պէտք է : Զօրեղ եւ քաջ մարդն իր բոլոր էութիւնը մէկ անհատի մը վրայ չամփոփեր . այլ աւելի ընդարձակ եւ բազմազբաղնոպատակ մը կընդգրկէ , եւ սիրած կնոջն անուն-

նէն առաջ ուրիշ անուն մը կայ որ իր հոգւոյն ամեն լարերը կը թրթռեցընէ , այն է հայրենեաց անունը . . . :

Հայրենի՛ք . այս քաղցր անունը մահադոյժ զանգակի նման կը հնչէր երիտասարդ կոմսին ականջին . երկու կրօնաւորաց ողբաձայն ընթերցուածները, այն ահաւոր՝ Ե-ՒՒ-ՒՒ-ՒՒ

ճեղքեցին, ընդերքը քաշեցին դուրս հանեցին եւ երկու կուաբօներու տուին, որ նորէն դագաղին մէջ դրին, քանի մը հոտաւէտ դեղեր անոնց հետ խառնեցին, եւ մետաքսեայ սաւանով մը ծածկեցին։ Ցետոյ ներկայ գտնուող բոլոր կարտուներները դագաղին շուրջը ծունր դնելով աղօթքներ մրմնջեցին, եւ ապա դագաղն առին պատրաստեալ մեծ փոսի մը մէջ իջուցին եւ հողով ծածկեցին։

Այս միջոցին պառաւներէն մէկը մեռելոյն սիրտը հոտաւէտ դեղերով զմռսեց ու արծաթէ տուփի մը մէջ դնելով՝ երիտասարդ կուաբօի մը տուաւ որ պահէ։ Մեռելոյն ալ հոտաւէտ ջրով մը մեռելոյն մարմինը լուացի, եւ խնամով սրբելէ ետեւ՝ վերուցին ամիանդի թելերէ գործուած լայն սաւանի մը վրայ տարածեցին, սաւանին չորս եզերքը վեր դարձուցին ու ամիանդի թելերով լաւ մ'իրար կարեցին։

Նկուղին մէջ տեղը մեծ փոս մը փորուած էր խաչաձեւ եւ վրան երկաթէ մեծ կասկարա մը դրուած։ Երկու կուաբօ սաւանին մէջ դրուած մարմինը վերցընելով տարին կասկարային վրայ դրին, որ արդէն փոսին մէջ վառուած կրակէն սաստիկ տաքցեր էր։

Իսկոյն չորս կողմէն կապոյտ բոց մ'ելլնել սկսաւ՝ կծու եւ անհաճոյ հոտ մ'արձակելով,

որուն կարտուներուն միայն կրնային դիմա-
նալ :

Քանի որ դիակը կայրէր , ամիանդէ մոխ-
րադոյն սաւանը կը ճերմկէր ու հալած ար-
ծաթի պէս կը փայլէր :

Երբոր մարմինն այրելով ապառեցաւ , կար-
տուներուն ամիանդէ սաւանը վերուցին , որ
չղարչի պէս կակուղներ՝ գրեթէ դատարկ պար-
կի մը կը նմանէր : Երբոր պաղեցաւ , բացին ,
մէջի մոխիրը խնամով հաւնեցին , թզաչափ մե-
ծութեամբ կաշիէ քսակի մը մէջ լցուցին , ու
Մանտամիէնթօի կողմանէ իրենց գլուխ դըր-
ուած կարտուներուն յանձնեցին :

Նոյն միջոցին ուրիշ երկու կարտուներ ալ
խարոյկի փոսին վրայ հող լցընելով ծածկեցին
եւ ամէն բան լմնցաւ :

Այս տարօրինակ արարողութիւնը կա-
տարուած ժամանակ , առաջինակուղին մէջ ալ
ուրիշ անցք մը կանցնէր :

Երբոր կարտուներուն մեռելոյն դադարը
վերուցին տարին , Յօհաննէս տ'Ավիլա Տոլորէ-
դէ մօտեցաւ , որ գեներալարկին ծայրը գացեր
նստեր էր , գլուխը երկու ձեռացը մէջ ծած-
կած , որպէս զի ազատութեամբ լայ :

Կրօնաւորը քովն հասնելուն , քաղցրու-
թեամբ անունը տուաւ :

Տոլոբէզ արտասուաթոռըմ նստաւ վեր ա-
ռաւ։

« Աղջիկս, ըսաւ կրօնաւորը, քու կակիծդ
սուրբ է եւ ես ալ բաժանորդ եմ քեզ. բայց
նոյն իսկ այդ ողբացած սիրելւոյդ անուամբ
կաղաչեմ քեզ որ քաջ եւ արի ըլլաս. քու բո-
լոր պարտականութիւններդ դեռ կատարուած
չեն։

—Տակաւին ի՞նչ ունիմ ընելիք » հար-
ցուց օրիորդն ապուշ զարմանքով մը։

Կրօնաւորը մեղմով մը բռնեց անոր ձեռ-
քէն, ոտք հանեց եւ Էմիլեվանայ քով տարաւ,
որ ակնածութենէն չէր համարձակեր անոր մօ-
տենալ, այլ ձեռքերը խաչաձեւ կուրծքին վը-
րայ պրած քիչ մը հեռուն կեցեր էր։

Կրօնաւորը Տոլոբէզի ձեռքը երիտասար-
դին ձեռքին մէջ դրաւ ըսելով.

« Հօրդ կամքն է այս։

— Իմ ալ կամքս է » պատասխանեց Տոլո-
բէզ ազնուական անկեղծութեամբ։

Անարատ օրիորդին առաքինութիւնը չէր
ներեր այն կեղծ ամօթխածութեան ցոյցերն
ու խօսքերը՝ որք խիստ շատ անգամ տուտ կեր-
նեն պօրծով։

Էմիլեվան ուրախութեամբ բռնեց իր սի-
րելւոյն ձեռքը։

« Եղբայր իմ, ըսաւ Յօհաննէս ու Ալիւա երիտասարդ Դոմինիկեանին, դուք պիտի օրհնէք մեր երկու բարեկամները : »

Յովսէ, որ այն միջոցին խոր մտատանջութեանց մէջ ընկղմած էր, մէկէն գլուխը վեր առաւ՝ քունէ արթնցածի պէս :

« Ե՞ս, ըսաւ դառնութեամբ, ես օրհնեմ այս երկու տղայոց միութիւնը : Ո՛չ, ո՛չ, հայր իմ, ես չեմ կրնար . . . : Այդ իրաւունքը ձեզի վերապահեցի, յարեց հանդարտ ձայնով մ'ետ աչքը դէպ'ի երկիր խոնարհած :

— Ինչպէս կուզէք այնպէս թող ըլլայ, ըսաւ Յակոբ, որդեակ իմ, ես պահակիմ ձեզ : » Եւ առաւ սեղանին քով տարաւ որուն վրայ խաչելութիւնը դրուած էր :

Յովսէ եւ Ժուանա իրարու քով մօտեցան եւ ցած ձայնով քանի մը խօսք փոխանակեցին. նոյն միջոցին Ժուանայի ցամաքեալ աչքէն կաթիլ մ'արտասուք վիժեցաւ դժդոյն եւ նիհար այտին վրայ :

Էմիլիան եւ Տոլորէզ սեղանին քով ծունկի վրայ եկան, երբոր նշանառութեան մատնիները դրին փոխանակեցին, եւ Յօհաննէս ու Ալիւա պահակի խորհուրդը կատարել սկսաւ : Սովորական հարցումներէն ետեւ՝ խորհրդական աղօթքները կարդաց :

Այս միջոցին երկու պահակները քովէ քով ծունր դրած երկիւղածութեամբ կաղօթէին։ Երբոր ոտքի վրայ եղան, էսթէվան եւ Տոլորէզ միացեալ էին յաւիտեան։

Այն ժամանակ, Յովսէ դեռ ահասաւակ ամոլնեղուն քով երթալով՝ զդայուն ձայնով մ'ըսաւ.

« Ալ հիմա, բարեկամք, գացէք, երջանիկ եղիք, եւ քնաւ մի զատուիք իրարմէ։ »

Այս միջոցին կարտուշօ մը ներս մտաւ, որ Մանտամիէնթօէն ղրկուեր էր հասկընալու համար թէ Մանտամիէնթօ կրնար ներկայանալ ազնիւ լծակիցներուն։

« Կրնայ գալ » ըսաւ Յոհաննէս տ'Ավիլա։

Այն ժամանակ Մանտամիէնթօ ներս մըտաւ իր սովորական վստահութեամբը։

« Ամեն բան պատրաստ է Ձեր Ազնուութեան ուղեւորութեանը համար, ըսաւ. երկու ուժեղ Ջորի կ'սպասեն ձեզ։ Երկու կարտուշօ քալելով հետերնիդ պիտի գան իբրեւ ձիավար կամ ուղեցոյց։ Անհատական մեր ընկերութեան նշանաբանը, որպէս դի եթէ ճանբան որ եւէ տեղ մը կարտուշահանութեան հանդիպիք, փոխանակ ձեզ վնասակար ըլլալու՝ օգնութիւն ու պաշտպանութիւն ընեն։ »

Այս ըսելով Մանտամիէնթօ մագաղաթի

մը կտոր էսթէվանայ տուաւ, որուն վրայ խօսք մը գրուած էր՝ գրեթէ անվերծանելի։ Տարօրինակ հմայք մը՝ որուն տարագրեալ ամոլներուն փախուստը պիտի դիւրանար ու ապահովէր Սպանիոյ ճանբաններուն վրայ, ուր կարտունեան պակաս չէին։

« Ահաւասիկ՝ աւելցուց մեծաւորը, ձեզ ուղեկից ըլլալիք երկու կարտունեան եղբարք, որք ամենէն քաջ եւ հաւատարիմներէն են։ »

Եւ ցոյց տուաւ կուաքօ մը եւ նախամարտիկ եղբայր մը՝ որոց յանձնուած էր նաեւ վախճանեալ կառավարչին աճիւնն ու սիրտը։

« Ո՞ւր պիտի գաք մեզ գտնէք, հայր իմ, հարցուց էսթէվան Յօհաննէս ա՛Ալվայէ։

— Գաստիս, պատասխանեց կրօնաւորը, ձեր հոն հասնելէն անմիջապէս ետքը ես ալ կը հասնիմ. բայց ուրիշ ճանբուվ պիտի գամ, վասն զի մի եւ նոյն ճանբէն երթալնիս լաւ չըլլար։

— Եւ դուք, հայր Յովէ, հարցուց Տոլորէզ տրտմութեամբ, վասն զի եղբայրական յատուկ սէր մ՛ունէր դեռահասակ կրօնաւորին վրայ։

— Ուր որ Աստուած կամի, պատասխանեց Յովէ վնատեալ դէմքով մը։

Այս երկու էակներէն բաժնուելու առե-

նը , որոց պատճառաւ քիչ մը ժամանակ կեանաց հետ կապուեր էր, Յովսէ տկարանալ սկըսաւ , ինչպէս որ ամեն դիւրազգած սրտերնոր վիշտ մը՝կամ տրտմութիւն մը կրած ժամանակնին կը տկարանան :

Այսու ամենայնիւ երկար ժամանակէ՝ի վեր վարժուած ըլլալով իր կրած տպաւորութիւնները զսպելու , դարձաւ Ժուանայի , եւ քաղցր՝ բայց ստիպող ձայնով մ՚ըսաւ .

« Բարի դայեակս , դու ալ պիտի երթաս , այնպէս չէ՞ :

— Առանց քեզ :

— Ես քանի մ՚օրէն կուգամ ձեզ կը գըտնեմ , պատասխանեց Յովսէ այնպիսի ձայնով մը՝ որ չէր կրնար սրտին յուզմունքը ծածկել . կը տեսնեմ, բարի Ժուանա , պէտք է որ մենք ալ մեկնինք Սպանիայէն . հոս մէկու մ՚ապահովութիւն չկայ .

— Ես առանց քեզ չեմ մեկնիր Սպանիայէն , սիրելի Յովսէս , ըսաւ դայեակը կտրուկ ձայնիւ :

— Այո՛ , բայց նախ դու գնա մեր բարեկամներուն հետ , որպէս զի չնչմարուիս . ես ալ մինչեւ քանի մ՚օր առակներուս գործը կարգադրելով եւեւնուդ կը հասնիմ . . . . Օ՛ն Ժուանա , այս իրիկուն գոնալ ճանբայ ել ,

—Ես չեմ երթար, պատասխանեց ուրիշ ձայնիւ։

—Կուզեմ որ երթաս, Ժուաննա, ըսաւ Յովսէ խստութեամբ, բայց դէմքն այն աստիճան դեղնած եւ աչքերն ալ այն աստիճան նուաղած էին, որ տեսնողը դիւրաւ կը գուշակէր թէ սրտին մէջ բուռն պատերազմ մը կար։

Այս «կուզեմ» խօսքին առջեւ Ժուաննա ակնարկութեամբ գլուխը խոնարհեցուց, եւ մատած ձայնիւ պատասխանեց.

«Կերթամ։

—Ո՛հ. շատ լաւ, պոչեց Տոլորէզ. ըսել է որ հայր Յովսէ ալ ետեւնուս պիտի հասնի . . . .։»

Դեռահասակ կրօնաւորին զօրութիւնն սպառեր էր. ձեռքերը կը դողային ջղայնցնցմամբ մը՝ զոր իր կամաց բոլոր զօրութեամբն հազիւ կրնար ծածկել. ծունկերը կը դանդաղէին, եւ արտեւանունքն ակամայ ձգտմամբ կը դոցուէին։

Սակայն բարոյական քաջութիւնը կը յաղթէ ֆիզիքական բնութեան։ Գերմարդկային ճգամբ մը ձեռքը նորատապակ ամոլներուն երկընցուց, բաւական ուժով մ՝անոնց ձեռքը անդմեց։ Յետոյ Ժուանայի վրայ թեւերնուն կայտառ գօրութիւնը զայն դրկելով երկու կաթիլ արտասուք թողուց անոր կուրծքին վրայ։

« Քիչ օրէն լրտեսը կը գանեմ ք, սիրելի դայեակ, ըսաւ, անհոգ եղիր :

— Անտարակոյս եմ, որդեակ իմ, սակայն ասկէ ետքը ձեր դայեակը, քիչ օրէն կը գըտնեմ ք լրտես . . . : »

Ամէն բան պատրաստ էր :

« Տեսար ք, ըսաւ Մանտամուազէլին, ահա պարեցէք, ըսաւ որուն հազիւ կրնաք մինչեւ առաւօտ երկու ժամու ճանբայ երթալ մեր եղբայրութեան առաջին օթեւանը հասնելու համար՝ ուր ցերեկը պիտի կենաք . վասն զի սէտք է գիտնաք որ գիշերները միայն կրնաք ուղեւորել :

Յովսէի հրամանաւ երրորդ ձորի մ'ալ ժուանոյի համար պատրաստուելով՝ վտքրիկ կարաւանը ճանբայ ելաւ :

Յովսէ եւ Յոհաննէս տ'Ավիլա մինակ մընացին :

« Հայր իմ, ըսաւ Յովսէ, իրաւմէ բաժնըւելէ առաջ օրհնէ զիս :

— Որդեակ, ըսաւ Յոհաննէս տ'Ավիլա, եւս քան զեւս պարմանալովնորատաւ Դոմինիկեանին վարմանցը վրայ, այս գիշեր մեր մէջ ամենէն տխուրը Տիկին Էմիէվան կոմտուհին չէր :

— Ո՛հ, ոչ, պատասխանեց Յովսէ յու-

եալ սրտիւ. հիմա որ Տուրէդ ոչ եւս պէտք ունի քեզ, հայր իմ, Յովսէի համար աղօթէ։

— Աստուած օրհնէ եւ մխիթարէ զքեզ որ վիշտ ունիս» ըսաւ կրօնաւորը քաղցրութեամբ։

Բայց Յովսէ թերեւս վախնալով որ աւելի խօսքեր բերնէն կը հանէ եւ յայտնութիւններ ընելու կը պարտաւորի, չուտ մը բաժնուեցաւ կրօնաւորէն եւ ժուանայի տանը ճանբան բռնեց։

ԳԼՈՒԽ ԽԶ.

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Յօհաննէս տ'Ավիլայի հրաչիւք ազատութեան երրորդ օրն էր։ Հրաշիւք կըսեն ք, վասն այնպիսի յաղթանակ մը խիստ քիչ անգամ պատահած էր։

Ժուանայի տնակին վարի սրահին մէջ տեղը՝ ուր սովորաբար Յովսէի դայեակն իր երկար եւ առանձին օրերը կանցուներ, նորատի կրօնաւորը մինակ էր։

Այն բազմոցի մը վրայ նստած, այլապէս նեալ եւ մտայոյզ, բարձերուն կրթնած էր։

Իր տիար դլուխն ապրատակ եւ նիհար ձեռքին մէջ առած էր . տխուր եւ խորին մտածութիւն մը զարհուրելի անչարժութիւն մը կուտար իրեն դէմքին , եւ իր աչքերուն , եւ իր ամեն դիծերուն վրայ չափազանց ակարութիւն կը տեսնուէր :

Տօլորէզի եւ Էսթէվանայ երթալէն ի վեր Յովհէ մինակ էր այս ամայի բնակարանին մէջ, եւ երկու օրէ ի վեր բան մը չէր կերած եւ ոչ ալ բերնէն յօսք մ'ելած էր :

Երկար ժամանակէ ի վեր աղօթելէ ալ դադրած էր :

Գլխուն մէջ մտածութեանց անհուն քաոս մը ձեւացեր էր . բայց ամենէն աւելի մէկ մտածութիւն մ'ուներ որ անդադար գլխուն մէջ կը դառնար ամեն տեսակ ձեւերով . հազար գլխով ճիւաղ մը , հրաշունչ վիշապ մ'իւր հազարաւոր բոյնէրէն լեզուները միանգամայն երկնցընելով՝ գինքը կը խառնչըռնէր եւ ուժգնեկ կըռնէր :

Այս երկու տագնապալի օրերուն մէջ Գեթսեմանիի աչքին առջեւէն անհետացած զարհուրանքներ անցեր էին , անհնարին խոլայնու երեւոյթներ , հրեշտակներ ու դեւեր , ծիծաղներ ու ողբեր : Ճերմակ աղաւնի մը՝ ըշմարտութիւն անուանուած՝ արիւնոտուչտ թեւերը

կը թոթվէր ու դէպ՚ի երկինք կը սլանար ։

Երբեմն ալ աներեւոյթ՝ բայց սիրուն էակի մը հետ կը խօսակցէր , որ քաղցրութեամբ իր անունը կուտար եւ փափուկ ձեռքով մ՚իր խոնջեալ թեւը վեր առնելով կըսէր ։

» Օ՛ն , երթանք ։ »

Ցովսէ իր բոլոր ուժն ամփոփելով երկնել կանգնիլ եւ այն սիրուն էակին ետեւէն երթալու կը ճգնէր , բայց նոյն միջոցին երկաթեայ ձեռք մ՚իր տկար բազուկին վրայ իյնալով՝ նստելու կ՚ստիպէր եւ դաժան ձայնով մը կըսէր ։

« Դեռ ոչ ։ »

Այն ժամանակ նորատի կրօնաւորն այն դժնեայ երեւոյթէն խուսափելու համար՝ դըլուխը թաւիշէ բարձերուն մէջ կը պահէր ։ Ցետոյ զայրագին յուսահատութեամբ ոտքի վրայ կելնէր ։ Իր ամեհի նայուածքը չարաշըշուկ ժպիտով մը կը լուսաւորուէր , սպիտակ եւ փայլուն ատամունքն ուժգնին կը կրճտէին, եւ իր նիհար ու ջղային ձեռքովը կատաղաբար դաշոյն մը կը սեղմէր , որուն փոքրիկ սուր երկաթին՝ անդամանդի փայլ ու կարծրութիւն ունէր ։

« Սպասել , սպասել , կը մրմռար , ես՞ն տարի է որ կ՚սպասեմ ։ ։ ։ »

Վերջապէս վերջին անգամ դնաց ժամացոյցը նայեցաւ ։

Առաւօտեան ժամին ակսեր էր ։

Նոյն միջոցին Յովսէփ աչքին աստնենկար պեղեցիկ օմոց մ'երեւցաւ , որ սեղանին վրայ բաց դրուած էր եւ զոր Ժուանա բանիլ ակսեր էր իր պարապ ժամերն զբաղեցընելու համար։

Զայն տեսնելուն՝ կրօնաւորին չոր եւ հրաբորբոք կուրծքը դառն տրտմութեամբ մ'ուռեցաւ , եւ խորին խանդաղատանօք աչքը թրջելով՝ դարուվագին համբոյր մը տուաւ այն անզգայ կտաւին ։

« Իմ Ժուանա , դոչեց , ի՞նչպէս քու կեանքդ ալ խորտակեցի . . . ահ , քեզ անպամ մ'ալ տէսնէի տակաւին մէկ ժամ , գլուխս լանջիդ վրայ դնէի՝ որ դիս անոյց . ահ , մինակ չըլլայ աչխարհի վրայ, աւելցուց հնծութեամբ եւ իր ահաբեկ աչքերը սենեակին չորս կողմը պտտցընելով ։

— Բայց լաւ ըրի զայն վտանդէ ազատելով . ալ հիմա ազատ է , ալ իմ տխուր կեանքս անոր վրայ չծանրանար . ես անոր այնպիսի բարեկամներ տուի որ իրեն զաւակ պիտի ըլլան ։ Իմ Ժուանա . . . ահ , ուրչան արտասուք պիտի թափէ երբոր իմանայ որ այլ եւս դիս տեսնելիք չունի . . . .

Յովէ նորէն ժամացոյցը նայեցաւ։

Ո՜հ, գոչեց, ժամանակին ամեն բան կառնու կը տանի . . . արտաքինը, ուրախութիւնը, դեղեցկութիւնը, երիտասարդութիւնը, ուժն ու մնծութիւնը . . . մէկ բան մը կայ միայն որ անոր զօրութեանը կը դիմանայ եւ երբէք չմաշիր, այն է առեղութիւնը . . . առեղութիւնը՝ որ մարդոց հետ մինչեւ գերեզմանի կերթայ եւ կեանքը լափելէ ետեւ ալ տակաւին չմարիր . . .

« Օ՜ն, յարեց ուժգին հառաչանօք, որով կարծես թէ վերջին ճիգ մը կը թափէր գինքը տակաւին կենաց կապող վերջին կապերը խզելու համար . ամեն բան լմնցած է աշխարհիս վրայ. պիտ ուրիշ աշխարհ մը կը կանչէ . վերջին ժամն հնչած է . քալենք ։ »

Այս ըսելով՝ նորատի կրօնաւորն իր պատմուճանը չափեց եւ վերարկուն հագաւ . յետոյ գրոցի մը քով երթալով, ուր չիներով պատրաստեալ հեղուկներ կային, մէկը ընտրեց, բերնին դրաւ եւ մէկ ումպով խմեց ։

Իսկոյն իր դժդոյն դէմքին մեռեալ մը կարմրցաւ, նուաղեալ աչքերը կենդանութիւն առին, ձեռքերուն դողալը դադրեցաւ, եւ ոտքերն հաստատուն ու զօրաւոր կերպով քայլափոխել սկսան ։

Նոյն միջոցին մայր եկեղեցւոյն զանգակը երեք անգամ հնչեց որ պատարագին աւարտիլը կը ծանուցանէր։

Ահաւասիկ ժամը, գոչեց Յովսէ։

Պետրոս Արպուէզի հետ ըրած ժամադրութեան վայրկեանն էր։

Յովսէ խիստ արագ կը քալէր եւ աչ ձեռքովն ալ՝ վերարկուին ներքեւ դաշոյնին երախակալը կը սեղմէր։

Օդը պարզ եւ գեղեցիկ էր, բայց խիստ տաք էր։ Փողոցներուն մէջ ալ ժողովրդեան մեծ բազմութիւն կար, որովհետեւ եկեղեցիէն նոր դուրս ելեր էին եւ տուներնին կամ պանդոկը ճաշելու կերթային։

Յովսէ բազմութեան մէջէն անցաւ առանց մէկու մը նայելու։ Քանի մը դեռահաս օրիորդներ՝ անոր այնպէս արտորնօք երթալը տեսնելով՝ զարմացմամբ կանգ առին։

«Ո՞ւր կերթայ այսպէս չտապաւ հաւատաքննչին սիրելին, ըսաւ մէկը կամաց մը. երեսին դոյնը մեռելի կը նմանի։

—Լաւ, ըսաւ պառաւ մը, մեր հաւակընալու բանը չէ այդ. հոգեւորականներու վերաբերեալ բաներու վրայ լուռ։»

Երբոր Յովսէ մայր եկեղեցւոյն առջեւ հասաւ, հրապարակին մէջ մարդ չէր մնացած։

Ներս մտաւ ։

Եկեղեցւոյն մէջ՝ մերկ սալայատակին վրայ՝ տեղ տեղ քանի մը կանայք ծունկի վրայ եկած կաղօթէին՝ կուրծքերնին կոծելով ։

Իակ բեմին վրայ մարդ չկար , միայն սեղանին առջեւ խնկոց ծուխերուն մէջ Դոմինիկեան կրօնաւոր մը կը նշմարուէր աստիճաններուն վրայ ծունր դրած ։ Սեղանին վրայի մոմերը դեռ կը վառէին ։ Սեղանին վրայ արծաթեայ մեծ Քրիստոս մը՝ խաչին վրայ թեւերը տարածեր էր աստուածային համբերութեամբ ; եւ հետեւն ալ Տիրամօր պատկերը կը տեսնուէր Յիսուս մանուկը գիրկը , որ ծաղիկներ ու վարդարաններ կը նետէր երկու դոմինիկեան քահանայներուս ։

Հեռուէն այնպէս կը կարծուէր որ սեղանին առջեւ ծունր դրած կրօնաւորն ալ այն պատկերին մէկ մասը կը կազմէր ։

Գերծեալ գլուխն իր երկու ձեռաց մէջ ծռած ըլլալով , իր հասակին մեծութիւնը կը ծածկէր , եւ իր կեցուածքին մէջ խորին խոնարհութիւն մը կերեւէր ։

Ժամանակ ժամանակ իր կուրծքը կը կոծէր յերմեռանդ երկիւղածութեամբ , որպէս թէ աղօթքն իր ամենէն սիրելի պարապմունքն , եւ ապաշխարանքն ալ իր ամենէն մեծ մխիթարու-

թիւնն եղած ըլլար ։

Երեւոյթէն դատելով մեծ սուրբ մը կամ մեծ ապաչխարող մ'ըլլալու էր, բայց որն ալ եղած ըլլար, անշուշտ Աստուած կընդունէր այնչափ ջերմեռանդութեամբ եղած աղօթքները ։

Այս կրօնաւորը Պետրոս Արպուէդ էր ։

Սէվիլի մեծ հաւատաքննիչը սովորութիւն ունէր, որ պատարագէն ետեւ սեղանին առջեւ առանձինն երկար աղօթք կընէր ։

Յովսէ եկեղեցւոյ մէջ տեղւոյ սիւներէն մէկուն քով կանգ առաւ, որպէս զի իւր վիճառածը նկատէ ։ Ականջ սարսուռ մ'զգաց այն լռութեան մէջ՝ որ մերթ ընդ մերթ աղօթից մեղմ մրմունջներով միայն կընդհատէր ։ Ո՛րչափ խաղաղ վեհ եւ ակնածելի էր այն ընդարձակ գոթաչէն եկեղեցին, որուն մէջ ամեն ձայներ լռած էին, եւ միայն աղօթից նուրբ մրմունջներ եւ հեռաւոր ուխտին հեծութեանց անընչմարելի աւաչներ արձագանգ կուտային ։

« Ոյն ինքն է, գոչեց վերջապէս նորատի կրօնաւորը սատանայական ու երդիծանող ձայնով մը . . . կեղծաւոր եւ խարդախ նոյն իսկ Աստուծոյ առջեւ ալ . . .

« Այո՛, այնպէս է, աղօթք կընէ, բայց նոր չարութիւններ կխորհի . . . Աղօթէ, ան-

մինչ կրօնաւոր . . . վերջին աղօթքդ կատարէ . . . բայց թերեւս երած անօրէնութիւններուն վրայ զղջացած ըլլալով կապաշաւէ , յարեց ինքնիրեն , ուրեմն ապաշխարութեան տուրք ժամը թողունք իրեն ։

Այսպէս ըսելով Յովսէ քանի մը վայրկեան կանգ առաւ , որպէս թէ սպասելով որ Պետրոս Արպուէզ իր օրհասական աղօթքն աւարտէ ։

Հաւատաքննիչը քանի մ'անգամ երեսը խաչակնքեց, եւ երկնել կանգնելու համար երած թեթեւ չարժումէն հասկցուեցաւ որ աղօթքը լմնցընելու վրայ էր ։

« Ո՛հ , բայց ես խենդ եմ , գոչեց Յովսէ , տակաւին կը յուսամ որ Պետրոս Արպուէզ կըննայ զղջալ . . . »

Եւ ինքզինք ամփոփելով՝ ծանրաքայլ դէպ՝ ի սեղանը մօտենալ սկսաւ որպէս թէ աղօթելու համար ։

Բեմին դուռը բացած ժամանակ հաւատաքննիչը ետին նայեցաւ ։

Գոհութեան նշոյլ մը վայլեցաւ առջի բերան Պետրոս Արպուէզի նայուածքին մէջ՝ երբոր իր սիրելին տեսաւ . բայց Յովսէի դէմքն այն աստիճան այլայլած էր , որ Պետրոս Արպուէզ չկրնալով համբերել , հարցուց անոր .

« Ի՞նչ ունիս ։

Յովսէ պատասխան չտուաւ · բայց սպառնալից ժպիտով մը Պետրոս Արպուէզի երեսը նայեցաւ ։

Հաւատաքննիչը ետ քաշուեցաւ կարծելով թէ իր սիրելին խելքը կորուսեր էր ։ Բայց նոյն միջոցին Յովսէ վազրի պէս վրան յարձակելով դաշոյնը կոկորդը խոթեց ։

Հաւատաքննիչը թևերն՝ երկնցընելով կրնակին վրայ ինկաւ անդանին աստիճաններուն վրայ ։ Արիւնն աղբիւրի պէս կը վազէր վէրքէն ։

« Դուն . . . Յովսէ . . . դուն . . . »

մրմռաց իր վերջին ճիգը թափելով ։

Բայց Յովսէ անոր դէմքն վրայ ծռելով եւ իր բոցաշունչ աչքն անոր աչքերը մէջ անկելով գոչեց ·

« Մխիթար բեր Բաւլան . . . »

Այս անունը լսելուն՝ Պետրոս Արպուէզ վայրկեան մը բացաւ իր նուաղեալ աչքը եւ Յովսէի դալկահար երեսը նայեցաւ ։

Սոսկալի յիշատակ մը կարծես գին քը գարկաւ , եւ մարած ձայնով մրմռաց ·

« Աստուած արդար է ։ »

Եւ հոգին փչեց ։

Յովսէի դաշոյնն անոր փողին երակը կըտրեր էր ։

Հոն պառուող կանայք այս կարգէ դուրս

ոճերը, եկեղեցւոյ մէջ դործուած սրբապղծութիւնը տեսնելով՝ ահաբեկ ճիչ մը բարձեր էին, եւ մէկ վայրկենի մէջ եկեղեցին բազմութեամբ լցուեր էր։

Պահանջ մէկ քանին եկեղեցիէն դուրս վազեր էին գոչելով.

« Հասէք, հասէք . . . Մօնսինեօր հաւատաքննիչը պարնուեցաւ։ »

Այս աղաղակէն հաւատաքննութեան բոլոր զինուորները քանի մը վայրկենի մէջ ոտք ելան եւ եկեղեցին պաշարեցին։ Երբոր Ալկուազիլներուն գլուխը ներս մտաւ եղելութիւնն ստուգելու, տեսաւ որ հաւատաքննչին մարմինը սեղանին առջեւ փռուած էր. ցուվէ ալ երկու ձեռքը խաչաձեւ կուրծքին վրայ դրած՝ վայրագ աչքով մը գայն կը դիտէր։

Նորատի կրօնաւորին նայուածքը խելագորոյս մարդու մ'երեւոյթ ունէր, եւ ատամունքը ճարճատմամբ իրար կը զարնուէին։ Հաւատաքննութեան ազդած ակնածութիւնը չէրներեր կասկածել նորատի Դոմինիկեանին վրայ։ Սակայն Ալկուազիլներուն գլուխն անոր դառնալով խորին յարգանօք հարցուց.

« Վերապատուելի հայր իմ, գիտէք ով է այս ոճրին հեղինակը։

— Ես եմ, պատասխանեց ցուվէ հան-

դարմանելու համար։

Այսպիսի բացայայտ խոստովանութեան մը պատասխանը զայն ձերբակալ ընելէ զատ ուրիշ բան չէր կրնար ըլլալ։

Յովսէ առանց ընդդիմութեան թող տըւաւ որ գինքը կապեցին։ Կը թուէր թէ այն սարսափելի վայրկեանին անպատուհմ ուրախութեամբ լի էր իրեն համար։

Պետրոս Արպուէզի սպանութեան լուրը մէկէն՝ ի մէկ տարածուելով, ժողովրդեան խուռն բազմութիւն մը լցուած էր եկեղեցւոյն շուրջը։ Երբոր Յովսէ դուրս հանուեցաւ, ամենուն աչքն անոր վրայ դարձաւ։ Այնչափ պեզեցիկ, դեռահաս եւ ախուր էր, որ ամենուին գութ եւ համակրութիւն կազդէր։ Ասկից զատ՝ հաւատաքննիչն առեալ ըլլալուն, հասարակաց կարեկցութիւնն առաւել սպասնողին վրայ դարձած էր՝ քան թէ սպանելոյն։

« Ի՞նչ ըրեր էր արդեօք հաւատաքննիչն ասոր, կը հարցընէին ամեն մարդ իրարու։

— Եւ սակայն անոր սիրելին էր, կը պատասխանէին ամենք։

— Ողորմած եւ քաղցր էր, կըսէին դարուելով քանի մը կանայք։ Ախտոռ, գինքը պիտի մեռցընեն։ »

Իսկ Յովսէ բոլորովին անզգայ էր իր շուր-

ջըն անցած ու խօսուած բաներուն, իր զայրագին դրգռութեանն ու երեսին տենդական կարմրութեանը կապոյտ դեղնութիւն մը յաջորդած էր։ Վրէժխնդրութիւնը գոհ ընելով՝ կիրքը իջնելու ու հոգին իր վրայ ծանրացեր էր։ Վերջապէս այն խոր թմրութեան կամ մոռանալու անպայութեան մէջ ինկած էր՝ որ սովրաբար կրից յորդումեն ու զդայութեանց աստիճ դրգռութեան կը յաջորդէ։

Յովսէն տանող կալանաւորաց խումբը ծանրաքայլ դէպ՝ի կղերական բանտը կերթար, ուր պիտի փակուէր ոճրագործ Դոմինիկեանը։ Ժողովուրդը չորս կողմէն կալանաւորներուն չուրջը խռնեալ էր՝ հաւատալ քննիչ մ՚ապանող Դոմինիկեանի մը տարօրինակ տեսարանը դիտելու։

Կալանաւորաց ուղեկցող զինուորաց եւ տեսչէն բազմաթիւ կրծնաւորներու եւ հաւատաքննութեան ընտանիներու խումբ մը Պետրոս Արպուէզի մարմինը կը տանէր՝ պատգարակի մը վրայ դրած եւ վրան արծաթեայ ծոպերով տեւ ծածկոյթ մը փռած։

Հաւատաքննութեան այս կեղծաւոր պաշտօնեաներն ու արբանեակները խորին թախծութիւն մը կը կեղծէին եւ տուտ արտասուքներ կը թափէին այն անօրէն էակին մահուան վրայ,

ղոր կենդանութեան ժամանակը չարաչար ա-
տեր էին : Մինչեւ անդամ ոսանք կերթային
ու պատպարակին տակէն վազած արեան կա-
թիլները բարեզաչա հրճիւղածութեամբ ի-
րենց թաչկինակին մէջ կառնուին :

Դամինիկեան կրօնաւորներն անոր արիւ-
թիւնը կը դովասանէին եւ իբրեւ երանելի նա-
հատակ մը կը վաստաւորէին ու օդնութեան կը
կանչէին զարմացեալ ամբոխին առջեւ , որ ան-
տարբեր եւ մունջ կը կենար այն ցոյցերուն ու
պոռութեանց դէմ՝ որք բնաւ չէին կրնար յար-
մարիլ մեռնողին դործոյը հետ :

Այսու ամենայնիւ այն կեղծաւոր ցոյ-
ցերը չատ ակարատիանալու խղճմտանքը կը
դերէին :

Պետրոս Արպուէդի ազանման լուրը տա-
րածուելուն պէս՝ ժողովուրդը արտանց ուրա-
խանալ սկսեր էր բանտարկին բար ձմանը վրայ ,
որ Անտալուղիոյ արիւնն ու արտասուքը կը քա-
մէր . բայց երբոր բանտին առջեւ հասան , չա-
տերը կրօնաւորաց կեղծաւոր ցոյցերէն բռնը-
նելով կ'սկսէին իրարու հարցնել թէ արդեօք
մեղքը չէի՞ն մտեր հատատաքինչին մահուան
վրայ ուրախանալնուն պատճառաւ , եւ թէ արդ-
եօք Պետրոս Արպուէդ կարմրիկ կրօնին հա-
մար ունեցած նախանձայուզութեանը պոն ի-

ղոլ սուրբ քահանայ մը չէր Աստուծոյ առջեւ ։

Առաջ սկսեր էին մեղքնալ ու սկսել Յովաէ՝ հակառակ իր եղեռնագործութեանը , բայց հիմա՝ ամենէն ներողամիտները դայն յիմարի տեղ կը դնէին ։

ԳԼՈՒԽ ԽԷ·

ՄԱՐԴՈՑ ԴԱՏԱՍՏԱՆԸ

Սպանիոյ մէջ սովորութիւն չէր մարդ մը բանտարկուելէն անմիջապէս ետքը դատել , որպէս զի դատաստանը ժամանակ ունենայ գործը քննելու եւ ամբաստանելոյն ի նպաստ կամ ընդդէմ ապացոյցները հաւաքելու · բայց Յովաէլի գործած ոճիրն այնչափ տարբեր էր Սպանիոյ մէջ գործուած հասարակ ոճիրներէն , այնչափ վկայից պէտք չէր մնար այս գործին մէջ՝ ուր Յովաէլ ինքզինք ամբաստանող մասնաւոր էր , մանաւանդ այնչափ մեծ էր կղերին յաւսումը , եւ հաւատաքննական ատեանն ալ այնչափ չուտ եւ մեծահանդէս վրէժխնդրութիւն կը պահանջէր , որ ոճրագործները դատող աշխարհական ատեանն ուզի օրէն Յովաէլի դատաստանը տեսնել յարմար դատեց ։

Այս պայմանաժամն հասեր էր . . . :

Նորատի կրօնաւորն իր դատաստանը չուտ տեսնելուն վրայ զոհ կըլլար , կը հասկընար որ դատաստանին անմիջական վախճանն իր մահն էր , եւ այս վախճանը՝ որ ուրիշ ամենուն համար սարսափելի է , կարծես թէ իրեն համար՝ ընդհակառակն՝ քաղցր եւ բաղձալի նպատակ մ'էր , երկար ժամանակէ 'ի վեր սպասած բարիք մ'էր :

Դատաստանի ներկայանալուն օրուան առաւօտուն՝ Նորատի դումինիկեանը լուացուեր մաքրուեր եւ ինքզինք լաւ մը կոկեր էր :

Գապաթը գերծուած էր , եւ ճակտէն ընկըսեալ ականջին վրայէն պսակի ձեւով չուրջ բոլորուած սեւ մազերը զարմանալի նրբութիւն ու փայլ մ'ունէին :

Իր սպիտակ եւ ոլորկ դէմքը՝ իւր սեւ հագուստներուն հետ հակապատկեր մը կընծայէր . աչքերը՝ որ կապոյտ չրջանակով մը պատեալ էին, անակնկալ կենդանութեամբ մը վառուած էին , եւ իր սպիտակ ու գեղեցիկ ձեռքերն զմայլելի վարիկութիւն մ'ունէին :

Երբոր իր բանտէն հանուելով դատաւորներուն առջեւ բերուեցաւ , ցոփ կարծես թէ խոր քունէ մ'արթնցած՝ առաջին անգամ աչքն իր չորս կողմը պտտցուց :

Առեանը երեք դատաւորէ կը բաղկանար, նախագահէ մ'ու երկու խորհրդականէ ։

Նախագահին աջ կողմը անզանի մ'առջեւ դիւանագրի մը նստած էր ամբաստանելոյն պատասխաններն ու վկայից յայտարարութիւնները գրելու համար ։ Քիչ մը հեռուն ալ վաստակաւորները կեցած էին , եւ ամբաստանելոյն պաշտպանաց քովն ալ առենական փոխանորդը՝ որ ամբաստանելոյն նպաստաւոր ըլլալիք առեղծուածները պիտի նշանակէր ։

Յովսէ սրահին մէջ առջը նստած էր նախագահին դէմը , բայց իր շուրջը բնաւ վկայ մը չկար , եւ առեանն ամայի էր ։

Առենակալները՝ ամբաստանելոյն ներկեցեալ առաքեանը յարդելով , կամ դուշէ վախնալով որ Յովսէ դայլ ակղելի յայտնութիւն մը կընէ , պատրաստ չէին դատեր դուրսէն ունկընդիրներ ընդունիլ , կամ որ նոյն է՝ դատաստանը հրապարակաւ առնել . ասկից զատ , ամբաստանեալն արդէն առեն քան խոստովանած ըլլալով , վկայ մարդ ընելն ալ աւելորդ դատեր էին ։

Ուստի Յովսէ մինակ էր իր դատաւորներուն առջեւ ։

Նախագահը խոժոռ աչքով մը Յովսէի նայելով՝ խիստ ձայնով մ'ըսաւ ։

« Ասքի վրայ ելէք ։ »

Դումինիկեանն եղաւ։

« Ինչ է ձեր անունը, հարցուց նախա-
գահը։

— Ջիմ Ցոմէք կը կոչեն, պատասխանեց պաղուխնաձը նորատի կրօնաւորը. արհնաւոր գիտէք. կրօնաւոր Ս. Դումինիկոսի կարգէն։

Ցոմէք տոհմային անուն մը չէ, յարկ է պատասխանեց կրօնաւորը, ձեր ընտանեկան անունն ինչ է, հայր Ցոմէք։

— Ես հիմա ընտանիք չունիմ, պատասխանեց Դումինիկեանը։ Իսկ անունը չեմ ըսեր։

— Ո՞ւր ծնած էք։

— Կրէնատա։ Այս խօսքն արտասանած ժամանակ՝ կարծես թէ նորատի կրօնաւորին սրտին մէջ գորովալից յիշատակներ արթննալով՝ աչքը լցուեցաւ։

Դատաւորն այս բանին ուշադրութիւն չըրաւ։

« Ցառաջ նակէք, ըսաւ Ցոմէքի։ »

Կրօնաւորն յառաջ գնաց մինչեւ սեղանին առջեւ, որուն վրայ Աւետարան մը բաց դըրուած էր։

Դատաւորն հրամայեց ամաստանելոյն որ ձեռքը վրան դնէ։

Ցոմէք հնազանդեցաւ։

Նախագահը Ցոմէքի աչքին մէջ նայելով

հարցուց.

— Կերթանք Աստուծոյ եւ Ս. Աւետարանին վրայ, թէ ինչ որ ձեզ հարցուի՝ ճշմարիտը պիտի ըսէք առանց բան մը ծածկելու։

— Կերթանք, պատասխանեց Ցուլէ։

— Կերթանք նաեւ ձեր անձին դէմ խօսելու։

— Կերթանք, պատասխանեց նորատի Դոմինիկեանը վատահ ձայնով։

— Լաւ, ըսաւ դատաւորը եւ չարունակեց.

— Դուք ապականեցիք Մօնմինեօր Պետրոս Արտուէզ, Սէվիլի մեծ հաւատաքննիչը։

— Այո՛, եսկինքն, պատասխանեց Ցուլէ։

— Ինչ պատճառաւ այդ մեծ ոճիրը գործեցիք։

— Կը զրուցեմ, ըսաւ նորատի կրօնաւորը դառն եւ հեգնական կերպով։

— Փաստաբանը կրնայ իր պաշտօնը կատարել ըսաւ նախագահը։

Ցուլէ ժպտեցաւ սկեպտիկեան ձիծաղով մը, եւ դնաց նստաւ իր աթոռակին վրայ՝ գըլխարկը ուսերուն ընկելիք ունայն եւ կեղծ պաշտպանութեանը վրայ, որ օրինաց պահանջմանը հնազանդելու համար պիտի կատարուէր։ Ուսանի կը թուէր տուաւ որ փաստաբանը անոնի

վաստիր յառաջ բերէ , եւ առանց դատաւորին հաւատալը կարենալ խախտելու՝ զինէ անունց սիրոյն՝ ի գործ չարժելու համար ճարտասանական ամեն ձեւերն ու միջոցները՝ ի գործ դնէ :

Երբոր վճռաբանն իր խօսքը լմնցուց , Յովէ հնդնական ժպիտով մ'անոր երեսը նայեցաւ՝ որպէս թէ ըսել ուզելով .

« Խելօք մարդ , պիտակ յարուցանելու կարիք չունիս : »

Եւ արդարեւ ամենէն դերազանց ճարտասանական ճիգերը չէին կրնար ազատել այնպիսի մարդ մը՝ որ չէր ուզեր ազատիլ :

« Եղիսաբէթ , ըսաւ այն ժամանակ նահապետը , ինչպէ՞ս պաշտպանելու համար քան մ'ունի՞ք ըսելիք :

— Ինչպէ՞ս քա պաշտպանելու համար . . . ոչ , ըսաւ Յովէ , վասն զի կը յայտնեմ հոս՝ Աստուծոյ առջեւ՝ որ մահը կեանքէն աւելի սիրելի է ինձ . քայց որովհետեւ մարդ մը կեանքէն առաջ պատիւը պէտք է նկատէ , ես ալ կուզեմ պատիւս ազատել , եւ ասոր համար միայն պիտի խօսիմ :

— Խօսեցէք ուրեմն , ըսաւ դատաւորը :

— Ծօթն տարի է այսօր , ըսաւ Յովէ , որ Պետրոս Արպուէզ Սէվիլի մեծ հաւատա-

քննչի պաշտօնին ամբարձաւ։ Ան ժամանակը երիտասարդ գեղեցիկ եւ վսեմաքուշ էր։ Ուսոյ արչալոյս եւ հաւատաքննութիւնը միշտ նոպիալիւ է Սպանիոյ մէջ, այսու ամենայնիւ չատերը վայրկեան մը յուսացին թէ Պետրոս Արպուէզ իր նախորդներուն չափ անգութ չըլլար։ Ա յս յոյսը խիստ կարճ տեւեց։

Հալածանքն աւելի խստութեամբ չարունակեց՝ ինչպէս Թօրքուէմատայի վերջին օրերը։ Սպանիոյ ամենէն գեղեցիկ անուններն կըրող մարդիկ՝ իրենց գոյքն ու կեանքը ապահովելու համար չամչցան լրտեսի եւ մատնչի վատ արհեստը գործելու։

Ամենէն անարատ եւ անմեղ քաղաքացիք նուա վկայութեան մը գոն ըլլալու վտանգի մէջ տեսան զիրենք։ Ընտանեկան վէճերն ու տուրլութիւնները՝ եղերական արիւնռուչտ վախճաններ ունենալ սկսան հաւատաքննութեան տեսանողներուն մէջ՝ մոլեռանդութեան խաւարին չնորհիւ։ Ցափշտակութիւնը, գողութիւնը եւ սպանութիւնը գիշակեր թռչնոց նման մեր վրայ կիյնան, եւ անհուն սուգ մը տարածուցաւ Անտալուզիոյ վրայ։

— Ամբաստանանալ, ըսաւ նախագահը, չափը կանցուներ։

— Ինչ գիտնք կը պաշտպանուի, պատաս-

խանեց խրոխտաբար կրօնաւորը, մտիկ ըրէք։

Ան ժամանակները Սէվիլի մէջ կաթոլիկ ընտանիք մը կը բնակէր Սպանիոյ ամենէն ընտիր աղնուականներէն, որուն մայրը՝ Ապէնսէրաժներուն ցեղէն սերեալ էր, եւ քանի մը տարի առաջ մեռնելով՝ ամբաւ հարստութիւն թողած էր։ Ան ընտանիքը բաղկացընողներն էին երեք աղնիւ ու գեղեցիկ եղբայրներ՝ որոց երկուքը կրօնաւորական կարգ առած էին, իսկ երրորդը՝ Ֆէրնանտ՝ ամենագեղեցիկ եւ աննման պատանի մ'էր։ Հայր մ'ունէին՝ բարեպաշտ եւ առաքինի ծերունի մը, եւ կրտսեր քոյր մը, քաղցր եւ անմեղ օրիորդ մը՝ հրեշտակի պէս անարատ, վերջապէս իրենց մէկ ազգականին որբ աղջիկը, եռանդուն ու խրոխտ օրիորդ մը՝ որ Ֆէրնանտը կը սիրէր, եւ փոխադարձաբար ինք ալ անկէ կը սիրուէր։

Ան ընտանիքն Անտուժար քաղաքէն քիչ հեռու ապարանք մ'ունէր, որուն մէջ կաթոլիկ մատուռ մը կանգնած եւ Հերոնիմեան կրօնաւորներու յանձնած էր։ Մայրերնին՝ իր այրն ու զաւակները չափազանց սիրելով՝ այն մատուռը չինել տուեր էր որպէս զի ամենն ալ հոն թաղուին։ Չէր ուզեր որ մեռնելէն ետքն անգամ իր սիրելիներէն բաժնուէր։ Բայց տարաժամ մահուամբ ամենէն առաջ գացեր էր

այն սպալի ժողովատեղին սպասելու ։

Արդէն ըսի թէ մեռած ժամանակ բաղում հարստութիւն թողուցեր էր ։ Հաւատաքննութիւնն ուզեց գրաւել այն հարստութիւնը ։

Ամբաստանութիւն եղաւ թէ վերջին վայրկեաններուն մէջ ուղղափառ կաթոլիկութեան հակառակ զգացումներ յայտներ եւ հետեւաբար հերետիկոս մեռեր էր , մինչդեռ ընդհակառակն չերմեռանդ կաթոլիկութեան յայտնի ապացոյցներ տուեր էր մեռած ժամանակ ։

Բայց ամբաստանութիւն մը պէտք էր հաւատաքննութեան ։

Սուտ վկայներ երեւան հանուեցան որք յայտարարութիւն ըրին թէ տիկինը հերետիկոսութեան մէջ ապրած եւ հերետիկոս մեռած էր , եւ հակառակ իր երկու որդւոց բողոքանացը որ կրօնաւոր էին , կնոջ մարմինը հողէն հանեցին , տունը քանդեցին յաւիտեան չշինուելու արգելքով , եւ թողուցած բոլոր հարստութիւնը գրաւեցին ։

Ոճրագործ , բաւ նախադահը , այդ ըսածներուդ ստուգութիւնը կրնա՞ս հաստատել ։

— Հաւատաքննութեան իրաւունքն էր , պատասխանեց Յովսէ , եւ չարունակեց ։

— Հայրը սրտին ցաւէն մեռաւ , եւ ազգականաց որդիքն ալ իրենց մօրը գերեզմանին

պղծուելուն վրայ բողոքելու համարձակելով՝ բանտարկուեցան ։

Մէկ անձի մը միայն խնայուեցաւ , այն էր Ֆէրնանտի նշանած որբը ։

Այս օրիորդն իր դայեակին հետ միայնակ մնաց՝ ողբալով իր սիրելիները՝ զորս մէկ մ'ալ տեսնելիք չունէր ։

— Ի՞նչ եղան , հարցուց դատաւորը , սիրտը սոսկումով եւ կարեկցութեամբ լցուած ։

— Ինչ եղան , կը հարցընէք Պետրոս Արպուէզի ձեռքը ։ Բոցերուն մատնուեցան առանց դիմութեան ։ Երկու մեծ եղբայրները՝ Օգոստինոս եւ Ֆրանչիսկոս , կաթոլիկ կրօնին հակառակ կերպով վարդապետելու ամբաստանութեամբ , եւ քոյրերնին ալ՝ Պէաթրիս՝ իբրեւ իր եղբարց վարդապետութեանը հետեւող՝ մի եւ նոյն խարուկի մէջ այրեցան ։

Օգոստինոս իր քրոջը տանջուելէն վախնալով՝ խարոյկին առջեւ հասած ժամանակ գոչեց թէ իր կենացը չնորհ կը խնդրէ եւ իբրեւ բարի կաթոլիկ ապրիլ կուզէ ։

— Սուտ կըսէ , ըսաւ Պետրոս Արպուէզ , մահուան երկիւղն է որ այդ ապաշաւը կազդէ իրեն ։

— Կը ղղջամ , կը ղղջամ , կը գոչէր խեղճ զոհը ։

— Ուրեմն բոցերուն մատնելէ առաջ խեղդեցէք ՝ ըսաւ հաւատաքննիչը ։

Այս միակ չնորհն էր որ ստացաւ ։

« Վա՛տ եա » գոչեց եղբայրը, եւ փայտակոյտին վրայ ելաւ՝ վերջին հրաժարական ողջոյն մը տալով Պէաթրիսի, որ մարտիրոսական համբերատարութեամբ մեռաւ ։

Յովսէ լռեց ։

Դատաւորները՝ որչափ եւ վարժուած էին այսպիսի եղերական անցքերու, ակամայ սարսափի մ՚զգացին ։

« Շարունակէ, ըսաւ դահերէցը, չարունակէ, ի՞նչ եղաւ երրորդ եղբայրնին ։

Յովսէ դողաց իր նստարանին վրայ, եւ ակռաները իրար զարնուեցան ։

« Երրորդը, յարեց ծանր եւ խեղդուկ ձայնով, երրորդը դեռ կապրէր ։ Ո՛հ, դեռ խիստ ծաղկահասակ ըլլալով՝ միւսներուն հետ մեռցընելու չէին համարձակած ։ Պետրոս Արպուէզ արքայական խարոյկի մը կը պահէր զայն ։

Բաւլա՝ որը աղջիկը՝ որ զայն կը սիրէր, միտքը դրաւ որ զայն ազատելու աշխատի ։

Քանի տարու էր Բաւլա ։ Այս տարիքնուննեցող ծիրկինը չ՚յուսար մարդու մը գութը շարժել, թէ եւ այն մարդը Պետրոս Արպուէզ կոչուի եւ մեծ հաւատաքննիչ եղած ըլլայ ։

Դեռ վեց ամիս չկար որ իր տարաբաղդ ընտանիքը բոցերու մատնուած էր, եւ ահա նոր խարուկահանդէսի մը խօսք կըլլար, որ թագաւորին ուրիշ ոճիրներ առթիւ պիտի կատարուէր։

— Ամբաստանեալ, վանդրէն մի հեռանար։

— Խնդրոյն մէջ եմ, պատասխանեց Յովսէ հանդարտութեամբ, մտիկ ըրէք, տեսէք։

— Ամբաստանելոց դատաստանները կը տեւեցնուէին. արդարեւ տարօրինակ դատաստաններ, խաւարային դատապրութիւններ, որոց բոլոր թելերուն ծայրը դատաւորին ձեռքն ըլլալով՝ ուզածին պէս կը շարժէր. չարագուշակ խնդիրներ, որոց ամենն ալ մի եւ նոյն լուծումը կ'ստանային . . . այն էր մահ։

Բաւլա, իր սիրելւոյն համար կրած սրտատանջութեան չկրնալով դիմանալ, յանդուգն խորհուրդ մը ծնունդ կու տայ մտքին մէջ, ծանրակշիռ եւ ձախող խորհուրդ մը՝ զոր հիմա պիտի տեսնէք, տեսէք։

Իր բռնելիք ընթացքին ամեն հաւանականութիւնները կշռուց, եւ թէպէտ կը յուսար որ հաւատարքննչին դուռը չարժելով կրնար իր նշանածն ազատել, բայց հակառակն՝ ալ մտածելով՝ ըսաւ ինքնիրեն թէ իր ընթացքին անյաջողութեան ամենէն գէշ հետեւանքը նշանածին հետ մեռնիլը պիտի ըլլար. արդ՝ մա-

հը գինքը չէր վախցըներ . . . :

Ամպամած եւ տխուր օր մը՝ որուն նմանը շատ չտեսնուիր Անտալուզիոյ մէջ , Բաբա՝ իր դայեակին հակողութիւնը խաբելով, քօղածածուկ տունէն դուրս ելաւ եւ հաւատաքննութեան պալատին ճանբան բռնեց :

Ընտանիներու վայրագ խումբ մ'անոր մուտքերը բռնած էր :

Երբոր Բաբա պալատին դրանը քով հասաւ , չիմացուին որ ներս մտնէր , եւ ընտանիներէն մէկը իրեն մօտենալով հարցուց թէ ինչ կուզէր :

Մօնսինեօր Արպուէղը տեսնել կուզէմ, պատասխանեց դողալով :

— Ո՞վ ես դու , հարցուց ընտանին :

— Ազնուական օրիորդ մը , պատասխանեց Բաբա խրոխտաբար :

— Սպասեցէք , ըսաւ ընտանին եւ քանի մը վայրկեան աներեւոյթ ըլլալէ ետեւ՝ հետ դարձաւ անչնորհք եւ կեղծաւոր ժպիտով մը :

— Չետաս եկէք , տիրուհի , ըսաւ , Մօնսինեօրը կը հաճի ձեզ ընդունիլ :

Ընտանին առջեւ ինկաւ , օրիորդն ալ ետեւէն , Քանի մը չքեղազարդ սրահներէ եւ երկար ճեմելիքներէ անցաւ , որոց սալայատակները մարմարեայ էին եւ ձեղունները

ալ արաբացի նկարներով պճնեալ։ Արեւելեան պերճութիւն մը կար այն լոկին բայց մահաչըչուկ պալատին մէջ։

Վերջապէս չէնքին ամենէն հեռաւոր ծայրը դուռ մը բացուեցաւ եւ Բաւլաներս մտնելէն ետեւ դոցուեցաւ։ Ընտանին անհետացեալ եղաւ։

Պետրոս Արպուէղ լայն եւ կակուղ բազմոցի մը վրայ նստած էր։

Սէվիլի մեծ հաւատաքննիչն այն ժամանակ երիտասարդական ծաղիկ հասակին մէջ էր. դէմքը նշանաւոր կերպով գեղեցիկ էր, թէ եւ անողոք դառդուբեան ոմն մը կը կրէր։

Բաւլա դողալաւ երբոր ինքզինք միայնակ տեսաւ այն մարդուն հետ։

Յառաջ ելլո, օրիորդ, ըսաւ հաւատաքննիչը՝ Բաւլայի գեղեցիկ հասակէն զարնուելով, որուն դէմքը քողով ծածկուած ըլլալուն կատարեալ պէս չէր տեսներ։

Բաւլա քողը ետեւը ձգեց եւ համարձակ հաւատաքննչին մօտենալով, ծունկի վրայ եկաւ, ու ձեռքերն իրար կցելով.

— Շնորհ, Մօնսինեօր, գոչեց, շնորհ իմ նշանածիս որ անմեղ է. ան, ինձ դարձուցէք զայն, կաղաչեմ։

Հաւատաքննչին դէմքը խոժոռեցաւ։

— Ո՞վ է նշանածդ , հարցուց ։

— Ֆէրնար Քազալլա , պատասխանեց Բալա մարած ձայնով , վասն զի Պետրոս Արպուէզի խոժոռ նայուածքը զինքը կը զարհուրեցնէր ։

Ֆէրնար Քազալլայի անունը լսելով հաւատաքննչին դէմքն աւելի տխրեցաւ , Ոչ շատրութեամբ կը դիտէր այն դեռահաս օրիորդը՝ որ համարձակեր էր հաւատաքննչինութիւնը երթալու եւ հերետիկոսութեամբ ամբաստանեալ մարդու մը կեանքը խնդրելու ։

Բալա դեղեցիկ էր . ո՛հ , շատ դեղեցիկ , տեսարք իմ ։

Հաւատաքննիչը քանի մը վայրկեան դիտեց գայն , եւ անոր դեղանի դէմքն ու վայելուչ հասակը երկար նկատելէ ետեւ , Պետրոս Արպուէզ քիչ քիչ քաղցրացաւ եւ ձեռքը Բալայի երկնցուց , որ մշտ ծունկի վրայ եւկած էր ։

— Ել կանգնէ , ըսաւ , եւ աներկիւղ խօսէ հետս . հաւատաքննութեան օրէնքն անողոքելի է , բայց ես կարեկցութիւն կ՚ըզգամ քու վրադ ։

— Ո՛հ , օր հնեալ ըլլաք , Մօնսինիօր , դուշեց Բալա յուսոյ նշոյլ մը նշմարելով , Ֆէրնանտը պիտի ազատէք , այնպէս չէ ։

— Ես ատանկ բան ըսի՞. աղջիկ, ըսաւ պետրոս Արպուէզ վայրագ ժպիտով . . .

Ու որսին հետ կը խաղար։

— Մօնսինեօր, ըսած խօսքերնիդ ետ մի առնուք. գիտեմ, դիթոյաք վրաս, եւ նշանած պիտի ազատէք, այնպէս չէ։

— Եթէ նշանածդ ազատեմ, ի՞նչ կրնաս ինձ համար, աղջիկ։

— Ո՛վ Մօնսինեօր, քուրմ կեանքս ձերն է. բայց ինձ պէս նուաստ կին մը ի՞նչ կրնայ ընել ձեզ համար՝ որ ամենազօրաւոր էք։

— Գեղեցիկ ես, Բաւլա, դոչեց պետրոս Արպուէզ այնպիսի նայուածք մը՝ որ Բաւլա դողաց։

Բայց վախնալը նշմարել տալու չհամարձակեցաւ։

Հաւատացնելիչը ձեռքը նշան ըրաւ անոր որ իրեն մօտ երթայ եւ նստի։

Բաւլա մեծաքանչ քաղմոցին եզերքը նստաւ դողալով։

Պետրոս Արպուէզ նորէն խօսեցաւ դէմքը։

— Տօն Ֆէրնանտ Գաղալլա, միմոսաց, գիտես, աղջիկ, որ այդ ընտանիքն ամբողջ կուտերականութեան յարելով, իր թշնամիներուն եւ իր մեռեալ անպամներուն յափշտակեան

պատուէ ինկած եւ անուանարկ եղած են ։

— Այդ իմ ընտանիքս է, Մօնսինեօր. ես Տոն Ֆէրնանտի նշանուած եմ իբր եւ հօրը կամօք ։ Եթէ մահուան դատապարտուի, չնորհ մը կը խնդրեմ, այսինքն չապրիլ անոր վրայ ։

— Տօն Ֆէրնանտ յառաջիկայ խարուկահանդէսին համար նշանակուած է, եւ տանջանաց պիտի ենթարկուի ։

Այս խօսքը լսելուն պէս՝ հէդ Բալթասարին հառաչք մ'արձակեց ։ Տանջանքը կախեւելէ շատ աւելի սարսափելի էր ։

— Ի՞նչ եղար, աղջիկ, հարցուց հաւատաքննիչը ։

— Տանջանք կըսէք, Մօնսինեօր, Ֆէրնանտ տանջանաց պիտի ենթարկուի կըսէք ։

— Բայց կրնամ ենթարկել չտալ, պատասխանեց Պետրոս Արպուէզ ։

Բալթա չունչ առաւ ։

— Ո՛հ, Մօնսինեօր, կեանքս կուտամ ձեզ համար ։

— Գիտեմ որ, յարեց հաւատաքննիչը, Ֆէրնանտի համար վկայութիւն տրուած ըլլալով թէ լուտերականաց քարոզութիւններուն ներկայ գտնուեր եւ անոնց վարդապետութիւնն ընդուներ է, կանխաւ խարուկի դատապարտուած է ։

— Բայց դուք կրնաք արձակել, Մօնսինեօր, գոչեց Բաւլա վերատին անասուդութեան տագնապի մէջ ինկնալով. կրնաք ազատել զայն եւ պիտի ազատէք։ Ֆէրնանտ անմեղ է եւ սիրան հրեշտակի սրտի պէս մաքուր է։

— Զայն ազատելը քու ձեռքդ է։

— Ի՛մ ձեռքս, Մօնսինեօր, բայց ի՞նչ ընելու եմ. ես ամեն բանի պատրաստ եմ. կուզէ՞ք որ անոր տեղը մեռնիմ։

— Խե՛նդ, ի՞նչ պէտք ունիմ քու կեանցդ, քեզ պէս գեղեցիկ աղջիկ մ'ինչո՞ւ մեռնի, յարեց խանդակաթ ձայնիւ, եւ Բաւլայի լանջքը ծածկող քողն անամօթաբար քաշեց։

Դատաւորները սարսռանքեան իրենց աթոռներուն վրայ։

«Ո՛հ, չնորհ, Մօնսինեօր, գոչեց աղջիկը՝ երկու ձեռօքն իր լանջքը պաշտպանելով, չնորհ Ֆէրնանտի համար, չնորհ նաեւ ինձ համար։ Յանուն Աստուծոյ՝ որուն երեսփոխանն էք աչխարհիս վրայ, ողորմեցէք եւ ներեցէք։ Գիտցէք տարաբաղդ կնոջ մը վրայ որ իր սիրելիէն զատ բան մը չունի աչխարհիս մէջ։ Մայր չունիմ, Մօնսինեօր, որբ եմ։ Ֆէրնանտէն զատ ուրիշ նեցուկ մը չունիմ. ինձ չնորհեցէք զայն, կաղաչեմ . . . Ո՛հ, ինձ չնորհեցէք, Մօնսինեօր, երկու քս ալ մինչեւ ցմահ

կօրհնեմ ձեզ։

Բաւլա դեռ ոչ մէկ արտասուք կը թափէր։ Իր ազնիւ եւ խրոխտ դէմքն այս վշտագին վիճակին մէջ առաւել չքնաղ գեղեցկութիւն մ'առած էր։

Պետրոս Արպուէղ՝ փոխանակ՝ ի գութ շարժելու, ընդհակառակն իր դաղանական կիրքը բորբոքելով, վայրագ առիւծի պէս Բաւլայի վրայ ցատկեց եւ զայն գրկելով բազմոցին վրայ դրաւ կէսանուաղեալ։

Թշուառ աղջիկը ծունկի վրայ ինկաւ այն անապորուն մարդուն առջեւ։

« Մօնսինեօր, դոչեց մարած ձայնիւ հաւատաքննչին ծունկին փաթթուելով, ղոր արտասուքովը կը թրջէր, Մօնսինեօր, չնորհ, նշանածս ինձ չնորհեցէք։

— Ինձի նվէր եւ Ֆէրնանտը կազատեմ, բաւ հաւատաքննչը ցած ձայնիւ։

Բաւլա դեղնեցաւ ու պաղեցաւ մարմարիոնի պէս եւ աչքը մահուան ստուերով մը պատեցաւ, բայց ինքզինք բոլորովին չկորսընցընելով ոտքի վրայ ելաւ, քանի մը քայլ եաւ գնաց, եւ իր դժգոյն ու պաղ ձեռքը հաւատաքննչին երկնցընելով.

« Անիծեալ ըլլաս, դոչեց, կրնաս սպանել Ֆէրնանտը, բայց նա ալ հետը պիտի մեռնիմ։

— Ֆէրնանտ խարուկահանդէսէն առաջ պիտի մեռնի, ըսաւ Պետրոս Արպուէդ, վասն զի դեռահասակ եւ ակար ըլլալով չդիմադրէ ձուխիան տանջանքին չկրնար դիմանալ։

Բալա նորէն սոսկալի ճիչ մ՚արձակեց, եւ եթէ ձեռքէն գար՝ եղունգներովը պիտի պատառէր վայրագ հաւատաքննիչը. բայց Ֆէրնանտի վտանգն իր կատաղութիւնը մաթեց, եւ միայն սարսափի պզտումմը թողուց օրիին մէջ։ Այս սրտատանջ կռիւը դիմքը նըւաղեցուց։

Այն ժամանակ Պետրոս Արպուէդ նորէն քովը գնաց, երկու ձեռքովը գրկեց եւ սաթրաւ աթոռին վրայ դրաւ։

Բալա ընդդիմութիւն մը չըրաւ։

— Կերդնուսմ քեզ, որ Ֆէրնանտ իմ կամօքս միայն կրնայ ազատիլ, եւ մէկ պայմանով մը կազատամ զայն, ըսաւ։

Բալա ապշած ու չուարած անոր կը նայէր. Պետրոս Արպուէդի երեսը ճակատագրին պէս անողոք էր։

— Ֆէրնանտի կեանքը կուզես թէ մահը, յարեց քորքոքիալ կիրքով, պատասխան տուր, կամ եւ դնա, եւ մնացեալը հաւատաքննութիւնը կը կատարէ։

Բալա ինքզինք կորսնցուցեր էր, թեւե-

ը տարածեց վերջին չունչն ապձակող օրհասականի մը պես, աչքերը գոցուեցան, որոնց բաբախումը դադրեցաւ։

— Ապատի՛ Ֆէրնանա, մնանաց . . .

Այս մինչոյն Յովսէի ձայնը տկարանալով լռեց, եւ պաղ քրտինք մը վազեց ճակտէն։

Դատաւորներն իրենց բնական կարծրասրտութեան հակառակ՝ ապշութեամբ եւ սոսկումով լցուեցան, եւ առանց այլ եւս Յովսէի պատմութիւնն ընդմիջելու՝ այս սարսափելի եղերերգութեան վախճանն իմանալ կուզէին անձկութեամբ։

Յովսէ քիչ քիչ սթափելով՝ պատմութիւնը շարունակեց այլայլեալ ձայնիւ։

« Ամիս մ'ետքը մանկամարդ կինը՝ դեղնած, վատած եւ անբուժելի տրտմութեան մը բեռին ներքեւ կորացած՝ հաւատաքննութեան բանտին դուռը նատեր էր։ Այս կինը Բաբլան էր։

Այն օրը թագաւորական խարուկահանդէս մը կը կատարուէր, որուն մէջ ամիս մ'առաջ հրատարակուած յայտարարութեան համեմատ տասներկու հոգի ողջակէզ պիտի ըլլային։

Պետրոս Արպուէզ խօսք տուեր էր Բաբլայի թէ տասներկուքը միայն պիտի զոհուէին, իսկ տասներեքերորդը մեռնալ համբաւուե-

լով՝ նոյն կրիկունը երեն պիտի յանձնուէր ։

Բաւլա կ՚ապաստէր ։

Անթիւ բազմութիւն մը կերթար պէտ՚է հրապարակը, չատերը սոսկմամբ եւ նեղքին դայրոյթով լցուած, զոր չէին համարձակիր արտաքին նշաններով յայտնելու, վասն զի քաղաքը լրտեսներով լի էր, եւ հաւատաքննութիւնը մարդոց դիտաւորութիւններն ու խորհուրդներն ալ զործերու պէս կը դատէր ։

Վերջապէս բանտին դուռը բացուելուս դժոխոց բերնին պէս, դատապարտեալները մահուան առաջնորդող սեւ թափորը դուրս եկաւ ։

Այն ժամանակ՝ Բաւլա նստած քարին վրայէն ոտք ելաւ, եւ դուռը բացող բանտապանին քով երթալով աղաչեց որ թոյլ տայ երեն թափորը մօտէն տեսնել ։

Բանտապանը կոչտութեամբ եաս մղեց զայն, վասն զի ամենափոքր հաճոյականութիւնն ալ մեծ վտանգ կը բերէր թշուառականին գլխուն ։

Բաւլա նորէն առջի տեղը դառնալով գըտաւ որ թափորը տեսնէ ։

Ամենէն առաջ հկոզ դատապարտեալն էր եպիսկոպոս մը, համայն Սպանիոյ ակնածելի եկեղեցական մը ։ Քալուած քն աներկիւղ եւ

անյոդդողդ էր · աչքերուն մէջ հաւատք եւ համբերութիւն կը փայլէր ։

Անոր եաեւէն կուգային երկու կրօնաւորութիւք , երկու ծաղկահասակ օրիորդներ , որք Լուտերի աղանդն ընդունած ըլլալու համբաստանութեամբ ողջակիզ ըլլալու դատապարտուած էին ։ Անոնք ալ դիւցազնական արի սիրտ մ'ունէին · այնպէս զուարթ եւ աներկիւղ կը քալէին , որպէս թէ ուրախական հանդէսի մը կերթային ։

Բաւլա սխուր համակրութեան նայուածք մ'արձակեց օրիորդներուն , անոնք ալ հրեշտակային ժպիտով մը պատասխանեցին՝ աչքովնին երկինքը ցուցընելով ։

Չորրորդ դատապարտեալը քրիստոնէութեան դարձած արաբներուն ցեղէն էր, դեռահաս երիտասարդ մը՝ որ դաղանապէս իր նախնեաց կրօնքը պաշտելու ամբաստանութեան ներքեւ ինկեր էր՝ տանը մէջ պապերէն մնացած Ղուրան մը գտնուելուն պատճառաւ ։

Այս երիտասարդն ալ խրոխտ համարձակութեամբ մեռնելու կերթար ։

Ի՛նչպէս կը բաբախէր արդեօք Ապէնսէրաժներու որդւոյն սիրտը · ի՛նչպէս կը յուզէր արդեօք ափրիկեցի արիւնն իր տաք երակներուն մէջ , երբ կը խորհէր որ իր նախնիքը թա-

պատուիրեան ըսեր էին , իսկ ինքը մարմնով եւ խելքով գերի ինկեր էր :

— Ա՛լ բաւական է , բաւական , պոչերին խորհրդական պատասխանները :

— Թողուէք , ըսաւ անոնց նախագահը կամաց մը , այս վերջին չնորհ մ՚է որ կընէայ կրնան :

— Երկու ուրիշ պոհեր ալ անոյշ լռութեամբ , չարունակեց նորատի Դոմինիկեանը :

Բաւա՝ ակնդէտ եւ չուարեալ՝ գանգը կը համրէր : Խեղճերը գերեզմանէն եկած ուրուականներու պէս ծանր ծանր կը քալէին , վասն զի տանջանքէն մարմիններին կարկամեր , հագիւ քիչ մ՚ուժերնին մնացեր էր մահուան երթալու :

Բաւա մի առ մի համրեց գանգը՝ ամեն մէկուն երեսը նկատելով . չէր գիտեր թէ յուսան կամ վախնար , թէ եւ Պետրոս Արբուէզ լուսաք տուեր էր իրեն :

Թափորը կը չարունակէր : Բաւա երկոտասաններորդ պոհը համրեց : Այն ժամանակ երկար հառաչք մ՚ելաւ կուրծքէն , փափաքանօք չունչ առաւ , ծանր քեռ մը կը վերնար սրտին մէջէն , եւ քիչ մնաց որ ուրախութենը չկրնար պահել :

Բայց յանկարծ , երկոտասաններորդ պատա-

պարտեալին քանի մը քայլ ետեւէն դժգոյն եւ դալկահար խոլական մ'երեւցաւ, որուն ոսկերքը խարխլեր էին կրած չարչարանքէն։ Երկու քահանայ եւ երկու քաղաքացի՝ թեւերը մտեր՝ գրեթէ լրեն քովերուցեր կը տանէին։

Այս մարդը՝ որ քսանեւչորս տարեկան հազիւ կար, այն աստիճան չարչարուեր էր որ երեսին մկանունքը թուլցեր ու կախուեր էին ինքնուն տարուան ծերերու պէս. ճակատն ու այտերը խորշոմներով գոյուեր էին, եւ իր խոշոր սեւ աչկունքը՝ խոռոչացեալ կապիճներուն մէջ ընդհատ եւ դողդոջուն վայրմամբ կը շողշողէին՝ մարելու վրայ եղող ճրագի լոյսին պէս։

Բաւլա՝ առաջինայուած քով չկրցաւ ճանչնել զայն,

Բայց երիտասարդն իր սիրելին տեսնելուն պէս՝ իր կմախք դարձած թեւերն անոր երկրնցուց։

Բաւլա, Բաւլա, մրմնջեց եղկելին մարած ձայնով. յետոյ վին քը բռնող ընտանիներուն թեւին վրայ լինկաւ։

Բաւլա յուսահատ հառաչք մ'արձակելով դատապարտելոյն վրայ նետուիլ ուզեց, բայց հաւատաքննութեան դահիճները վրան վազելով արգիլեցին։

Այն ժամանակ, աներեւոյթ զօրութենէ մը յափշտակուած պէս՝ ցատկեց բազմութեան մէջ մտաւ, եւ այծեամի արագութեամբ հաւատաքննութեան պալատն երթալիք փողոցներէն անցնելով՝ մեծ դրան առջեւ հասաւ, եւ հոն խեղդի պէս գոռալ սկսաւ թէ մեծ հաւատաքննիչը տեսնել կուզէր։

Պահապանները զինքը խելագար կարծելով՝ դպչելու չհամարձակեցան, բայց իր ստիպողական թախանձանաց վերջապէս պատասխանեցին թէ հաւատաքննիչն արդէն թափորին հետ մեծ հրապարակը գացած էր։

Բաւլա վազեց գնաց մեծ հրապարակը, եւ երբոր հոն հասաւ, երկար եւ ծխաշունչ բոցեր դէպ՝ ի երկինք կը բարձրանային . . .

Ամեն բան լմնցեր էր . . . .

Մեծ հաւատաքննիչն հանդարտ նստած էր իր աթոռին վրայ, եւ սպաննած զոհերուն հոգւոյն համար կաղօթէր։

Այն ժամանակ Բաւլա յուսահատութեան կատաղութեամբ իր երկու ձեռքը դէպ՝ ի երկինք վերցընելով .

« Պետրոս Արպուէզ, գոչեց լալագին ձայնիւ, անիծեալ ըլլաս . Պետրոս Արպուէզ, վախճիր իմ վրէժխնդրութենէս։ »

Բայց բազմութեան շշունջը Բաւլայէ

ձայնը խափանեց։ Մօտը գտնուողներն ալ պայն խելագար կարծելով հեռացան քովէն։

Յովսէ լռեց։ Իր կուրծքը սաստիկ ճնշըւելով՝ սրտին երագ եւ անընդհատ բախմամբը կուռենար կիյնար. դեղնած ճակատը՝ բոցավառ ջերմութեամբ կարմրեր էր, եւ աչառասւոց կայլակներ այտերն՝ ի վար կը վիժէին։ Դէմքը հիանալի գեղեցկութիւն մ՝ ստացեր էր։

«Ըսէ նայինք, ի՞նչ եղաւ Բաւլա, հարցուց նախագահն անդուսպ հետաքրքրութեամբ։

— Բաւլա վրէժն առաւ պատասխանեց Յովսէ, Պետրոս Արպուէզն սպաննողն ան է...

— Ի՞նչ ըսել կուզես, հարցուց նախագահը, բացատրէ. ի՞նչ յարաբերութիւն ունի այդ օրիորդը Դոմինիկեան Յովսէի հետ։

— Մօնսինեօր, յարեց Յովսէ, քիչ մ՝առաջ չըսի՞ թէ Բաւլա վրէժ առնելու հրդում ըրեր էր։

— Ուրե՞մն, հարցուց նախագահը։

— Վեց ամիս առաջ, պատասխանեց Յովսէ, պատանի մը ներկայացաւ Սէվիլի Դոմինիկեանց վանքը, եւ կուզէր քահանայ ըլլալ։ Բան տարեկան էր եւ լսելիներէն բաւ մը չէր գիտեր. բայց ուշիմ էր եւ անսասան կամք մը ունէր. ուստի երկար տարի չտեւեց՝ լսելիներէ-

նը քաւական ձեռք բերաւ եւ աստուածաբանութիւն սովրեցաւ։ Վերջապէս եկեղեցական առաջին աստիճաններն ստանալով՝ Դոմինիկեանց ուխտին անդամ եղաւ, ետքն ալ քահանայ ձեռնադրուեցաւ։

Պետրոս Արպուէզ՝ նորընծայն տեսանելով իր քոյն առաւ։ Նորընծային ալ ուզածն այն էր։ Այնչափ խորամանգութիւն ու ճարպիկութիւն բանեցուց մեծ հաւատաքննչին հետ ունեցած յարաբերութեանց մէջ, որ Պետրոս Արպուէզ բոլորովին անձնատուր եղաւ անոր։ այնպէս որ առանց անոր հարցընելու բան մը չէր ըներ, եւ ամենայն ինչ Յովսէի կամքէն կախեալ էր։

— Յովսէ՛, գոչեցին գաւառականներն հիացեալ։

— Այո՛, Յովսէ՛, յարեց Դոմինիկեանը, Յովսէ՛ որ ինքզինք Պետրոս Արպուէզի ծառայ ըրեր էր անոր տէրն ըլլալու համար։ Յովսէ՛ որ կրակին արծարծող ձեռքի պէս անդադար Պետրոս Արպուէզի չար կիրքերը կը յուզէր որպէս զի կորստեան խորխորատը ձգէ զայն։ Յովսէ՛ որ արդէն ցուի եւ անգութ մարդ մը բոլորովին հրէշ դարձուց, որպէս զի ոչ աչխարհի վրայ եւ ոչ երկինքը Թողութիւն չկըրնար գտնել։ Յովսէ՛ որ Պետրոս Արպուէզի ա-

նունը հանեն Անտալուզիոյ առեւրի ընելէ ետեւ՝ պարկաւ գայն, պարկաւ սպաննեց, որպէս զի գողնալու եւ ապաշխարելու ժամանակ չունենայ եւ յանիրաւութեան կորուսչի. Ցուիէլ՝ որ բաւական վրէժն առաւ . . . »

Դատաւորները կարծելին թէ կը զառանցէր. վասն զի չէին հասկընար ըսածը։

« Ուրեմն հաւատաքննիչն սպանողն Ցուիէն էր եւ ոչ Բաւլա, հարցուց նախագահը։

— Ցուիէն ալ էր Բաւլան ալ, պատասխանեց ամբաստանեալը, վասն զի Բաւլա եւ Ցուիէ մի եւ նոյն բան են. Ջէք հասկընար, Մօնսինեօր, թէ վրէժս հանելու համար այր մարդու կերպարանք մտած եւ կրօնաւոր եղած եմ։

— Ամբարշտութի՛ւն, գոչեցին դատաւորները՝ որք վերջապէս կրցան հասկընալ այս սարսափելի գաղտնիքը. կրկնակի՛ ամբարշտութիւն, քահանայական սուրբ անունը պղծել եւ քահանայ մ՚սպաննել։

Ներէն հարկ ըլլայ՝ ներէն կընեմ, պատասխանեց Բաւլա տխուր բարկութեամբ։

Միթէ Պետրոս Արպուէզ չպղծեց քահանայական պաշտօնը. միթէ ձեր հաւատաքննիչները՝ որ քղէախտութեամբ եւ սպանութեամբ աղտեղեալ անօրէն դահիճներ են,

պիղծ եւ ամբարիշտ չքնաղ։ Ո՜հ, տեսարք իմ, ժամանակ է որ ազգային արդարութիւնն այս անթափանց խաւարը լուսաւորէ. քանզի ճշմարիտը կըսեմ ձեզ եւ վկայ է Աստուած որ կեանքս ազատելու համար չեմ ըսեր. հաւատաքննութեան առաջնորդները նոյնպէս տեղը են զորս պէտք է քննաբարձ ընել, եւ հաւատաքննիչները նաւարանէն մէջ չգիտցած կապ աշխատութեան ղրկուելու արժանի հըրէշներ են . . .

— Բաւական է, բաւական, գոչեց նախապահը, մեր համբերութիւնն սպառեցիր, ամբաստանեալ։ Եթէ դու կին ես, ոճիրդ աւելի մեծ է. քայց կին կամ այր՝ մահապարտ ես։

— Իմ ալ ուզածս մահ է, գոչեց Բաւլա, որ իր սեռն յայտնելէն՝ իվեր կանացի փափուկ գեղեցկութեան ամեն վայելչութիւններն ըզգեցած կերեւէր։

Դատաւորները քանի մը վայրկեան առանձնանալով խորհուրդ ըրին։

Այն միջոցին, Բաւլա հանդարտ եւ անհոգ, առանց տալիք վճռոյն կ՚սպասէր։

Իր կենաց ախտը թատերախաղին հանգոյցը լուծեր էր, եւ այնուհետեւ կեանքն իրեն բեռ մը կը թուէր։

Երբոր դատաւորները նորէն ներս մտան, դէմքերնին անդղ խստութիւն մ'ունէր :

Նախագահը ոտք ելաւ եւ առանց ամբաստանելոյն երեսը նայելու՝ վճիռն արտասանեց այսպէս .

« Նկատելով որ Մօնսինեօր մեծ հաւատաքննիչը բռնամահ սպաննուեցաւ .

« Նկատելով որ զայն սպաննողն իր ոճիրը խոստովանեցաւ .

« Նկատելով որ Բաւլա անուն կինը՝ այս ոճիրը գործելու համար ինքզինք ցոլաէ կոչելով , Դոմինիկեան կրօնաւորի կարգ եւ հաւատաքննութեան պաշտօնէի կերպարանք առնելով՝ ամեն սրբապղծութիւն ի գործ դրած է .

« Նկատելով որ ամբաստանեալն այս ամեն ոճիրներն յայտնեց եւ խոստովանեցաւ , առեանը՝ որ կը հաւատայ յանուն անբաժանելի եւ միասնական ամենասուրբԵրրորդութեան Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ , խոնարհեցաւ Տէառն մերոյ առջեւ եւ խնդրեց որ այս ոճիրներուն արժան եղած վճիռը ներչնչէ իրեն . ուստի իր խղճմտանքը հանդարտէ :

« Այս պատճառներով առեանն ի մահ կը դատապարտէ Բաւլա անուն ոճրագործ եւ սրբապիղծ կինը :

« Եւ որովհետեւ այս ոճիրը երկար կանխամտածութեամբ գործած է, առեանը տէրութեան օրինաց համաձայն յիշեալ Բաւլան կենդանւոյն չախչախուելու, անդամատուելու, եւ իբրեւ հայրասպան՝ ալ ձեռքը կտրուելու եւ դահճի ձեռքով կրակը նետուելու կը դատապարտէ։

« Այս վճռոյն գործադրուելէն ետքն ալ, պատժապարտին անդամները մեծ պողոտայներուն վրայ՝ ի ցոյց ալիտի դրուին, եւ առանց թաղուելու գազանաց ու թռչնոց ճարակ պիտի ձգուին։

« Տուեալ՝ ի Սէվիլ, եւայլն »։

Բաւլա իր այս դատակնիքն աներկիւղ լսեց, բայց իր « անդամներն առանց թաղուելու ճանբաններուն վրայ գազանաց եւ թռչնոց ճարակ պիտի ձգուին » խօսքը առկուամբ եւ մեանդամային ամօթ պատճառելով, քիչ մնաց որ արիւթիւնը կորսնցընէր։ Ձեռքն աչքին դրաւ որպէս թէ չտեսնելու համար այն առկալի տեսիլը զոր երեւակայութիւնն աչքին առջեւ կը բերէր։ Երբոր ելաւ կանգնեցաւ որ գինքը բանտին մառուը տանին, ուր այն դիշերը պիտի մնար, բոլոր մարմինը չզային ցնցմամբ կը դողդոջէր, եւ հազիւ կրնար ինքզինք տանքի վրայ բռնել։

Բայց առեանէն դուրս ելած ժամանակ, բազմութեան մէջ յաղթահասակ ու դժգոյն կին մը տեսաւ, որ արտասուաթոր աչօք գինքը կը դիտէր՝ որպէս թէ ըսել ուզելով.

« Դու գիս խաբեցիր, բայց ես հոս եմ։

— Օ՛հ, ըսաւ Բաւլա գայն տեսնելով, հիմա կրնամ հանգարտ սրտով մեռնիլ. ինչ որ ալ ըլլամ, այս կինը կը հսկէ վրաս։ »

Այն կինը Ժուանա էր։

Բաւլայի հնազանդելու համար Էսթէվանայ եւ Տոլորէզի հետ ճանբայ ելեր էր, բայց իր անուցած եւ իր բոլոր կեանքն անոր նուիրած աղջկան վրայ սիրտն անհանգիստ ըլլալով, երկու օր ետքն անոնցմէ բաժնուեր Սէվիլ դարձեր էր, եւ ճանբայները լաւ չգիտնալուն համար մոլորելով՝ երկար պտըտեր էտեւ հազիւ Բաւլայի գաւառած օրը Սէվիլ հասեր էր։

ԳԼՈՒԽ ԽԸ.

ՄԱՀԱՊԱՐՏԻՑ ՄԱՏՈՒՌԸ

Սպանիոյ մէջ սովորութիւն մը կայ, որ մահուան դատապարտեալ մարդիկը քառասուն եւ ութ ժամ յատուկ մատուռ մը մէջ կը պահեն, զոր Քաբիլլա կը կոչեն։ Հոն կրօնքն ա-

մեն եղանակաւ իր օգնութիւնն ու ամեն մխիթարութիւնները լիապէս կը մատակարարէ մահապարտին : Քահանայք՝որք ժամէ՛ի ժամ կը փոխուին՝ անոր քով կը կենան , կը մխիթարեն եւ յաւիտենական փրկութեան յոյսեր տալով՝ մահուան սոսկումը թեթեւցընելու կաշխատին :

Խաղաղութեան եւ սիրոյ եղբայրութիւնը՝ որ դահճի ձեռքը մատնուելիք անձանց համար պորովագութ մայր մ՛է , անոնց վերջին վայրկեաններըը քաղցրացընել կը ջանայ՝ ամեն խնամք տանելով անոնց վրայ եւ ամենափոքր բաղձանքնին ու հաճոյքնին գոհացընելով : Ակէց զատ թոյլ կը տրուի այն թշուառներուն որ իրենց ծնողաց ազգականաց եւ բարեկամաց հետ տեսակցին :

Մէկ խօսքով, ամեն հնար եղած մխիթարութիւնները՝ զոր օրէնքը կրնայ ներել՝ կը տրուին անոնց : Սպանիոյ մէջ օրէնքը երբեմն անկրաւութեամբ կը դատապարտէ , բայց դրութեան սիրելիքնին ալ իր խստութեան հետ կը խառնէ : Մահուան կը դատապարտէ, բայց ոչ երկար հոգեվարքի :

Բանտին դրուած մատուռը կամարակապ չէնք մ՛էր սիւներով զարդարուած , եւ ճակատը սեղան մը կար սեւերով պատած , վրան խա-

չելութեան արձանով մը , որուն երկու քովը երկու կանանչ մեղրամոմ կը վառէին ։

Սեղանին աջ կողմը երկու աթոռ դրուած էր , մէկը դատապարտելոյն համար , մէկն ալ զայն յորդորելու դացող կրօնաւորաց համար ։

Մատուռին մէկ անկիւնը դեռնին վրայ լայն սակր մը, չուաններ եւ մեծ խաչափայտ մը կար , եւ անոր վրայ ալ երկաթէ մեծ լախտ մը ։

Ասոնք Բաւլայի կրելիք պատժոյն գործիքներն էին ։

Այն ծանրակշիռ պահուն մէջ՝ որ Բաւլայի դեռահաս կեանքը պիտի կնքէր , տխուր կացած մը զայն կը տագնապեցընէր ։

Իր տղայ հասակէն բարեպաշտական սովորութեանց մէջ մեծցած էր ։ Թէ եւ իրաւացի՝ բայց անզուսպ ատելութեան զգայուն մը, վրէժխնդրութեան անսանձ բաղձանք մը , խել մը սուրբ իրեր պղծելու եւ վերջապէս սպանութիւն ը՛ընելու ծանր ոճրին մէջ ձգեր էին զինքը ։ Այս ոճիրն առանց վարանման , առանց խղճի , խորհրդով եւ հաստատամտութեամբ գործեր էր ։ Արդարեւ ամեն տեսակ դարչութեամբ եւ ապիրատութեամբ պղծեալ հրէշ մը զարկեր էր , բայց վերջապէս հիմա խիղճը տագնապելով՝ կը հարցընէր ինքն իրեն թէ Աստուած՝ որ մեծ է եւ ողորմած , որ անչուշտ

իր ծոյն ընդուներ էր իր սիրելի Ցէրնանտը, որուն համար ինքն իր կեանքը զոհեր էր, արդեօք ղինքը չպիտի՞ մերժէր իբրեւ անքաւելի մեղաւոր մը։

Այս մտածութեամբ մատուռին սալայատակին վրայ ծունր դրաւ եւ հրատապ ղլուխը սեղանին մարմարեայ վէմին կրթնցուց։

Այս միջոցին կրօնաւոր մը մտաւ մատուռը։ Իակոյն Բալա անոր ծունկին փաթթուեցաւ եւ իր սրտին տագնապը պատմեց լալով։ Կրօնաւորը զայն մխիթարեց՝ կրելիք ապաշխարութեան պատիժը հասկըցընելով, եւ յորդորեց որ հերետիկոսի մը վրայ ունեցած մեղապարտ սէրը մոռնայ եւ Աստուծոյ ու Մօնմինեօր Արպուէղի ողորմութիւնը հայցէ, Արպուէզի՝ որ մարտիրոս եղեր էր, եւ անշուշտ իր ըրածը կը նեղբէր երկինքէն։ Ցետոյ չնորհաց եւ յաւիտենական երանութեան վրայ խօսեցաւ երկարօրէն։

Բալա յուսահատութեամբ ելաւ կանգնեցաւ, վասն զի քարի մը հանդիսեր էր եւ իր սրտին տագնապը փարատելիք խօսք մը չէր կրցեր լսել։

Ժամը հնչեց, եւ կրօնաւորը պահանորդութեան պայմանաժամը լրացընող զինուորի մը պէս ելաւ դնաց։

Այսպէս փրկչի կրօնքին հրահանգը տըխմար ձեռքերէ գործադրուած ժամանակ՝ իր վեհ ազդեցութիւնն ու հրեշտակային մխիթարութիւնը կը կորսնցընէ։

Ո՛հ, ըսաւ Բաւլա դառնութեամբ, պէտք էր յիշէի որ այս կրօնաւորներն անզգայ մարդիկ են, կենդանի մեքենայներ են՝ որք սովրոյթով կը գործեն եւ ոչ համոզմամբ. երկնային հոգի չկայ վրանին, այլ միայն նիւթին է գործողը։

« Տէր Աստուած իմ, գոչեց, դու որ չար քահանայներուն ու կեղծաւորներուն մարտիրոսն եղար, ներէ ինձ, վասն զի ես ալ անոնց մարտիրոսն եմ։ Դու որ սիրոյ օրէնք մը բերիր յաշխարհ, եւ միայն սէր ուսուցիր, ներէ ինձ, Աստուած իմ, վասն զի ես ալ սիրելուս համար յանցաւոր եղայ։ »

Յետոյ երկար մտածութեան մը մէջ խնալով՝ յետադարձ մ'ըրաւ իր անցեալ կեանց վրայ, եւ մանկութենէն մինչեւ այն ատեն անցուցած օրերը մի առ մի իրյիշողութեան առջեւէն անցունելով, եւ տղայութեան ժամանակի միամիտ պարզութիւնն ու դողտրիկ զգացումները ներկայ դառն սկիպտիկութեան հետ բաղդատելով՝ Բաւլա հասկըցաւ թէ ինչու համար կղերն ամեն ջանք կընէր որ ժողովուրդը ա-

գիտութեան մէջ մնայ։

Այս միջոցին մատուռին դուռը բացուեցաւ եւ խաղաղութեան ու Սիրոյ եղբայրութեան անդամներէն երկու կրօնաւոր ներս մտնելով՝ ամենայն քաղաքավարութեամբ հարցուցին Բաւլայի թէ բանի մը պէտք ունէր։

« Այս կենաց համար ամենեւին բանի մը պէտք չունիմ, տեւարք իմ, պատասխանեց Բաւլա մեղմ ժպիտով մը, բայց միւսին համար . . .

— Ատոր ալ հոգ պիտի տարուի ըսին ազնուական կրօնաւորները՝ Բաւլայի մօտենալով. ձեր հոգւոյն հանգստեան համար պաշտօն ու պատարագ ընել կուտանք։

— Ոչ, տեւարք իմ, ուրիշ քահանայից աղօթքը չեմ ուզեր, կաղաչեմ, ձեր աղօթքը միայն կը խնդրեմ որ ձրի եւ անկեղծ է, ասկէց զատ . . .

— Օրհնրդ, ըսաւ եղբայրներէն մէկը՝ Բաւլայի խօսքը կտրելով, կաղաչեմ որ ձեր խօսքերուն մէջ չափաւորութիւն բանեցընէք. քահանայները մեր հոգւոց առաջնորդներն են։

— Ես զանոնք ձեզնէ աղէկ կը ճանչեմ, ըսաւ Բաւլա կտրուկ կերպով, բայց կարծիքըն ազատ է, եւ որովհետեւ դուք օրհնականի մը վերջին կամքը կատարել կուզէք,

առէք այս եւ Սպանիոյ ամենէն ազգատ աղջկան մը տուէք , որպէս զի ամուսնանայ ։ »

Ա յս ըսելով Բաւլա ծոցէն ականակուռ խաչ մը հանեց , որ իր մօրմէն յիշատակ մնացած էր էրին եւ անոնց տուաւ ։

« Խնդիրս կը կատարէք , տեարք իմ , այնպէս չէ ։

— Խօսք կուտանք քեզ , ըսին եղբայրները ։

— Շնորհակալ եմ , տեարք իմ , ես վստահ եմ ձեր խօսքին վրայ ։ այդ խաչն իմ ունեցած միակ հարստութիւնս էր , կուզեմ որ դուն մէկուն երջանկութեանը պատճառ ըլլայ ։

— Ասկէց ուրիշ յանձնարարութիւն մը չունի՞ք , օրիորդ , հարցուց եղբայրներէն մէկը ։

— Ունիմ , բայց Բաւլա քիչ մը վարանելով ։

— Ուրեմն խօսեցէք , ըսին եղբայրները , մեր ձեռքէն եկածը երբէք չենք զլանար ։

— Հոս եկած ժամանակնիդ , տեարք իմ , անշուշտ հապած խեղճ կինն մը տեսած եք որ թերեւս քանաին նայելով կուլար ։ Այն կինը մայրս է , նա մեծցուցած է զիս ։ Կը խնդրեմ որ այն կինը հոս բերել տալու հրաման ատանաք ։

— Շատ աղէկ , ըսին եղբայրները , եւ անմիջապէս դուրս ելան ։

Նոյն միջոցին օրհասականաց կարգէն երկրորդ քահանայ մը ներս մտնելով՝ Բաւլայի քով գնաց նստաւ, եւ դրեթէ առաջինին ըրած յորդորական խօսքերը կրկնեց, այնպէս որ լսողը կը կարծէր թէ ամենն ալ մի եւ նոյն դասը գոց ըրեր կը յեղյեղէին, եւ իրենց զբաղեալ ու ձանձրացեալ դէմքին վրայ՝ իրենց հոգւոյն չորութիւնն յայտնի կը տեսնուէր։

Այս մարդիկն ընդհանրապէս պղնձի պէս սիրտ եւ երկաթի պէս մարմին ունէին։

Բաւլա թողուց որ խօսի՝ առանց պատասխան տալու, ինք իր մտօքը եւ ոչ չրթամբք աղօթելով՝ Աստուծոյ ողորմութիւնը կը խընդրէր, եւ քնաւ պէտք չէր զգար այսպիսի մինորդի մը՝ որ իր ներմեռանդութիւնը փոխանակ տաքցընելու կը պաղեցընէր։

Ուստի մինչեւ վերջը մնաց եւ մտախոհ կեցաւ՝ սպասելով խազաղութեան եւ Սիրոյ ուխտին անդամներուն խոստման կատարմանը, մինչդեռ կրօնաւորն աթոռին վրայ թուլնալով՝ սերտած խօսքերն արտասանած ժամանակ քունը եկեր եւ գլուխը կուրծքին վրայ ծռեր կը քնանար։

Բաւլայի աչքը դէպ՝ ի դուռն ուղղուած՝ իր դայեակը վերջին անգամ տեսնելու անհամբեր յուսով կ՝սպասէր։

Ակնկալութիւնը պարապ չելաւ։ Խաղաղութեան եւ Սիրոյ եղբայրը սենեակէն ներս մտաւ սեւազգեստ կին մը հետը բերելով, զոր ստուգիւ քանտին ճանըուն վրայ դտեր էր։

Բաւլա իր դայեակը տեսնելուն պէս՝ չի կրցաւ խօսք արտասանել, եւ իսկոյն գլխուն անուշանոդ լանջացը վրայ իյնալով՝ շատ տարիներէ՝ ի վեր առաջին անգամ համարձակ լացաւ։

Խաղաղութեան եւ Սիրոյ եղբայրներն երկու կանանց վերջին տեսակցութեան մտերիմ խանդաղատանքն ազատ թող տալու ակնածական խորհրդով սենեակէն դուրս ելան։ Իսկ քահանայն՝ որ նոյնպէս պարտաւոր էր դուրս ելնել եւ դատապարտելոյն տեսակցութիւնն ազատ թող տալ՝ տեղէն չշարժեցաւ, այլ միայն Ժուանայի ներս մտած ժամանակ աչքը կէս մը բացաւ եւ նորէն իր աղօթքը ցած ձայնով մռմռալ սկսաւ։

Բաւլա երկար ժամանակէ՝ ի վեր մթերած բոլոր արտսուքն իր դայեակին կուրծքին վրայ թափելէ ետեւ, գլուխը վեր առաւ եւ իր խոշոր սեւ աչքերն անոր աչաց վրայ յառելով՝ անպատմելի դորովանօք ըսաւ.

» Դուն ալ կուզես մեռնիլ...

— Քեզնէ ետեւ, պատասխանեց Ժուանա՝

— Իրաւունք ունիս, ըսաւ Բալա, ի՞նչ պիտի ընես հոս առանձին։

— Այնպէս չէ՛ մի, ըսաւ Ժուանա, որպէս թէ այս երկու կանանց համար՝ որք անձնուիրութեամբ եւ սիրով միայն ապրած էին, երկրաւոր կեանքը ոչինչ էր առանց հոգեկանին։

Ցետոյ լուռ նստան իրարու քով, իրարու փաթթուած, իրարմէ քիչ մը ժամանակ բաժնուելէ առաջ իրար տակաւին տեսնելու երջանկութիւնը վայելելով։

Բան մը չունէին իրարու ըսելիք. իրենց համար այլ եւս աշխարհ չկար. պիտի մեռնէին . . . եւ իրար նորէն պիտի գտնէին . . .

Այսպէս ժամ մը մէկտեղ նստան՝ առանց վայրկեաններըը համրելու։ Ջինուոր մը ներս մտաւ եւ իմացուց որ իրարմէ բաժնուելու ժամանակ էր։

Այն ժամանակ կասկածը նորէն եկաւ յուզեց Բալայի միտքը, եւ մինչ դայեակն իր երկու թեւը բացաւ որ նորէն զինքը գրկելով վերջին անգամ համբուրէ, Բալա ըսաւ անոր անձկութեամբ։

« Արդեօք Աստուած զիս պիտի ընդունի՞ եւ մեղքս քաւեց։

— Խնդճ զոհ, պատասխանեց Ժուանա. անհոգ եղիր, իրար կը տեսնենք . . . . »

Այս խօսքին վրայ Բաւլայի սիրտը հանդարտելով՝ զուարթ լոյս մը ծագեց երեսին վրայ, եւ իր գեղեցիկ երեսն իր մայրապրին երկընծուց որ համբուրէ։

Ժուանա գորովանօք ձակատը համբուրեց եւ դարձ եւաւ ըսելով.

« Քիչ ժամանակէն կը տեսնուինք . . . »

Բաւլա մտօքը յափշտակուած՝ երկնային զմայլման մը մէջ ընկղմած մնայ մինչեւ հետեւեալ առտուն։

ԳԼՈՒԽ ԽԹ.

ՑՕՇԱՏՄԱՆ ՊԱՏԻԺ

Առաւօտեան ժամ վեցն էր ըստ եւրոպացւոց։

Մարդ մը մտաւ Բաւլայի կեցած մասուռը։

Այս մարդը դահիճն էր։

Բաւլա՝ զայն տեսնելուն պէս՝ առաջին զգացումը սարսափ՝ երկրորդն ուրախութիւն եղաւ. պիտի մեռնէր . . . Բայց եւ այնպէս զինքը չարչարելու եկող մարդը տեսնելուն՝ չէր կրցեր մէկէն ի մէկ տոկում չզգալ, քրիստոնէական բնազդում մը՝ որ խորհրդածութենէ

եռեւ միայն կրնայ բարոյական զգացման ազդեցութեանը տեղի տալ :

« Պատրաստ եմ » ըսաւ Բալա ոտք ելլնելով :

Այն ժամանակ դահիճը քովը գնաց եւ զբլուխը կանանչ գտակ մը դրաւ վրան ճերմակ խաչ մը նկարեալ :

Յետոյ Բալային ճերմակ բուրդէ պատմուճանը հանեց եւ կարմիրով ու սեւով խառն չըրջազգեստ մը հագուց : Սեւ գոյնը հայրասպանութեան յաւուրկ էր , կարմիրն ալ արեւապղծութեան նշանակ :

Բալա անհոգութեամբ թոյլ տուաւ դահճին որ ընէ . ի՞նչ փոյթ էր իրեն հոգալ թէ ինչ զգեստով պիտի բաժնուէր կեանքէն :

Երբոր դահիճը լմնցուց ,

« Ա՞յս է ամենը , հարցուց անոր Բալա :

— Առ այժմ այս է, պատասխանեց մարդը :

— Ե՞րբ պիտի մեռնիմ :

— Դեռ ժամանակ կայ :

— Ո՛հ , Աստուածդ իմ , ըսաւ Բալա անհամբերութեամբ :

Դահիճը զարմանալով անոր երեսը կը նայէր . չէր հասկընար թէ ինչպէս դատապարտեալ մ'այնպէս անհամբերութեամբ մեռնիլ կսպասէր :

Յետոյ մինակ Թողուց զայն ըսելով .

« Վերջին ղղջումդ կատարէ : »

Բալա ծունկի վրայ եկաւ իր վերջին աղօթքն ընելու առ Աստուած :

Այս միջոցին կրօնաւոր մը ներս մտաւ վերվին անգամ յորդորանք խօսելու դատապարտելոյն , բայց նա չպատասխանեց , այլ մտքն իր աղօթքը չարունակեց :

Քահանայն պնդեց որ իրեն ականջ դնէ : Բալա քաղցրութեամբ պատասխանեց .

« Աստուած մեղքս ներեց , մայրս այնպէս ըսաւ : »

Քահանայն կարծեց որ մահուան սարսափէն խելքը մոլորեր էր :

Նոյն միջոցին դահիճները ներս մտան դատապարտեալը տանելու : Ուրախութեամբ յառակեց ոտք ելաւ Բալա եւ դէպ 'ի դուռը վազեց . բայց որովհետեւ իր վչտաց բաժակը դեռ չէր լցուած , դահիճներն անոր երկու ձեռքը բռնեցին կապեցին , որպէս թէ բռնի պիտի տանէին մեռցընելու , մինչդեռ նա ուրախութեամբ կը դիմէր մահուան :

Երբոր բանտին մութ ճանբաներէն անցնելով փողոցը ելաւ , արեւին ճառագայթներն յանկարծ երեսին զարնելով՝ աչքը խտղտեցաւ եւ վայրկեան մը փակեց : Յետոյ երբոր

քիչ քիչ լոյսին վարժելով՝ աչքը բացաւ, տեսաւ որ գինուորներէ չրջապատեալ էր, անոնց հետեւէն բազմաթիւ մարդիկ ձեռքերնին մտմտը բռնած ուղեկից կըլլային իրեն։ Երկու կարգ ալ Օրհասական կրօնաւորք իրարու հետեւէ չարուած երկու կողմէն կերթային աղաչանաց աղօթքներ արտասանելով։ Մէկը միշտ դատապարտելոյն քովէն կերթար եւ կը յորդորէր որ չերմեռանդութեամբ մնայի։

Օրհասականաց ուխտին կրօնաւորաց հետեւէն կուգային Յաղաղութեան եւ Սիրոյ եղբայրները, դատապարտելոց վերջին բարեկամները, կենդանի հակապատկերներ մարդկային օրինաց, հաւատարիմ թարգման՝ փըրկչին ողորմութեանը։

Հասարակ ժողովուրդը՝ որ սոսկալի տեսարաններու միշտ հետաքրքիր է, խռնուն բազմութեամբ դատապարտելոյն հետեւէն կերթար։ Շատերը Բաբելայի թարմ եւ գեղեցիկ դէմքը տեսնելով կը զարմանային։

Բաբելայի դատաստանը հրապարակաւ չի տեսնուելուն, եւ յայտնուած իրողութիւններն ալ հրատարակուած չըլլալուն, ժողովուրդը չէր իմացեր անոր սեռը. կարծեր էին թէ Պետրոս Արպուէդն սպաննողը յաղթանդամուսարափելի մարդ մ'էր, բայց ընդհակառակն քնո-

քուշ, տկար, դեղեցիկ եւ քաղցրադէմ պատանի մը կը տեսնէին։

Վերջապէս բոլոր անցած ճանբուն վրայ Բաւլա անզուսպ հետաքրքրութեան եւ անհաւատալի կարեկցութեան առարկայ եղաւ։ Ժողովուրդը զայն միշտ դեռահաս կրօնաւոր մը կարծելով, անոր մատաղ հասակին վրայ կը խանդաղատէր։ Պետրոս Արպուէզի նողկալի յիշատակն ալ եւս եւս կաւելցընէր ժողովըրդեան ներողամիտ տրամադրութիւնը։

Այսպէս Բաւլա մինչեւ մեծ հրապարակը հասաւ։

Երբոր տեսաւ այն աղետալի տեղը՝ ուր վերջին խարուկահանդէսին օրը Պետրոս Արպուէզին այնչափ դժբաղդներ զոհելուն ներկայ գտնուեր էր, Բաւլայի սիրտը նորէն յուզեցաւ, եւ աչքը Քուէմատէրոյի բարձրաւանդակին վրայ դարձուց, ուր Ֆէրնանտ նահատակուեր էր։

Ցետոյ գլուխը կուրծքին վրայ ծռելով՝ ապաստց որ մահը պինքն ալ առնէ իր սիրելւոյն քով տանի։

Երբոր բարձրաւանդակին քով հասաւ, անյողդողդ քայլերով վեր ելաւ եւ իր չարաչար մահուան գործիքներն առանց սարսափելու նկատեց։

Օրհասական կրօնաւորմ՛ալ հետը հոն ե-
լաւ ։

Բալա կառավինարանին վրայ եկնելէ ետեւ
ծունկի վրայ իկաւ աչքը դէպ՛ի երկինք վեր-
ցընելով, եւ սրտին խորէն վերջին անգամ Ա-
ստուծոյ ողորմութիւնը հայցեց ։

Ցետոյ ատր եղաւ ու սպասեց ։

Քահանայն ձեռքը բռնած Քրիստոսի ար-
ծաթեայ պատկերը Բալային ներկայացուց որ
համբուրէ ։

Բալա չկրմեռանդութեամբ համբուրեց
սուրբ պատկերը ։

Քահանայն ալ դինքն օրհնելով մէկ դի
քաշուեցաւ ։

Կարգը գահճին էր ։

Կառավինարանին վրայ մեծ խաչափայտ մը,
երկաթէ լախտ մը, սապար մ՛եւ կոճղ մը կայ։

Գահիճը գառապարտողյն թեւերը քա-
կեց, աչ ձեռքը բռնեց կոճղին վրայ դրաւ եւ
կապել ուզեց ։

« Կապելու հարկ չկայ, ըսաւ Բալա,
ըրէ ընելիքդ ։ »

Գահիճը տապարը վերցուց, եւ անհնա-
րին արագութեամբ այնպէս սաստիկ իջուց,
որ Բալային սպիտակ ձեռքը մէկ կողմ ցատ-
կեց կոճղին վրայէն, եւ արիւնն ուղիղ պէս

պորթկալ սկսաւ թեւէն ։

Սոսկման չշունչ մը բրդաւ բազմութեան մէջ ։ Բաւլա միայն ձայն չհանեց , բայց երեսին գոյնը բոլորովին ճերմկեցաւ եւ ջղային թեթեւ սարսուռ մ'եկաւ վրան ։

Դահիճն ուզեց լաթով սրբել թեւէն վազած արիւնը ։

« Թող տուր , մի դպչիր , ըսաւ Բաւլա , հիմա կը լմննայ ։

Եւ արդարեւ հակառակ իր զարմանալի քաջասրտութեան , զգացած դժնդակ ցաւէն եւ կորուսած բազում արիւնէն՝ որ անդադար կը հոսէր կտրած թեւէն , վայրկեանէ վայրկեան կը տկարանար եւ հազիւ կրնար ոտքի վրայ կենալ ։

Աչքը դարձուց դէպ 'ի խաչափայտը՝ ուր իր չարչարանքը պիտի լրանար , եւ ժամյառաջ հանգչելու անպատում տենչանօք աղաչեց դահճին որ չուտով լմնցընէ ։

Դահիճը՝ օգնականի մ'օժանդակութեամբ դրկեց վեր առաւ դատապարտեալը , խաչին վրայ տարածեց այն կերպով որ ամեն մէկ անդամն անոր թեւերուն վրայ գայ , եւ թեւերըն ու ոտքերը խաչին թեւերուն կապեց ։ Այս գործողութիւնը կատարելէ ետեւ , դահիճը՝ որ աղիք չունէր , երկաթէ լախտն առաւ ,

եւ զազանական զօրութեամբ այնպէս ուժգին իջուց Բաբլայի ձեռնատ թեւին, որ ապակիի պէս վշրտեցաւ։

Խոր եւ երկար հեծութեան մռունչ մը տարաբաղդին շրթանցը վրայ մեռաւ, ինչպէս որ զանգակը զարնուելէ ետեւ պղնձին դողդոջ հնչումը չարունակելով կը նուաղի։

Բազմութիւնը՝ լուռ եւ տխուր՝ դողալով կը դիտէր սարսափելի տեսարանը։

Հակառակ այն պինդ կապերուն՝ որք խաչին վրայ պրկեր էին, Բաբլայի անդամները բուռն ցնցմամբ կը տատանէին, եւ տատմունքըն ալ ցուրտէ դողալու պէս կը կրճատէին.

Արիւնը միչտ կը վազէր, որով յետին տըկարութեան հասեր էր։

Երեք լախտի հարուած չարաչար խորտակեցին այն գեղեցիկ ու փափուկ մարմինը՝ որ կենաց ամեն դրդռնքը վայելելու համար ըստեղծուած կը թուէր, եւ ամեն անգամուն Բաբլայի հեծութիւնն առաւել խորին եւ անոր կը լսուէր։

Վերջին հարուածին հազիւ հեծութիւնն զգալի եղաւ. աչքը՝ որ արդէն նուաղեալ էր բոլորովին գոյութեան, եւ երկար ու սեւ արտեւանունքն այտերուն վրայ իջան թեթեւ ստուերի մը պէս. ճակատը գեղին վղտակրի

պոյն առաւ . բերանը կծկեցաւ՝ սպիտակագեղ ատամանցը վրայ՝ վերջին ժպիտ՝ընելու կերպով . թեթեւ ցնցումմը վերջին անգամ կուրծքըն ուռեցուց , եւ ամեն բան լմնցաւ :

Բաւական չարչարանքը վերջացեր էր :

Դահիճը ձեռքն անոր սրտին դնելով տեսաւ որ չէր բաբախեր :

«Մեռած է , հայր , ըսաւ կրօնաւորին՝ որ մինչեւ կառափնարանը ուղեկից եղեր էր դատապարտելոյն :

— Աստուած ողորմի հոգւոյն , պատասխանեց կրօնաւորը ժողովրդին դառնալով , աղօթեցէք , եղբարք , այս մեռեալին համար : »

Ժողովրդեան մէջ խոր լռութիւն տիրած էր . պատժոյն գործադրութիւնն այնչափ չուտով կատարուեր էր , եւ չարչարուելն այնչափ քաջութեամբ եւ համբերատարութեամբ դիմացեր , այնչափ նաեւ զգուշացեր էր ժողովուրդն իր վրայ՝ի գութ չարժելէ , որ Սպանիացի ժողովուրդը՝ սիրահար վեհ գործերու , անսահման սքանչացումմը կ'զգար հայրասպան կրօնաւորին վրայ : Եթէ խմացած ըլլար որ այն կրօնաւոր կարծուածը կին մ'էր , արդեօք ո՞րչափ աւելի մեծ պիտի ըլլար սքանչացումը :

Բայց դատաստանական ատենին մէկ խոս-

բանակ հաշուովն այս պատմութիւնը երկար ժամանակ անծանօթ մնաց։ Կը վախնային որ եթէ յայտնէին, Պետրոս Արտուէլի մահուան ճշմարիտ պատճառը կրնար զուչակուիլ։

Այս բանը հաւատացնելու համար դժուար չէր գար, որ կուզէր Պետրոս Արտուէլը կրնար աւելի եւ մարտիրոս կրնար լլլնալ։

Դահիճն ու օժանդակները կատարեալ ազատութեան վայելքեան։ Ժողովուրդը յաւիտեան կը մեկնէր՝ զարմանալով հաւատացեալի մը ուրիշ հաւատացեալէ մը պատանելուն տարօրինակ դէպքին վրայ։ Քանզի Բաբելա հաւատացեալ համարձակ պաշտօնեայ մ՚էր միշտ ժողովրդեան համար։

Վերջապէս կատարեալ անհատականութիւն մըն էր մնաց բայց՝ ի պահպանելն՝ որք Բաբելայի դիակին մօտ պիտի սպասէին մինչեւ որ դահիճը երթար գայն յօշոտէր։

Այս գործողութիւնն ալ դիւրը պիտի կատարուէր։

Ամենէն առաջ մեկնողը ժուանա եղաւ, որ ակնկալէն մինչեւ վերջը կատարեալ մնալ անչափ կեցեր էր։ Բայց քահանային չհնազանդեցաւ հրապարակէն, այլ դնաց մօտակայ եկեղեցւոյ մը յարկին տակ սպասեց։ Իր պաշտօնը դեռ չէր լրացած։

վերջապէս գիշեր եղաւ . . .

Մեծ հրապարակն ամայի էր . միայն մերթ ընդ մերթ քանի մը կարտուհանաք կանցնէին այնպիսի թեթեւ քայլերով որ ոտնաձայնին չէր լսուեր : Այս մարդիկը Բաբելայի դիակին յօշոտուելէն ետեւ վերցուելուն կը հակէին :

Ժուանա՝ որ թշուառ օրիորդին կենդանութեան ժամանակ անոր վրայ հակելէ չէր դադրած , անոր դիակին վրայ ալ կը հակէր : Ընծեցած ոսկիներովն ու գոհարներով ձեռք առեր էր այս մարդիկը՝ որ շահու հրապուրին չէին կրնար դիմանալ , եւ հաւատարմութեան հետ ալ մտերիմ յարաբերութիւն ունենալնուն պատճառաւ մէկէ մը երկիւղ չունէին :

Երբոր ժամը գիշերուան տասն հնչեց , դահիճն՝ օժանդակի մը հետ կառավնարանը դարձաւ եւ Բաբելայի մարմինը քառամեայ վայտին վրայէն քակեց : Ցետոյ անոր վրայի չրջազգեստը կրնակէն հանելով՝ մարմինը մերկացուց , եւ ոտքինէ չահի մը լուսով սկսաւ զայն յօշոտել կարգէ դուրս արագութեամբ : Չիղերը , ներդերն ու մկանները կտրեց եւ ոսկրներն ու յօդուածները իրարմէ բաժնեց : Ցետոյ գլուխն ալ կտրեց ու յօշոտեալ անդամներուն քով դրաւ :

Գործողութիւնն աւարտելու վրայ էր , խա-

թաղութեան եւ Սիրոյ եղբայր մը ներկայացաւ եւ անդամատեալ դիակին բունը խնդրեց թաղելու։ Եղբայրութեան իրաւունքն էր այս եւ կուզէր անյապաղ՝ ի գործ դնել։

Եղբայրներն առին մարմնոյն բունը, խնամով կաղնեայ դագաղի մը մէջ դրին, բայց չկրցան վերցնել առնել՝ մինչեւ որ երդմամբ խոստացան թէ Բաբելի սեռը չյայտնեն։

Ցեղոյ դահիճը Բաբելի անդամներն ու գլուխն առաւ, գորինի թևիով լցուած պարկի մը մէջ լցուց, բերանը կապեց, եւ իր սատարներուն հետ Քաոսիոյ ճանապարհը բռնեց Թրիանայի թաղին մէւս կողմէն։

Կարտունեանք հեռուէն հետամուտ եղան անոր՝ տեսնելու համար թէ ո՞ր կողմ կերթար։

Երբոր դահիճն ու արբանեակները Ավվիլէն կէս վարսախի չափ հեռացան, հինգ երկաթեայ ցից անկեցին գետինը, ուռով մը դամեցին։ Ցեղոյ դահիճը պարկը բանալով Բաբելի գլուխն ու անդամները ցիցերուն ծայրն անցուց, որպէս զի ճանրէն անցուորներէն առնուին եւ վայրի գազանաց ճարակ ըլլան։

Այս գործը կատարելէ ետեւ դահիճները մեկնեցան։ Իրենց պաշտօնը վերջացած էր։

Կարտունեանք՝ որ քիչ մը հեռուն պահուըտած էին, կարգը հիմա մերն է, ըսին, եւ

անմիջապէս վազեցին ցերեկոյն քով։

Սէլևրինէն մէկը ճերմակ կտաւ մը բացաւ, չորս ծայրէն բռնեց, միւս մ'ալ Բաւլայի անդամներն ու դլուխը մի առ մի ցերեկոյն վրայէն հանելով կտաւին մէջ դրաւ։

Ցետոյ պարկի պէս կապելով կրնակնին զարկին եւ Կարտուենայի պալատին ճանբան բռնեցին, որ բարեբաղդաբար չատ հեռու չէր։

Ճանբուն վրայ մարդ չհլաւ դէմերնին, եւ իրենց այս գիշերային գործողութիւնը բոլորովին գաղտնի մնաց։

Մանտամիէնթօ զանոնք կ'սպասէր իր խորհրդոյ սրահին մէջ։

«Հաւասիկ, մեծաւոր, ըսին, մեր պաշտօնը կատարեցինք։

— Դեռ ոչ, պատասխանեց Մանտամիէնթօ, եռեւէս եկէք։»

Եւ առաւ զանոնք ստորերկրեայ յարկին իջուց, ուր Սէվիլի նախորդ կառավարչին դիակըն այրեր էին։

Ժուանա հոն կ'սպասէր։

Մէկը ճերմակ մետաքսեայ սաւանով պատած դագաղ մը կար՝ նոր փորուած փոսի մը քով։

Երբոր կարտուենեանք հոն իջան, Ժուանա եկաւ կանգնեցաւ, եւ իր աղջկան յօշոտեալ

անդամներն անունց ձեռքէն առնելով՝ ըսաւ Մանասամիէնթօի ։

« Ձխա քանի մը վայրկեան մինակ թողէք զաւակս ես ինքնին պիտի թաղեմ ։ »

Մանասամիէնթօ եւ կարտուննան ք մեկնեցան ։

Ժուանա բռնցաւ կտաւէ ծրարը եւ երբոր Բաւլայի դեղցիկ գլուխը տեսաւ , խեղճ պառաւը չկրցաւ սիրտը բռնել ։ Ծռեցաւ անոր պառկ եւ դժգոյն չբթանց վրայ՝ որ իր կաթը ծծած էր , եւ մայրական արտասուքով թրջեց ։

Ցետոյ գլուխը վերցնելով վերջին անգամ Բաւլայի մարած աչքը համբուրեց , եւ գագաղին մէջ դրաւ ։ Այսպէս նաեւ միւս անդամները ։ Ցետոյ վրան սաւան մը ծածկեց եւ գագաղին ոտքին տակը ծունկի վրայ գալով աղօթել սկսաւ ։

Քիչ մ՚ետքը Մանասամիէնթօ ներս մտաւ կարտուննօներուն հետ ։

Ժուանա ելաւ կանգնեցաւ , եւ անոր մօտենալով ըսաւ ։

« Պարոն Մանասամիէնթօ , ձեր խոստումն ուղղութեամբ կատարեցիք , ինչպէս ես , բայց տակաւին բաւական չէ , կուզեմ որ ձեր եռանդուն վոյլն ալ վարձատրեմ ։ »

Մխանդամային ծանրագին մատնի մը հա-

նեց մատէն ու կարտուղեանց պետին տուաւ ։

« Տէրուհի , ըսաւ Մանտամիէնթօ չլանալով այն ճոխ ընծայէն , մեր եղբայրութիւնն ի՞նչ ծառայութիւն կրնայ ընել ձեզ այդ անհամեմատ առատաձեռնութեան փոխարէն ։

— Թողէք որ մինչեւ վաղն աղօթեմ այս դափաղին քով , ըսաւ Ժուանա , եւ վաղը փոսին մէջ ղրէք ։

— Ինչպէս կը կամիք՝ այնպէս թող ըլլայ, պատասխանեց Մանտամիէնթօ ։

— Մինչեւ վաղ առաւօտ հոս մարդ չմտնէ» ըսաւ Ժուանա ։

Մանտամիէնթօ գլուխը ծռելով հաւանութիւն տուաւ ։

Բալայլի դայեակը մինակ մնաց եւ քոլոր գիշերն աղօթելով անցուց ։

Հետեւեալ առաւօտուն՝ երբոր կարտուղանք գացին որ Բալայլի դափաղը թաղեն , տեսան որ Ժուանա՝ աղջկան մարմնոյն վրայ ծռեր՝ ձեռնամած մնացեր էր ։

Խօսեցան հետը , բայց չպատասխանեց ։

Մէջերնէն մէկը քովը գնաց եւ քնացած կարծելով՝ թեւէն բռնեց ու արթնցընել ուզեց , բայց Ժուանա չարթնցաւ ։ Մարմինը քարի պէս պաղած ու կարծրացած էր ։

Բալայլի տուած խօսքը բռներ էր ։ Երբոր

բաւլա աշխարհէս մեկնեցաւ , ժուանա ալ եւ տեւէն գնաց՝ առանց աղմկի , առանց բռնութեան , առանց մեղապարտ միջոցներու , այլ միայն մեռնիլ ուզելով . . . :

« Մեծաւոր , ըսին կարաւանեան՝ Մանասամիէնթօի , այս կինը մեռեր է , ի՞նչ ընենք սատր մարմինը :

— Դագաղը մեծ է , պատասխանեց մեծաւորը , եւ անշուշտ այդ տիկնոջ վերջին փափաքն ալ իր սիրելւոյն հետ թաղուիլ է : Դրէք դագաղին մէջ եւ երկուքը մէկէն փոսն իջուցէք : »

Իսկոյն երկու կարաւանեան կանայք կանչուեցան , որք իրենց յատուկ հղած արտասուց արարողութիւններ եւ աղօթքներ ընելէ ետեւ դագաղը գերեզմանն իջուցին ու հողը վրան քաշեցին :

Կարաւանայի ատորեկրեայ նկուղներն այս կարգէ դուրս յուղարկաւորութեանց գաղանիքը յաւիտեան ծածուկ պիտի պահէին , եթէ մեծաւորը՝ եղբայրութեան օրինաց համեմատ՝ այս իրողութիւնը նշանակած չըլլար իր արձանագրութեանց ծածուկ տուփարներուն մէջ՝ որք քանի մը դար ետքը գտնուեցան :

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՀՐԱԺԵՇՏ

Գատխի նաւահանգստին եզերքը քա-
մահի պանդոկներ կան, ուր աշխարհի ամեն
կողմերէն հասած նաւաստիները կերթան կե-
րակուր կուտեն։ Այս պանդոկներէն մէկուն
մէջ երեք հոգի նստեր էին ստորնայարկ սրա-
հի մը միջավայրը։

Քովերնին՝ թանձրաչէն նստարաններու
վրայ՝ ծովային ճանապարհորդութեան հար-
կաւոր եղող քանի մը կարասիներ դրուած է-
ին, այն է երկու փոքր անտուկ եւ չուաննե-
րով փաթթած բուրդէ պարկ մը, որ կրնար
ձեռքով տարուիլ։

Երեք անձինքն էին վարկասի կոմսը, կոմ-
սուհին եւ Ֆօհաննէս ա'Ավիլա։

Տաճնեւհինգ օրէ ի վեր Էսթէվան եւ Տո-
լորէզ ողջ եւ անվնաս Գատխ հասեր էին կար-
տուհնայի չնորհիւ, եւ Ցուխէի խոստմանց կա-
տարմանը կ'սպասէին։

Առաքեալն ալ՝ որ քանի մ'օր առաջ հոն
հասեր էր, նա ալ կ'սպասէր, ջալաներ եւ օ-
ժանդակ ըլլալով անոնց սրահատանջ անձկու-

թեանը մէջ՝ որ կեանց ամեն վճռական դարձո-
ղութեանց ժամանակ բնական է մարդոց :

Սակայն անհամբերութիւնը տիրել սկսեր
էր վրանին :

Ակէց զատ, որչափ որ դեռահաս ամու-
նեղն անուննին ու կերպարանքնին փոխելով
զիրենք չճանչցընելու միտք ունէին, ցօհան-
նէս տ'Ավիլայի սիրտն հանդարտ չէր . կը վախ-
նար որ հաւատաքննութիւնը հետամուտ կըլ-
լայ անոնց :

Երեք բարեկամները քանի մը վայրկեա-
նէ 'ի վեր լռիկ նստած էին . կը թուէր թէ մեծ
մտմտուք մ'ունէին :

« Հայր, ըսաւ վերջապէս կոմսը, ահա քը-
սան աւուր չափ եղաւ Սէվիլէն ելնելնիս, հո-
լանտացի նաւը՝ որուն մէջ մեր տեղը վարձած
եմ, այսօր վաղը ճանբայ կելնէ, եւ կը վախնամ
որ եթէ Սպանիոյ մէջ աւելի երկար ժամանակ
մնանք, Տոլորէզի վտանգ մը կուգայ : Կը յու-
սաք որ Հ. Յուլեթ գայ մեզ գտնէ՝ ինչպէս որ
խոստացած է : Ընդհակառակն լրաւունք չու-
նի՞մ վախնալու թէ . . .

— Ի՞նչ գիտնամ, պատասխանեց կրօնա-
ւորը, ժուանայի անհետ ըլլալը տարօրինակ կե-
րեւի ինձ, անշուշտ իր վախուստը գաղտնիք
մ'ունի . սակայն չեմ կրնար հաւատալ թէ . . .

— Ո՛հ, ոչ, ոչ, գոչեց միամիտ Տոլորէզ, Յովսէ հրեշտակի սիրտ մ'է. ձվ դիտէ, թերեւս դժբաղդութիւն մ'եկած է գլխուն։ Անոր վըրայ գարմանալի բան մը կայ՝ որ ինձի վախնալ կուտայ։

— Ես այդ Դոմինիկեանին վրայ երբէք վատահութիւն ունեցած չեմ, պատասխանեց Էսթէվան։

— Ո՛րչափ տարօրինակ եւ սարսափելի պաղտնիքներ ունի հաւատաքննութիւնը, քսաւ Յոհաննէս տ'Ավիլա։

— Բայց վերջապէս, հայր, չարունակեց Էսթէվան, մեր ապահովութիւնը կը պահանջէ չուտով չուեել։ Հարկ է որ կեղակարծ խոստման մը փոխարէն տրուած խօսքի մը հնազանդելու համար՝ կեանքէս առաւել սիրելի էակ մը վտանգի մէջ ձգեմ։

— Տակաւին երկու օր, քսաւ կոմսուհին քաղցրութեամբ, միայն երկու օր, սիրելի Էսթէվան. եթէ մինչեւ երկու օր Յովսէ չիդայ, ճանբայ կելլենք։

Նոյն միջոցին նաւին մարդոցմէն մէկն եկաւ իմացուց թէ նաւը իրիկուան պիտի ելլէ։

« Ինչո՞ւ այդպէս չուտ, հարցուց Տոլորէզ։

— Վասն զի հովը նպաստաւոր է, տիրուհի » պատասխանեց նաւաստին։

Այս խօսքն ասեն դժուարութիւն կը լուծէր Հովնաւասանները։ Թագաւորն է, Աստուածն է . . .

Տոլորէզ տխրութեամբ գլուխը ծռեց եւ ալ չխօսեցաւ։

« Կը տեսնէք, հայր, ըսաւ Էմիէվան, որ անհնար է սպասել, պէտք է չուենք, այսօր չուենք։

— Ճշմարիտ է, պատասխանեց Յօհաննէս տ'Ավիլա, անհրաժեշտ հարկն այդպէս կը հրամայէ, պէտք է հնազանդիլ . . . Անշուշտ Աստուծոյ կամքն ալ այդպէս ըլլալու է։

— Ուրեմն ըսաւ Էմիէվան նաւասաստիին՝ երկու վտքր անտուկները ցուցընելով . առէք աստղնքնաւը տարէք։ Իրիկուան մեք ալ կուգանք։ »

Նաւասարդն հնազանդելով մեկնեցաւ։

Այն ժամանակ Տոլորէզ իր հօրն աճիւնը պարունակող բուրդէ փոքրիկ պարկն իր թեւեն անցուց։

Օդը խիստ տաք էր։ Էմիէվան պահ մը դուրս ելաւ ծովուն զով օդը շնչելու։

Քանի մը քայլափոխ երաւ ծովեզրին վրայ՝ նաւասարդսին խորշը պատող երկար պարսպին առջեւ։ Այն հին բերդը, այն անառիկ քաղաքը՝ որ կրկին քարէ եւ կրէ զո-

ամուլ չրջապատեալ էր, տխուր եւ լուին երեւոյթ մ'ունէր :

Արեւն իր ճառագայթները չեչտակի քարայատակին զարնելով՝ գետնէն կարծես կրակ կելնէր : Փողոցներն ամայի էին, եւ միայն պարապին սառրոտը կոծող ալիքներուն միօրինակ ճողփիւնը եւ ծովուն դուռն ապատող պահապաններուն ոտնաձայնը կը լսուէր :

« Այս իրիկուն, ըսաւ վերջապէս Էմիէվանինքնիրեն, այս իրիկուն պիտի մեկնիմ Սպասնիայէն : Ո՛հ, մնա բարեաւ, հայրենի՛ք իմ. գոչեց դէպ՝ի հիւսիսն այելով՝ իբրեւ թէ սիրոյ եւ տխրութեան վերջին հայեացք մը ձգելու համար այն սիրելի երկրին վրայ : Ասոնք դարձուն է վրայէդ իր անիծից հարուածները, եւ նոր կեանք մը պարգեւէ քեզ . . . Օ՛ն, յարեց հառաչելով, ինձ համար վերջին զոհն եղած է . . . Պէտք է փախչիմ, որովհետեւ բան մը չեմ կրնար ընել քեզ համար . . . »

Այս խօսքն աւարտելու վրայ էր, տեսաւ որ ցամաքի ճանբէն հինգ հոգի կուգային Սեվիլի քնակչաց կերպարանօք . Իսկոյն եաս դարձաւ ու պանդոկը մտաւ . վանդի ամեն վայրկեան երկիւղի մէջ էր որ իրենց հետամուտ կըլլան եւ նաւ մանելէ առաջ զիրենք կը գրաւեն :

Բայց հազիւ սենեակէն ներս մտաւ, ուր Տոլորէզ ու Ցօհաննէս տ'Ավիլա նստած էին, դուռն ուժգին բախեցաւ։

«Ո՞վ է ան, հարցուց Տոլորէզ զարմացմամբ։

—Բացէք, տեառք իմ, գոչեց դուրսէն ձայն մը՝ զոր երեք բարեկամներն խիղճ ճանչցին։ Քօքօյի ձայնն էր։

«Ահա Հ. Ցուլէ եկաւ, գոչեց Տոլորէզ։

Էսթէվան քիչ մը սիրտ առնելով դուռը բացաւ. բայց եկողն Ցուլէ չէր, այլ Քօքօ, իր քոյրը, Մանօճինա եւ Սէրէնան էին, որք Սէվիլէն կուգային Քաոխայի կարտուներան եղբայրներէն մէկուն առաջնորդութեամբ, որք Էսթէվանին ու Տոլորէզին ալ դիմաւորեր էին Քաոխա հասած ժամանակնին եւ ապահովին սիրուհւոյն ալ յանձնարարութիւն ըրեր էին։

Մեծ եղաւ Տոլորէզի, Էսթէվանայ եւ Ցոհաննէս տ'Ավիլայի զարմանքը։

«Ի՞նչ գործի համար Քաոխա եկաք, որդեակք, հարցուց կրօնաւորը։

— Եկանք մեր այս ազնիւ տէրն ու սիրուհին գտնելու, եւ ուր որ երթան՝ հետերնին երթալու եւ իրենց ծառայելու, պատասխանեց Սէրէնա։

— Շնորհակալ եմ ձեր անձնուիրութեանէն, պատասխանեց մանկամարդ կոմսուհին խանդաղատելով, այս առաջին անգամը չէ որ փորձը կը տեսնեմ. բայց գիտէք, բարեկամք, որ ձեր ընկերանալիք ու ծառայել ուզած անձինք՝ խեղճ վաճառականներ են, որք հազիւ կարող են գիրենք ապրեցընել։

— Մեք կաշխատինք զանոնք ապրեցընելու, պատասխանեցին երկու կանայք։

— Աշխատեցէ՛ք վախնար, յարեց Քօքօ, բայց գոհութիւն Աստուծոյ, ձեր աղնըւութիւնը պէտք չունի մեր չնչին օգնութեան։

Եւ Հ. Յովսէ՛ փնչ եղաւ, հարցուց Տոլորէզ տատամսելով, անոր խօսքը չէք ըներ, Քօքօ՛։»

Յովսէի անունը լսելուն՝ Քօքօ տխրութեամբ գլուխը ծռեց։ Մանօֆինա անչարժ մնաց, եւ երկու կանայք ալ արտասուել ըսկըսան . . .

«Ի՞նչ կայ, ի՞նչ եկաւ գլխուն» հարցուց վարկասի կոմսուհին։

Ան ժամանակ հաւատարիմ Ալկուազիլը տրտում եւ խռովեալ ձայնով պատմեց Սեվիլի մէջ անցած եղերական տեսակի դէպքը։

Յօհաննէս տ'Ավիլա, Էսթէվան եւ Տոլորէզ ապչութեամբ մտիկ ըրին, եւ երբոր Քօքօ կենդանի լեզուով մը Յովսէի վերջին ժա-

մերը նկատրեց.

« Ո՛հ, գոչեց կոմսուհին լալով, եսպիտէի որ Ցովսէ մարտիրոս մ՛էր։

Ամենն այս չէ, տիրուհի, ասելցուց Քօքօ՝ ծոցէն թղթապանակ մը հանելով, զոր Բաւլա իննամով կնքեր ու Քօքօի տուեր էր հաւատաքննութեան պալատէն ելած օրը. ահաւասիկ ասանդ մը՝ զոր Հ. Ցովսէ ինձ յանձնեց ձեզ տալու համար. առէք, տիրուհի, ձերն է այս...

Տօլորէզ դողալով առաւ թղթապանակը, բացաւ, եւ մէջը Մարոզի սեկով խնդ մ՛անվերծանելի մանր թուղթեր տեսնելով՝ էսթէվանայ տուաւ որ նայի թէ ինչ էին։

Էսթէվան իսկոյն հասկըցաւ անոնց ինչ ըլլալը, եւ բաւ կնոջը.

« Աղնի՛ւ Ցովսէ, չէ ուզեր որ իր սիրած անձին քը չքաւորութենէ նեղին. այս թուղթերը մեծ հարստութիւն մ՛են, Տօլորէզ։

— Ո՛հ, տարաբաղդ Ցովսէ, գոչեց մանկամարդ կինը՝ առաւել սիրտը չարժելով իրենց բարեկամին դժնդակ մահուան եւ մինչեւ իսկ մեռած ժամանակ իրենց յայտնած սիրոյն՝ քան թէ այնպիսի մեծ հարստութիւն մը ձեռք ձգելուն վրայ, որով իրենց նիւթական վիճակը պիտի ապահովէր։

Նոյն միջոցին թղթապանակին մէջ ուրիշ

կնքեալ թուղթ մը տեսաւ որ վոխանակագրութեան աւելի մեծ էր, եւ վրան այսպէս գրուած էր Բաւլայի ձեռքին գրուիը.

« Առ տիկին Տոլորէզ՝ կոմսուհի Վարկասի՝ իրբոր իր հայրենիքէն դուրս ապահով տեղ մը երթայ »։

— Այս թուղթը հիմա չպիտի բացուի, ըսաւ Տոլորէզ եւ նորէն թղթապանակին մէջ դրաւ...

Օրն իրիկուն ըլլալու վրայ էր։ արեւը հորիզոնին կը մօտենար եւ քաղաքին մէջ չարժուման ախտեր էր։

Քանի մը ժամ առաջ եկողնաւատան նորէն ներս մտաւ։

« Տէր իմ, ըսաւ Էսթէվանայ, ծովուն դուռը մակոյկ մը կ'սպասէ ձեզ նաւը տանելու համար։

— Ուրեմն երթանք, ըսաւ Էսթէվան, երթանք, աւելի լաւ է քիչ մը կանուխ երթալ՝ քան թէ ուշ։ »

Այն ժամանակ Տոլորէզ կրօնաւորին քով գնաց եւ իր քաղցր ու սրտագրաւ ձայնովն ըսաւ.

« Հայր իմ, հետերնիս չպիտի՞ գաք։

— Ոչ պատասխանեց Ցոհաննէս տ'Ավիլա, ոչ, աղջիկս, հետերնիդ պիտի չգամ. ես իմ

անձիս չեմ վերաբերիր. Սպանիոյ աղքատներու վշտակրեալներս ինձ կ'օգտագործեն, պէտք է որ անոնց քով դառնամ։

Ճշմարիտ է, ըսաւ կոմսուհին, անոնց քով պարձէք, վասն զի չեն կրնար ձեզմէ անցնիլ։ Դուք անոնց համար Աստուծոյ ներկայացուցիչն էք, որ դիտէ չարը բարիի փոխարկել, մինչդեռ հասարակ մահկանացուն միայն չարի կը փոխարկէ։

— Ահա այս պատճառաւ է որ չեմ կրնար հետեւիլդ դալ։

— Հայր իմ, ըսաւ կոմսուհին, ես չեմ ուզեր ձեզ այդ վանեմ անձնուիրութենէն հեռացընել. երկնից ձայնին հնազանդեցէք, բայց միտքերնիդ մեր վրայ թող հակէ, եւ յաւիտենական ու սուրբ բարեկամութեամբ միացեալ մնանք . . .

— Այդ չէ Աստուածամարդոյն ալ քարոզած հոգւոյ մխիթարութիւնը, պատասխանեց Առաքեալը. այո, աղջիկս, ես մտքովս միշտ պիտի միանամ ձեզ հետ։

— Ո՛հ, ըսաւ Տոլորէզ, կը թուի ինձ թէ հեռանէն ալ ձեր հզօր պաշտպանութեան ազդեցութեանը ներքեւ պիտի ըլլամ։

— Աստուծոյ աչքին եւ ձեռքին ներքեւ պիտի ըլլաք, պատասխանեց կրօնաւորը, ի՞նչ

կը վախնաք ։ »

Այս միջոցին ճանապարհորդները պանդոկէն դուրս ելան ։ Ցօհաննէս տ'Ավիլա ալ մինչեւ նաեւ ուղեկից ըլլալ ուզեց ։

Երկու մակոյկ կ'սպասէր ծովեզրը ։ Մտան անոնց մէջ, նաւաստիներն իրենց թեւաճակները շարժեցին եւ քանի մը վայրկենի մէջ հոլանտացի նաւին քով հասան, հսկայաչէն եւ դիմացկուննաւ մը՝ որ կարծես ասպարէզ կը կարդար փոթորիկներուն ։

Սանդուղ մը վար երկնցուցին ։ Ջօքօ, Ջոյրը, Մանօֆինա եւ Սէրէնա վեր ելան ։

Էսթէվան եւ Տոլորէզ միւս մակոյկին մէջ էին Ցօհաննէս տ'Ավիլայի հետ ։

Փութացէք, տեսար, գոչեց նաւուղիղը, հովը մերն է, առագաստները պիտի պարզենք ։ »

Էսթէվան Տոլորէզի ձեռքէն բռնեց որ վեր ելնելուն օգնէ ։ Ցօհաննէս տ'Ավիլա ալ ոտքի վրայ ելաւ ։

« Մնաք բարեաւ, հայր, ըսաւ անոր մանկամարդ կոմսուհին արտասուաց կաթիլ մը գըլորելով երեսն 'ի վար, մնաք բարեաւ . . . աղօթեցէք մեզ համար ։

— Երթաք բարեաւ, աղջիկս, պատասխանեց ուրբը յուզեալ ձայնիւ, երթաք բարեաւ . . . Մի մոռնաք որ աշխարհի վրայ մի-

ակ երջանկութիւն մը կայ, այն է սուրբ եւ անձնուէր սրտից երջանկութիւնը։

— Հայր իմ, պատասխանեց Տոլորէզ ցած ձայնիւ, տարագրելոց համար երջանկութիւն չկայ։ »

Եւ թեթեւ ու արագ ոտքով սանդուղքէն վեր ելնելով նաւը մտաւ։

« Մնաք բարեաւ, հայր, ըսաւ Էսթէվան ալ. եթէ երբէք Սպանիա արշաւես, յիշեցէք իր մէկ զաւակը՝ որ իրմէ հեռու պիտի մաշի անդորձ եւ տարագիր։

— Էսթէվան, պատասխանեց Յօհաննէս ա՛Ավիլա, Աստուծոյ ճշմարիտ որդիքը մէկ հայրենիք մ՛ունին. աշխարհի ուր կողմէն որ եռանդուն եւ զօրեղ ձայն մը ճշմարտութեան յաւիտենական երգը հնչեցընէ, ընկերական երջանկութեան չէնքը կաւելցընէ, Արդէն ըսած եմ ձեզ թէ աղգ մը սրով չնորոգիր, այլ խօսքով, եւ խօսքը՝ որ սուրբ Հոգւոյն ծնունդըն է, աներեւոյթ բայց զգալի կերպով պիտի հնչէ մինչեւ աշխարհի ծայրերը։ Գացէք, եւ անյողդողդ եղիք ձեր մտած ճանբուն մէջ, եւ յիշեցէք որ աշխարհս կերպարանափոխ ընելու համար տառներկու առաքեալ միայն պէտք եղաւ, տառներկու պարզ եւ խոնարհ սրտով մարդիկ, բայց անսասան հաւատք ունեցող։

Դուք հետուէն ալ կրնաք Սպանիոյ վերանո-
րոգումանը նպաստել ։ »

Էսթէվան ալ սանդուղէն վեր ելնելով նա-
ւը մտաւ , մակոյկին մէկը վեր քաշեցին , եւ
միւսն ալ՝ որուն մէջ էր Ցօհաննէս տ'Ավիլա ,
հետանալ սկսաւ նաւէն ։

Էսթէվան եւ Տոլորէզ , նաւուն եզրին կըր-
թընած՝ վերջին ողջոյն մ'ալ տուին իրենց սուրբ
քարեկամին ։ Ցօհաննէս տ'Ավիլա ալ ձեռքը
վեր առնելով երկինքը ցուցուց՝ որպէս թէ ը-
սելու համար .

« Հոն կը տեսնենք իրար . . . »

Նաւին մէջ անսովոր իրարանցում մը կար ։
Նաւաստիներն առագաստները կը քակէին եւ
Հոլանտայի մէջ գործուած այն սպիտակ կըտ-
տաւները հովին կը ներկայացընէին ։

Նաւն ալ , այն վիթխարի եւ յաղթ մարմի-
նըն ալ , կարծես թէ իր հայրենիքը տեսնելու
անհամբերութենէն՝ ինքնին կը ծփէր անչարժ
ջուրին վրայ , եւ իր լայն կուշտերուն մէջ ներ-
քին սարսուռ մը պտըտելով՝ կը թուէր թէ իր
ծոցը գտնուած մարդոց յուզեալ կենօքը կապ-
րէր ։

Նաւին ելնելու ժամանակ՝ ճանապարհորդները խոր լռութիւն կը պահէին ։ Միայն նաւին պաշտօնակալաց սուլ եւ որոտաձայն

հրամաններըը եւ նաւասաեաց հապճէպ քայլերուն ձայնները կը լսուէին ։

Մանօֆինա եւ Սէրէնա , զօքօ եւ իր քոյրը՝ իրենց անուսուցչական սովորութեան համեմատ՝ նաւուն տախտակամածին վրայ պառկած՝ խոնաւ աչօք կապոյտ հորիզոնը կը դիտէին ։

Էսթէլան եւ Տոլորէզ՝ մեծ կայմին քով կանգնած՝ երեկոյեան պայծառ դեղեցկութիւնը կը նկատէին ախորհասուն ագանչացմամբ ։

Արեւը հորիզոնը կիջնէր՝ անթիւ հատուածակոտիմ ճաւատպայմներու մէջ խզդուած՝ իբրեւ անհամար երփներանգ գոհարներէ շրջապատեալ մեծ անդամանդ մը ։

Լեցած ուղեկիցին երկու ատրպրեաներըն ալ մայրմամբ կը դիտէին Քատխ՝ անաւոկ քաղաքը՝ քարակուռ պարիսպներով , ծովէն շրջապատեալ իբրեւ կանանչ պօսիէ մը , եւ դէպ արեւելք երկնցած անմահիլչատակ թրօքաստէրոյով ։

Անդէն անդին Սպանիոյ երկիրը , դեղեցիկըն Վալէնսիա , արաբաց ամենասիրելի դուստրը կիջնատուն , ուրկէ դիմիտն հռչակաւոր Մալակա , եւ աւելի հեռուն Սեվիլ՝ Էսթէվանայ եւ Տոլորէզի հայրենիքը ։

Այն երեք ժամանակը որ ձանրաու պատ-

բաաաութիւննները տեւեցին, երկու վտարանդիները կանգնած կնոցան մուտք եւ ասաւում, աչքերնին այն հեռաւոր հորիզոնին տնկած, որ քաղցր յիշատակներով լի էր իրենց համար։

Բոլոր կրած վիշտերնին կը մոռնային այն միջոցին, եւ միայն իրենց զգացած սէրը կը յիշէին ապանիական գեղեցիկ երկրին վրայ, որ յաւիտեան հետախաղաղ պիտի ըլլար իրենց աչքէն։

Այս մտախոհութիւնին յանկարծ ընդմիջեցաւ նաւը չարժեցաւ եւ Տոլորէզ ցնցուելով Էսթէվանայ թեւին կրթընեցաւ ինքզինք ոտքի վրայ բռնելու համար։

Խարխին առնուած ըլլալով նաւը վայրենի ցուլի մը պէս վեր ցատկեց ծովուն վրայ, եւ քանի մը վայրկեան տատանելէ ետեւ՝ ընկրաւ սահիլ երթալ լոյծ մակարդակին վրայ՝ լայն հետք մը ձգելով ետեւէն։

«Մնա, ողջամբ, դոչեց վերջապէս Տոլորէզ այնպիսի ձայնով մը, որուն ներշնչութիւնը պրեթէ դեւմարդկային դեղեցկութիւն մ'ու զօրութիւն կուտար, մնա ողջամբ, մայրդ դիւցազանց, տարփալիր Սպանիա, երկիրդ սիրեցեալ յերկինց, որ ծոցիդ մէջ ամենէն անաղտ մեռաղը զուտ ոսկիի փոխարկած ես միշտ. մնա ողջամբ, դու՝ որ կուշտերուդ մէջ

կրած եւ պանծացին Պետրոս եւ ապրիւն Ալֆոնսոս, թագաւորաց ամենէն զգօնն ու իմաստասէրը։

«Մնաս ողջամբ, դշխոյ վեհափառ՝ որ աշխարհի ամենէն հարուստ թագերը ճակատդ պիտի, եւ ծիրանի վերարկուիդ վրայ Մէքսիկայի անդամանդներուն եւ անտպատի բրաբիոններուն փայլիլը տեսար։

«Ամեն բան միսթանեցաւ քու փառքդ աւելցընելու համար. Գոթացիներն իրենց խիղախ յանդգնութիւնը, անընկճելի քաջութիւնն ու անմահ անկեղծութիւնը տուին քեզ. Արաբներէն՝ հանճարեղծութիւն՝ որ կըզմայլեցընէ, քաղաքակրթութիւն՝ որ բարքերը կը քաղցրացընէ, եւ այս երկու հակառակ իրաց խառնուրդէն Քրիստոսի աստուածային կրօնքը դիւցազնաբարոյ եւ քրիստոնեայ Սպանիան կազմից, խոհական բայց աշխարհակալ Սպանիա, երկիր բարօրութեան եւ փառաց, որ իր ամեն զուարճայ համար դայլակի տուին եւ մօր աղիք ունէր։

«Ո՛վ վեհ միսթանութիւն կրօնի եւ փիլիսոփայութեան, կամ մանաւանդ պայծառ յաղթութիւն մխիթարեր եւ մայրագորով կրօնքի մը։ Միթէ չտեսանք Ափէնսէրաժներուն պատուոյ սերունդները՝ քաղցրաբարոյ, բա-

բնակչաց եւ ներսպամիտ Թագուհւոյ մը օրհնաց ներքեւ հպատակած, այն քաջապուն ցեղը՝ որուն ամենէն յետինն իր երակացը մէջ Թագաւորական արիւն կը կրէր։

« Մինչ կրօնական ներողամտութիւնն ու քաղցրութիւնը չէր որ իր բռնաւորաց անզգամութենէն դժբաղեալ հպատակները տապալեց։ » . . .

Գիշերը շուտով կը հասնէր, Խորակ քօղը կը տարածուէր անսահման Ովկիանոսին վրայ, կապոյտ երկինքը նշուլափեղ աստղերով կը լցուէր, եւ Քաախս մշուշին մէջ կորսուելով բոլորովին անհետացեր էր . . .

Տալրեկ շարունակեց իր հոգեչունչ երգը, եւ քանի որ յաճախին չշունչները կը հեռանային, դեռահասակ կնոջ ձայնն ալ կը մեծնար՝ ինչպէս որ հովին ձայնը լոյն ամայութեան մէջ կը մեծնայ։

« Սպանիա, Սպանիա, գոչեց, ոչ ատի պեղծիկ էիր քու անարատ չքեղութեանդ մէջ, մինչդեռ քու ազատ եւ արի որդիքդ ամեն բան խօսելու իրաւունք ունէին։ ամենէն յետին Սպանիացին կը հաւասարձակէր Թագաւորին մէկ անիրաւութեանը վրայ գանգատիլ եւ ըսել իրեն թէ կէշ ըրիր, բայց եւ այնպէս պարձեալ հաւատարիմ հպատակ մը, անձնը-

ւէր որդի մ՚էր անոր ։

« Ո՛հ , այն ժամանակ դեղեցիկ քան էր հայրենեաց նուիրական անունն արտասանել . վասն զի հայրենիքն ամենուն բարօրութեան ճշմարիտ պահապանն էր , եւ կեանքը քաղցր էր անոր ծոցին մէջ ։ Այն ժամանակ տկարին նեցուկ կար , հզօրին փառք , ամենուն համար արդարութիւն ։ Այն ժամանակ Սպանիա ճըշմարտապէս ազատ եւ երջանիկ էր , վասն զի ազատութիւնը երջանկութիւն է ։

« Այն ժամանակ Սպանիացին իր հայրենեաց արդասաւանդ երկրին ծոցը պեղած մինջոցին ներսը պարծելով ըսել .

« Այս հունձքն ինձ համար պիտի հասնի . այս այդին ինձ համար պիտի ծածկի ոսկեգոյն ողկոյզներով . . . ինձ համար կամ մանաւանդ ամենուն համար , վասն զի Սպանիա եղբայրներու մեծ ընտանեան մը կը կազմէր ։

Հռոմի պաշտօնեայները , անյապ յարուցէին , այն ժամանակ դեռ չէին դիշերուկ եկած՝ ննջեալ անձանց արիւնը ծծելու եւ անկենդան դիակներ զանոնք դարձնելու . . .

« Այն ժամանակ իրարու հետ պատերազմողներն անգամ արի եւ վեհանձն էին , եւ մէկ մարդ մը ուշադիր իր մտերիմ բարեկամին՝ այնչափ ալ իր թշնամւոյն վրայ վստահ էր ։

« Սպանիա , Սպանիա , ինչ եղաւ քեզ , որ գեռունը խածաւ քու սիրտդ , եւ քու անընկճելի աչխոյժդ մահատիպ թմրութեան մատնարկեց . . . արթնացիր , սիրտ աւտ , չես լսեր հեռուն քու յաղթութեանցդ շռինդը :

« Իշխանութիւնդ աչխարհի չորս մասերուն վրայ տարածած ես . . . Աչխարհակալ թագաւոր մը նստած է այն գահին վրայ՝ ուր ահաւոր առիւծներ մշանջենապէս կը հակեն , եւ համբաւին ձայնը ամեն տեղ կը յեղյեղէ այս երկու գիւթական բառերը . Սպանիա , կարօտս հինգերորդդ :

« Այո՛ , բայց կը լսեմ որ ողբադին ձայնով կը պատասխանես ինձ .

« — Թագաւորն ամեն բան իր վատաց համար կընէ , իսկ հայրենեաց համար ոչինչ . եւ մինչդեռ աչխարհ պատկներ կը քաղէ Կարոլոս հինգերորդդի , ես ատրուկ եւ հարստահարեալ կը կենամ , եւ ձայնս թագաւորական եռութեան անհուն անապատին մէջ կը կորսուի առանց արձագանգի . . .

« Երբոր ես՝ բնկեալ ես չնչասպառ փառք , ազատութիւն , փիլիսոփայութիւն կը պոչեմ , աչխարհակալութիւն , հարստութիւն , բռնակալութիւն կը պատասխանեն ինձ :

« — Տգիտութիւնն իր անբ վերարկուով

ծածկեց ճակատս , եւ երբէք կայ լոյս մը՝ զոր կը թողուն ինձ նշմարել իմ քնդերքս լափող խաւրոյկներուն լոյսն է :

« Բայց եւ այնպէս դիս մեծ կը կոչեն , վասն զի հետս պատերազմողներ ունիմ որ անհուն երկիրներու վրայ իմ անուանքս կը թափառուրեն , եւ վասն զի իմ դրօշս աշխարհիներու ծովերուն մէջ կը ծածանի : Ձիս հզօր կը կոչեն , վասն զի հանդարտ եւ համբերող եմ , վասն զի իմ արիւնոտուչտ վէրքերս ծածկելու համար աւելն օր ամբարտաւանութեան եւ սրտութեան վերարկու մը կը տարածեն անոնց վրայ . . . վասն զի իմ մահատագնապ հեծութիւններս նիզերու նման կը խոցոտեն :

« — Ո՛հ , ապրիլ եւ օր մը միայն չնչել ազատութեան անարատ օդը , ապրիլ եւ իմ զօրութեանս մէջ միայնակ դէպ յապագայն քալել . . .

« Ա. յոպէս կը խօսի Սպանիա՝ վայրկեան մը արթնանալով . բայց կը տեսնեմ որ տխուր ողբոց աւաչը լսելով յարաւէզներն նորէն անոր վրայ կը գլմեն մութին մէջ , նորէն իր գերեզմանին մէջ կը մղեն , եւ անոր ցամաքեալ կուրծքին վրայ իջնալով իրենց տգեղ ակռաներովն անոր երակները կը կուղէ քեն , որպէս զի մէջը տակաւին պտուտած քանի մը կաթիլ արիւնն ալ ծը-

ձեն . . .

« Ո՜հ , գթացէք իր վրայ , գթացէք . . . մի խլէք իր կեանց վերջին նչոյլը , թողէք որ քիչ մը շունչ առնու , ժամանակ տուէք որ կոտրուած արիւնը նորոգուի . . .

« Բայց ոչ . . . յարձակիչները գութ չունին . իրենց զօրը , նուաղեալ եւ մահամերձ , կոտրանքով այն վերջին շունչն ալ , կեռաց այն վերջին երեւոյթն ալ՝ որ կարծես հինգերորդի յաղթութիւնները դեռ կուտային անոր :

» Թագաւորի ուրուականը կը յաջորդէ աչխարհակալ թագաւորին :

« Ա՛յն ուրուականը մութի եւ ոչնչութեան մէջ կը թագաւորէ . . . : Յարձակիչները , իր հաւատարիմ արքանեակները , կարգաւ իր չարչարանքը կը չարուին , եւ իրենց ազազուն ձեռքերով Սպանիոյ դիակը գերեզմանին խորը կը մղեն :

« Եւ Սպանիա՝ կուռէն պատռտեալ՝ կընկղմի խոր քնոյ մը մէջ՝ որ մահուան կը նմանի , վրան մնռնալի պատանք մը ձգելին , եւ իր թալկացեալ մարմնոյն վրայ Հռոմի արքանեակներն արեան վտակներ կը թափեն . հազարաւոր խարոյկներ ամեն օր այն անկենդան մարմնոյն մէկ մասը կը լափեն :

« Դիակը կմախք կըլլայ :

« Բայց դեռ ամեն բան ըսուած չէ . . .

«Աճիւնը, բեղմնաւոր աճիւնը կրնայ վերստին կենդանանալ . . . Ի՛նչ բարերար եւ հեռաւոր լոյս մը յանկարծ կը ճառագայթէ իր վրայ . . . Փոշին կարթնանայ եւ նորէն մարդ կըլլայ . . . Սպանիա մեռած չէր՝ այլ ննջած։

«Բայց, աւա՛ղ, այս երկար քունը թեւրեա դարեր տեւէ եւ մենք չտեսանենք այն պայծառ օրերը որ պիտի վայելին հայրենեաց համար . . . Իսկ մեզ կը մնայ աքսոր, գառն հացով աքսոր, եւ կռիւ, յաւիտենական կռիւ . . . Ուրեմն ի՛նչ անոնք՝ որ այն ժամանակ ոչ եւս կան, անոնք ալ իրենց մասնակցութիւնն ըրած պիտի ըլլան այս մեծ գործին . . . անոնք ալ օժանդակած պիտի ըլլան աշխարհի վերածնութեան . . . »

Տոլորէզ դադրեցաւ խօսելէ, ճակատէն քրտինքը կը վազէր, եւ բոլոր մարմինը՝ ջղային սարսուռով մը դողդողալով կը թուէր թէ նուաղելու մօտ էր. աչքը գոցեց եւ էմիէլիանայ ոտքին տակ սահեցաւ ինկաւ։

Էմիէլիան իսկոյն գրկեց զայն, գետինը դրուած հակի մը վրայ նստաւ, Տոլորէզի գլուխը ծունկին կրթնցուց . . . եւ նորէն շընչելու մանկամարդը, արտայուզութենէ եւ յոգնութենէ թալացեալ, իր սիրելւոյն գրկին վրայ քնացաւ։

Այս միջոցին նաեւ արձակագրական ծովը մտաւ, եւ առաւել զովացուցիչ հով մ'առաւել ուժով առագաստներն ուռեցուց։

Լուսինը լիալիր եւ դժգոյն, իր արծաթափայլ դէմքը երկնից կամարին վրայ ցուցընելով քաղցր ճառագայթ մ'արձակեց կոմսուհւոյն երեսին վրայ։ Ծովը՝ մանր անդամանդներով զարդարուած արծաթեայ փայլուն ափսէի մը կերպարանքն առաւ, խոր եւ երկխզած լռութիւն մը տիրեց Ովկիանոս լայնատարածութեան մէջ, եւ նաեւ արագասլաց նաւուն պէս ջուրին վրայ սահելով՝ տարագիրները տարաւ դէպ այն հեռաւոր երկիրը՝ ուր արդէն ազատութեան արշալոյսը կը փայլէր։

Թերեւս օր մը գանոնք հոն կը գանեմք։